

٢٢٢

VITER ET SIMPLICITER EX-
plicata continens:

VITER ET SIMPLICITER EX-
plicata continens:
Franciscus Autore Yfouise

χάνονται.

ἀνάγνωθι, γνώθι, καὶ μὴ ἐπιγνῆς ἢ
μὴ ποτε καταγνῆς.

LONDINI,
Apud Thomam Vautrollerium,
Typographum.

1577.

2. Lat.
—
—

3

SE RENISSIMO AC
ILLVSTRISSIMO PRINCI-
PI AC DOMINO, D. CHRISTIANO

cuius nominis tertio, Daniæ, Noruegiæ, Slauo-
rum & Gotthorum Regi, Duci Slesuigæ,
Holsatiæ, Stormariæ & Dittmar-
siæ, Comiti Oldenburgensi,
& Delmenhorstensi, Do-
mino suo clemen-
tissimo.

IVVS Chrysoſtomus tres
ſocietatis humanæ peſtes,
ἀναρχίαν, ἀπειθείαν καὶ τυραννίδα
numerat, quarum quæ per-
niciſioſiſſima ſit, difficile di-
ſtueſt. Nam vt *ἀναρχίαν* ſequitur *ἀταξία*,
& confuſio, ita Tyrannidis comes eſt
legum turbatio & peruerſio, maxima
cum ſubditorum iniuria coniuncta, nec
dici facile poteſt, an inobedientia erga
leges & magiſtratus iſtis beſtia ſit trucu-
lentiſſima nec ne.

Has peſtes magiſtratus, pietate, ſapi-
entia ac potentia præditus, de repu-
blica, cui præeſt, ſolus ſubmouere po-
teſt. Sapientia enim leges Reipublicæ

salutares ordinat, si quando nouis legibus opus esse videbitur: potentia conseruat & exequitur, ne eas potentiores, (veluti maiores muscæ Aranearum retia, quibus minores bestiolæ inuoluuntur, perrumpunt) aut violentia excutiant, aut Sophistica peruertant. Nā vt recte inquit Menander: *βίας παρέρης ἐστὶν ἰσχυρὸν νόμος*. Pietate, quæ cum tyrannide stare nequit, prælucet subditis, ac in omni humanitatis officio eisdem anteit: vnde fit, quemadmodum subditi legem vt iustissimam vitæ normam intuentur, ita exemplum normæ principem ipsum ob oculos statuētes, eiusdē pietate, tanquam stimulo, ad omnia humanitatis officia incitentur. Perpulcrum enim singuli putant, mores sui principis vita exprimere, iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Is igitur demum recte imperare nouit, qui sibi ipsi & suis affectibus imperat, seque totum componit ad normam iusticiæ. Vnde recte monet Iustinus Martyr: *διακρίσειν τιμὴν ἑαυτῷ νῦν τὸν μὴ*

κατα-

καταφευδόμενον τῆς κυβερνητικῆς. Ex quo fit,
 vt talis princeps ἡγίτωρ καὶ κοσμήτωρ λαῶν
 iustissime & sit & dicatur.

Cum autem ista de pestibus huma-
 næ societatis apud Diuum Chryso-
 stomum lego, cogito de præsentī huius
 reipublicæ Danicæ statu, ac gratias æ-
 terno Patri Domini nostri Iesu Chri-
 sti ago, quod te, Serenissime Rex, ἡγί-
 τορα καὶ κοσμήτορα λαῶν, imò patrem pa-
 triæ habeamus. Qui, cum pietate & o-
 mni virtutum officio tuis subditis ante-
 cedis, cum legibus rempublicam mu-
 nis, cum ordinationibus corrigis, cum-
 que viris in aula tua (quæ pietatis quod-
 dam theatrum videtur) doctrina, religi-
 one, sapientia, & rerum experiētia præ-
 stantibus ornas, facis vt tuæ ditiones in
 pace florent, quæ sane florerēt magis,
 nisi peccata nostra tantum bonum im-
 pedirent.

Ea enim pietas tua est, serenissime
 Rex, ea industria, ea sancta tua cura &
 sollicitudo, vt non possit non florentis-
 sima esse respublica te gubernante, sub

cuius prudenti ac pio regimine, tãquam sub alis, cum ab externis hostibus, qui corporibus nostris & bonis externis insidiantur, tum ab hæreticis, qui animabus nostris ac æternis bonis nostris insidias ponunt, tuti sumus, id quod non solum læti experiuntur T. R. M. Subditi, verum etiam toti pene terrarum orbi innotuit. Celebratur enim apud omnes nationes, quanta sit tua pietas, quam sancta legum cura, quantus erga subditos amor, quanta denique omnium Regiarum virtutum longe suauissima harmonia, ac iucundissimus concentus, in tota tua vita, veluti personet. Sed quid hic commemorare pergo? cuius oratio tuis virtutibus vel enumerandis satis esse nequeat, tantum abest, ut eas quo id deceat modo deprædicare possim.

Hoc summum plurimarum ac heroicarum virtutum decus, serenissime Rex, me superioribus annis permouit, ut libellum, cui de Methodis titulum feci, sub auspicijs tui nominis in lucem ede-

ederem, quem oblatum sereno vultu & amanter, quod vnicè à me quæsitum erat, suscepisti. Neque enim erat alius, cui iustius primitias meorum laborum offerrem, quam tibi serenissime Rex, qui perinde atque ἡπιότατις huius T. R. Academiae professores, in quorum numero & ego vnus sum, complecteris, liberalique stipendio alis, in hunc profecto finē, vt successoribus tuis Ecclesiam, & in ea incorruptā doctrinam tradas.

Hiscè rationibus, & hoc tempore, editurus ἐγχειρίδιον capitum communium nostræ religionis, motus, existimaui auspicato fieri, si tibi, Serenissime Rex, omnium literatorum hominum communi Mecœnati hoc ipsum Enchiridion dedicarem : in quo hoc sum secutus consilium, vt præcipua Christianæ religionis capita cum definitionibus, diuisionibus & axiomatis siue sententijs quibusdam colligerem ac iuuentuti proponerem, quo his instructa iuuentus, cum maiori fructu ab-

soluta doctissimorum hominum nostri seculi scripta, ac potissimum Clarissimi viri, mei Præceptoris PHILIPPI MELANTHONIS, optime non solum de me, sed etiam de tota Christiana Ecclesia meriti, locos Theologicos, & alia scripta eiusdem legat, ex quibus (quod ingenue fateor) pleraque quæ in hunc libellum congeffi, deprompta sunt.

Porro de editione nunquam cogitasset, nisi me & amicorum quorundam consilium, quod non erat contemnendum, & studiosorum multorum petitio crebra ad editionē inuitasset. Conquesti. n. sunt scripta exemplaria, quæ erant in manibus multorum, passim per regnum, adeo à se inuicem, (quemadmodum fieri consuevit in libris, qui sæpius à festinantibus transcribuntur) discrepare, vt vix in vna pagella concordare inueniantur.

Quapropter Serenissime Rex precor, vt T. R. M. solita Philanthropia & clementia hunc tui subditi laborem
qua-

qualem cunq; suscipere & boni consule-
re velit, ac simul meminerit vere regium
esse, res à subditis oblatas, non tam ex
pondere, quam ex offerentium affectu
æstimare. Vale felix & beatus anima &
corpore. Rex serenissime, vna cum sere-
nissima Regina nostra, D. Friderico E-
lecto, Principe vere Heroico, iurisq; &
æquitatis amâtissimo, Dn. Magno, Du-
ce magnanimo, ac summo literarũ fau-
tore : D. Iohanne duce, rebus magnis
gerendis nato, tota familia ac Ecclesia
domestica, atq; adeo cum omnibus re-
bus subditis, regnis & prouincijs. Deus
Pater Domini nostri IESV CHRISTI
suo sancto Spiritu T.R.M. perpetuo ad-
sit, Amen. Hassniæ Cal. Octob. Anno
Domini M. D. L VII.

Sereniss: R. T. M.

deditiss:

Nicolaus Hemmingius.

AD LECTOREM.

CLI MATA iã florent septem subiecta trioni,
 Quando ibi præcipuè lux tua Christe micet.
 Quippe adamas ut se geminã cõuertit ad ursam,
 Sic sacra paulatim vox aquilona petit.
 Hanc simul obsequio comitatur turba decoro
 Pieridum, Aonio vertice culta prius.
 Sol propius terram summo quoque visit ab axe,
 Semotisq; pijs ultro minister adest.
 Hinc neque triste gelu borealibus amplius artus
 Vexat, nec mentem pristina barbaries.
 Danica Metropolis thesaurũ en Hafnia profert,
 Hemmingi docta sedulitate datum.
 Is siquidem pulcra methodo Dialecticus autor,
 Ætherea inclusit dogmata Christigenũ.
 Sic simul & Musis, & Christi nomine dignum,
 Deinde etiam pueris utile venit opus.
 Ducet enim certos ut pensile Thesea filum:
 Suscipiat gratius commoda quisque sua.

Iohannes Sascrides
 Uuermenusanus.

EPI-

II
EPIGRAMMA
aliud.

Quem iuuat aeterni flores depascere verbi,
Et colere hand ficta religione Deum.
Qua doceat μεθόδῳ, vel qua pia dogmata discat,
Certus quo superum tramite templa petat,
Abdita scriptura cupiens euoluere claustra,
τὸν τε λόγον θεῖον qui vult ὁρθοτομεῖν,
Consulat Hemmingi, doctissima scripta disertis,
Cuius erit nullo laus peritura die.
Infermat tremulos ad Mystica flumina gressus,
Dadalei clarius dotibus ingenij.
Atq; iuuentuti pulcro κερφαλαῖα ministrat
Ordine quæ veræ religionis erunt,
Per quæ diuinum capit incrementa tonantis
Verbum quod sanctis protulit ipse λόγος.
Et manet ad seros Ecclesia vera nepotes,
Nec sit Sulphureo prada futura Duci.
Hæc dulci patriæ doctus monumenta reliquit
Hemmingus, Danis fama decusq; viris.
Vnde puer, iuuenes, & habet veneranda senectus,
Arces quo possit scandere olympicas,
Arge igitur vigili, cui corde est cura salutis
Hoc ἐγχειρίδιον volue reuolue manu.

IVARVS BARTHOLINVS.

ΤΙΜΟΝΗΣΙΣ ΑΔ
LECTOREM.

PAVLVS Apostolus Timotheo scribens, hortatur ipsum, ut attendat lectioni, exhortationi & doctrina, Et Paulo post: attende tibi ipsi, & doctrina, persiste in illis, hoc enim faciens, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audierint.

Hec Pauli exhortatio ad nos quoque pertinet: quae duo continet. Primum, quale nam sit officium Doctoris. Deinde quis fructus sequatur pie praestitum officium. Ista duo simul cogitemus, ut posterius ad maiorem vigilantiam & diligentiam nos excitet, ne laborum magnitudine aut difficultate fracti veluti inertes milites torpeamus, ac abiectis huius sanctae militiae armis terga vertamus hosti: cuius hoc unicum studium est, ut docentes & discentes, vel ab officio deterreat obiecta difficultatum mole, vel opinionibus fanaticis imbuat, ne de fontibus Saluatoris salutarem aquam hauriamus. Quare nostrum erit officium fortiter aduersario resistere, ne Ecclesiam evertat, aut contaminet infinitis, quibus utitur, technis. Hoc autem officio rite tum fungi videbimur, cum iuxta consilium Apostoli attendemus lectioni, exhortationi, doctrinae. quo Ecclesia Christi nobiscum, qui eius pars sumus, ad salutem erudiat. Verum quia inuentus, consecrata sacratissi-

mae Theologiae studio, opus habet, ut de vera studendi Theologia ratione admoneatur, volo paucis meum consilium, quod etiam secutus sum & sequor, exponere. Nisi enim me valde fallat opinio, multo citius liberalem in Theologia doctrinam consequetur, qui meis monitis auscultaverit, quam qui sine certa ratione omnium Theologorum volumina pervoluerit. Ut enim in ceteris disciplinis methodica docendi ac discendi ratione opus est: ita in omnium disciplinarum regina, quam Theologiam appellamus, certā docendi ac discendi rationem necessariam esse statuendū est. Porro ut consilium meum clarius aperiā, omnium primum pium pectus ad lectionem scripturae adferendum iudico. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum quidem id fieri potest) doctrinam requiro. Nam istis veluti exoticis spolijs tabernaculum Dei non parum ornatur. Sic instructo pio huius sacratissimae militiae tironi cōsiliū meū impertio, quod ut melius intelligatur, in quinque partes distribuo.

Prima est de Principijs, quae Theologus futurus ad Theologiae studium.

Secunda est de Divisione scripturae & ijs quae in singulis partibus peculiariter observanda sunt.

Tertia est de recta interpretandae, quae obscura videntur, ratione.

Quarta est de modo utendi scripturae testimo-

nij sine errore.

Quinta & postrema continebit methodum conciliationis locorum, qui in speciem antilogias efficere videntur.

Has quinque consilij meipartes, eo quo proposuere sunt ordine, quam possum breuissime exponam.

Prima itaque pars est de Principijs quae Theologus futurus adferre debeat ad theologiae studium. Quicunque itaque cupit Spiritus sancti discipulus esse, & cum fructu commodoque in schola Christi versari, quatuor principia fixa & immota cum tenere oportet.

Primum, quod certo certius statuere debeat, unum esse verum & aeternum DEVM, ac Ethnicam πολυθεϊα excretur, cum Manichaeorum deorum iugo.

Secundum, quod hic verus DEVS dederit mundo certum VERBUM, suae voluntatis infallibile testimonium.

Tertium, quod hoc VERBUM contineatur in Mose, Prophetis & Apostolicis scriptis.

Quartum, quod ut quicquid est prae hoc VERBUM, nequaquam indicabitur ad salutem necessarium, ita quicquid cum VERBO hoc pugnat, à quocunque tandem autore proficiatur, anathematis loco habendum sit. Horum principiorum maximus sane usus est.

Primum enim monet, ut renuntiatur graecorum

τὸ πολυθεΐα, ad ipsum DEVM, omnium bonorum fontem perennem, respiciamus, eum agnoscamus, qualē se nobis verbo & testimonio patefecit: eiq^{ue} veris cultibus placere studeamus, firma fiducia in eum recumbentes.

Secundum reget nostros affectus & actiones, ne cum Ethnicis & Turcis à vera colendi Deum ratione aberremus.

Tertium munit nos contra Diaboli insidias, qui in locum verbi Dei vel humana somnia, vel revelationes fanaticas hominibus, quo eos à Deo auertat, obtrudere conatur, qua sanē fraude perpetuo vitur.

Quartum securos nos faciet, ut intrepide dammare audeamus omnium Diabolorum & hominum commenta, quantumvis speciosa fuerint, quando non habent faciem cœlestem ac verbi Dei regulam infallibilem præeuntem. Breuiter, hac quatuor principia recta nos ad fontem omnis boni ducent, abducent à cisternis sordidis, regent mentem, linguam, actiones, ne astutia Satana, quod olim gnosticis & alijs, hodie Anabaptistis, & Seruetianis, alijsq^{ue} hæreticis accidit, in errores abducamur. Atque hac de prima mei consilij parte dicta sint.

Secunda pars est de diuisione scripturae, deq^{ue} ijs, quæ peculiariter in singulis partibus obseruanda sunt. Librorum diuisionem omittam, quæ in

principijs bibliorum tradi solet, unde eam petat & ediscat Theologia studiosus. Sed totius scripturae diuisionem proponam. Hæc commodè potest diuidi trifariam, nempe in historiam, doctrinam rerum, & doctrinam signorum: in quarum singulis quid præcipue spectandum sit, scire tironem Theologiae perutile est.

In Historia igitur sex sunt obseruanda. Primum series annorum, cuius obseruatio ad intelligendam scripturam plurimum conducit. Secundum, præpagatio doctrinae. Tertium, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinae probatur. Quartum, externa Ecclesiae forma & crux. Quintum miranda Ecclesiae liberatio in varijs periculis. Sextum exempla prouidentiae Dei, promissionum, comminationum, lapsum, poenarum, poenitentia, fidei patientia, confessionis, aliarumque virtutum. Hæc enim exempla obseruata, & thesauro memoriæ recondita, ad præsentis Ecclesiae statum accommodabit prudens Doctor, ut inde doctrinae, admonitiones, consolationes, comminationes petantur, cum ad fidem piorum vitamque confirmandam, tum ad metum & terrorem impijs incutiendum.

In doctrina rerum quatuor potissimum sunt spectanda. Primum obseruatio præcipuorum capitum doctrinae Ecclesiae, quæ tametsi duo sunt inter illa maxima, Lex & Euangelium, plura ta-

men sunt, quæ illis subseruiunt. Cuiusmodi sunt: Deus, Creatura, Homo, Peccatum, Gratia, Pœnitentia, Oratio &c. Qualia Philippus in suis Locis enumerat, quorum tres ordines facit. Locos enim Primi ordinis πνευματικὸς, Secundi πολιτικὸς, Tertij παραδόσεις vocat. Possunt & distingui in quatuor ordines, quorum Primus esse potest, de spiritali Christi regno. Secundus de generali viuendi regula. Tertius de Ecclesia & eius gubernatione. Quartus de rebus politicis & Oeconomicis. His quatuor ordinibus locorū plurimi particulares loci subiiciuntur, quos, quænam à Grecis κεφαλὰι dicuntur, ego capita voco, de quibus suo loco plura.

Ubi iam Theologia tiro capita præcipua doctrina Ecclesia recitare nouit, debet secundo loco singulorum claras definitiones ex scriptura extractas ediscere. Qui enim rei alicuius definitionem rectè nouit, is ad omnem disputationem & orationem de ea re fundamentum iecit.

Tertio diuisiones capitum ac rerum multiplicium obseruètur ac discantur, in quibus videndum, an scriptura testimonijs, & non ingeniosis astutorum hominum technis nitantur. Diuisiones enim erudite, rei naturam quasi anatomia quadam facta clarius exhibent, multiplicia distinguunt, sæpè Sophistarum fraudes detegunt, quare diuidendi artem callere futurum Theologū sum-

more necessario est.

*Quarto loco in doctrina rerū observāda sunt axiomata de singulis capitibus, ut sententiae Mo-
sis, Prophetarum & Apostolorum, inter quas eas
potissimum studiosum theologiae ediscere velim,
ex quibus plurimae Hypotheses extrui possunt,
hoc est, quae pluribus rebus probandis serviant.
Talem sententiarum thesaurus, siue dispartes siue
scribas, siue cōcineris, fructum uberrimum ad-
fert. Hac quatuor in Philosophia etiam observā-
da monent docti, quae ego quoque in hoc meo libello
potissimum mihi proposui.*

*In doctrina Signorū tria in genere observan-
da. Primum sint ne signa confirmantia doctri-
nam, quae miracula vocamus, aut signa, quae pa-
cta, seu fœdera, seu testamenta, scriptura & Ec-
clesia vocat. Deinde ad quam doctrinam partem
pertineant. Tertiò quibus data sint, & quā diu
durare debeant. Quae autem seorsim spectanda
sint in signis, quae Sacramenta vocamus, dicam in
capite de Sacramentis.*

*Iam tertia pars sequitur, de recta interpretādi
ratione, ea quae obscura sunt. De qua re duo in
universum dicam, quorum Prius sit de Scopo &
consilio scriptoris, Posterius de examine loci ob-
scuri. Scopus diligenter observandus est. Debet
enim omnis interpretatio scopo servire. Quare
interpretatio cum scopo pugnans, fugienda ut er-
ronea.*

ronea. Paulus Rom. 2. dicit: Nō auditores, sed factores legis iustificari, quod torquent Papistæ contra scopum. Nam ibi Paulus illam Pharisaicam sententiam impugnat. Est enim huius syllogismi maior: Soli factores legis iustificantur lege, Sed nulli sunt tales, Proinde nulli iustificantur lege.

Examen loci obscuri, hac methodo institui posse puto.

Obscuritas omnis aut est in rebus, aut in verbis, aut in utrisq; simul.

Si in rebus est obscuritas, quinq; meo iudicio facienda sunt. Primum peristasis examinanda est, unde sepe obscuritas dicti lucem mutuatur. Ut Romanos 9. Sermonem abbreviatum faciet Dominus super terrā: ibi peristasis conuincit, dictum prophetia intelligendum esse de paucitate seu reliquijs Iudeorum, qui erat habendi pro vero populo. Hinc regula Rabinorum seruāda: Quis non aduertit quod supra & infra in scripturis scribitur, is peruertit verba Dei uiuentis.

Secūdo sursum & deorsum spectandum. Sursum quidē ad analogiam fidei, cum qua conuenire debet omnis interpretatio: à qua si nō aberras, etiamsi fortè in interpretatione erratum sit, minus periculosus est error. Deorsum verò, hoc est, Caueas ne quid absurdi sequatur ex interpretatione. Omnis enim interpretatio, ex qua aliquid absurdi sequitur contra articulos fidei, aut legem

moraalem aut aliquam clarā Dei ordinationem, absurdum in Theologia habendum est. Hoc quoque praeceptum observandum in aliorum interpretationibus, ex quibus, si aliquid falsi colligitur, repudianda sunt.

Tertio querendus est alius scripturae locus clarus, in quo eadem res tractatur, & conferendus cū obscuro. Hac collatio utilissima & summè necessaria est ijs, qui sine errore volunt versari in sacro Dei verbo.

Quartò, si hoc parum succedit, videatur quas interpretationes recipere possit obscurus locus, & ea accommodanda, quae congruit cum scopo & peristasi, sine illa sit propria, sine figurata.

Quintò, Si his vijs non succedit, Ecclesiae prioris testimonium consulendum, cui acquiescendum, nisi analogia fidei, aut cōtextus, aut aliqua absurditas id impediat. Et si autem inueniri possunt sententiae quaedam inextricabiles: tamen quae sunt ad salutem prorsus necessaria, clarissime & sine omni obscuritate proponuntur.

At si in verbis est obscuritas, ea aut est in verbis singulis, aut compositis.

Verborum singulorum obscuritas aut est propter rerum penuriam, aut propter formam rerum mutationem, aut propter vocis multiplex significatum.

*Si vel propter rerum penuriam, vel propter
forma*

forma rerum mutationem, aliqua obscuritas ob-
icitur, antiquitates & Historia, rerum descri-
ptiones cōtinentes, consulenda sunt, ad quam rem
mirificè conducit historia Iosephi.

Si propter vocis alicuius multiplex significa-
tum, ambiguitas oritur, duo facito. Primum in-
stitue collationem cum alijs dictis non ambiguis.
Deinde vocis peristasis contemplare, ut in Paulo
& Iacobo iustificandi verbum diuersimodè acci-
piendum monet collatio & peristasis, quas con-
firmat fidei immota regula.

Quòd si in verbis compositis, hoc est, phrasi-
bus fuerit obscuritas, primum Grammatica eius
lingua, unde dictū translatus est, adhibenda est
in consilium, deinde videndum, an sit propriè, an
figurate dictū. Nam si dictum propriè acceptum
absurditatem parit, querenda est figura concin-
na, qua dictū quadrare peristasi & scopo possit,
seruata semper analogia fidei.

Porro generale praeceptum sit antitheseon col-
latio, cuius unum membrum clarius, id quod ob-
scurius videbatur, illustrat & exponit. Lex per
Mosen, gratia & veritas per IESVM CHRI-
STVM. Hic quid per Legem sit intelligendum,
patet ex oppositis vocibus. Opponitur enim Lex
gratia & veritati. Gratia fauor Dei est, veritas
exhibita res promissa dicitur. Legis igitur nomi-
ne maledictio & umbra Legis intelliguntur. Nos

non sumus sub lege, sed sub gratia. Hic clarius est quid gratia vocabulo intelligendum sit, quàm legis. Apertum est enim, gratiam significare fauorem & remissionem peccatorum. Lex igitur iram Dei & maledictionem significabit. Rom. 8. DEVS est qui iustificat, quis est qui condemnet? Hic Apostolus iustificationem opponit condemnationi. Sed clarius est, & extra controuersiam positum, quid sit condemnare, nempe nocentem, iniustum & reum pronunciare. Quare iustificare erit absolueré, ac innocentem iustumq₃ pronunciare.

Sequitur Quarta pars, de modo utendi diuinis testimonijs sine errore, de qua re hac habeo. Necessarium est ijs, qui scripturarum testimonijs aptè uti volēt, ut tria diligenter perpendāt. Primum obseruetur peristasis, hoc est, Quis, quid, quibus loquatur, quo loco, quo tempore, qua occasione, quē in finem. Deinde obseruetur, quæ sit argumenti & quæstionis natura, sit ne historia, aut doctrina, aut signum. Nam ad hæc tria, supra dixi vniuersam scripturam referri. Tertio, consideretur, quàm latè quidq₃ pateat. Si historia est, siue Exemplum, considerandum est quid conueniat, aut discōueniat cum ijs rebus, quibus volumus ea accommodare. Nam quæ à similibus & comparatis argumenta petuntur, à comparatorum similitudine & congruentia vim omnē suam

mutuantur. Si doctrina est, dispiciendum erit, generalisne sit, an specialis, an ad omnes populos, aut ad certos duntaxat, & an ad singulos, qui vnius populi censentur, & an ad quauis tempora extendi aut ad certa quadam restringi debeat. Eadem de signis obseruanda sunt.

Præter hæc obseruandum ex imitatione Pauli, quod ut vniuersalia dicta accommodanda sunt ad hypotheses & individua, ita particularia dicta ad vniuersalia renocari debeant.

Mirum quoque in modum conducit, dicta aperta & exempla dictorum coniungere. Id enim quod menti obicitur in dictis, quodammodo sensibus in exemplis demonstratur, unde mens concipit multo certiore rei notitiam. Iusticia est ex fide, dictum est, Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, Est exemplum. Vtrunque coniunctum apertius docet, iusticiam esse acceptationem, qua iusticia imputatur credenti. His si iam tertium locum addideris, qui est Ro. 5. Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam, nempe CHRISTI, iusti constituentur multi, materiam habebis definitionis iusticie Christianæ. Ex his enim quatuor voces collige, iusticiam, obedientiam Christi, imputationem, fidem, unde iam plena definitio iusticie Christianæ colligitur, hoc modo: Iusticia Christiana est obedientia Christi, imputata credenti.

Quinta pars est de ratione conciliandi locos inter sese in speciem pugnātes. Nulli. n. loci scriptura inter sese re ipsa pugnare possunt: cum omnes habeant fundamentū veritatem Dei. Quare antinomia sententiarum scripturae, nostro respectu intelligenda est, qui saepe iudicio hallucinamur. Vt autem conciliatio locorum haberi possit facilior, ὁρῶντων διακρίτινδν antinomiarum ex Dialectica desumptum proponam, ac nostro instituto accommodabo. Est autem ὁρῶντων διακρίτινδν antinomiarum nullum aliud, quàm quod Dialectici tradunt, de legibus iusta contradictionis. Nimirum ut in omni contradictione seruentur haec octo cōditiones. 1. Vt sit eadem utriusq; vocum significatio. 2. Vt sint eadem subiecta. 3. Vt sint eadem obiecta. 4. Vt sint eadem causa. 5. Vt sit eadem relatio. 6. Vt sit eadem comparatio. 7. Ut sit idem modus, seu ut dicantur ὁσαύτως. 8. Vt sit idem tempus ex utraq; parte. Vbi autem harum legū vel minima violatur, antilogia nulli relinquitur. Et si autem hac admonitio admodum attentis sufficere videtur, tamen sigillatim de singulis his legibus copiosius dicam, quo commune veritatis inquirende instrumentum instituto nostro accommodetur facilius.

Prima lex est, ut eadē sit significatio utriusq; partis cōtradictionis, alioqui minimè erit cōtradictio. Hec lex in has subiectas partes diniditur, ut spe-

spectetur, an eadem sit significatio dictionis, phra-
 seos, locutionis, (qua alias propria servatur, alias
 figuratur) sententia & dicti & modi significan-
 di. Ecce quinq; prima legis membra, quae nunc
 exemplis conabor illustrare. Paulus dicit: Homo
 iustificatur sine operibus legis. Iacobus scribit:
 Homo non iustificatur sine operibus. Hic antilo-
 gia tollitur, cum ostenditur non esse eadem signi-
 ficatio dictionis, Iustificandi verbi utrobique. Pau-
 lo enim significat iustificari, absolui à reatu, Iaco-
 bo vero declarari iustū. Caro & sanguis regnum
 Dei non possidebunt. Qui vero crediderit, salua-
 bitur. Hic phrasis soluit argumētum, nam phrasi
 Ebraica caro & sanguis significant naturae de-
 prauationem, & quae cum illa coniuncta sunt. O-
 raturus intra in conclaue tuum, clauso post te o-
 stio: Domus mea domus orationis vocabitur. Di-
 ctū Christi prius videtur velle, ut in angulis &
 non in publico coetu oremus, posterius locum cō-
 munem precibus destinatum Templum mon-
 strat. Sed non hic utrobique est eadem locutionis
 significatio. Prior enim locutio Metalepsi figu-
 ratur, posterior propria est. Nam per ingressum
 in conclaue & clausum ostium, tāquam Symbo-
 lo quodam hypocrisin excludendam ab orationi-
 bus monet, quae cum exclusa est, nullus non locus
 orationi aptus erit. Si oculus te offenderit, effodi-
 to eum: Sed ad Col. lesio corporis prohibetur. Ve-

rum in priore loco non dictum, sed sententia retinenda est, si nos à Christo abducat, posterioris dictum cum sententia congruit. Deus peccatores non exaudit, Deus Manassem peccatorem exaudivit. Hic diuersus modus significandi soluit antinomial. Alio enim modo sunt peccatores, qui adhuc peccatis indulgent, viuunt sine pœnitentia, alio modo, qui iam emergunt e peccatis, agunt pœnitentiam, & cupiunt Deo suam in posterum approbare vitam. Hos exaudit DEVS iuxta suas promissiones, illos verò non.

Secunda lex contradictionis ex, ut utrobique sint eadem subiecta, quadam enim renatis recte tribuuntur, vel adimuntur, quæ haud ita non renatis tribui vel non tribui possunt. Rursus quadam magistratui cõueniunt, quæ non sine scelere subditis tribui possunt. Contingit interdum, ut quæ antitypo propriè competunt, typo nequaquam conueniat. Qui dederit haustum aquæ discipulo, nomine discipuli, non perdet mercedem suam: Hic merces promittitur liberalis erga ministros Euāgelij: Sed dictum tantum accommodari debet renatis. Luca 6. Estote misericordes. Deut. 19, Ne misereberis &c. Illud omnibus in genere, hoc soli magistratui dicitur, ut qui legē Dei & sua politia in puniendis contumacibus sequi debet. Salomoni promittitur regnum patris in perpetuum, qui erat typus Christi: Sed res hac soli antitypo Chri-

Christo congruit. Hac observatio multas antilogias dirimit.

Tertia lex contradictionis esse debet, ut utrobique sint eadem obiecta. Nam hac si diversa sint, nulla erit cōtradictio. In praeceptis meis ambulate. Lex non est iusto posita. Prior sententiā legem omnibus positam monet, Posterior iusto non esse positam clare enunciat: Sed obiecti varietas tollit contradictionem. Omnibus enim lex posita, quo ad obedientiam: at iustis non ad pœnam est posita, id quod Pauli dictum vult.

Quarta lex est, ut utriusque partis in cōtradictione sint eadem causa, quod potissimum ad efficientes & finales refero. Causa enim qualitatem factorum mirabiliter variant. Christus dicit: Ego dico vobis, ne omnino iuretis. In Deuteronomio dicitur: Per nomen illius iurabis. Prius dictū vetat, ne ob quālibet causam, & quolibet modo iuremus, quemadmodum factitarunt tamen Iudei, quos reuocat Dominus ad saniores mētē. Posterius requirit cultum & religionē iuri iurandi in causa necessaria, graui, ac faciente ad gloriam Dei. Idque per nomen DEI, non per Idola aut alias res, quae non sunt Deus.

Quinta lex, ut utrobique sit eadē relatio. Nam si mōstrari potest relationis diuersitas, sublata est antinomia. Paulus dicit: Si seruus vocaris, non sit tibi cura. Idem alibi: Nolite fieri serui hominum.

*Sed hic non est relatio eadē. Nam in priori di-
inbemur dominis nostris carnalibus parere, cor-
porali obedientia. In posteriori precipitur, ne ho-
minibus, cultum præter & contra verbum Dei
proponentibus, obtemperemus.*

*Sexta lex est, ut in cōtradictionibus sit eadem
comparatio. Verum hoc loco quintuplex com-
paratio est obseruanda. I. Prima erit locorum,
qui inter se dissidere videntur, comparatio cum
suo contextu, argumento & scopo, unde sæpe pe-
ristasis solutionem pugna facit. Paulus dicit: Fa-
ctores legis iustificantur. Idem hoc dicit: Nemo
lege iustificatur. Prior sententia, collata cum suo
scopo & contextu, vult ostendere, ideo neminem
iustum esse, quia nemo legem facit, id quod poste-
rior sententia apertè pronunciat. II. Secunda
comparatio erit locorum in speciem pugnantium
cum cognatis. Hi duo loci: Tentauit Deus Abra-
ham, Et: Deus neminem tentat, pugnare in spe-
ciem videntur. Sed querantur loci utriq; cognati.
Exod. 20. occurrit locus cognatus priori: No-
lite timere, Vt enim tentaret vos Deus venit, &
ut terror illius esset in vobis, & non pereatis.
Matthæi. 4. occurrit locus posteriori cognatus
ubi Diabolus Christum tētans inquit: Si prostra-
tus adoraueris me, dabo tibi hæc omnia. Hic a-
pertè conspicitur, quod sit quoddam tentationis
genus, cuius finis est timor Dei, & salus tentati,
quod*

quod DEO tribuitur, Et rursus quoddam, cuius finis est, à Deo abducere, & ut abductus DIABOLO sit subiectus, & hoc genus tentandi Diabolo tribuitur. Hinc iā soluitur antinomia. Deus tentauit Abraham, ut eum probatiorem redderet, & ardentiolem cultorem pietatis. Ita & nos & alios multos tentauit & tentat Deus. Deus autem neminem tentat, ut à se deficiat, & ruat in Idolatriam. Breuiter, tentatio Dei est probationis, Satanae uero est seductionis. 1. Corint. 12. Diuisiones gratiarum sunt, idem uerò spiritus. Item: Hac omnia operatur unus & idem spiritus distribuens singulis, prout uult, Rom. 1. Ut impertiar, inquit Paulus, uobis aliquod donum spirituale. Hi duo loci, qui videntur pugnare, conferantur cum tertio, qui est. 1. Cor. 3. Quis igitur Apollo, quis Paulus, nisi ministri, per quos credidistis? Item: Ego plantauit, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dat. Item: Dei sumus οὐρεργοί. Hic locus antilogiā soluendam ex causis docet: Spiritus ut autor, Apostolus ut minister & organum, confert spiritualia dona. Ita solus spiritus dat, sed per media diuinitus ordinata.

III. Tertia comparatio est, qua alia comparatione ad Deum discuntur, alia ad homines. Paulus fatetur, se irreprehensibilem in lege uixisse. Rursus conqueritur, se nihil boni posse agere. Virumque recte dictū est sed diuersa comparatione. Respectu

enim hominum erat irreprehensibilis, *At coram tribunali Dei agnouit vitiosa carnis sordes.* IIII

Quarta cōparatio est tantum ex altera parte locorum dissidentium, cum altera pars citra omnem comparisonem intelligi debeat. Si quis, inquit Christus, venit ad me, nec odit patrem suum, non potest esse meus discipulus. At lex inquit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Prius dictum comparate intelligendum est, nimirum quod tū deum relinquendi sint parentes, ubi te à CHRISTO & pietate auocare conantur. Posterius vero dictum simpliciter sine comparatione intelligendum, ut parentes iuxta legem Dei ames, eisq; exhibeas honorem debitum. V. Quinta comparatio est legum, de qua has regulas tenere utile est. Prima: Lex inferior cadit superiori. Secunda: Lex tantum eos obligat, quibus est lata. Tertia: Lex specialis derogat generali. Quarta: Lex personalis obligat tantum in genere facti.

Septima lex, Ut in contradictionis partibus sit idē modus, & rei significatæ, & dicentis. Si enim non fuerit idem modus, nulla est pugna. Qui diligit non peccat. Nemo est qui non peccet. Hic diuersus rei significatæ modus est. Alius modus peccati est domiti, alius regnantis, seu alius domiti, alius obligantis ad pœnam. Ac modus dicentis est varius: nā alius est modus præcipientis, alius promittentis, alius cōminantis, alius narrantis, alius imitan-

imitātis alterius gestus. Sed hac paucis declarada sunt. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Hoc dictum arripuerunt quidam nostro seculo, & inde neminē saluari posse disputarunt, nisi qui manū labore & seruili victum quaerere. Ex quo factum est, quod quidam relictis literis, agris ceperint dare operam & rem rusticam exercere. Sed ex eo decepti sunt, quod precipientis modo hac dicta, & non comminantis poenas intellexerunt. Ieremie 4. dicitur: Iurabis per nomen eius, in veritate, in iudicio & iusticia. Osee 4. legitur: Neq; iuraueritis, viuit Dominus. Hic nulla pugna est, ubi monstratur, Ieremie dictum promittētis modo, Osee vero comminantis, pronuntiātū esse. Ieremias promittit ex ore Domini, quod verus Israel sit veri Dei cultor futurus, quod iurandi forma, quae est pars veri cultus Dei, declarat. Oseas verò minatur, quod populus rebellis sit in idolatriam lapsurus, quod inde insinuat, quod nō sint iuraturi: VIVIT DOMINVS, sed, viuit BAAL, ASTAROTH, &c. Modus igitur ista Prophetarum dicta cōciliat, Paulus dicit: Nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut parte diei festi. Rursus: Ne attingas, ne gustes &c. Sed prius dictum est per modū precipientis. Posterius per modum alterius verba imitantis, per Mimesin.

Octaua lex & ultima contradictionis restat, quae monet videndum, an sit idem Tempus. Hac

*enim lex multas controuersias diluit, unde illud
Discernet tempora, & concordabis scripturas.
Alia enim Veteribus, alia nobis conueniēt. Rur-
sus alia presenti uitae, alia futurae. Hac si confun-
dis, magna sequentur tenebrae in doctrina Eccle-
sia. In Genesi dicitur: Masculus, cuius praepitium
nō fuerit circumcisum, exterminabitur de popu-
lo suo. Paulus autem dicit: Si circumcidamini,
Christus vobis nihil proderit. Antilogiam soluit
Tempus. Circūcisio enim habebat suum tempus,
usq; ad Christum exhibitum in certo populo. De
illo tempore prius dictum intelligendum est. Sed
posterius dictum ad tempus reuelati Christi per-
tinet, quo Sacramenta veteris legis sunt abolita.*

*Hac de organo diacritico tenere tirones Theo-
logiae apprimē necessarium puto, nec dubito An-
tilogias dissolui posse hoc instrumento, modò do-
ctē adhibeatur. Verū huc addā generale prae-
ceptū, perpetuò huic organo adiungendum. Quo-
ties offeruntur pugnantia in speciem dicta, dili-
genter videndum, quodnā istorum cum vniuersa
scriptura, & probatis exemplis cōsentiat, quodq;
dissentiat. Deinde adhibito Diacritico organo,
facile ex textu & circumstantiarum collatione
deprehendetur, quemadmodum lex legitima cō-
tradictionis sit violata. Haētenus de modo Theo-
logiae studendi dixi: iam restat, ut de meo hoc o-
pusculo nonnihil dicam.*

Pro-

Prodest tironibus Theologia, precipua vera religionis capita habere, breuiter & nude explicata, ac veluti in certas classes distincta, ut postea prolixiora scripta, quæ continent instas de singulis capitibus disputationes, auidius legant, & intelligat exactius. Quomodo enim in ceteris disciplinis utile est in principio, semotis disputationum labyrinthis, veras opiniones discipulis proponere, quibus perceptis, prolixiores disputationes tempestiue ac utiliter proponi possunt: Ita in sacratissima Theologia commodum est, incipientibus nude ac breuiter veras sententias proponere, quas ubi discipuli imbibierint, absolutiora scripta & disputationes non sunt negligende. Quapropter constitui precipua vera religionis capita colligere, ac breues singulorum capitum explicationes addere, amotis disputationibus, in quarum locum pronuntiata scriptura magis insignia de singulis locis substituam.

Ceterum quia duo potissimum nobis ex scripturis petenda sunt, quorum prius est rectè sentire, posterius rectè agere (quibus τὰ θεωρητικά & πρακτικά omnia referri videantur. Idq̃, eo consilio, ut his cognitis tirones Theologia, ad sacrosanctum illud opus PHILIPPI MELANTHONIS, viri optimè de Ecclesia Christi meriti, legendum accedant instructiores. Nam hic vir

θεοσεβίς αὐτῷ, καὶ φιλαληθείας αὐτοῦ, non solum tractā-
di ordine perspicuus, & in disputando cōtra vere
religionis hostes sincerus & acutus est, Verū etiā
more Prophetico & Apostolico, subinde ex do-
ctrinae partibus extrahit monitiones, reprehensio-
nes, minas, consolationes, ut hoc pacto doctrinam
lectori accommodet. Ex quo accidit, quod sacro-
sanctum illud opus excreverit in instum volumē,
quod opus tum demum maximo & inestimabili
fructu, amantibus vere religionis proponi potest,
ubi primū capita ipsa religionis, breuiter nudeq;
explicata imbibierint. Quapropter admonendos
dixi studiosos adolescentes, ut quemadmodum
in alijs disciplinis certo ordine à facilioribus ad
eā, quae magis ardua sunt, progrediuntur, sic quo-
q; in hoc sacrosanctissimo theologiae studio, primū
planas & perspicuas sententias discant, deinde ad
altiora conscendant. Ita futurū est, ut si spiritum
Christi doctorem implorauerint, feliciter in hoc
studio versentur.

Iam de libri nostri partitione nonnihil adijciē-
dum est. Ipsum DEVM, sacra scriptura unicuique
autorem, vniuersam religionis doctrinam, quam
ipse mundo reuelauit ac manifestauit, in quatuor
ordines digessisse manifestum est: Quorum Pri-
mus ad fœdus gratiae seu promissionem, & re-
gnum Christi spirituale pertinet. Secundus com-
munem formandae vitae regulam praescribit. Ter-
tius

tius regimen Ecclesiasticum continet. Quartus politicam vitam ac æconomicā instruit. Horum primus Promissionis seu Evangelij titulo, reliqui tres Legis nomine signari solent, quoties intra se Promissio seu Evangelium & Lex opponuntur, Alioqui Legis vocabulum hæc omnia continet. Nam ubi Latini interpretes, Legis & Græci τοῦ νόμου vocē usurpant, Ebraei ΘΟΡΑ habent, quæ in genere doctrinam significat, de quo plura aliàs.

Quamquam autem Reipublica Mosaica formam non obliget, tamen distinctio capitum doctrinæ etiamnum in Ecclesia necessariò retinenda est. Nam primum tenenda est omnino doctrina de spirituali Christi regno, in quo solo salus & vita dominantur. Deinde opus est generali vivendi regula secundum voluntatem Dei, quæ regula in Decalogo continetur. Tertiò loco, quia nullus cætus sine certo regimine diu incolumis cōsistere potest, cætus Ecclesiæ, hoc est, civium Christi, opus habet institutis, iuxta quorum præscriptam in externa Ecclesiæ societate vivendum est. Postremò quia in hoc mundo tanquam in alieno regno peregrinatur Ecclesiæ, opus habet, ut recte de politico & æconomico statu ex verbo Domini erudiatur, ne vel cōtemnat hæc Dei ordinationes, vel abutatur ips in Dei contumeliam.

Deinde & hanc distinctionem, cum ipsa divini cultus ratio, tum finis hominis, efflagitare vi-

dentur. Cultus enim Dei, & suis conditionis humanae naturae, ad Deum glorificandum vera obedientia referuntur. Verum quoniam Deus colitur nequit ab iis, qui sunt extra filium, necessaria est primum doctrina, per quam membra Filij Dei constituimur, & regno Christi Spirituali inanguramur. Deinde, quia cultus Deo prestandus est, & edendus fructus poenitentiae, non solum cum omnibus pijs in genere, verum etiam in externo coetu Ecclesiae, & politica societate, in quibus vivimus, necesse est pro hac diversitate statuum, Religionis nostrae capita distinguere, praesertim cum ipsum DEVM distinctionis autorem habeamus, & cultus divini ratio, suisque hominis, eadem suo suffragio approbare videantur.

Sit ergo Prima classis eorum capitum, quae necessario ad promissionis doctrinam pertinent.

Secunda, doctrinam vitae communem completatur, cum locis affinis.

Tertia, Ecclesiae regimen, & ea quae illuc pertinent, contineat.

Quarta & postrema classis, Politica & Oeconomica.

Harum Classium κεφαλαία, hoc est, capita subijciam, quo veluti intra trāsennam totum hoc opus conspiciendum pio lectori proponamus.

Catalogus capitum communium Primæ classis.

1. <i>Deus.</i>	8. <i>Peccatum.</i>
2. <i>Creatio.</i>	9. <i>Pœna peccati.</i>
3. <i>Pronidentia.</i>	10. <i>Verbum accusans.</i>
4. <i>Homo.</i>	11. <i>Euangelium.</i>
5. <i>Insticia originalis.</i>	12. <i>Pœnitentia.</i>
6. <i>Liberrum arbitri- um.</i>	13. <i>Iustificatio.</i>
7. <i>Contingentia.</i>	14. <i>Ordo reparationis.</i>
	15. <i>Regnū CHRISTI.</i>

Catalogus capitum communium Secundæ classis.

1. <i>Doctrina vite com- munis filiorum Dei.</i>	4. <i>Opera Caritatis.</i>
2. <i>Legitima spiritalis cultus DEI ra- tio.</i>	5. <i>Vocatio cuiusq.</i>
3. <i>Generalis doctrina bo- norum operum.</i>	6. <i>Votum.</i>
	7. <i>Conscientia.</i>
	8. <i>Vetus homo & nouus homo.</i>
	9. <i>Litera & Spiritus,</i>

Catalogus capitum communium Tertiæ classis.

1. <i>Prædestinatio.</i>	2. <i>Ecclesia.</i>
3. <i>Symbolum. In hoc capite multi loci explican- tur, ut de nomine Iesu, regno & sacerdotio Chri- C ij.</i>	

sti, de natiuitate, cōceptione, passione, resurrectione, descēsu ad inferos, assumptione in cœlum, de remissione peccatorum. De Ecclesia, de iudicio, de Resurrectione generali. Quare eorum locorum non feci distincta capita, quia hæc communi, nempe Symbolo subiiciuntur.

4. Oratio,	12. Autoritas Ecclesia-
5. Doctrina Ecclesie.	stica.
6. Sacramentum.	13. Satisfactio.
7. Baptismus.	14. Libertas Christia-
8. Cœna Domini.	na.
9. Testamentum.	15. Ceremonia.
10. Ordo Ecclesiasti-	16. Adiaphora.
cus.	17. Scandalum.
11. Potestas Ecclesia-	18. Crux.
stica.	

Catalogus capitum communium Quartæ classis.

1. Magistratus.	7. Dominū & seruus.
2. Leges.	8. Oeconomia.
3. Iudicia.	9. Coniugium.
4. Vindicta.	10. Patrium imperium.
5. Zelus.	11. Vsus diuitiarum.
6. Contractus, ubi &	12. Cura licita & illicita.
de usura.	13. Perfectio Christiana.

39

EXPLICATIO CAPI- TVM PRIMÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DEVS.

DVPLEX DE DEO HOMI-
num institutio à Regio Propheta
Dauid nobis cōmendatur, Psal.
119. Vniuersalis vna, altera Pe-
culiaris. Illa omnium hominum
communis, hac filiorum Dei propria existit. U-
traque vnde petenda sit, explicandum est.

De vniuersali itaque cognitione Dei disputat
Paulus ad Rom. 1. ubi sic inquit; Reuelatur enim
ira Dei è cælo super omnem impietatem & iniu-
sticiam hominū, veritatem Dei iniuste detinentiū.
Quia quod cognoscitur de Deo, manifestum est
in illis. Deus enim illis manifestauit. Siquidem in-
uisibilia ipsius ex creatione mundi, operibus in-
tellecta, conspiciuntur, aeternaq; eius potentia &
diuinitas in hoc, vt sint inexcusabiles.

His verbis Paulus testatur, creaturā Dei esse
veluti scholā quandā vniuersalem, in qua in Dei
notitia erudimur. Est enim tota creatura non so-
lum testimonium de Deo, quod sit, verum etiam
speculum quoddam, in quo se quodammodo con-

templandum nobis proponit. *Æternitas enim ex eo liquet, quod omnis creatura sit conditor. Potentia cognoscitur ex eo, quod tantam molem se conditam, in sua manu teneat, faciatq; ut omnia in se consistent. Sapientia peruidetur ex ordine & dispositione rerum. Bonitas relucet in conseruatione & usu rerum. Iustitia in administratione, qua fontes quidem punit, innocentes verò vindicat. Misericordia inde cognoscitur, quod tanta patientia tolerat hominum peruersitatem. Veritatis commendatio est, quod sit immutabilis. Proinde qui conceptam DEI notitiam habet, iam illi laudem debet æternitatis, potentia, sapientia, bonitatis, iustitie, misericordia, veritatis, ac ceterarum virtutum, quarum quedam vestigia rebus à se conditis impressit Deus.*

Hinc Plato duas definitiones extruxit, quarum prior est: *Θεός ἐστι ζῶν ἀθάνατος, ἀνταρῆς πρὸς ἑωδίας μοιαι*: hoc est, *Deus est viuens immortale, cui nihil ad felicitatē deest. Altera: Θεός ἐστιν οὐσία αἰδιος, τὰ καλὰ φύσιν ἀτία*: id est *Deus est essentia eterna, causa boni quod est in natura. Adiciamus & tertiā, quā Socrates apud Xenophontem recitat, in hanc sententiam: Scito (inquit) Deum tantum & talem esse, ut simul omnia videat, & omnia audiat, & ubiq; adsit, ac simul omnium rerum curam gerat. Atq; ita ipsa creatura satis euentē demonstrationem de Deo suppedit-*

suppeditat, quantum quidem ad lucem Dei attinet, non quantum ad nostram cæcitatem. Sensus enim noster hic deficit, antequam assequatur, aut quis sit, aut qualis sit DEVS, id quod eleganter innuit Paulus Act. 14. cum dicit, Dominum in præteritis generationibus reliquisse gentes in ignorantia, neq̃, tamen se reliquisse auctorem, id est, citra testimonium, quoniam dedit pluvias & ubertatem de cælo.

Porro huius vniuersalis cognitionis Dei usus duplex est. Prior Generalis, qui se extendit ad omnes homines, nimirum ut sint inexcusabiles, ut qui nullã possint adferre defensionem in iudicium Dei, quin iure sint dånabiles, qui agnitum Deum non colunt. Huius usus meminit Paulus in suprâ citato loco, Rom. 1. his verbis: In hoc, ut sint inexcusabiles. Posterior usus Specialis est, de quo Epistola ad Ebraeos loquitur, in hunc modũ: Per Fidem intelligimus perfectã fuisse secula verbo Dei. Hic fides tribuit illud lumen, quod in mundi creatione verè proficiant homines in gloriã creatoris. Huc & illud Davidis Psalm. 92. pertinet: Delectasti me DOMINE in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo.

Hæc breuiter sint dicta de vniuersali Dei cognitione, eiusq̃, usu duplici. Nunc de altero genere cognitionis Dei dicendum est.

Peculiaris itaq̃, cognoscendi Dei modus duplici

fundamēto nititur, nimirum, Verbo & Testimonio, quod verbo additum est. Talem enim Deum apprehendere oportet, qualem se per verbum & testimonium patefecit, iuxta illud:

Esse Deum credas, quod de se predicat ipse.

Verbum intelligo; quod inde usq³, ab initio dā cœlo sonnis varijs modis, ac tandem per Filium, Ebra. 1. Testimoniū verò verbo adiectū duplex est. Aut enim verbo confirmando, ut verum ratumq³, à nobis habeatur, additū est: Cuius generis in veteri & nouo Testamento multa leguntur, ut in diluuio seruatio piorū: submersio impij mundi Confusio linguarum: Mirabilis transitus populi Dei per medium aqua Maris rubri & Iordanis: Prologatio dierum ad preces piorum: Multa exuscitationes mortuorū: Sanationes miraculose, & huius generis penè infinita. Hoc genus testimoniorum commendat suo populo Deus, Exo. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentū in oculis tuis, ut Lex Domini semper sit in ore tuo. Ad quod genus testimoniorum prouocat etiam Dominus apud Iohannem, ubi inquit: Si mihi non creditis, credite operibus meis. Aut fiduciam ex verbo conceptam confirmat, ut Circumcisio & alia Sacramēta veteris populi. Et in nouo Testamēto Baptismus & Cœna Domini, fiducia promissionis testimonia & signacula sunt. Hac notitia Dei, quæ in verbo et testimonio residet,

det, sola salutaris est. De qua Dominus Ioha. 17. sic inquit: Hæc autem est æterna vita, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Per hanc enim renouamur (ut inquit Paulus) in imaginem Dei. Cognitionis vocabulum hoc loco Synecdoche Ebraica, & noticiam & fiduciam consequentem significat.

Postquam autem de duplici Dei cognitione in genere dictum est, nunc ea, quæ ad posteriorem, hoc est, ad salutarem illam cognitionem Dei pertinent, in certa membra distinguamus, & ordine explicemus. Constituantur autem hæc explicationis membra:

Primum, Descriptio Dei cum distinctione personarum.

Secundum, Testimonia de unitate essentie diuine: de Trinitate Personarum: de Diuinitate Filij & Spiritus sancti.

Tertium, Diuinarum quarundam appellationum explicatio.

Quartum, Proprietates Personarum.

Quintum, Varius modus scripture loquendi de altera Persona in Diuinitate.

Sextum, Testimonia de proprietatibus Dei.

Septimum, Quis sit Vsus, & vera noticia Dei praxis.

DESCRIPTIO DEI CVM DISTINCTIONE PERSONARVM.

Descriptio autem Dei, in qua etiam distinctio Personarum continetur, optima & commodissima est, quam PHILIPPVS in locis Theologicis recitat, his verbis:

DEVS est essentia spiritalis, intelligens, eterna, verax, pura, bona, iusta, misericors, liberrima, immense potentie & sapientie: PATER aternus, qui Filium imaginem suam ab aeterno genuit: & FILIVS imago Patris coeterna: & SPIRITVS SANCTVS, procedens à Patre & Filio, sicut patefacta est diuinitatis certo verbo, quòd pater aternus cum Filio ac Spiritu Sancto, condiderit & seruet cælum & terram, & omnes creaturas: Et in genere humano condito ad imaginem suam, & certam obedientiam, elegerit sibi Ecclesiam: ut ab ea hac una & vera diuinitas, patefacta certis testimonijs, & per verbum traditum: Prophetis & Apostolis, agnoscatur, innocetur & colatur, iuxta verbum illud diuinitus traditum & dammentur omnes cultus, qui fingunt alios Deos, & hac vera diuinitas in vita aeterna celebretur.

Hac descriptio ex multis scriptura locis collecta est, & constat quinque principalibus partibus. Primum describitur Deus absolute. Secundo
rela-

relatiuè, ubi Persona diuinitatis discernuntur & distinguuntur. Tertiò, ab effectû generali. Quarto, ab effectû speciali. Quinto & ultimo loco finis patefactionis diuine additur.

II.

TESTIMONIA PROBANTIA

VNVM ESSE DEVM.

Exodi 20. & Dent. 5. Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Egypti, de domo seruientis. Non habebis Deos alienos coram me.

Dent. 6. Audi Israel, Iehoua Deus noster, Iehoua unus est.

Psal. 18. Quis Deus præter Iehoua, & quis fortis præter Deum nostrum.

Malach. 2. Nunquid non pater vnus omnium nostrum? Nunquid non Deus vnus creauit nos?

1. Cor. 8. Scimus quod non sit alius deus quam vnus.

1. Tim. 2. Vnus est Deus, vnus etiam conciliator Dei & hominum, homo Iesus Christus.

TESTIMONIA PROBANTIA TRES

esse Personas diuinitatis.

Genesis 1. Opus creationis tribus personis tribuitur. Deus dixit, & spiritus ferebatur super aquas. Hic clarè habemus Deum, λόγον, & S. sanctum.

Psal. 33. Verbo Iehoua cæli facti sunt, & spiritû oris eius omnis virtus eorum.

Matth. 28. Euntes ergo docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine Patris, Filij & S. sancti.

Matth. 3. In Baptismo Christi apparent persona distincta Trinitatis. Pater sonat hanc vocē. Hic est Filius meus dilectus. Filius stans in flumine conspicitur. Spiritus sanctus specie visibili demittitur.

Ad Gal. 4. Quoniam estis filij Dei, emisit Deus spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem: Abba Pater.

1. Iohan. 5. Tres sunt qui testimonium perhibent in calo: Pater, λόγος, & Spiritus sanctus, & hi tres unum sunt.

2. Corinth. 13. Gratia Domini Iesu Christi, & dilectio Dei, & communio Spiritus sancti, sit cum omnibus vobis.

TESTIMONIA PROBANTIA

divinitatem Filij.

Testimonia, quibus divina natura filij Dei comprobatur, ad quinque capita renovare soleo, quorum Primum est, apertum scripturae pronuntiatum. Secundum, cultus Christo exhibendus. Tertium, Opera Christi. Quartum, confessio Ecclesie. Quintum, officium redemptionis. Hac quinque capita memoria iuvande gratia, his versiculis includo:

Dictū, cultus, opus, confessio, munera, quinq; hac Naturas Christi cognoscendas tibi monstrant.

Dicta

*Dicta seu Scriptura pronunciata inter multa
hæc sunt illustra. Ierem. 23. Hoc est nomen, quod
vocabunt eum Iehona iustificator noster.*

*Psal. 68. Iehona nomen illi, exultate in conspe-
ctu eius.*

*Esaï. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis,
consiliarius, Deus fortis.*

*Iohan. 1. In principio erat λόγος, & λόγος e-
rat apud Deum, & Deus erat λόγος. Hic λόγος
subiectum est, iuxta hanc regulam: Cum varium
hyperbæton collocatur cum duobus nominativis,
articulus ambiguitatem tollit. Nam is nominati-
uus, qui habet adiectum articulum, propositionis
subiectum est, ut, ἰσοὶ αἰγυπλιοὶ οἱ κολχοὶ. Hic de
Colchis pronuntiatur, quod sint Egyptij.*

*Rom. 9. Ex quibus est Christus, secundum
carnem, qui est super omnia Deus benedictus in
secula.*

*1. Iohan. 5. Et sumus in vero, in Filio eius; Ie-
su Christo, Hic est verus Deus & vita æterna.*

*Hæc quoque testimonia omnia refero, in qui-
bus naturalis & unigenitus Dei filius esse præ-
dicatur.*

*Secundum caput testimoniorum, quibus pro-
batur divinitas Christi, est CVLTVS, qui ex Dei
mandato illi exhibetur ab angelis & hominibus.*

*Ebreos 1. Adorent eum omnes Angeli Dei,
Hæc Paulus & Stephanus innocant & agnoscunt*

καρδιον ὁ ὢν. *Quare verus & naturalis Deus est.*

Hoc ipsum confirmat tertium probationum caput, quod tribuit Christo Opera soli Deo propria: creat, vivificat, verbo potentie sue omnia portat, exaudit. Hec omnia sunt solius divinae potentiae.

Quartum caput est: Confessio pure & Catholica Ecclesiae, de qua in Symboli explicatione.

Postremum membrum est Munus Mediatoris, quod non competit creaturae pure. Sed de hoc capite etiam in Symbolo dicam, ubi Sacerdotium Christi sum descripturus.

DE SPIRITU SANCTO.

SPIRITVS, cum de Deo predicatur, accipitur dupliciter, nimirum Essentialiter & Personaliter. Ut cum dicitur: Pater λόγος & Spiritus. Essentialiter accipitur. Personaliter autem, cum pro tertia Persona in divinitate accipitur, idque per Metonymiam, quia spirituales motus in cordibus hominum excitat, & illorum corda purificat, quod Epitheton, **SANCTVS**, etiam indicat.

TESTIMONIA PROBANTIA SPIRITUM sanctum esse Deum.

Petrus ad Ananiam dicit: Quid est quod implet cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto? Et paulo post: Non es mentitus hominibus, sed DEO.

Iob. 33. Spiritus Domini fecit me, & spiraculum

lum omnipotentis vinificauit me . Hoc opus tantum diuina natura competit.

Basilii diuinitatem Spiritus sancti hac demonstratione astruit: Omnis creatura habet substantiam circumscriptam. Spiritus sanctus non habet substantiam circumscriptam. Ergo Spiritus sanctus non est creatura. Inuisibilis enim creatura, etiamsi non circumscribatur loco & finibus, tamen proprietate substantia finitur. Huc pertinent etiam testimonia supra citata, de personarum trinitate.

III.

DIVINARVM QVARVNDAM

APPELLATIONVM EXPLICATIO.

Appellationes in diuinis diligenter obseruanda & discernenda sunt. Teneatur itaq; principio hac distinctio. Quaedam appellationes conueniunt Deo ex omni aeternitate: Quaedam ex tempore, idq; creaturarum respectu, nam in Deum nullum omnino accidens cadit. Sed utrunq; genus plures recipit differentias. Nam quae Deo attribuuntur ex omni aeternitate appellationes, sunt triplices. Quaedam enim ad essentiam pertinent: quaedam personarum discrimina respiciunt: quaedam collectivè Deo tribuuntur. Ad essentiam pertinent: Deus, bonus, sapiens, omnipotens, castus, verax, & huiusmodi, quae de Deo digne dicuntur. De hoc genere appellationum tenenda est regula, quod

quicquid de una persona dicitur, reliquis possit dignissime attribui. Ut enim Patrem recte Deum, Dominum, omnipotentem, iustum, intelligentem dicis, ita ea Filio & Spiritui sancto verissime attribuis. Sunt enim hæ appellationes Nature, hoc est essentie diuine communes propter equalitatem æternitatis, magnitudinis, potentie trium personarum in una Diuinitate.

Cum autem addimus has varias appellationes Deo tribui, non cogitabimus, in Deum accidentia cadere, aut Deum compositum esse, aut mutationibus obnoxium. Nam hæ variae appellationes non diuersitatem in essentia diuina notant, sed unam eandemq; simplicissimam significant, quæ has varias fortitur appellationes propter effectus in creaturis. Quare secundum essentiam non distinguuntur in Deo, Iusticia, sapientia, fortitudo, misericordia, sed secundum effectus in creaturis.

At appellationes, quæ ad personarum discrimina pertinent, longè aliter se habent. Non enim secundum essentiam dicuntur (tamen si realiter) sed relatiuè, sicut Pater ad Filium, & Filius ad Patrem, & Spiritus sanctus ad utrumq;, ut qui ab utroq; procedit. Pater gignit: υἱος nascitur: Spiritus sanctus procedit. Hæ non sunt communes appellationes. Pater enim non est Filius, nec Spiritus sanctus. Pater non nascitur, nec procedit.

De

De proprietatibus paulò post plura dicemus.

Colleclinè Deo tribuuntur: Trinus, trinitas, τριαδὶκὸς, τριάς. Vnde rectè dixeris: Deus est trinus, Diuinitas est trinitas, si personas omnes complecteris diuinitatis.

Posterius genus appellationum, quas dixi Deo ex tempore competere, est etiam in triplici discrimine. Nam quaedam simpliciter dicuntur, ut: deus est incarnatus, λόγος est caro factus. Quedam relatinè, sed dupliciter. Nam quaedam sunt communes tribus personis, ut, Dominus, creator, refugium, clipeus, &c. Aliæ seorsim singularis personis competunt, ut, Pater mittit: Filius mittitur, ut assumat humanam naturam: Spiritus sanctus in corda mittitur credentium: λόγος est sacerdos, Mediator. Quedam per similitudinem dicuntur, ut quæ ad passionem, situm, habitum, locum, tempus referuntur, ut cum Deus irasci, furere, ascendere, descendere, aures adhibere, videre dicitur, eo schemate, quod ἀνθρώπου ποσὶ δεικνύται, ut cum membra, actiones, & affectus hominum aut aliorum animalium, Deo tribuuntur. Membra, ut oculi, aures, os, caput, ala, cornua. Actiones, stare, sedere, ascendere, descendere. Affectus, ira, furor, pœnitentia, misericordia, zelus &c. Verùm hæc omnia cōparatè dicuntur, & per similitudinem, qua creata diuinis quaedam tenui umbra cōparari possunt. Sed rem uno atq; aliter

exemplo declarabo, ut in alijs studiosi analogiam considerent.

Oculi tribuntur Deo, quod omnia videat, ac circumlustrat: ut prudens paterfamilias in domo. unde pulchrè oculorum intuitu adumbratur divina providentia. Aures tribuntur Deo, quoniam omnia audit, nihilq; ipsum latet, significansq; modò clementiam, qua ex audit inuocantes, modò equitatem, qua peccatores non audit. Ascendit, quando se à nobis subducit, veluti nostra non curans. Descendit, quando se nobis accomodat, atque insigne aliquod opus ad nostram utilitatem edit. Ala cum tribuntur Deo, significatur diligens Dei providentia in fovendis ac defendendis pijs.

Ex his facile erit de reliquis huius generis formulis indicare, ne in anthropomorphitarũ errorem incidamus, qui Deum reuera talibus membris præditum esse existimarunt. Nunc quorundã appellationũ definitiones subiiciam, quarum explicatio valde necessaria est. Primum ergo differentiam inter naturam & Personam videamus.

Quoties NATURAE vocabulum utitur Ecclesia in doctrina de divinitate, significat ipsam essentiam, quæ re vera est, in quatuor Personæ subsistunt. PERSONA unam rem indivisibilem naturæ seu essetia significat, seu, ut Philippus definit, Persona est subsistens unum, individuum,
in-

*incommunicabile, non sustentatum ab alio, Græcè
 ἰνcommunicabile. Non sustentatum ab alio, excludit dis-
 putationes eorum, qui ut duas naturas in Chri-
 sto, ita etiā duas personas, sed falso, docebant. Hu-
 mana enim natura in Christo non habet rationem
 persona per se, sed dependet singulari ordine ad
 hanc divinam personam, λόγον, ut ab ea susten-
 tetur & conseruetur, & rationem persona cum
 divina natura accipiat. Vnde in Symbolo: Vt ani-
 ma rationalis & caro unius est homo: Ita Deus &
 homo unius est Christus, Non unitate natura, sed
 unitate persona, Breuiter, Natura dicitur, qua-
 tenus est essentia quadam, Persona verò, que in
 ea essentia seu natura subsistunt. Vnde quia tres
 sunt iuxta patefactionem divinam subsistentia in
 diuina essentia, tres quoque confitemur Personas.
 Alia est enim persona Patris, alia Filij, alia Spiri-
 tus sancti. Sed non est alia aut natura aut essetia
 Patris quam Filij & Spiritus sancti, quemadmo-
 dum impiè docuerunt Ariani, Sed ut Pater est in
 filio & Spiritu sancto, Ita Filius in Patre & Spi-
 ritu sancto, & Spiritus sanctus in Patre & Filio
 κατὰ περιχώρησιν, ut Græci loquuntur Theologi.
 Ita Christiana fides est, non confundere persona-
 rum trinitatem, nec discerpere naturæ unitatem.*

*Prima persona dicitur PATER æternus,
 quia habet Filium æternum, qui λόγος dicitur,
 duplici respectu. Primū respectu Patris, quia co-*

gitatione Patris nascitur. Deinde respectu nostri, quia profert Evangelium è sinu Patris, & nobis annunciat. Hic aternus λόγος ideo dicitur filius Patris, quia ab ipso generatur secundum veritatem naturæ, transfusa Patris substantia in Filiū,

Verum cum dicitur Filius de patre nasci, cavendum est, ne rerum creatarum cogitatione & similitudine initium ullum Natiuitatis æternæ Christi cum Arianis cogitemus. Nam Dei λόγος ante omne prorsus initium, hoc est, sine aliquo suæ natiuitatis initio de Patris substantia genitus est, Deus de Deo, Lumen de Lumine, iuxta confessionem Catholica Ecclesiæ, quæ Filium ὁμοούσιον Patri confitetur, contra Arianorum dogma, quo tres naturæ statuebantur, ut tres personæ.

Porrò quia Pater dicitur gignere, λόγος nasci, & Spiritus sanctus procedere, tenenda est harum appellationum explicatio. GIGNERE est alium de sua essentia gignere. Quare cum CREARE sit aliquid ex nihilo facere, λόγος æternus Dei nequaquā creatus esse dicendus est. NASCI est à potentia cognoscente, quia genitum est imago gignentis. Vt autem in hominibus potentia cognoscens, format imagines, & loquitur: Sic Filius est æterni Patris imago, cogitatione genita, ab æterno communicata substantia, & ostendens Patrem in reuelatione Evangelij. PROCEDERE autem est à voluntate, quia Spiritus sanctus est motor

motor seu agitator.

PATRIS vocabulum duplicem relationem habet. Nunc enim relationem habet ad λόγον, & personā primam in divinitate significat: Nunc ad homines refertur, estq; commune toti Trinitati ab effectu erga homines, ut cum dicimus: Pater noster, qui es in cælis.

SPIRITVS quoq; nomen nunc essentialiter, & communiter predicatur de tribus Personis: nūc personaliter, & est tertia persona in divinitate, de qua re supra dictum est,

III.

DE PROPRIETATE PER-

SONARVM.

In una Essentia tres sunt hypostases seu persona, qua à se invicem proprietatibus duplicibus discernuntur, nempe interioribus & exterioribus. Interiores sunt, gignere, nasci, procedere. Solus Pater gignit. Solus Filius nascitur. Solus Spiritus sanctus procedit. Sed inter nasci & procedere hoc est discrimen, quemadmodū & supra indicatum est: Nasci quidem est à potentia intelligēte, quia Filius cogitatione nascitur, & est imago Patris. Procedere autem est à voluntate, quia Spiritus sanctus est agitator seu amor substantialis, tanquam ignis amoris, quo Pater filium complectitur, & Filius Patrē, imò quo postea Pater & Filius dulcissimo complexu sibi copulant Ecclesiam

D i iij.

suam. Proprietates exteriores à beneficijs erga Ecclesiam sumta sunt, ut mittere & mitti. Pater mittit, Filius mittitur, ut assumat carnem humanam, & fiat victima. Spiritus sanctus mittitur in corda, ut in nobis accendat novam lucem & iusticiam.

V.

MODVS SCRIPTVRÆ VARIVS
LOQVENDI DE FILIO ALTE-
ra persona Trinitatis.

Scriptura varijs modis de altera persona in diuinitate loquitur. Primum enim per Synecdochē, cū humanitati attribuitur, quod est totius persona, ut : Semen mulieris conteret caput serpentis. Et e contra, cū diuinitati tribuitur, quod similiter est totius persona, ut cū Ieremias dicit : Ipsum Iehoua esse iustificatorem nostrum. Est enim IEHOVA essentie diuina appellatio.

Secundò, quadam attribuuntur per communicationem idiomatum, sed in concreto. Hac autem ut dextrè intelligantur, videndum Primum, quid sit Idioma. Deinde quid Communicatio Idiomatum, Tum cur in concreto tantum recepta sit hac predicatio.

IDIOMA itaq; est proprietas vni naturæ conueniens, ut in homine Mentis Idioma est intelligere, ratiocinari, meditari: Corporis Idioma est lacerari, tangi, conspici, &c.

COMMUNICATIO IDIOMATVM est, cum Idiomatica, hoc est, proprietates unius naturae, alteri communicantur, & tribuuntur in concreto, seu: Communicatio Idiomatum est praedicatio, in qua proprietas unius naturae conueniens, personae tribuitur in concreto, propter unionem hypostaticam.

Quod autem in Concreto id tantum fieri possit, haec est ratio. Abstracta significant naturas & formas per se consideratas, ut diuinitas & diuina natura, humanitas & humana natura. Concreta autem ipsa subiecta significant cum naturis & formis: ut, homo non significat humanitatem, sed vniuersum totum, in quo anima & corpus sunt. In concreto igitur persona intelligitur, in Abstracto natura tantum.

Cum igitur loquimur de Filio Dei, communicatio idiomatum est forma loquendi, in qua proprietates unius naturae alteri naturae communicantur, propter unionem hypostaticam. In Christo Idioma naturae diuina est, esse omnipotentem, creatorem, scrutatorem cordium. Rursus Idioma humanae naturae est edere, bibere, ligari, tristari, crucifigi, mori. Verum haec diuersarum naturarum idiomatica communicantur in concretis, hoc modo: Filius Mariae est omnipotens, est creator, est scrutator cordium. Deus edit, bibit, fatigatus est, tristatus, crucifixus est, mortuus est. Sic verbum

est homo, Deus est homo, Christus est Deus, Deus est natus ex virgine. Deus acquisivit sibi Ecclesiam suo sanguine. Hæ propositiones ideo sunt veræ, quia natura, diuina & humana, unitæ sunt unione hypostatica seu personali.

Tertiò, Quædam seorsim naturis tribuuntur: humanitati quidem, quæ eam solam attingit, ut: Filius Maria creuit sapientia & gratia coram Deo & hominibus. Diuinitati verò, quæ in illâ solam competiit, ut: Filius Dei est, per quæ secula sunt condita.

Quartò, Interdum predicata conueniunt utriusque naturæ in Abstracto, ut: Christus vinit in cælo, quod utique conuenit Christo, secundum utranque naturam, diuinam & humanam.

Quintò, Quædam ita tribuuntur persone, ut per se & seorsim neque humanæ neque diuinæ naturæ cõueniant: qualia sunt opera redemptionis. videlicet, quod potestatem à Patre acceperit, remittendi peccata, suscitandi quos velit, iusticiam, sanctitatem, salutem largiendi quod iudex cõstitutus sit viuorum & mortuorũ, ut honoretur, quemadmodum & Pater, quod sit lux mundi, pastor bonus, sacerdos, rex, mediator.

Discernenda sunt igitur appellationes, quæ naturarum proprietates significant, ab officij appellationibus. Deus omnipotens, immortalis, sunt appellationes ad diuinam naturam referende.

Homo

Homo, passibilis, vulneratus, mortuus, sunt appellationes ad naturam humanā referenda, (et si omnis iniuria & passio homini Christo illata, ad ipsum unigenitum & impassibilem Deum, quadā ratione pertinet, quia diuina & humana natura unione hypostatica sunt unita) Sed nomina Officij, quae sunt, Mediator, Redemptor, Saluator, Rex, Sacerdos, Pastor, competunt toti personae, nō alicui naturae seorsim.

Porro huius varietatis distinctio, non solum utilis est ad confutandos haereticos, verum etiam pijs mentibus longē alium fructum adfert. Nam sub his varijs formis loquendi continetur, quicquid necessarium cognitu est de filio Dei, de quo praecipue quatuor necessario cognoscenda sunt. I. Quod sit verus Deus, unde fides concipit fiduciam, quod possit iuuare & defendere quos velit, hoc est, ad se confugientes, ut qui non solum spiritu & sacramentis, verum etiam natura societate illis coniunctus est. II. Quod sit verus Homo, unde fides concipit fiduciam, quod velit iuuare. III. Quod sit una persona, non confusus naturis, sed unitis hypostatica unione. Vnde fides Deo coniunctiorem se statuit, quam ut ab eo abiciatur. IIII. Quod sit Rex & Pontifex. Breuiter, Saluator in se credentium. Et hoc est fidei fundamentum,

Testimonia igitur Primi modi monent, ne offi-

cum redemptionis discerpamus, sed toti CHRISTO tribuamus, Id quod adhuc quintus modus clarius docet.

Secundus modus unionem hypostaticam, seu unitatem personae manifestat. Communio enim idiomatum euidenter ostendit discriminē, inter hypostaticam seu personalem naturarum unionem in Christo, & societatem seu auxilium Dei in alijs sanctis. Ideo enim praedicata communicantur, quia est unum ὁπῆς ἀμῶν. Tertius modus distinctiōe naturas Christi, nimirum veram diuinitatem ac veram humanitatem comprobat.

Hic utile est admonere de modis praesentiae diuinae. Tamen si enim Deus ubique totus per suam simplicem essentiam est, iuxta illud: Caelum & terram ego impleo: non tamen eodem modo ubique esse conuincitur. Nam quatuor sunt gradus praesentiae Dei. Primus est praesentia conseruationis, qua Deus omnibus creaturis adest, ita ut eas sustentet, & conseruet. Secundus gradus est, quo beatis angelis & hominibus in gloria adest. Tertius, quo in hac vita renatis adest, suo spiritu & efficacia. Quartus, quo adest λόγῳ unionē hypostatica inseparabiliter.

VI.

TESTIMONIA DE PROPRIETATIBVS DEI, VNDE FIDES
in ipsum stabilitur.

Exodi

Exodi 34. Iehoua Iehoua, Deus misericors & clemens, patiens, ac multa miserationis, et verax, qui auferens iniquitatem & scelera, apud quē innocens non erit innocēs, qui misericordiam custodis in millia, qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam & quartam generationem.

Psal. 85. Et tu Iehoua Deus, miserator & misericors, patiens & multa misericordia, & verax.

Ierem. 23. Putāsne Deus è vicino ego sum, dicit Dominus, & non Deus è longè? Si occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eum, dicit Dominus? Nunquid non cælum & terram impleo, dicit Dominus?

Ierem. 32. Fortissime, magne & potens, Iehoua exercituum nomen tibi, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas, & secundum fructū adinventionum eius.

VII. DE VSV.

Qua hactenus dicta sunt, ad γῶσιϋ pertinent. Nunc pauca subiungam de usu & praxi. Primum itaq; formant hac rectè iudicium nostrū de Deo, qui vult à nobis agnoscitalis, qualē se suo Verbo & Testimonio patefecit. Secundo, hinc rectè iudicare discimus de creatione, quæ est opus totius

Trinitatis. Tertiò, rectè sentire de reparatione generis humani, quod etiam opus totius Trinitatis existit, seruata tamen cuiusque Personæ proprietate. Quarto, articuli fidei nostræ hinc confirmantur, in quibus profitemur, nos credere in unum Deum, qui est Pater, Filius & Spiritus sanctus. Quintò, erudiunt hac nos ad solícite ambulandum coram DEO nostro, in vero timore & fide. Est enim præcipuus finis notitia Dei, fiducia in ipsum. Sextò, hac faciunt ad rectè inuocandum. Innocatio enim dirigenda est ad hunc solum Deum, qui est unus in substantia, & trius in personis.

CAPVT SECVNDVM.

DE CREATIONE.

Creatio propriè est primaria illa rerum productio sine formatio, qua Deus æternus Pater Domini nostri Iesu Christi, unà cum Filio æterno, & Spiritu sancto, produxit ex nihilo, & formauit cælum & terram, & contenta in illis, visibilia & inuisibilia, ut ipse agnoscat & colatur. Est enim Creare propriè aliquid ex nihilo facere. Ebraice B A R A. Græcus genus posuit : ποιῶν. fecit.

Vt autem maiori admiratione rerum creaturarum teneamur, obseruandum est præconiū creaturarum

turarum Genesius 1. ubi Moses ita inquit: *Vidisti Deus cuncta quae fecerat, & ecce bona valde.* Hoc dictum Primum monet, ut creaturas separemus à deformitate, in naturam per peccatum introducta. Est enim peccatum eiusque effectus non à Deo, sed à Diabolo & homine, auertentibus se à Deo.

Deinde cum res creatas valde bonas esse audimus, tenendum est discrimen inter Deum, summe bonum, et res ab eo effectas. Est enim Deus bonus causa & origine, quae bonitatis ratio rebus creatis minime competit. Quare Dominus in Evangelio pronuntiat, Deum solum bonum esse, qui non aliunde suae bonitatis rationem habet, sed ipse bonus est, natura, causa & origine.

At RES create quadruplici de causa bona predicantur.

Primum enim ex eo bona dicuntur, & sunt, quia à Deo optimo sunt condita.

Secundo, quia Deo conditori placent.

Tertiò, quia sunt ordinata ad bonos usus.

Quarto, quia singula in suo ordine Deo optimo servire debent. Vnde Daniel Psalm. 148. hortatur totam universitatem rerum, ut Deum conditorem et salvatorem suum celebret. Et quanquam tota creatura Deum sua quadam ratione celebrat, tamen precipuum cultum à rationali creatura requirit. Quare Angeli & homines conditi erant, ut essent templum Dei, & vera innocentia

seruirent Deo. Hac nos admoneant, quotiescunq; hanc rerum machinam intuemur, ut ad Christum reparatorem nature humana cōfugiamus, quò aliquando Deo in nostro ordine rite seruire cum sanctis Angelis possimus.

Porrò in creaturis spectentur hac quatuor.

Primum, specierum pulcherrima varietas.

Secundum, facultatum & virium in rebus productis utilissima proprietas.

Tertium, ordo creationis, & rerum productarum iucundissimus.

Quartum, Finis principalis conditionis rerū.

Hac quatuor de multis magnis rebus nos admonent.

Varietas enim specierum, qua adeo pulcre rerum gradus distinxit, commendat nobis opificis summam potentiam & sapientiam:

Proprietas & vis rebus insita, bonitatem creatoris predicat, ut qui ad certas utilitates res singulas condiderit.

Ordo duplex consideretur, Prior creationis, qui docet, omnia propter hominem condita. Vnde commendat Deus nobis suā paternam providentiam, quod antequā nasceremur, prospexerit nobis. Posterior ordo est rerum creatarum, quarum quatuor sunt gradus: Infimus, earū rerum, quæ sunt tantum, ut Elemēta, Lapides, Metalla. &c. Proximus, rerum quæ sunt & viuunt tantum,

tum, ut planta, herba, frutices. Tertius, rerum quæ sunt, viuunt & sentiunt, ut animalia bruta. Summus rerum est, quæ nō solum sunt, viuunt et sentiunt, verum etiam intelligunt. Hi gradus rerum hanc naturam ex primæ conditione & ordinatione Dei obtinent, ut inferiores gradus seruiant superiorib⁹, seruata cuiusq³ dignitate. Quare ut tres primi ordines seruiunt homini, ita quartus gradus ad unum Deum colendum referri deberet. Seruant enim suum ordinem vniuersa creatura, seruientes homini. Sed cū Homo non seruit Deo, contra suam naturam facit, & inuertit ordinem nature rerum.

Huius igitur ordinis consideratio duarum rerum nos admonebit. Primum enim, quæ sit hominis excellentia ostendit. Excellit enim omnia, quæ infra suum ordinem collocata sunt. Deinde ostendit, quo omnes hominis actiones referenda sint, nimirum ad Deum agnoscendum & glorificandum, & ad perpetuam gratiarum actionem reddendam Deo, qui in nostrum bonum omnia con-diderit.

Postremum eorum quatuor, quæ spectanda sunt in creaturis, est finis creaturarum, qui ex ordine earundem haud obscure intelligi potest. Elementa enim & creatura primi ordinis ordinantur ad alias creaturas digniores, ita ut ordo rerū trium graduum ad hominem, Hominis verò sit ad Deū

agnoscendum & glorificandum. Hinc Salomon Proverb. 16. Uniuersa propter semetipsum operatus est Iehoua. Propter semetipsum, hoc est, ut ipse ex ijs agnoscat, laudetur & glorificetur. Non enim res creauit, ut illis ueretur, quia nec illis nec nostris bonis indiget. Psal. 16.

TESTIMONIA CREATIONIS.

Genes. 1. In principio creauit Deus cælum & terram. Lege historiam creationis primo & secundo capite Geneseos.

Psal. 33. Verbo Iehoua cæli firmati sunt, & spiritus oris eius omnis uirtus eorum.

Psalmo eodem: Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt.

Psal. 18. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciant firmamentum.

Proverb. 16. Omnia operatus est Iehoua propter semetipsum.

CAPVT III.

DE PROVIDENTIA DEI.

PROUIDENTIA Dei, est non solum ipsa diuina ratio, quia is cuncta præterita & futura uidet & cognoscit, sed etiam administratio, per quam Deus sustentat, gubernat & moderatur omnia à se condita, in sui nominis gloriam. Sed huius administrationis tres sunt modi.

Primus

Primus, est *Vniuersalis* prouidentia, qua dirigit Deus omnes creaturas, iuxta conditionem & proprietatem, quam singulis, dum formaret eas, dedit, Et nunc eas sua cura complectitur, ut stet incolumis natura status. Quare cum Solem, Lunam, Stellas, cursum suum conficere videamus, existimemus ipsa obedire DEO, ipsius iussa exequi, neque id tantum, sed Dei quoque manu gubernari, ferrique omnia eius nutu. Nec prohibet hac vniuersalis Dei operatio, quo minus singula creatura, tum in caelo, tum in terris, qualitatem & naturam suam retineant, propriamque inclinationem sequantur. Unde Augustinus dicit, Deum res conditas sic administrare, ut eas propriis motibus agere sinat. Nam hoc ipsum est prouidentia Dei, ut non solum naturam, verumetiam inclinationem modumque naturae agendi sustentet.

Secundus modus Specialis prouidentia est, qua Deus moderatur omnia, & addicit creaturas in obsequium suum, ut maximè expedire & conducere sibi videtur. Hac pluias, tonitrua, gelu, grandinem, siccitatem, tempestatem, serenitatem, abundantiam, famem, bellum, pacem, exiliu, &c. efficit: ut haec sint bonitatis, & iusticiae & iudicii sui instrumenta, prout nunc seruos suos inuare: nunc fontes punire: nunc pios castigare paterno affectu constituit: Idque iuxta promissiones suas et minas, non aliqua stoica necessitate. Est autem hac

regula in primis tenenda: quod sub diuinam prouidentiam non tantum cadant effectus futuri, sed etiam ex quibus causis, quo medio quoque ordine proueniant. Fur strangulatur, idque prouidentia diuina, quia furum commisit tali supplicio dignum nequaquam strangulandus, eae vel simili causa non precedente: etsi interdum nobis causae talium suppliciorum occulta sunt. Proinde in euentibus ad promissiones & minas diuinas, & non ad Stoicam necessitatem respiciendum est.

Tertius modus est prouidentia Peculiaris, qua Deus uiuit et regnat in Ecclesia Christi: erigit et fouet fideles: operatur uelle & perficere: inspirat precandi affectum: efficit, ut in preceptis suis ambulemus iuxta suam promissionem. Eze. 36. Auferam cor lapideum de carne uestra, & dabo uobis cor carneum, & faciam, ut in preceptis meis ambuletis, & iudicia mea faciatis. Quatenus enim corrupti sumus peccato originali, terra sicca & sterili per similes sumus, boni fructus nihil omnino producenti. Nam corruptum est iudicium nostrum, uoluntas nostra Deo rebellis, ad malum proclinis & propensa: denique tota nostra natura uiciosa est. Quod cum ita sit, ipse Dominus peculiari cura reformat in nobis iudicium, operatur in nobis & uelle et perficere. Sed interim notandum est, nos a natura electionem & uoluntatem habere: sed quia utraq; peccato deprauata est, Dominus

minus eas sua manu reformat, & è malis bonas facit. Quod igitur ad discernendum apti sumus, quod volumus, quod hoc vel illud facimus, id naturale Dei donum est. Quod verò nihil aliud possumus eligere, expetere aut facere, quàm malum, id ex corruptione peccati est. Contrà, quod bene operari cupimus, atq; exequendi potestate sumus pradii, id totum à gratia proficiscitur, qua in meliorem vitam regenerati sumus.

Porro Finis & Vsus providentiæ Dei nunc explicandi sunt. Finis itaq; duplex est: Prior, ut nos totos Deo commendemus, eum timeamus, inuocemus et predicemus. Posterior, ut securè contemnamus quicquid nobis mundus vel Satanas minatur.

Vsus autem ut conspiciatur apertius, due observanda sunt nobis distinctiones. Prior, quod tam in præteritum quam in futurum considerata sit providentia Dei. Altera, quod Deus interdum cum suis medijs, interdum sine medijs, nonnunquam etiam contra omnia media, suam providentiam exequatur.

Si igitur ad tempus respicias præteritum, divine providentiæ ascribes, quicquid vel prosperi vel aduersi tibi contigit, sed diuersimodè.

Si enim quid prosperi contigit, habes occasionē celebrandi Dei, Idq; exemplo sanctorum Patriarcharum, Regum, atq; adeò omnium piorum.

Si quid aduersi contigit, duo facies. Primum cogita cum Iob: Sicut Domino placuit, ita factum est. Deinde ante alia vis & subeat memoria, ut vel ex pœnis tibi influctis peccata tua agnoscas, ac emenderis: Ita, ut cum Davide dicere possis: Bonum est mihi Domine quod humiliasti me.

In tempus futurum hoc modo reputanda est providentia Dei, ut semper ad eius promissiones & minas intentus sis, hinc ad Dei timorem, fidei invocationisq; profectum incitaberis. Non enim carnis torporem, sed quietem fidei adferre nobis debet providentia Dei. Deinde etiam aduersus crucis acerbitatem armaberis.

Porro si per media prospicit tibi Dominus, accipe tanquam à manu Dei, & illi gratum te exhibe. Media autem, ut providentia Dei instrumenta agnoscat. Si absque medijs, ut si sine pane te in carcere sustetaret, verbo Domini hoc ascribendum est. Si contra media nobis pronidet Dominus, hoc est, cum nulla obstacula providentiam paternam impedire possunt, ut cum David euectus est in regnum, Saule contra cum tota familia reclamante: Cum Daniel in spelunca Leonum liberatur, & tres viri in camino Babylonico: habemus materiam predicandi & celebrandi Dei. Hodie Ecclesia, vel inuitis inferorum portis, Dei providentia in hoc regno & alibi conseruatur. Hac si cogitaremus, non adeo sacrilegè abiecta fi-
du-

ducia in Deum, confugeremus ad humana praesidia, & in fauore pulueris & cineris spem poneremus: quam proteruiam non vno in loco Scriptura maledictam pronunciat. Ieremie 17. Maledictus homo, qui ponit fiduciam in homine, & ponit carnem brachium suum.

TESTIMONIA PROVIDENTIAE

vniversalis.

Psal. 104. secundus, qui incipit: Benedic anima mea Dominum: praedicat hanc vniuersalem administrationem.

Paulus Act. 17. In ipso enim viuimus, mouemur & sumus, id est, per ipsum datur, sustentatur & fouetur vita nostra.

Ebre. 11. Ferens omnia verbo potentiae suae.

Matt. 10. Duo passeres asse veniunt, & vnus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro.

1. Tim. 6. Qui viuificat omnia.

TESTIMONIA PROVIDENTIAE

specialis.

Psa. 127. Nisi Dominus aedificauerit domum, frustra laborat qui aedificat eam.

Proverb. 3. Egestas à Domino in domo impij, habitacula autem iustorum benedicentur.

Psa. 36. Homines & inuēta inuabis Domine.

Huc Psalmus 107. referendus est.

Huc refertur, quoties Dominus per Prophetas dicit, se tenebras & lucem, vitam & mortem

ministrare.

TESTIMONIA PECULIARIS PRO-
videntia, quæ est electorum.

Psal. 1. Novit Dominus viam iustorum.

Psal. 33. Oculi Domini super iustos.

Matt. 10. Capilli vestri omnes numerati sunt.

Huc *Psal. 91. Qui habitat in adiutorio altissimi, totus referendus est. In hoc enim pulcherrime ostenditur, quod Ecclesia Christi sit veluti theatrum providentia Dei.*

CAPVT. IIII.

HOMO.

HOMO est creatura Dei, constans corpore & anima rationali, ad imaginem Dei, cum libera voluntate condita, præ seq̃ creaturarum inferiorum ordinem constituta, ut Deum in societate agnoscat & celebret. Hæc definitio sūta ex secundo capite Genesios convenit homini, ut creatus erat à DEO, dum erat adhuc in honore, ut *Psal. 49. loquuntur, hoc est, in statu innocentia ante peccatum.*

Scire autē oportet, quod scriptura sacra quadruplicis status hominis meminit, quorum Primus fuit ante peccatum, *Ge. 2.* Secundus sub peccato. Tertius sub gratia fœderis, *Ge. 3.* & passim in scripturis, In quo statu soli sunt ij, qui fœderis participes facti sunt. Quartus status, post hanc
vi-

vitam, & is variat. Ante enim resurrectionem, corpus in sepulcro, anima p̄ in requie erit: Post resurrectionem verò coniungentur anima corporibus, ut vel requie eterna fruantur simul, vel pœnas luant sue iniusticie. Iuxta horum statuum diuersitatem, hominis conditio mirabiliter variat. Quare breuiter admonebo, qualis nam sit homo in diuersis illis statibus.

In primo igitur statu, quem vocant statum Innocentie, qualis fuerit homo, ideo breuius dicam, quia postea rursus repetendum est, ubi dicetur de iusticia originali. Habuit itaque homo in hoc primo statu 1. imaginem Dei. 2. integritatem. 3. iustitiam omnium virium, 4. verbum. 5. Duplex sacramentum, immortalitatis & probationis. Sed hec apertius declaranda sunt, ac primum de imagine dicendum est.

I.

Imago itaque quid sit, non est obscurum. Est enim rei alicuius expressio seu representatio, idq; tum in anima hominis, videlicet in parte cognoscente, tum extra animam. Cum enim mens humana cogitat aliquid, imaginem quandam rei veluti pingit & delineat: ut quoties cogitat aliquis hominem notum absentem, mente quasi delineat corporis figuram, quam intuetur de absente cogitans. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamenta corporis, cuius imaginem

pingit, ut absentis formam, quantum fieri potest, referat & representet picta imago. Hanc esse propriam significationem Imaginis manifestum est, quam appellationem verbum Dei accommodat aeterno λόγῳ, deinde & homini, ac vocat imaginem Dei, quae ipsum Deum representat & refert. Sed hac duplex est, naturalis nimirum & gratuita. Naturalis Dei imago in solo Christo est, & est duplex, essentialis, & per virtutem.

Essentialis est eiusdem essentiae cum Patre, unde & ὁμοῦσι & dicitur, coaeterna & coequalis. Ut enim in nobis cogitatio format imagines rerū, de quibus cogitamus: ita aeternus Pater sese ab aeterno intuens & cogitans, gignit imaginem sui. Sed nos non transfundimus substantiam in imagines illas in mente formatas, quae re ipsa sunt subita & evanescentes actiones. At Pater aeternus ab aeterno gignit imaginem, communicata ipsi essentia. Hanc essentialem Dei imaginem, hoc est, Christum Dominum, Epistola ad Ebraeos vocat characterem substantia Patris, hoc est, imaginem substantialem, qua Filius est ὁμοῦσις cum persona Patris. Vocatur & λόγος eadem ratione. Ut enim imago in nobis concepta est λόγος, hoc est, verbum mentale: ita Filius Dei λόγος, est aeterni Patris imago, ineffabilis ratione communicata essentia ab aeterno.

Imago Dei per gloriam virtutis (quam Episto-

la ad Ebraeos ἀπαύλασμα gloria vocat) est, qua
 resulget in Christo per operum diuinorum virtu-
 tem, unde & Patris cœlestis potētia gloriosa, &
 voluntas paterna conspicitur. Ita enim se totū in
 Christo patefecit Deus, ut in ipso immēsam suam
 bonitatem, sapientiam, virtutem ac φιλαυθωπίαν
 in solidum declarauerit. De hac imagine loqui-
 tur Dominus Ioh. 14. Philippe, qui videt me, vi-
 det & Patrem. Et quoniam virtutis similitudo (ut
 inquit Hillarius) non potest esse dissimilis natura,
 recte ex virtutis similitudine, essentia simili-
 tudo concluditur. Virtus enim Christi, presentis
 diuinitatis visibilis est imago: quæ Deus nobis, per
 se inuisibilis, quodāmodo redditur visibilis. Nec
 potest hac virtutis gloria Prophetis aut Aposto-
 lis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim
 propria, sed CHRISTI virtute & inuocatione
 id fecerunt ad confirmandam Christi gloriam.

Porro Imago Dei per gratiā ea est, secundum
 quā primus homo factus & formatus fuit, iuxta
 illud: Faciamus hominē in imagine nostra, secū-
 dum similitudinem nostram. Hac imago in homi-
 ne tripliciter considerari potest. Primum ratione
 substantiæ: deinde ratione donorum, quibus orn-
 atus erat primus homo: tertio ratione eminentiæ
 super alias creaturas.

Augustinus imaginem Dei, quæ ratione sub-
 stantiæ spectatur, interpretatur hoc modo: Ma-

memoria in mente hominis significat Patrem aeternum gignentem Filium. Cogitatio significat Filium, unde & λόγος aeterni Patris dicitur. Voluntas Spiritum sanctum significat. Neq; dubium est, aeterni Patris & Filij & Spiritus sancti discrimina in humana mente esse adumbrata. Est Mens quidem una simplicissima natura, sed in ea sunt istae tres proprietates: Memoria. Cogitatio & Voluntas quae representant, tanquam obscurae quaedam umbrae personarum in diuinis discrimina.

Verum si ad DONA referes hanc Dei imaginem in homine, erit perfectio imago Dei, conformitas & similitudo, quae Adamo erat cum Deo, quae iusticiam & sanctitatem Dei quasi in speculo representauit Adam. Unde Paulus Ephes. 4. Es induatis nouum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis. Huius imaginis finis fuit, ut Adam cum sua posteritate in sanctitate & iusticia omnibus diebus seruiret Deo.

Ratione ordinis seu eminentiae ad alias creaturas, homo erat conditus ad imaginem Dei, ut qui Dominus omnium rerum inferiorum ordinem erat constitutus. Haec quidem imago non ad puritatem & sanctitatem cordis, sed ad externam ordinationem Dei pertinet. Vnde Paulus 1. Cor. 11. Virum imaginem & gloriam Dei docet. In eminentia enim, qua vir mulierem antecellit, gloria & ima-

go Dei quodammodo cōspicitur, quemadmodum
in omni principatu.

*Has TRES partes imaginis Dei esse non est
dubium: quarū extrema, hoc est, prima & vlti-
ma iuxta quasdam tennes umbras remanserunt
in homine post lapsum. Media autē pars prorsus
inducta fuit per peccatum, sed per Christum in
regeneratis indies reparatur & fit illustrior: qua
post resurrectionem perficietur: quando non so-
lū mente, corde, affectibus conformes Christo
erimus, verū etiam corporibus, quod Paulus 1.
Cormth. 15. & Philip 3. docet.*

II.

*Secundum, quod habuisse hominem in primo
statu dixi, est integritas. Hæc fuit mentis, perfectē
intelligētis & rectissimē indicantis: cordis iustis-
simē & ordinatissimē appetentis: & corporis prō-
tissimē exequentis, quæ mens perfectē indicavit,
& cor rectē imperavit.*

III.

*Tertiō loco iuxta illud posui, quæ omniū virium
pulcerrima harmonia exitit: quæ mens nihil co-
gitans, cor nihil appetiuit, corpus nihil executum
est, nisi quod Deo probabatur. Quæ harmonia
mentis, corporis & cordis cum voluntate Dei,
summum hominis bonum fuit, ratione status ho-
minis perfectissimi.*

Sequitur Verbum, quod & praeceptum & prohibitionem continet. Praeceptum: Ex omni arbore paradisi comedes. Prohibitionem: De arbore autem scientiae boni & mali ne comedas. Haec arbor homini exitialis fuit, non quidem sua natura, nam bona DEI creatura erat, sed propter mandatum Dei, quod violare nefas erat.

V.

Postremum, quod posui in statu primo hominis, fuit sacramentum duplex, videlicet probationis & immortalitatis. Quemadmodum enim arbor scientiae boni & mali exitio fuit Adamo propter ipsius praevaricationem: (erat enim illi à Deo commendatum, ut esset explorationis seu probationis sacramentum quoddam) Ita, si praecepto obtemperasset, fructus arboris vitae sacramentum fuisset illi immortalitatis, ac quasi remedium, quo vita perpetuo conservanda esset. Hoc aperte indicat textus, cum dicit: Nunc ergo, ne forte mittat manum suam, & sumat etiam de arbore vitae, & comedat, & vivat in aeternum, emisit enim Dominus Deus de horto Edon, seu paradiso.

Status secundus hominis miserrimus est, sub peccato & tyrannide Diaboli, qui qualis sit, in VIII capite, ubi de peccato agitur, manifestabitur.

Tertius status Gratiae est. In hoc Imago Dei, per peccatum in secundo statu deleta, instaurari inci-

incipit per Christum, naturalem Dei imaginem. Quemadmodum enim creatio hominis fuit formatio ipsius ad imaginē Dei: Ita sane regeneratio piorum nihil aliud est, quam reformatio imaginis Dei in illis. In hoc igitur statu lapsus homo dextera Dei erigitur, dum in Christum credit. Unde preclare Augustinus: Sed quoniam (inquit) non sicut sponte homo cecidit, ita sponte resurgere potest, porrectam nobis de super dexteram Dei, id est, Dominum nostrum Iesum Christum firma fide teneamus.

De quarto statu hominis, qui est piorum quidem in gloria, hoc est, aeterna beatitudine, Impiorum verò in gehenna, dicam in Symbolo.

VSVS.

Porro vsvs huius capitis est, ut agnito fine nostrae conditionis, Christum naturae nostrae & imaginis Dei in nobis reparatorem, firma fide teneamus, eiq; totis viribus seruiamus, in sanctitate & iusticia vera. Nunc testimonia de primo tantum statu hominis subiiciā, quia de alijs commodius suis proprijs locis dicetur.

TESTIMONIA DE HOMINIS

PRIMO STATV.

Gen. 1. Creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit eum, Masculum & foeminam creauit eos.

Gene. 2. Formauit Deus hominem de puluere

terra, & inspiravit in faciem eius spiraculum vite.

Psal. 49. Homo cum in honore esset, non intellexit. Hic statum innocentie honoris titulo ornat David.

Eccles. 7. Deus fecit hominem erectum.

Syracida 15. Deus reliquit hominem in manu consilij sui.

Syracida 17. Deus de terra creavit hominem, & secundum imaginem suam fecit illum.

Sapien. 2. Deus creavit hominem in integritate, ad imaginem similitudinis sue fecit eum.

Esai. 43. Omnem vocatum in nomine meo, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, feci eum.

CAPVT V.

IVSTICIA ORIGINALIS.

TAmetsi facile colligi potest, ex ijs, quæ diximus de statu hominis ante lapsum, quæ qualisq; sit iusticia originalis: tamen utile est tenere aliquam breuem descriptionem, qualis hac esse poterit.

IUSTITIA ORIGINALIS est integritas nature humane, in qua refulget imago Dei, obedientia & iustitia omnium virium, mentis, cordis, corporis, erga Deum, adeoq; ipsa generis humani approbatio & acceptatio apud Deum.

In hac definitione duo complexus sum, nimirum **Materiale** & **Formale iusticie originalis.**

Mate-

Materiale est integritas natura humana, lux mentis, voluntatis conuersio ad Deum, cordis obedientia & iustitia omnium virium in homine. Formale verò est ipsa approbatio & acceptatio hominis apud Deum. Descriptionis huius mēbra ex testimonijs suprā commemoratis de statu hominis confirmantur.

VSVS.

Vsus est, ut lapsum nostrum ab hac iusticia deploremus, ac totis viribus anhelemus, ut eam per CHRISTVM recipiamus.

CAPVT VI.

LIBERVM ARBITRIVM.

Multa sunt, cum veterum, tum recētium aucta & docta disputationes de libero arbitrio : quas ut eò rectius intelligant adolescentes, primum exponam quedam vocabula, quorū cognitio faciat ad intelligendā rectius hāc doctrinā.

Sex sunt in homine, quātum ad hoc negocium attinet, spectanda: Vita, Sensus, Appetitus, Ratio, Voluntas, Voluntatis libertas.

Vita ipsa est internus & naturalis motus, vigens tantum intrinsecus.

Sensus est vitalis in corpore motus, vigens etiam extrinsecus.

Appetitus est naturalis vis in animante, mouendis auide sensibus attributa.

Ratio est facultas naturalis indicandi res oblatas.

Voluntas est motus naturalis, rationi, appetitui, & sensui prasidens. Hac sane quocumq; se inclinauerit, semper habet rationem comitem, & quodammodo pedissequam, non quod semper ex ratione, sed quod nunquam absq; ratione moneatur, ita, ut multa faciat per ipsam contra ipsam, hoc est, quasi per eius ministeriũ contra eius consilium & iudicium. Hinc illa vox Medea:
video meliora probog;

Deteriora sequor.

Est autem ratio voluntati data, ut instruat illam, nõ ut destruat. Destrueret autem, si necessitatem ei ullam imponeret, quo minus libere pro arbitrio se moueret, siue in malum cõsentiens, siue in bonũ. Si horum alterutrum prohiberet ratio, voluntas nõ esset voluntas. Voluntas enim coacta propriè volũtas dici nequit, licet serua sit in non renatis.

Iam unde sit liberum arbitrium, ex predictis colligendũ est: nempe, quod sit spontaneus ex voluntatis libertate & rationis arbitrio, hoc est, iudicio consensus. Ratio enim non imperat voluntati, sed ut consiliarius fidus indicat, relinquens voluntati imperandi munus. Ratio Medea voluntati dictauit, sogynv erga prolem conseruandam: quod iudicium et si probauit voluntas, tamen ut
domina

domina media ad imperandū elegit contrarium, idq. sponte & libero.

Quare liberum arbitrium est facultas, quo voluntas sponte sua, minimè coacta eligit vel respuit quod ratio indicat. Ut enim arbitriū, iudiciū rationis, ita libertas voluntatis inclinationem liberam in hoc vel illud mōstratum à ratione respicit. Hic certè libertas seruituti non opponitur, sed necessitati seu coactioni: qua nullo pacto sine implicatione contradictionis cum voluntate stare potest. Cum itaq. Theologi quidam liberum arbitrium oppugnant, non tollunt libertatem volūtatī, quatenus sua sponte & volūtario motu hoc eligit, vel illud reycit: Sed quatenus serua esse negatur captiua sub peccato. Hanc enim opinionē impugnant, non Stoicam statuunt voluntatis necessitatem. Vnde fit, quòd interdum non tam de rebus, quam de vocabulis certetur, dum alij libertatis vocabulum opponunt necessitati, alij seruituti. Si enim libertas necessitati seu coactioni opponitur, voluntatem tollit, qui eius libertatem enervat. At si opponitur seruo, gratia hostis est, qui libertatem, quantū ad iusticiam spiritualem attinet, homini non renato vindicat, Atq. in hunc modum philosophice fere inter Theologos disputatur.

Quoniam autem in quaestione de libero arbitrio in Ecclesia quaritur (ni fallor, libenter enim

me doctorum iudicio subycio) simul de iudicio & voluntate & viribus hominum, in ijs prestandis, quæ ad salutem animarum pertinent: & quia Grecorum vocabulum nimium arrogans est, quo non tantum voluntatis spontaneus motus ad aliquid, sed etiã virium libera facultas significatur, (Est autem vocabulum Grecis usitatum in hac questione ἀντιθέσις, selfmegettigbedt, quasi homo ex se haberet non solum eligendi facultatem, verum etiam prestandi vires, quemadmodum Pelagius somniauit) subyciam explicationem huius questionis, quatenus liberum arbitrium etiã facultatem prestandi, quæ voluntas imperat, complectatur. Sit q̃ hæc definitio:

LIBERVM ARBITRIVM est facultas, rationis quidem ad malum bonumue discernendum, voluntatis vero ad utrumvis eligendum, deniq; & virium ad utrumlibet prestandum. Nam ut aliquid recte fiat vel geratur, requiritur primum iudicium sanum: Deinde voluntas media ad imperandum: Postremo conatus seu vires, quæ obsequium prestant. Hinc sequitur, illic demum esse liberum arbitrium, ubi iudicium sanum est, voluntas prompta, viresq; ad agendum idoneæ. Quare cum hæc omnia in primo statu hominis absoluta & perfecta fuerint, ibi quoq; liberum arbitrium fuisse minime impeditum, manifestum est.

Verum cum de libero arbitrio queritur, quæ-
stio

stio est potissimum: An homo post lapsum à suo primo statu habeat liberum arbitriū, nec ne? Ut ad hanc questionem planè & sine errore respondeatur, tria sunt notanda: Primum enim constituenda est regula ex ijs, quæ dicta sunt: Deinde distinguendi sunt actionum gradus: Tum actionibus applicanda est regula.

REGVLA hæc est: Liberum arbitrium earum est rerum, quarum iudicium integrum existit, voluntas non impedita, & vires sufficientes.

GRADVS actionum, quantum quidem ad hoc nostrum propositum attinet, quatuor constituentur.

Primus gradus sit actionum, quæ hominibus cum brutis magna ex parte communes sunt: ut quæ pertinet ad conservationem nature seu individuorū. Huius generis sunt, educare, tueri natos, edere, bibere, vestire, edificare, vigilare, dormire, ire, stare, sedere, & id genus alia.

Secundus gradus actiones rationis complectitur, quarum alia sunt communes, alia privata, alia politica, alia œconomica. Huius generis sunt: gerere magistratum, seruire, contractus exercere, colere agros, exercere artificium, nauigare.

Tertius gradus Ecclesiasticorum operum est, quæ pertinent ad ministerium conservandum, ut, docere verbū, hæc vel illa hora cōuenire, audire verbū, administrare Sacramenta, percipere Sa-

cramenta, his vel illis ceremonijs uti.

Quartus gradus divina opera complectitur, ut, implere legem Dei, præstare fidem, credere, recte orare, diligere inimicos. Breuiter, eorum operum est hic gradus, quæ lege sua Deus à nobis requirit, quod ad interiorem & veram obedientiam attinet.

His gradibus actionum ita constitutis, non erit difficilis regula accommodatio. Quare pro diuersitate horum graduum, ad quæstionem sic respondendum est.

In primo actionum gradu homo liberum arbitrium habet. Potest enim natura sensu actiones huius gradus discernere, potest etiam naturalis impetu ad eas ferri, nec vires in hac parte adeò fractæ sunt, quin obsequium appetitui præstare possint.

In secundo & tertio gradibus, impediuntur duabus rebus, tyrannide Diaboli, & virium imbecillitate, nec iudicium hic est tam integrum, nec voluntas adeò alacris, ut in primo genere. Hinc illud Medea: video meliora proboq̃,
Deteriora sequor.

Et experientia testatur, quam imbecilles sint homines, etiam in his externis actionibus, & maxime in ijs, quæ vocationem vniuscuiusque attingunt, & ad disciplinam pertinent. Quare hic agnoscenda est cum imbecillitas nostra, cum tyrannis

rannis Diaboli, & orandus est Deus, ut nobis adsit, ac inuet nos, nec sinat Diabolum in nos grassari pro sua libidine.

Libertatis autem in his tribus gradibus actionum tres sunt causa. Prima, ut sit discrimen inter agens liberum, & non agens liberè. Secunda, ut sciamus Deum esse agens liberrimum. Neq; enim causa effectum natura imbecillior, aut minus efficax est. Quare Stoicorum delirium de necessitate dependentiæ primæ & secundarum causarum (quo sentiunt Deum nihil posse agere, nisi quatenus ciet secunda causa) est fugiendum & detestandum. Tertia, ut possit in societate humana gubernatio aliqua esse.

Sunt autem duo genera actionum, quæ ad eternam disciplinam pertinent, eaque relicta post depravationem in voluntate. Horum unum est δεσποτικόν, quo voluntas imperat locomotiva, alterum εὐνοικητικόν, cum vera & seria electione seu proaresi, honestas actiones antefert voluntas.

Restat quartus gradus actionum, in quo homo sibi relictus nihil planè potest, nullam omnino habet voluntas libertatem. Nam & iudicium decipitur, & voluntas deficit, & viribus destituimur. Hoc primum confirmari potest Pauli dicto, qui post Davidem ita inquit: Non est iustus, ne unus quidem, Non est qui intelligit (hic adimitur iudicium) Non est qui quarit Deum, (ostenditur

voluntatis auersio) Omnes declinauerunt, simul
 inutiles facti sunt, (hic vires & conatus auferū-
 tur) Deinde Paulus 1. Corinth. 2. de iudicio ita
 inquit: *Ἰσχυὸς δὲ ἀνδρῶν οὐ δέχεται τὰ τῷ
 πνεύματι τῷ θεῷ.* Id est, animalis homo non ca-
 pit ea, quæ sunt spiritus Dei. Rom. 8. *περὶνψα* car-
 nis, simultas est erga Deum, nam legi Dei nō sub-
 iicitur, nec enim potest. Hoc Pauli dictum clarè
 docet, mentem, voluntatem & affectus hominis,
 quatenus sibi relinquitur, apertè aduersari Deo.
περὶνψα enim genus est ad omnes actiones animi.
 Item, Philip. 2. Deus operatur in nobis & vel-
 le & perficere, pro bona voluntate. Item Ezech.
 36. *Auferam cor lapideum de carne vestra, &
 dabo vobis cor carneum, & Spiritum meum po-
 nam in medio vestri, & faciam, ut in præceptis
 meis ambuletis.* Rectè igitur de hoc gradu ope-
 rum Bernardus inquit: Si discernere volumus,
 (scilicet nobis relictis) inter bonum & malum,
 decipimur. Si tentamus facere bonum, deficimus.
 Si conamur resistere malo, deijcimur & supera-
 mur. Quemadmodum enim auicula pede alliga-
 ta, volare incipiens, funiculo in terram detrahi-
 tur: sic quoque mens hominis ad rerū cœlestium
 actiones volare contendens, ab affectibus retra-
 hitur, nisi alis Christi subuehatur, hoc est, verbo
 & S. sancto iuuetur.

Verum hīc monendi sunt auditores, quod vo-
 cabulum

cabulum LIBERTATIS in hac disputatione non opponatur coactioni; sed servituti, ut supra dictum est. Libertas enim & servitus ita inter se pugnant, ut qui alterum dixerit, alterum neget. Cum igitur Paulus Rom. 6. totū hominem, quatenus sua natura relinquitur, dicit esse venditum sub peccato, nemo nō - let, libertatem sublatam esse, & in eius locum servitutem successisse. Notanda sunt ergo hæ antitheses: quod ut liberum arbitrium servo, ita coactum spontaneo aduersatur: quas differentias breuiter definitionibus illustremus.

LIBERA itaque voluntas est, quæ bonum & malum eligere habet in sua potestate, quæ spoliatum hominem superiora testimonia restantur.

SERVA, quæ propter corruptionem sub malarum cupiditatum imperio captiua tenetur, ut nihil aliud quàm malum eligere possit, etiamsi id sponte & libenter non externo motu impulsafaciat, Vnde Bernardus: Libera est voluntas mala, quod mala: sed seruilis eo ipso, quod mala. Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. Hic Bernardus manifestè liberum opponit coacto, non servo. Seruum enim arbitrium statuit, et si liberū fateatur, quæ sanè stare simul non possunt, sibi liberum servo opponeret.

COACTA voluntas est, quæ non sponte sua, non interiore electionis motu inclinatur huc vel

illuc, sed externo motu violenter fertur. Talis voluntas nulla esse potest, cum alterum alteri repugnet.

*SPONTANEA coacta opponitur, ultro enim se flectit, quocumq; ducitur, non autem trahitur aut rapitur inuisa. Hanc concedimus homini, ut si quid mali faciat, sibi & voluntaria sua electio-
ni imputare debeat. Hac spontanea voluntas om-
nino à libera voluntate, seu à libero arbitrio, di-
uersa est. Non enim seruo opponitur, sed coacto,
ut iam demonstratum est.*

*Ceterum quia non eodem significatu accipitur libertatis vocabulum ab omnibus, ut iam dictum est: Alij enim libertatem seruituti opponunt ut Lutherus: Alij coactioni, ut Bernardus & multi alij: poteris breuiter ad questionem, Num homo habeat liberum arbitrium, hoc pacto respondere: Si liberum opponis coacto, verè hominis volunta-
tem liberam pronuncio. Nā voluntas coacta, vo-
luntas nō est. Cedit enim voluntati necessitas. At si liberū seruo opponis, quod faciunt pleriq; The-
ologi, Greci & Latini, distingo inter externam disciplinam, & institiam spiritualem. In externa disciplina verbum Dei & experientia testantur, homini aliquā libertatem esse relictam. At quia Christus dicit: Sine me nihil potestis facere: & Paulus idem de se testatur, & infinita testimonia Scriptura hoc ipsum conuincunt, dico volunta-
tem*

tem liberandam esse per Christum, & reformandam manu dei, priusquam spiritualem iusticiam prestare possit.

Deinde & hoc observandum est, quod dum negamus iudicium, voluntatem & vires ad bene agendum, non negemus has facultates simpliciter, & quantum ad substantiam pertinet, sed quantum ad habitus. Iudicare enim, velle & agere natura sunt. Verum quemadmodum in:que iudicare, malè velle, & prauè agere, corruptioni imputanda sunt: Sic rectè iudicare, bene velle, & rectè agere, gratia supernaturalis sunt beneficia.

V S V S.

Sed horum quis usus? Non angebunt in nobis fœcordiam, sed primum, quoniam ratio non percipit ea, quæ sunt spiritus aei, monemur hic, ut verbum Dei audiamus, unde iudicium nostrum corrigitur. Deinde Spiritum sanctum rogemus, ut ex corde lapideo carneum faciat, atq; vires suppediet. Quæ de re pulcre monet Augustinus, inquit: O homo, in præceptione cognosce, quid debeas habere: In correptione cognosce, tuo te vicio nō habere: In petitione cognosce unde accipias quod vis habere. Ita futurū est, ut mens illuminata rectè iudicet, cor reformatum manu dei voluntarium efficiatur, & homo pro gratia mēsurā, quam accipit, conetur, & ad obsequiū applicet suas facultates seu vires. Ex quibus relinquitur, præcipue

as spiritualium actionum causas esse, Verbum Dei, quo formatur iudicium, Spiritum sanctum, quo reformatur cor, & voluntatem spontaneam, verbo Dei & Spiritui sancto obsequentem.

TESTIMONIA QVIBVS EVERTITVR
liberum arbitrium, in negotijs salutis
sine gratia.

1. Cor. 2. Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei.

Philip. 1. Quod Deus in vobis coepit bonum opus, perficiet.

Philip. 2. Nonne Deus est, qui agit in vobis, ut & velitis & efficiatis, pro beneplacito.

Iohan. 15. Sine me nihil potestis facere.

Item: Nemo venit ad me, nisi quem pater traxerit.

Rom. 8. Spiritus adiuuat infirmitates nostras.

Gen. 8. Cogitatio humani cordis mala est omni tempore.

Psal. 13. Non est iustus, ne unus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

Roman. 6. Velle adiacet mihi, At ut faciam bonum, non reperio.

Prouerb. 16. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius. Regenerati voluntatem bonam habent ex gratia, sed facultatem non habent, quae exercitijs quidem crescit, in vita verò beata perficietur.

CAPVT VII
CONTINGENTIA.

CONTINGENTIA est euentus eius rei, quæ habuit causas, quæ sua natura aliter agere poterant. Quanquam autem Deus sustentet naturam, quemadmodum suprà declaratum est: tamen natura agendi modum relinquit, & non tollit suo moderamine, sed una cum natura sustentat. Nunc autem ordinavit Deus, ut alia naturaliter agant, ut ignis: alia libera voluntate & electione, ut homo. Quare dubium non est quin multi effectus reuera sint contingentes.

Vt autem hæc res clarius percipiatur, notandum est, in natura tres esse causarum gradus, quantum quidem ad hoc nostrum propositum attingit. Quædam enim causæ sunt necessariae in se & in ordine ad effectus: ut motus calis ad eclipses, & alios effectus, qui ex motu orbium necessitate physica eueniunt. Huiusmodi effectus futuri, non quidem contingentes, sed necessarij sunt. Aliæ sunt causæ, quæ non sunt necessariae, saltem per comparisonem ad effectus, ut eos necessario producant, imò possunt non producere eos. Atque huius generis effectus sunt futuri, non necessarij, sed contingentes. Verum horum duplex est differentia. Nam quædam causæ ad producendos tales effectus determinatæ sunt, qui effectus sunt

futuri, non necessarij, sed contingentes, quia eorū cause ad producendos tales effectus determinatae sunt: qui effectus etiam sunt contingentes, quia eorum causa poterāt secus agere. Aliae sunt causae, quae per se nullam habent determinationem, ad hunc vel illum effectum producendum, sed promiscuè se habent ad utramlibet, ut voluntas Dei, Angelorum & hominum. Haec voluntas causa est contingētie, quia contingētia sublata, nulla omnino voluntas reliqua manet.

Deinde contingētiā esse, confirmat ipsa dei providentia. Deus enim suae providentiae ordinem per causas inferiores exequitur. Ex quo sequitur, ordinem divinae providentiae esse, ut alij effectus sint necessarij, alij contingentes. Et quanquam rectè dicitur: Secunda causa non agit sine prima, tamen ex eo non sequitur, contingētiā tolli. Nam Deus non solum sustentat causam secundā, verum etiam modum agendi, tametsi non iuvet contra ordinem suum ruentem.

Porrò duo testimoniorum genera hanc doctrinam confirmant: Prius, quod docet, Deum non esse causam peccati, nec velle peccatum: Posterius, quod monstrat, hominem spontanea voluntate alia pra alijs eligere & agere. Christus, sicuti ipse testatur, poterat obtinere à Patre duodecim legiones angelorum, tamen non obtinet: & sciebat Pater eum non oraturum, tamen poterat ora-
re.

re. Igitur fieri aliquid potuit, quod factum non est. Neque scientia Dei necessarias reddit omnes actiones. Alioqui oporteret non solum Christum, verum etiam ipsum Patrem seruum esse suarum actionum: vtpote qui sciat, quid facturum scit: sed non ideo facturum est, quia scit: sed ideo scit, quia facturum est. Habetque liberrimam faciendi & non faciendi potestatem.

VSVS.

Vsus doctrinae huius est: ut Deum rogemus, ut nostras mentes, voluntates & corpora gubernet, ne ruamus contra ipsius ordinem. Deinde, ne deo imputemus peccatum: neue quid tentemus, quod vel ipsius gloriam obscureret, vel nostram salutem impediatur.

CAPVT VIII.

PECCATVM CVM SVIS

DIFFERENTIIS.

PEC CATVM in genere est inobedientia aduersus Deum, offendens Deum, maledicta & damnata à Deo. Hac definitio sumpta est ex Legis sententia: Maledictus omnis, qui non permanferit in omnibus, quae scripta sunt in libro Legis, ut faciat ea. Sed inobedientia vocabulum in Scriptura quatuor complectitur, defectum, corruptionem, inclinationem & actionem. Peccati enim ratio in eo consistit, si quid contra legem dei vel existit in

nobis, ut defectus & corruptio: vel proficiscitur à nobis, ut inclinatio & actio. Hoc confirmatur Iohannis dicto, qui peccatum definit ἀνομία, hoc est, quod est contra legem Dei. Complectitur autem hac ἀνομία duo, nempe, materiale & formale peccati. Materiale est defectus, corruptio, inclinatio, actio pugnans cum lege Dei. Formale est ipse reatus. Nam & hic reatus in lege includitur, iuxta dictum: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in Libro Legis.

Ambrosius ferè eodem modo peccatum definit, dicens: Peccatum est divina legis prævaricatio, & cælestium inobedientia præceptorum.

Hac in genere de peccato dicta sint, nunc eius differentias videamus.

Est autem duplex peccatum, Originale & Actuale, ordine de utroq; dicendum est.

Peccatum itaq; Originale est, cum corruptio humane nature propagata ab Adam, tùm reatus, quo nascentes propter Adæ lapsum rei sunt iræ Dei, & mortis æternæ. Porro duo sunt observanda in peccato originis, Materiale & formale.

Materiale est corruptio ipsa, hoc est, deformitas & ἀταξία omnium virium in homine, hoc est, in Mente defectus noticia Dei, & firmi assensus de providentia, promissionibus & minis Dei. In Voluntate aversio, hoc est, esse sine motu, sine fiducia

*ducia ac dilectione Dei. In corde concupiscentia
& impetus contra ordinem diuinum.*

Formale verò peccati originalis est reatus ipse, hoc est, ordinatum esse ad damnationem seu aeternas poenas. Natura enim, ut inquit Paulus, filij iræ sumus. Breuiter, ut iusticia originalis est integritas & approbatio, ita peccatum originis est corruptio & reatus.

Caterum, ut intelligamus peccatum originis totius hominis peruersionem esse, Primum videbimus, qua concurrant peccata in lapsu primorū parentum. Deinde nomina eius, quibus in Scriptura appellatur, recensebimus.

In lapsu itaque primorum parentum hac gravissima delicta concurrunt:

I. Dubitatio de verbo Dei.

II. Amissio fidei, cum non credunt Deo minanti poenas.

III. Curiositas. Discesserunt enim à verbo, & quaesierunt alienam sapientiam.

IIII. Superbia, qua voluerunt magnifici.

V. Contemptus Dei, cum violarunt mandatum Dei contra conscientiam.

VI. Apostasia, qua antefecerunt Diabolum Deo.

VII. Ingratitudo, qua expellunt Spiritum sanctum in ipsis habitantem.

VIII. Homicidium sui & totius posteritatis. Fuit enim hic lapsus prima ianua omnium scele-

rum & miseriarum posteritatis. Quare nullo pacto extenuandum est peccatum originis, quod conflatum est ex tot horrendissimorum scelerum monstris.

Iam varia nomina, quibus Scriptura notat peccatum originis, videamus, quorum precipua haec sunt: Concupiscentia, Caro; vetus homo, lex peccati, inhabitans peccatum, Rebellio, lex membrorum, interdum sine addito, peccatum.

Concupiscentia ideo dicitur, quia in ea vim suam precipue exerit. Haec constat cum ignoratione & incredulitate mentis, tum omnium appetitionum atque virium à Deo ab alienatione. Et damnatur ultimo Decalogi precepto: in quo omnis peccandi proclivitas & motus damnatur. Quemadmodum in superioribus consensus omnis in peccatum prohibetur.

Carnis nomen eo pertinet, ut sciamus omne, quod nondum regeneratum est in nobis per gratiam, contaminatum esse, & sua natura reum. Huic opponitur Spiritus, qui significat regenerationis gratiam, ad Galat. 5.

Vetus homo correlativè ad novum hominem intelligi debet, de quibus in octavo capite secunda classis dicitur.

Lex peccati ob imperium, quod exercet in hominibus, dicitur, Rom. 8.

INHABITANS PECCATVM, quia in carne

carne manet perpetuò usque ad mortem. Quod tamen pro diuersitate personarum variat, & efficitur. Nam in non renatis manet materialiter & formaliter simul. In renatis materialiter tantum, modò vim peccati consideres. In illis efficax est in damnationem, ut quod ipsos reos peragat eterna mortis. In his verò remissum est, quia sublatus est reatus, & oppugnat perperua lucta Spiritus seu noui hominis. Vel ut breuius dicatur, Peccatum originis in non renatis habitat & regnat simul. In renatis verò habitat tantum & non regnat, propter gratiam fidei praevalentem.

Rebellio vocatur ob perpetuum studium rebellandi legi mentis, Rom. 7.

Lex membrorum dicitur, quia est concupiscentia in membris sita, & membra organa sunt, per quae exerit suam iniquitatem.

Peccatum sine addito, quia est scaturigo & fons omnium peccatorum, què admodum Paulus ostendit his verbis: Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum ei in concupiscentijs suis. Hoc breui dicto notantur tria peccatorum genera. Primum est innata rebellio seu peccatum naturae, quod hic generis appellatione notauit. Secundum, prauis motus erumpentes è peccato originis, quos nomine Concupiscentia expressit. Hi motus, quando non accedit consensus,

referendi sunt ad peccatum originis, ut ad genus. Tertium genus peccati est consensus & prosecutio eius, ad quod pravi motus sollicitant. Atque hoc tertium genus nouo reatu obstringit homines. Est enim actuale peccatum.

Porrò de huius mali radice & causis extat verbum Gene. 3. Sed & Serpens erat callidior, cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus DEVS, qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus, ut non comederitis de omni arbore Paradisi? Cui respondit mulier: de fructu arborum, quæ sunt in paradiso, vescimur: de fructu verò arboris, quæ est in medio Paradisi, præcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illum, ne forte moriamur. Dixit autem serpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini. Scit enim Deus, quod in quocunque die comederitis ex ea, aperiantur oculi vestri, & eritis sicut Dij, scientes bonum & malum. Videns igitur mulier, quod bona esset arbor ad vescendum, & pulchra oculis, aspectuque delectabilis, & tulit de fructu eius, & comedit, deditque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum.

De propagatione autem huius mali ab Adam in posteros, in eodem capite docetur. Et Paulus Rom. 5. fuse explicat. Ut autem propagatio huius mali rectè intelligatur, observanda est hæc distinctio. Adam consideratur dupliciter. Primò simplici-

pliciter & sine respectu ad posteros, quæ ratione nullus posterorum peccator aut reus est. Adæ delicto. Secundo consideratur relativè, quatenus est prima radix naturæ humanæ, & pater noster. Hac quidem ratione, Adæ delicto rei sunt omnes ab eo nati secundum naturæ cursum. Quemadmodum enim leprosi parentes generant leprosos filios, qui filij & lepræ parentum & propria sunt contaminati: Ita & posterij Adæ, cum propriæ parentis contagio infecti, tum proprio vicia commaculati sunt & rei. Vnde Bernardus: Et gravis quidem illud delictum originale, quod non solum personam inficit, sed & naturam. Et paulo supra: Et originale quidem maximum illud delictum, quod à primo Adam contrahimus, in quo peccavimus omnes, pro quo moriemur universi. maximum planè quod sic totum non modo genus hominum, sed & quemlibet ipsius generis occupat, ut non sit qui evadat, non sit usque ad unum, à primo homine usque ad novissimum protenditur: & in singulis quoque à planta pedis usque ad verticem diffunditur hoc venenum.

Hinc liquet & illud, quod peccatum originis recte dici possit tum alienum, tum nostram proprium. Alienum quidem propterea, quod propagatione in nos derivatur. Proprium verò, quia eius maculis innotuimus & contaminamur & rei sumus.

Patet & hoc ex dictis, peccatum originis nequaquam esse substantiam aut proprietatem naturae, sed advenitiā qualitativē, quā natura humana deformata est, & rea ira Dei & mortis aeternae.

Ex his quoque manifestum est, quod causa originalis peccati sit Diabolus, & voluntas primorum parentum, quae cum esset libera, sese avertit à verbo Dei, & non retinuit obedientiam erga Deum. Quoniam autem dona acceperant primi parentes, pro toto genere humano, & personae eorum repraesentabant totam posteritatem, sit rea posteritas propter eorum lapsum, & quia ipsi amittunt prima dona, tales postea gignunt, quales ipsi sunt amissis donis.

Hactenus de peccato hereditario, nunc de eius fructu, hoc est, de actuali peccato dicendum est quod recte definitur esse cogitatum, dictum, factum, omissum, pugnant cum lege Dei. Sen peccatum actuale est omnis actio, pugnant cum lege Dei, cum in mente, tum in voluntate & corde, tum in membris externis. Huius differentiae plurimae recitantur à Theologis, quae non à substantia & natura peccati, sed ab alia atque alia consideratione seu respectu peccati sumuntur, ex quibus praecipuas recitabo.

Prima divisiō.

Peccatorum aliud est Mortale, aliud Veniale.

Hanc

Hanc diuisionem ut dextrè intelligamus, opus est aliqua declaratione. Peccare itaq, mortaliter, est peccare istud peccatū, quod meritum infert mortis. Atq, id meritum mortis triplex est.

Primum irremissibile, ut blasphemia in Spiritum sanctum, Matth. 12. Mar. 3.

Secundū meritum mortis est remissibile, quia etsi infert quidē meritū mortis, tamen remittitur, si istud planè desinas peccare, alioqui minime.

Tale meritum inferūt peccata illa, quibus obnoxii non possunt habere partem in regno Dei. Qualia recitat Paulus ad Gal. 5. & alibi.

Tertium meritum mortis est, quod infert peccatum habitans in Sanctis, malaq, eius desideria qua excitant, & impedimēta qua affert molientibus piè vivere. Huius generis peccata venialia dicuntur. Mortalia quidem sua natura, morti enim per se obnoxios reddunt homines: Venialia tamen dicuntur ob veniam, qua indulget propicius Pater ys, qui contra hac peccata fide luctantur. Ex his facile intelligi potest, peccatum mortale quidem esse actionem interiorem & exteriorem, pugnantem cum lege Dei, & factam contra conscientiam. Veniale vero affectus pullulantes, & errores incidentes, quibus non assentiuntur Sancti, sed repugnant.

Aliud peccatum est omiffionis, aliud commiffionis, Illud, cum non facimus, bonum quod facere debemus. Hoc quando perpetratur malum, quod facere prohibemur, fine id cogitatu, fine dicto, fine facto fiat.

Tertia diuifio.

Peccatorum aliud ex infirmitate nascitur, aliud ex ignorantia venit, aliud ex industria seu malicia erumpit. Infirmitatis peccata propriè dicuntur, quæ imbecillitate noſtra obrepunt, nobis inuitis & repugnantibus: ut faſtidium in actionibus pijs: metus eundem in rectè factis: cupiditas illicitarum rerum: ira ſubita, indigna tamẽ Chriſtiano: cogitationes vana temerè oboriẽtes: iurgantia ſeu dicta nugatoria imprudentibus elapſa. Etenim in quo corde vera verbi Dei fides manet, in eo nulla voluntas peccati herere & ſubſiſtere poterit. Nam qui natus eſt ex Deo, nõ peccat, nec poteſt quidem peccare. Semen enim Dei manet in illo, Iohan. 3.

Ignorantie peccata, qualia ſint, ex partitione ignorantie intelligi poteſt, de qua conſule Epitomen Philoſophie moralis Philippi Melanthonis.

Ex malicia duplex peccatum prouenit. Vnum directè pugnans contra gratiam, & eſt blaſphemia contra Spiritũ ſanctum, eaque vel incoata vel
con

consummata: Alterum non directe pugnans cōtra gratiā & Spiritum Sanctum: ut sunt peculiare lapsus cōtra Decalogi praecepta, ut idolatria, furtum, homicidium, adulterium, & qualibet peculiaris transgressio legis Dei.

Ceterū, ut clarius intelligamus, quale sit peccatum in Spiritum sanctum, eius differentiae colligende sunt per locum à concreto siue à coniugatis: & videndum quales fuerint, quibus hoc peccatum à Domino obiectum est, id quod ex historia Evangelica colligere non est difficile. Pharisei enim, quos huius peccati reos peragit Dominus, primum erant prophetys, doctrina Christi & miraculis eiusdē conuicti de veritate Dei. Secundo scientes & volētes verbum cognitum odio habebant, eiq; rabiosè sua obstinatione renunciarunt, tum tyrannide, sophistica & hypocrisi oppugnabant, verbum agnitus. Hinc concluditur, quod peccatum in Spiritum sit voluntaria veritatis evidenter cognita renuntiatio & rebellio, ex odio veritatis nata, coniuncta cū tyrannica, sophistica & hypocritica oppugnatione. Hoc ideo in Spiritum sanctum peculiariter dicitur, quia mens, vera noticia, Spiritus Dei beneficio illustrata, sponte reluctatur Spiritui illustratori.

Quoniam autem digito non possumus demonstrare, in quibus sit hoc peccatum, debemus nos à posteriori de ipso indicare. Nam si quis à lapsu re-

*surgit, inde colligemus, talem ab isto peccato ab-
fuisse, quālibet aliās graviter peccarit. Atq; hinc
est, quod quidam Theologi hoc peccatum voca-
runt, non quidem à substantia, sed ab euentu, Fi-
nalem impœnitentiam, quia inde nos tantum in-
diciū sumere debemus, quantū quidē ad homines
attinet in quibus est. Manasses multis annis ra-
biosè persecutus est verbū Dei, erectis abominā-
dis idolis cōtra Dei præceptū. Verum quia postea
pœnituit eum facti, & egit pœnitentiam, pecca-
tum in Spiritum sanctum nequaquā consumma-
uerat. Contra, Phariseorum pars maior hoc pec-
cato obstricta erat. Nam à lapsu non resurrexit.*

Quarta diuifio.

*Peccatorum alia voluntaria sunt, alia inno-
lūtaria. Voluntaria, quæ destinato cōsilio & pro-
posito scientes & volentes homines perpetrant.
Inuolūtaria, quibus p̄y reluctuntur, ut sunt cali-
go in mente, dubitatio, item, multa peccata igno-
rantia & omissionis. Hanc distinctionem confir-
mat quintū caput Lenitici, in quo oblationes fi-
eri inbebantur pro voluntarijs & inuoluntarijs
delictis. Item, Paulus inquit: Quod nolo malum,
hoc facio.*

TESTIMONIA DE PECCA- TO ORIGINIS.

*Genesis 3. historia lapsus primorum parentum
recitatur*

recitatur, quemadmodum supra admonui, ubi causa significantur dua principales, nimirum inuidia Satanae, & voluntas hominis.

Psal. 19. Quis poterit facere mundum de immundo conceptum semine?

Prouerb. 20. Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum à peccato?

Rom. 5. Quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum introiuit, & sic in omnes homines mors intrauit, quia omnes peccauerunt, id est, omnes reus sumus & contaminati, & inuoluti peccatis primorum parentum.

Eph. 2. Eramus natura filij irae, sicut et ceteri.

TESTIMONIA DE

ACTUALIBVS.

3. Reg. 8. Non est homo, qui non peccet.

Psal. 13. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studijs suis, non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum.

Eccles. 8. Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neq; improperes ei. Memento, quia omnes in corruptione sumus.

Matth. 12. Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, Sed peccatum in Spiritum sanctum non remittetur hominibus, neque in hoc seculo, neq; in futuro.

Marc. 3. Amen dico vobis, omnia remittentur filijs hominum peccata & conuicia, At qui dixit

rit constitutum in Spiritum sanctum, non habet remissionem in aeternum, sed obnoxius est aeterno iudicio.

VSVS.

Porro huius capitis vsus est, ut agnoscamus nostram immunditiam & peccatum: ut omnem arrogantiam seponamus: ut vera humilitate ad Christum peccatorum Propitiatorem confugiamus.

CAPVT IX.

POENA PECCATI.

Peccatum originis habet pœnas multiplices, spirituales & corporales: temporales et æternas, quemadmodum capite 3. Genesios & multis alijs scripturæ locis ostenditur. Breuiter, mors & omnes calamitates generis humani, stipendia sunt peccati originis. Deinde actuale peccatum quia homines nouo reatu obstringit, novas pœnas cumulat & adauget, quemadmodum totius mundi facies coarguit.

In pœnis autem obseruētur tria: Gradus, modus & discrimen inter pœnas piorum & impiorum.

Gradus quidem, quod alie pœna sunt tantum, alie & peccata, & pœna peccatorum. Rom. 1. sex gradus recitantur eorum, quæ & peccata sunt & pœna peccatorum. Primus gradus est neglectus
notitie

*noticia Dei, qui est omnium peccatorum fons
 & scaturigo, pœnæque contemptus patefactionis
 divinae. Secundus, excacatio, id quod Paulus in-
 dicat non solum in citato loco, verum etiam 2.
 Thess. 2. his verbis gravissimis: Eo quod dilecti-
 onem veritatis non habuerunt, ut salvi fierent
 ipsi, propter hoc mittet ipsis Deus efficaciam er-
 roris, ut ipsi credant mendacio. Tertius exca-
 cationis fructus est idolatria. Quartus, idola-
 triam sequuntur horrenda flagitia, contaminan-
 tia corpus & animam. Quintus, hæc flagitia mē-
 te reprobam puniuntur. Est autem mens à d'ouu &
 que nihil recte probat, sed peruerse scelera pro
 virtutibus amplectitur. Sextus huius scelerate
 & reprobæ mentis fructus est vniuersalis iniusti-
 cia, id est, omnis iniquitatis cumulus. Aliæ pœnæ
 sunt tantum, quæ tantisper gradatim crescunt,
 donec reus pœnitentiam egerit. Deus enim idem
 scelus, nunc iactura rerum, nunc desertione a-
 micorum, nunc morbo, nunc exilio, nunc infamia
 punit, non secus atque pater aliquis filiorum er-
 rata alijs atq; alijs pœnis punit, donec in viam e-
 os renocauerit.*

*Modus pœnarum Sapien. 11. notatur, Per quæ
 peccat quis, per ea cruciatur: quæ regula ut plu-
 rimū vera est, tametsi interdum iudicio Dei sin-
 gulari pœna commeriti commutatur alia pœna.*

Discrimen inter pœnas piorum & impiorum,

hoc est, Illos, tamen si affligit Deus, acceptos habet atque beneuolentiam erga ipsos suam retinet, in medijs afflictionibus, imò efficit, ut inde enadant probatiores atq; sint ipsi sacrificium boni odoris. His verò, nimirum impijs, in exitium cedunt pœne. Nam temporaria impiorum pœna eterni supplicij praeludia sunt. Sed de his plura infra in tertia Classe capite XV III dicentur.

CAPVT X.

VERBUM ACCVSANS

ET DAMNANS.

HOMO in peccatum lapsus, verbum accusans & damnans audit ex ore Dei. Est autem verbum accusans & damnans, Spiritus sancti iudicium, quo reum peragit totum mundum peccati, quod sanè iudiciū ipse Spiritus sanctus exequitur per ministerium verbi, ac statim post lapsum hominem hoc iudicium Spiritus mundo patefactum est, & exercebitur, donec hic mundus steterit, vel inuasis inferorum portis.

Porro duo sunt genera hominum, qui hoc iudicio Spiritus sancti arguntur. Quidam enim serio tanguntur, verè humiliantur, ac sponte iudicio, quo damnantur, subscribunt. Atque his salutare est Spiritus sancti iudicium, si modo ad Christum peccati expiatorem confugiunt. Alij,
et si

et si conuicti reatum non possunt effugere, non tamen verè & ex animo humiliantur, nec cedunt iudicio Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desinunt contumaciam & proteruiam alere. His maiori damnationi erit Spiritus iudicium.

Sed quodnam est illud verbum arguens? Hoc monstratur & repetitur sepe in scripturis Moysi, Prophetarum & Apostolorum, cuius Epitome quadam est Decalogus, qui cum requirit dilectionem perfectam & perpetuā, erga Deum & hominem, accusat & damnat omnes, qui hanc obedientiam non prestant, iuxta illud: Maledictus omnis, qui non permāserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Breuiter, Omnes sententiæ, quæ nos peccati conuincunt, huc pertinent.

TESTIMONIA VERBI DAM- NANTIS ET ACCVSANTIS.

Genesis 3. duplex iudicium Spiritus sancti accusantis & damnantis peccatum innuitur. Vnum in conscientia. Nā cum Adam peccasset, abscondit se vnā cum uxore à facie Domini. Cōscientia enim peccati sui confusus, conspēctum Dei ferre nequiuit. Alterum per verbum Dei: Ubi es tu? Item, quis indicauit tibi, quòd nud⁹ esses, nisi quod de ipsa arbore, de qua praeceperam tibi, ne comederes, ex ipsa comedisti?

Genes. 4. Nōne si benè egeris recipies, sin au-

tem male, statim in foribus tuis peccatum tuum aderit.

Dent. 27. Maledictus qui non permāserit in sermonibus legis huius.

Psal. 117. Si iniquitates observaberis Domine, Domine quis sustinebit?

Psal. 142. Et ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens.

Prouerb. 20. Quis potest dicere: Mundum est cor meum, purus sum à peccato?

VSVS.

Porro usus huius accusantis & dānantis verbi est, ut nos subscribamus iudicio Spiritus sancti: ut humiliemur cōiūcti: ut ad Christum propiciatorem confugiamus: ut q̄ abnegata omni impietate, iuste, pie & honeste vivamus.

CAPVT XI.

PROMISSIO REPARATIONIS, SIVE EVANGELIVM.

Verbum promissionis primum Genesis 3. his verbis ore Dei proponitur: Inimicitias ponam inter te & serpentem, & inter semen tuum & semen eius, ipsum conteret caput tuum, & tu conteres calcaneum illius.

Hac promissio multas doctrinas continet. Primum enim de duobus regnis, longe diuersissimis,
nimi-

nimirum de regno diaboli abolenda, & Christi erigendo, concionatur. Deinde docet, quod hac duo regna perpetuò sibi inuicem aduersentur. Tertiò, quod perpetua sit futura persecutio Ecclesie, donec in hac militia sub vexillis Christi Ducis in hoc mundo militauerit. Quarto, quòd tandem potitura sit Ecclesia victoria, & eluètur ab omnibus persecutionibus, idq; per Semen Mulieris, hoc est, per CHRISTVM, victorem Diaboli. Verum huius promissionis repetitiones plures leguntur in Mose & in Prophetis, quales hæ sunt:

Genes. 12. In te benedicetur vniuersa cognationes terræ.

Genes. 22. Benedicentur in Semine tuo omnes gentes terræ.

Genes. 28. Et benedicentur in te, & in Semine tuo cuncti fines terræ.

Et quia id fieri non potest, nisi destructo Satana regno, Iohannes id explicat, dicens: Christus apparuit, ut destruat opera Diaboli.

Hoc promissionis verbo erecti sunt iterum Adam & Eua: Et firma fiducia in hunc promissum Liberatorem se sustentabant. Nec ignorare poterant, hunc liberatorem Deum esse, quia assumpturus esset humanam naturam, in qua fieret ultima pro peccato, cuius rei admonebantur per sacrificia diuinitus instituta. Nam quemadmodum

Diabolus inuictum fore ab omnibus creaturis sciebant: Ita promissionis verbum, humanitatem veram liberatoris demonstravit.

Ceterum huius completa promissionis verbū ab Apostolis EVANGELIUM ceptum est appellari, de cuius vocis varia significatione Primum dicam. Deinde quæ sit ratio accommodationis ad doctrinam salutis ostendam. Tum planā rei definitionem tradam. Postremo testimonia & usum adiungam.

Proprie itaque Εὐαγγέλιον significat, felix & faustum nuncium: quæ significatione apud Aristophanem in Equitibus accipitur, ubi ita inquit: Εὐαγγέλια καὶ γὰρ φέρουσι αὐτοῖς, id est, leta nuncia ipsis narranti, pro quo paulo supra dixerat, λόγους ἀγαθοὺς εὐαγγελίσασθαι, id est, bonos rumores nunciare. Atque hæc nominis ratio est.

Secundò significat premium datum pro relatione fausti nuncij, ut Odyssæ 14. ubi his verbis pastorem senem alloquitur Ulysses:

*εὐαγγέλιον δὲ μοι ἔσω
αὐτίκ' ἐπεῖκεν κείνος ἰὼν τὰ ἀλώμαθ' ἱκνῆται,
ἔσαί με χλαῖνάν τε, χιτῶνά τε. ἔματα καλὰ.
hoc est, Euāgelium mihi esto statim ubi redierit ille,
ut vestias me pulchris vestibus, chlamæ et tunica.*

*Tertiò significat solenne sacrificium pro accepto fausto nuncio peractum. Hinc εὐαγγέλια θύειν, id est, sacrificia ob letum nuncium offerre,
Atque*

Atque hac sunt significata apud prophanos Scriptores.

Verum Apostoli propriam significationem, primo loco positam, retinentes, accommodarunt suo doctrinae generi ἱερόχρη. His enim Evangelium significat solenne patefacta in Christo gratiae praconium, seu latum nuncium de salute per Christum parata credentibus. Deinde, quia propria materia Evangelij est Christus, Evangelistae Evangelij nomen accommodarunt historijs, quae Christum apparuisse in carne, docuisse, passum, mortuum, a morte resuscitatum, ac tandem in caelum receptum fuisse narrant.

Porro definitio plana & perspicua colligi potest ex verbis Domini Luc. 24. Sic scriptum est, & sic oportuit pati Christum, & resurgere ex mortuis tertia die, & predicari in nomine eius poenitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Ex quibus colligitur, quod Evangelium sit universalis predicatio poenitentiae & remissionis peccatorum in nomine Christi, ut enim Evangelium requirit poenitentiam, id est, conversionem: ita offert peccatorum remissionem conuersis. Sed addamus uberiores hoc modo:

EVANGELIVM est doctrina diuinitus reuelata, in qua annūciatur liberatio à maledictione legis & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus ac vita aeterna credentibus in Filium,

propter eiusdem victimam, secundum promissionem olim Patribus factam: ut perpetuò gloria bonitatis Dei predicetur: utq; porro dignos fructus Evangelio edant homines per Christum liberati, tandemq; vita aeterna fruantur.

Hac definitio multa membra habet. Primum enim monet, quale sit doctrina genus Evangelii, Deinde, à quibus malis per Evangelium liberemur: Tum quid boni Evangelium afferat: Post hæc, quibus hæc bona contingant, nempe, credentibus: Additur & de propria materia Evangelij, quæ est CHRISTVS, cum suis beneficijs: Postremo fines adiunguntur.

Ex his facile intelligi potest discrimen Legis & Evangelij. Lex enim promittit vitam facientibus Legem. Evangelium gratis offert salutem credentibus in Christum. Est enim donum DEI vita aeterna per Iesum Christum Dominum nostrum, ad Rom. 6.

TESTIMONIA DE EVANGELIO.

Ad Galat. 3. Christus nos redemit de maledictio Legis, factus pro nobis maledictum.

Matth. 17. Hic est Filius meus dilectus, in quo ego placeo, id est, in quo placatus sum.

Lucæ 24. Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis

tertia

tertia die, & predicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Vox περὶ τοια προπρὸς ἵνα cōversionem significat, quam solum Euangelium predicat.

Rom. 1. Euangelium est potentia Dei, in salutem omni credenti.

Iohan. 3. Qui credit in Filium, non peribit, sed habebit vitam æternam.

Act. 13. Notum sit igitur fratres vobis, quod per hunc vobis remissio peccatorum nunciatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Moſis iustificari, per hunc omnis, qui credit, iustificatur.

2. Cor. 5. Eum qui non novit peccatum, fecit peccatum pro nobis, ut fieremus nos iusticia Dei in ipſo.

Ad Titũ 2. Apparuit salutaris gratia omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes omnẽ impietatem & mundana desideria, sobriè & iustè & piè vivamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & apparitionem gloria magni Dei & Salvatoris nostri IESV CHRISTI: qui dedit seipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & mundaret sibi populũ peculiarem, sectatorem bonorum operum.

VSVS.

Vsus huius doctrine est, ut discamus contempto mundo & caducis eius delicys, incōparabile hoc

H ij.

bonum, quod offert Euangelium, toto cordis affectu appetere, oblatumq; complecti. Deinde ut in quavis afflictione solemur nos hoc lato de salute per CHRISTVM parta nuncio.

CAPVT XII.

POENITENTIA CVM SVIS
PARTIBVS, CONTRITIONE ET FIDE.

Tota doctrina superior prorsus manet ociosa, nisi accedat pœnitentia, de qua r. Et c. & clare erudiri inuentutem opera precium est. Nā regeneratio, sine qua nemo saluus fieri potest, (quē admodum Dominus docet Nicodemū Ioh. 3.) in pœnitentia consistit, quæ nihil aliud est, quā conuersio hominis ad Deum, ut sit noua creatura, et iuxta eius voluntatem viuat.

Verum quia hæc definitio paulo obscurior est, tradā aliam: Pœnitentia est verus dolor de offensa Dei, cum voto ac spe veniæ, & voluntate singulariq; studio, peccatum omne posthac vitandi, Deoq; omnē vitam approbādi. Hi enim verē pœnitentiam agunt, qui corde dolent ob admissum peccatum, & confugiunt fide ad Christum Mediatorem, ut accipiant remissionem peccatorum, & fructus dignos pœnitentiæ edunt.

Ex his patet, tres esse partes pœnitentiæ: Contritionem, Fidem, & nouam obedientiam. Quarum prima & secūda substantiales partes pœnitentiæ

tentia rectè dicuntur, quibus necessario tertia pars tanquam inseparabilis proprietas, adicitur. Cum igitur duas poenitentiae partes, Contritionem & Fidem, nominari audimus, partitio substantialis est. Cum verò tres, hoc est, cum duabus superioribus additur noua obedientia, sciamus proprietatem necessariam adiungi, quae à conuersione integra & vera nequaquam auelli potest.

Porro, Contritio est ex agnitione peccati & sensu irae Dei paor conscientiae, fugaq; peccati. Et habet vera contritio quatuor proprietates seu effectus, in definitione enumeratos. Primum enim agnoscit peccatum: deinde agnoscit instam iram Dei, & maledictionem ob peccatum: Tum serio dolet propter peccatum admissum: Postremo detestatur & abominatur peccatum.

Fides autem est noticia & assensus promissae & expetitae misericordiae, & in eandem firma fiducia. Hac Christum mediatorem & intercessorem apud Patrem agnoscit, hac statuit peccatū remissum propter mediatorem, & iusticiam mediatoris sibi imputari, Hac conscientiam consolatur contra terrores peccati & legis, Hac innocat Deum, & nouam vitam inchoat.

Noua obedientia absoluitur pietate erga Dñm, caritate erga homines, sanctimonia & puritate in tota vita, & diligentia in vocationis officio prestanda. Has partes noua obedientiae coniungit

Paulus ad Tit. 2. cum dicit, ideo nos regeneratos esse, ut piè, iustè & sobriè vivamus.

Caterum has esse partes conversionis hominis ad Deum, testimonijs & exemplis Scriptura ostendendum est.

Marc. 1. Agite pœnitentiã, & credite Ewãgelio. Hic pœnitentia pro contritione usurpatur, quæ tamen cum fide coharet. Nulla enim cõtritio sine fide substantialis pars conversionis est.

Paulus Ro. 6. similiter astruit, duas esse partes præcipuas cõversionis, nimirum mortificationem & vivificationem. Mortificatio ipsa cõtritio est, seu anima dolor & terror ex agnitione peccati, seu sensu iudicij Dei conceptus. Vivificatio in fide consistit, est enim consolatio, quæ ex fide nascitur. Iustus enim ex fide vivet. Hac vita non potest cõsistere, nisi accedat serium studium innocenter vivendi.

Luca 7. Tres pœnitentiæ partes pulcre exprimuntur. Lacrimæ peccatricis mulieris sunt testimonium paenitentis conscientie ob peccatum. Deinde quod accedit ad Christum, significatur fiducia quam de illo conceperat. Postea officium suum erga Christum declarat, quare fidei fructus ostenditur.

Simile est Latronis exemplum, qui peccatum agnoscit suum, Christum ex fide innocat, fructus edis fidei, invocationem, gratitudinem erga De-

um,

am, & dilectionem erga proximum. Nam quod aberrantem socium admonet, caritatis fuit.

David à Nathan obiurgatus, primum perterritus, & voce declarat veram contritionem, dicens: Peccavi Domino. Deinde fide erigitur audita absolutione: Dominus abstulit peccatū tuum. Emendationem morum, seu nouam obedientiam sequens vita testabatur.

TESTIMONIA DE

P OENITENTIA.

Ierem. 3. Conuertimini filij reuertentes, & sanabo auersiones vestras.

Ierem. 31. Castigasti me Domine, & eruditus sum quasi iuuēculus indomitus. Conuerte me, & cōuertar, quia tu es Dominus Deus meus. Postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum,

Idē 36. Reuertatur unusquisq, à via sua pessima, & propicius ero iniquitati & peccatis eorū.

Ezech. 18. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Projicite à vobis omnes iniquitates vestras, in quibus prauaricati estis, & facite vobis cor nouum.

Eiusdem 33. Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus. Reuertimini & uiuite.

Marc. 1. Pœnitentiā agite, & credite Euangelio.

In his testimonijs apertè conspicitur, quod cōversio hominū ad Deū pœnitentia, pœnitentiā agere, pro eodem sumatur. Locus ex Marco citatus, cōvincit, duas esse præcipuas & substantiales partes pœnitentia, quas sequitur noua vita, quæ pars pœnitentia integralis dici potest.

Cæterum quia vocabula pœnitentia & fidei sunt πολλόνυμα, pauca subiungam de varia horum vocabulorum acceptione, ne ὁμοφυλία impediatur nonitios. Pœnitentia itaq; duplex est: Legalis & Euāgelica. Legalis est, quæ peccator terretur ira Dei ob peccatū commissum, & in eo terrore cōstrictus hæret. Talis fuit pœnitentia Cain, Saul, Iudæ, qui in sensu iusti iudicij Dei ob peccatum defecerunt.

Euangelica pœnitentia dupliciter accipitur. Alias enim pro tota cōuersione, quæ constat Cōtritione, Fide & Noua obedientia, sumitur. Idq; quoties solum pœnitētia vocabulum ponitur, hoc est, ubi fidei vox non expressè additur, ut Act. 2. Pœnitētiā agite, & baptisetur unusquisq; vestrum. Hic proculdubio non solum Cōtritio, sed etiam Fides requiritur, adeoq; tota hominis cōuersio. Item, Mat. 3. Pœnitentiā agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Alias pro prima cōuersionis parte, nempe Cōtritione capitur, nimirum cum fidei vocabulum expressè adiungitur, ut Act. 10. Paulus dicit, se Iudæis ac Gētibus
te-

testificatum pœnitentiã & Fidem in Iesum Christum. Et Mar. 1. Quoniam impletũ est tempus, & appropinquauit regnum Dei pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Primum hîc thesaurũ misericordie Dei proponit Euangelista, Deinde conuersionem exigit, qua pœnitentia & fide constat. Vbi pœnitentia vocabulum pro parte tantum conuersionis sumi manifestum est. Nec tamen hic excluditur fructus pœnitentie, Noua obedẽtia, qua fidei vera perpetua comes existit.

Iam de varia fidei acceptatione pauca adijciamus. Fides itaq; in genere est ἐλεγχ & seu certa assensio, qua mens cõiecta verbo Dei, & testimonio verbo addito, firmissimè amplectitur vocẽ diuinam, de rebus non apparentibus. Seu, ut breuius dicã, Fides generalis est certa persuasio de omni verbo Dei. Cum igitur duplex verbũ Ecclesię proposuit Deus, Legem & Euangelium, quicunq; credit legem esse Dei verbũ, & persuasum habet certas & firmas esse diuina legis promissiones & minas, verè credit. Ad eũdem modũ, quicunq; credit, Euangelium Christi Dei verbũ esse & affirmat cõtinerẽ veritatem Dei, vere credit, ac fidem habet, sed nondum eam, qua corã Deo iustificamur. Nam adhuc historia tantum fides, qua ab obiecto discerni potest, ut illa legalis, hæc euãgelica appelletur. Hæc fides cõmunis esse potest pijs & impijs, diabolis & Christianis. Quæ si

non ulterius progrediatur, vere mortua, hoc est, inefficax fides est. Non enim vitam parit, sed nunc territas, nunc ociosa languescit. Verum si notitia historia, seu huic generali fidei accedit expetitus & fiducia misericordia Dei, propter Christum promissa, mox nova fidei forma emergit, quae vocatur fides fiducia, quam in hunc modum definire licet: Fides est notitia, assensus & fiducia promissa & expetita misericordia ac salutis propter Christum, ut supra dictum est. Hec fides proprie est filiorum Dei, qua sola in conspectu Dei iustificantur credentes. Quare & fides iustificans à sua proprietate dici meretur.

Quod autem fiducia in misericordiam Dei propter CHRISTUM huius fidei forma est, his rationibus comprobatur. Prima, Christus pronunciat credentes saluos. Sed iam manifestum est, notitia sola neminem saluari. Vnde nemo non videt, fidem iustificantem non tantum esse historiae cognitionem.

Deinde Paulus inquit: Corde creditur ad iusticiam. Ergo fides est non tantum notitia historiae, sed etiam affectus.

Tertia, Paulus aperte vocat fidem ὑπόστασις, hoc est, firmam fiduciam. Est enim ὑπόστασις militaris vox, qua significatur certa fiducia aduersus insultus hostiles subsistendi, hoc est, sustinendi & obtinendi victoriam. Hinc transtulit Aposto-
lus

lus vocabulum ad fidei robur, quo luctatur fidelis contra omnia salutem suam oppugnantia, certa fiducia concepta de victoria per I E S U M C H R I S T U M . Vnde fit, quòd à Ioanne fides victoria mundi dicatur.

Quarta, usitatum est Scriptura, quod verba significantia noticiam, unà etiam per Metalepsin significet motus animorum, noticiam consequentes, ut, Novit Dominus viam iustorum. Hic verbo noticia non solum noticia, sed cura & approbatio significatur.

Quinta, saepe fidei iustificanti vox πληρωσῖα adijcitur. Et Paulus cū fide Eph. 4. πεποιθὸν cōiungit, inquiens : In quo habemus audaciam accessumq; in fiducia per fidem. De hac fide fiducia loquitur Paulus in disputationibus de iustificatione. De hac Dominus quoties pronunciat homines fide salvatos, de cuius natura & proprietate Paulus Rom. 4. disputat.

His rationibus apertè redarguitur error Papistarum, qui clamitant fidem tantū esse noticiam & assensum historia, cui tribuimus iustificationē.

Sunt prater iam commemoratas formas fidei adhuc aliæ. Est enim fides professionis doctrina, quam Paulus in Romanis laudat. Est fides operationis miraculorū, qua ornata erat primitiva Ecclesia. Est fides remunerationis bonorum operum. Fide enim amplectimur, quicquid Deus pro

mittit. Cum igitur Deus promittit remunerationem, necesse est hanc fide apprehendi, sed extra causam iustificationis. Nam cum de iustificatione agitur, fides in solam Dei misericordiam propter Christum promissam recumbit. Sunt & alia fidei discrimina, quæ non opus est hic recitare. Porro testimonia de fide iustificante in capite sequenti de Iustificatione adijciam.

CAPVT XIII. IVSTIFICATIO.

Duo sunt, in quibus consistit nostra salus: Iustificatio & Glorificatio. Illa initium, hac salutis perfectio est. De illa priori salutis parte hic dicendum est. Primum omnium vocabuli significata enumerabo, Deinde quæ sit iustificatio Christiana, & in quibus consistat, brevissime ostendam.

Verbum Iustificandi in Scripturis forense verbum est, & significat propriè secundum aliquem indicare, causamq; alicuius, siue bona, siue mala sit comprobare. Dent. 25. Iustum iustificet. Proverb. 17. Qui iustificat impium, aut qui condemnat iustum, uterq; est abominatio Domino. Esai. 5. Qui iustificat impium propter munus.

Secundo, ab hac forense significatione deductum est vocabulum ad genus, ut significet in genere, approbare aliquem, & ut iustum agnoscere & Laudare, seu sua sententia iustum pronunciare, confiteri

fueri & agnoscere, ut apud Lucam: Iustificauerunt Deum, id est, iustum agnouerunt & confessi sunt. Psal. 51. In te solum peccavi, ut iustificeris in sermonibus tuis. Item illud Domini: Vos iustificatis vos coram hominibus.

Tertio, à genere rursus ad speciem desletit vocabulum Iustificandi, & Apostolico significatu usurpatur pro eo, quod est hominem à Deo propter mortem Filij sui domini nostri Iesu Christi, cōdonatis peccatis, recipi in gratiam, adoptari in filium & heredem vitæ aeternæ. Vel, ut brevius dicam, Iustificari est absolutū à reatu pro isto haberi, ut cum dicitur: Ex operibus legis non iustificatur omnis homo. Et: Nos in Christū Iesum credidimus, ut iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis, Rom. 3. Gal. 2. Quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet Rom. 8. Item 5. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quē habemus accessum per fidē in gratiā hanc, in qua stamus, & gloriamur in spe gloria filiorum Dei.

Quarto, nonnunquam iustificare est rectē facientem laudare, & cōprobare factum alicuius. In qua significatione in Epistola Iacobi accipitur.

Quintò, Apoca. 22. proficere in iusticia significat, ut: Qui iustus est, iustificetur adhuc.

Atq; hæc sunt vocis significata, ex quorū ob-

servatione non erit difficile discernere has Scripturæ quatuor loquendi formas: Iustificari corā Deo: Iustificari operibus: Iustificari fide: Iustificari coram hominibus. Is enim iustificari coram Deo dicitur simpliciter, qui iudicio Dei & cōfetur iustus & acceptus est ob suam iusticiā. Talis unicus Christus inuentus est. In cōspectu tuo, inquit David, non iustificabitur omnis vivens de omnibus natis ex corrupto semine, iuxta communem naturæ cursum loquitur. Iustificatur ex operibus, qui suorum operum perfectione & integritate satisfacit legi Dei, adeo q̄ respondere potest Dei iudicio. Talem neminem mortalium esse docet Paulus, cū inquit: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Iustificatur fide, qui operum iusticia exclusus, Christi iusticiam per fidem apprehendit, qua vestitus in Dei conspectu non ut peccator, sed tanquā iustus apparet, Ro. 3. & 4. Gala. 2. 3. 4. Iustificatur coram hominibus, cuius vitam & actiones approbant homines, quæ sanè iustificatio, iustificationis vitæ, quæ est ex fide, fructus esse debet.

His iam fundamentis iactis non erit difficile, definitionem iustificationis Christiana colligere, in hunc modum:

IVSTIFICATIO CHRISTIANA est credentis personæ in Christum absolutio à peccato vel reatu, Imputatio iusticiæ Christi & acceptatio

ptatio ad vitam aternam, GRATIS, propter Christum.

In hac definitione quinq, sunt: Primo loco Fidei fit mentio, qua recipiuntur oblata beneficia, Vnde Paulus, iustificamur fide, &c.

Secundo absolutio à peccato. Nam cum Deus iustificat impium, non facit ut impij iudices, qui impium hominem iustificant, cuius tamē impietas manet. Sed Deus impietatem tollit, remittendo peccatum, atque ita ex iniusto fit iustus remisso peccato, iuxta illud: Beati quorum remissa sunt iniquitates.

Tertio loco sequitur imputatio iusticie Christi. Huius enim sanguis, mors, passio, resurrectio, adeoq, tota obedientia, materia & fundamētum est nostrae iustificationis. Sed huius fundamenti ad terminum applicatio fit per fidem. Atq, hæc Paulus clarius adhuc ostendit Romanorū quinto, cum inquit: Quemadmodum per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obedientiam unius, iusti cōstituētur multi. Hic Paulus cum pronunciat nos Christi obedientia constitui iustos, significat Christum, eo quod Patri satisfecerit, iusticiam nobis comparasse. Vnde sequitur iusticie qualitatem esse in Christo, sed nobis imputari, quod illi proprium est. Nam ad eundem modū iusti sumus coram Deo qualiter Christus fuit peccator. Per-

sonam enim nostram quodammodo suscepit, ut reus nostro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, non proprijs, sed alienis delictis, cum pius foret ipse & immunis ab omni culpa, pœnamq; subiret, nobis, nō sibi debitam: Ita nunc iusti sumus in ipso, non quia operibus nostris satisfaciamus iudicio Dei, sed quoniam cēsemur iusti Christi iusticia, quā fide induimus, ut nostra fieret. Huc præclara illa Pauli sententia 2. Cor. 5. Eum qui non novit peccatum, fecit peccatum pro nobis, ut nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Quarto loco fit mentio acceptationis persone ad vitam æternam, quemadmodum promissiones multe ostendunt: Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternā, & huiusmodi infinitæ.

Quinto loco additur, gratis quidem, ut omnia humana merita conticescant: Propter Christum verò, ut solum υἱοῦ τοῦ υἱοῦ unigeniti filij Dei meritum, adeo ingentis Thesauri, agnoscatur. Atque hæc sit brevis definitionis ἀνάλογος.

Ceterū ut apertius hæc iustificationis doctrinā intelligatur, duo addam. Primū institutā antithesin Legis & Evangelij in his vocibus: iustificari, iustificatio, iusticia, iustus. Deinde ordines cansarum in iustificatione hominis coram Deo concurrentium, recitabo.

Iustificari itaq; legaliter est ab iniusto iustum fieri, ob suam iusticiam & legis impletionē, iuxta illud

illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Sed euangelice iustificari est à reo non reum fieri, & ab iniusto iustum ob alienā iusticiam, nempe Christi, quemadmodum supra probatum est.

Ex hac collatione verbi iustificandi secundum Legem & Euangelium, tametsi non difficile est Dialectico, per locum coniungatorū, de reliquis tribus iudicare, tamen breuem declarationē adijciā. Iustificatio igitur legalis est acceptatio hominis coram Deo, ob integritatem & perfectionē suā obedientiā erga legem Dei. Sed Euangelica iustificatio est acceptatio hominis coram Deo ob integritatem & perfectionem obedientiā Christi erga Deum Patrem. Iusticia legis est perfectā obedientiā erga legē Dei. Sed iusticia Euāgelica est possessio imputatæ iusticiæ Christi, remissis peccatis. Sen, est obedientiā Christi credenti imputata. Iustus legaliter est, qui iustē agit iudicio legis: Sed euangelicē iustus est, cui Deus peccatum condonat, imputat iusticiam Filij, acceptat ad vitam eternam.

Præterea tenendum & hoc est, quod qui credit in Christum, habeat duplicem iusticiā. Vnam perfectam, qua coram Deo consistit, nempe Christi obedientiam, quam fide possidet. Alterā in se, nempe incoatam obedientiam, quæ prioris iusticiæ fructus existit, & hæc placet Deo propter fidem in Christum, tametsi imperfecta est. Tertiā

autem iusticiam, eamq^{ue} formalem & absolutam, expectamus, iuxta illud: Spiritu ex fide spem iusticie expectamus.

Nunc de causarum ordinibus, quos docendi gratia his tribus questionibus subiiciam: Quis sit iustificator, Quis iustificandi modus, Qui iustificationis fines.

Prima, Quomodo opus creationis totius Trinitatis est, ita etiã redemptionis seu iustificationis opus toti Trinitati adscribendum est, servata tamen cuiusq^{ue} personæ proprietate. Vt enim Deus Pater per λόγον mundum creavit, & per Spiritum sanctum creata sustentat & vivificat: Ita idem Pater Per filiũ lapsum genus humanum redemit, & per Spiritum sanctum vivificat & regenerat: ut suam dilectionẽ erga genus humanum declaret: ut miserorum calamitatibus medeatur: ut destruat regnum Satana: utq^{ue} suam gloriam mundo patefaciat.

Secunda questio fuit de modo iustificationis, qui in quatuor cernitur. In víctima Filij, in verbo Euãgelij, in fide promissionis, & in Sacramẽtis. Víctima filij Dei intervenire oportuit, per quam punitum est peccatum, secundum iusticiam Dei, ut locus esset misericordiæ. Nam si Deus sine Filij víctima recepisset genus humanum in gratiã, iusticie diuine derogatum fuisset. Rursus, si absque misericordia iustas pœnas sumpisset de homine,

miser-

miserericordia Dei nullus fuisset locus relictus. Ut igitur iusticia Dei & eiusdē misericordia aquis gradibus starent, sapientia Dei consilium inuenit, ut Filius se interponeret, ac per ipsius victimam iusticia & misericordia Dei satisfaceret. Secundo loco, verbū Euāgelij posui, per quod Deus offerre mundo beneficium salutis in Filio. Tercio loco, hanc donum per Euangelium oblatum recipimus sola fide, quam Spiritus sanctus in verbo efficax, operatur in audientibus & meditātibz Euangelij. Hac fides sacramentis augetur & confirmatur.

Tertia questio fuit de finibus. Sunt autem iustificationis fines quatuor: Glorificatio Dei, dilectio proximi, vita aeterna & gloria beatitudinis. Hac causarum distinctio à vulgo intelligi potest.

Verum si διαλεκτικώτερον placet, eas distinguere licebit in hunc modum: Imperans causa est Deus Pater, qui habuit πατρὶς ἀγάπην quidem dilectionem paternam erga genus humanum, iuxta illud: Sic Deus dilexit mundum. &c. προκαταρτιζόν vero triplex, nimirum scilicet gloria manifestationem, Misericordiam generis humani, tyrānidem Diaboli, hec enim tria mouentia externa fuerūt, Obsequēs causa est altera persona, nempe Filius ipse. Sic enim Psal. 40. legitur: Vt faciam voluntatē tuā Deus meus, volo, & lex tua in medio cordis mei. Efficies, consummās seu perficiēs est Spiritus sanctus, hic enim intus naturam renouat &

sanctificat. Ad Tit. 3. regeneratio & renouatio Spiritui sancto tribuuntur. Hec etiam 2. Corin. 1. obsecratio nostra salutis dicitur. Efficiens instrumentalis est duplex, exhibens quidē ut verbum, in quo efficax est Spiritus innotatur. Itē, Sacramentū, quo non solum exhibetur, sed etiam confirmatur donum exhibitum. Est enim Sacramentum pignus et testimonium applicationis. Recipiens vero sola fides, hec enim est veluti manus, qua oblata gratia recipitur, Materialis porro causa est, cum legis impletio à Christo pro nobis prestita, tum eiusdem victima, qua placauit Patrem, et satisfacit pro pœna commerita. Huc accedit resurrectio, victoria & triumphus super peccato, morte & inferno. Formalis causa est remissio reatus, imputatio iusticie Christi, & acceptatio credentis persone ad vitam aternā. Huic coniuncta est donatio Spiritus sancti, & infusio gratie immutantis deprauatam naturam. Fines quatuor supra commemorati sunt.

In hunc modū discernere causarum, in iustificatione concurrentium, ordines, & videre quid peculiare singuli habeāt, valde utile est. Quamuis enim omnes enumerata cause cōiuncte sunt, & concurrunt in iustificatione, stant q̄, inter se mutuis auxilijs, tamen singula cause proprium quiddā habent in suis actionibus; unde euenit, q̄ exclusiua particula SOLA propriè ac rectè sui
or-

ordinis causa, si una tantum adest accommodari potest, quæ non excludit causas concurrentes, sed tantum distinguit & discernit ordines causarum iustificationis. Recte igitur dicitur: Sola fides iustificat, quia ipsa unicum instrumentum est, & unica facultas in nobis, quæ recipitur iusticia Christi. Ad eundem modum de ceteris dici potest. Nam cum attēditur causa efficiens, imperans, recte dicitur: Solus Deus iustificat. Si materia cōsideratur, dici potest recte: Sola obedientia Filii iustificat. Quare in hisce formulis loquendi diligenter tacita reduplicatio consideranda est, ut distincte intelligatur, quæ ratione prædicatū subiecto tribuatur, ne cōfundamus causas, & cavillationibus Oslandi sinamus nos in errores abduci.

Huc regulas quasdam adijciam, ex quibus peti poterunt solutiones argumentorum, quæ aduersarij obijciunt cōtra verā iustificationis doctrinam.

Prima: Duo sunt ordines testimoniorum de iustificatione & bonis operibus, unus Legalis, Evangelicus alter.

Legalis ordo aut cōcionatur de iustificatione legali caram Deo, aut de promissionibus legalibus aut de minis, quæ intētantur legis transgressoribus. Quod autem legalis illa iustificatio, quæ homo iustus à Deo approbatur propter legis impletionem, sit hominī impossibilis, docet Paulus Rom. 8. Quod impossibile erat legi, eò quod infir-

mabatur per carnem, &c. testatur David: Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Nō iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuēs. Quoties igitur citantur loci legales, Scripturam primum oppone. Deinde mētem Scripturae declarabis. Nam illa testimonia iusticia legalis, primum docent, qualisnam iusticia consistat coram Dei tribunali, nēpe plena & perfecta legis obedientia: Deinde nostram maculam ponunt nobis ante oculos, qui peccatis ad deo inuoluti sumus, quod non possumus prestare obedientiam Deo iuxta ipsius legem. Tertiò, ista testimonia nos commonefaciunt, ut queramus aliud de iusticiam, nisi malimus perire, ac ita nos quodammodo ad Christum mittunt, qui est legis perfectio, in iusticiam omni credenti. Quarto, ista testimonia admonent, ut nati iusticiam Christi, incipiamus nouam obedientiam secundum legem prestare: quam plenè prestabimus in aeterna uita, ubi Deus erit omnia in omnib

Secūdus ordo testimoniorum de iustificatione & bonis operibus est Euangelicus, & continet testimonia, quorum alia pertinent ad causas iustificationis, de quibus supra dictum est: alia ad nouam animi qualitatē iustificatorū, ut: Qui facit iusticiam, iustus est: quod etiā regeneratio & sanctificatio pertinent: Alia ad externa signa & indicia iustificatorū, ut, Zacharias & Elizabet ambulauerūt in omnibus iustificationibus, corā Deo &

& hominibus irreprehensibiles, seu sine querela: id quod Græca vox sonat proprie: Alia ad remunerationem obedientie, quæ nemini conferri potest, nisi prius fide iustificato. Hinc Apost. Ebr. 11 dicit, Moſen respexiſſe ad remunerationē; quod ſanè ſancti faciunt, ſed extra iuſtificationis cauſam: Alia ad compenſationem ærumnarū & calamitatum, quas ferunt p̄ in hoc mundo Rom. 8. Alia ad comprobationem operis ex fide facti.

Si quis huius ordinis teſtimonia confundit, & non diſcernit inter eum gradum, qui agit de cauſis iuſtificationis, & ſequentes, qui ad iuſtificationis effectus referri debent, tota errat via, & confundit Legem cum Euangelio, imò Euangelium tollit, & Chriſti gratiam negat. Quare hi ordines teſtimoniorum cum ſuis gradibus diligenter obſeruandi & diſtinguendi ſunt, ne in cauſarum & effectuum conſuſionem incidamus.

Secūda, in reb. aliud eſt ſubſtantia, aliud qualitas. Cum itaq; diſputamus de iuſticia fidei, non diſputamus cōtra ſubſtantiam bonorum operum, ſed cōtra qualitatem, quam illis falſo tribuunt Sophiſtæ, qui bonis operibus contendunt iuſtificari homines iuſtificatione vitæ. Non igitur ſpoliamus homines operibus, ſed peruerſam fiduciā operum damnamus.

Tertia, Aliud eſt, diſputare, quid per ſe valeant bona opera, aliud quo loco poſt ſtabiliram in-

*Iusticiam fidei habēda sint. Si de operibus statuen-
dum est pro sua dignitate, indigna sunt, quæ in cō-
spectum Dei prodeant. Sed quatenus considerā-
tur, ut sequuntur iusticiam fidei, non à suo meri-
to estimationem habent, sed à gratuita bonitate
Dei recipientis opera propter personam. Hac ra-
tione quæ fiunt à fidelibus bona opera, iusta cen-
sentur, ac in iusticiam imputantur.*

*Quarta, Sententie de præmijs bonorum ope-
rum habent duplicem respectum. Aut enim ad
non renatos, aut ad renatos referuntur. Si non
renatis accommodantur, iudicium legis proponunt
de præmijs bonorum operum. Sed conditio anne-
xa est impossibilis, nempe: Qui fecerit ea homo,
vinet in eis, & qui in uno labitur, omnium reus
est. At si renatis huiusmodi sententia accommo-
dantur, tū tria perpendenda sunt: Primum, quod
rigor Legis sit ipsis sublatum, qui in tribus cōsistit:
quod obedientia non placet nisi perfecta: quod vi-
ta non promittitur, nisi legem facientibus: quod
damnatio denunciatur transgressoribus. vel in
viximo. Deinde perpendendum, quod persona
credens placet Deo; & est heres vite aeternae.
Tertiò ab hac credente persona requirit Deus o-
bedientiam, & promittit mercedem, non ex de-
bito ob qualitatem operis, sed ex gratia propter
paternam promissionem.*

*Quinta, Cum indicandum est de aliquo opere
par-*

particulari: vel ex qualitate operis in se, vel ex qualitate personæ indicandum est. Si ex qualitate operis indicandum est, nullum hominis opus satisfacit legi Dei, nec multiplex nec simplex, siue particulare. Hoc enim non satisfacit legi Dei, quare nec inde iusticia esse potest. Vel ex qualitate personæ de facto indicandum est, atq; ita personæ operans aut fidem habet, aut non habet. Si fidem habet, placet opus secundum legem Dei factum, & imputatur in iusticiam, hoc est, censetur iustum. Placet enim Deo propter personam. Si autem in personâ, faciens opus, caret fide, nequaquā potest opus eius placere, donec oraculum illud Spiritus sancti steterit: Quicquid non sit ex fide, est peccatum: Item: Arbor mala non potest fructus bonos facere.

Sexta, Iusticia Evangelij, non est proponenda impœnitentibus, sed tantum requirēda est ab illis legis obedientia, additis promissionibus & minis Pœnitentibus solis, & agnoscentibus suam commertum damnationem, iusticia Christi, quæ fidē accipitur, est proponenda. Sic Christus Mat. 19. Marc. 10. Luc. 18. impœnitenti proponit legem. Sed Luc. 7. pauperi ob peccatum, & confugienti ad se mulieri, proponit iusticiam fidei, quæ est remissio peccatorum gratuita.

Septima, Alia testimonia sunt detinēda, alia cōplectūtur personas. Detinēda sunt distinguenda per

subiecta, nam inde germana interpretatio dependet. Quod itaq; *Detinē* sonat, ad hypothesen, hoc est, ad pios & impios transferendum est, & ex sexta regula petenda solutio. Eleemosyna liberat à morte, *sheticum* est, quod si impijs accommodatur, palàm est, quod inde non liberantur à morte. Proinde pijs applicandum, Sed hi habent propiciatorem Christū, qui eos à morte liberat. Quare figuratè intelligendū est dictum: Liberat à morte, hoc est, à pœna temporali. Estq; Metonymia.

TESTIMONIA IUSTIFICATIONIS PER FIDEM.

Act. 13. Notum sit igitur vobis viri fratres, quod per hunc vobis remissio peccatorum annūciatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Moysi iustificari, per hunc omnis qui credit, iustificatur.

Rom. 3. Quapropter ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram eo (id est, coram Deo) Per legem enim agnitio peccati. Nunc autem iusticia Dei sine lege manifestata est, testificata à Lege & Prophetis. Iusticia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes credentes. Non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, & destituntur gloria Dei (qua possunt coram Deo gloriari) Iustificati gratis ipsius gratia per redemptionem, qua est in Christo Iesu, quē propo-

proposuit Deus propiciatorium per fidem in ipsius sanguine, in ostensionem iusticie ipsius presenti tempore, ut sit ipse iustus & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Ubi ergo gloriatio? exclusa est. Per quam Legem operum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur fide iustificari hominem, absq^{ue} operibus legis. Hoc luculentum testimonium est, in quo pleraq^{ue} causa, quas antea commemoravi, recitantur.

Cum hic sæpius nominatur iusticia Dei, recurramus ad causas supra cōmemoratas, ac rectè accommodemus. Deus enim est iusticia nostra effectivè. Nam is credentibus iusticiam Filij imputat, qua iusti constituuntur. Rom. 5. Iustificati fide pacem habemus erga DEUM, per Dominum nostrum IESUM CHRISTUM, Rom. 8. Nulla igitur nunc condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundū Spiritū. Lex enim spiritus vite in Christo Iesu liberavit me à lege peccati & mortis. Nam quod lex, eò quòd infirmabitur per carnē, prestare non potuit, hoc prestavit Deus, misso Filio in similitudine carnis peccati, et pro peccato (humani generis) damnavit peccatum (hoc est, ipsum fecit hostiam pro peccato) ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Ad Galat. 2. Scientes, quod non iustificetur homo ex operibus

legis, nisi per fidem IESU CHRISTI, & nos in Iesum Christum credimus, ut iustificemur ex fide, & non operibus, propterea, quod non iustificabitur ex operibus legis omnis cara. Ephesi 2. Gratia estis saluati per fidem, & haec non ex vobis: DEI enim donum est, & non ex operibus, ne quis glorietur.

VSVS.

VSVS praterea huius doctrina est, ut verbo credentes fiducia ad Christum confugiamus, quò iustificati ipsius iusticia, Deo verum cultum praestemus, & expectemus promissam beatitudinis gloriam.

CAPVT XIII.

ORDO REPARATIONIS.

TAmetsi hoc caput ex superioribus intelligi potest, tamen aliquid de eo dicendum esse hoc loco iudico, ut in conspectu habeamus breuiter signatum totius nostrae reparationis mysterium, quod in quatuor partes distinguam. Primum enim, qui sint actionis divinae gradus in reparatione nostri. Deinde quis reparationis modus. Tum, quod nostrum officium, & quae officij partes. Postremo, quae sit certitudo huius reparationis seu salutis nostrae, dicam, idq, breuissimè & clarissimè.

Prima itaq, partem, de gradib. actionis divinae

na in nostri reparatione peragenda, Paulus clarè docet his verbis: Quos præscivit, eos et prædestinavit cōformes imaginis Filij sui, ut sit ipse primogenitus inter multos fratres. Quos autē prædestinavit, hos et vocavit: & quos vocavit, hos et iustificavit: quos autē iustificavit, hos & glorificavit. Hic Paulus quinq; cōmemorat. Primi enim præscivit Deus, quos vellet in gratiam propter Christum recipere. Vult omnes eos, qui fide ad Christū confugiunt. Est enim promissio uniuersalis. Deinde ordinavit eosdē ad vitam æternam consequendam. Tertio præscientiam & electionem per vocationē, qua homines vocat per Euangelium, patrefacit & reuelat. Hac enim vocatio sensibile signum est prædestinationis diuinæ. Quarto loco vocatos iustificat, hoc est, absoluit à peccato, vestit Christi iusticia, acceptat ad vitam æternam. Postremo glorificat ac donat æterna beatitudine iustificatos.

Modus reparationis, ad Gal. 4. his verbis describitur: At ubi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suū, natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erāt, redimeret, ut adoptionē filiorū acciperemus. Quia autem estis filij, emisit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem abba Pater. Ecce initium salutis nostræ facit caritatem illam Patris cœlestis immensam, qua Filium suū dedit. Deinde redemptionem

nostri factam per oblationem Christi asserit. Tercio nostri adoptionem innuit. Quarto Spiritus sancti in corda nostra missionem memorat. Quinto & ultimo invocationem statuit à S. sancto excitari.

Officium nostrum in reparationis beneficio consequendo Matth. 13. in quatuor partes diuisum videtur, quarum prima est, oculis videre, hoc est nostram miseriam & damnationem intelligere. Secunda, audire verbum, in quo remedium proponitur. Tertia, verbum amplecti, & ei assensum præbere. Postrema conuerſi ad Dominum vera pœnitentia.

In certitudine de reparationis effectu tria sunt spectanda: quodnam sit ius Christianorum salutis consequenda, qua securitas, quodq; discrimen inter pios & impios. Ius ad eundem vitam eternam triplex habent pîj, nimirum electionis, redemptionis & promissionis. Securitatis reſidet in caritate adoptionis, veritate promissionis, & facultate præstandi quod promissum est. Discrimen piorum & impiorum tribus absoluitur. Pîj enim ab impijs differunt electione apud Deum, dilectione apud homines, & fiducia cordis vniuscuiusq; apud se. Hac reparationis doctrina perquam utilis et necessaria est, qua merito nos excitare debet ad gratiarum actionem, ad acre vigilantie studium ad perpetuò degendam in pietate vitam.

REGNUM CHRISTI.

Regnum Christi triplex est, potentia, gratia, gloria. Regnum potentia est, qua potenter dominatur omnibus creaturis, cum Patre et Spiritu sancto. Regnum gratia est, de quo Dominus loquitur Luc. 17. & definitur à Paulo esse iusticia, pax et gaudiū in Spiritu sancto, in cuius regni ratione sex potissimum sunt consideranda. Primum, erectio. Secundo propagatio. Tercio, conservatio. Quarto, partes. Quinto, dominum. Sexto, servitus regni huius monarcha prestanda.

Erigitur autem hoc regnū ab ipso Deo, quem admodum Psal. 2. docet, unde mens pia fiduciam concipiet, fore, ut hoc regnum non aboleatur ullis Satanae machinis. Instrumentum quo erigitur, Verbum est, eodem Psalmo docente. Deinde propagatur per verbum & ministros Euāgelij iuxta dictum: Ite in mundum uniuersum, & proclamate Euangelium omni creatura.

Conseruatur ab eo, qui erexit, unde fiducia concipienda est de eius firmitudine & stabilitate contraportarū inferorum.

Partes regni sunt: Iusticia, pax, gaudium in Spiritu sancto. Hac non pompa mundana ostenduntur, sed in cōscientijs piorum sentiuntur. Iusticia quidem non solum, qua iusti sumus coram

Deo fide in Christum, verumetiam incoatio nona obedientiae, exiit. Pax conscientiae coram Deo placato per Filium, candorq; omnis coram hominibus. Gaudium, conscientiae tranquillitas est, unde mens freta bonitate Dei in omnibus aduersis gloriatur in Domino.

Dominus unus Christi est, idq; avo rebus, Ille enim solus in hoc regno dominatur, nec vicarium habet ullum, sed ministrorum opera vitur ad propagandum suum regnum.

Restat servitus praestanda huic Regi, quae qualis sit, ostendit Zacharias in suo cantico, nimirum, quod oporteat huic Regi servire in iusticia et sanctitate omnibus diebus vita nostra. Et Psal. 2. Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Et Paulus Rom. 14. exponit, unde proficisci debeat haec servitus, nimirum ex corde pacato, hoc est, iusticia, pace & gaudio Spiritus serenato. Nec cum hac servitute pugnat libertas Christiana. Christiana enim servitus non est servorum iugum, sed filiorum spontaneum obsequium.

Ceterum regnum Christi gloriosum consideratur dupliciter. Primum quantum ad ipsum attinet Christum *sedens ad dexteram*, qua ratione Christus postquam surrexit à mortuis, gloriose suum regnum occupavit sedens ad dexteram Patris in caelestibus. Deinde quantum ad mysticum ipsius corpus attinet, consideratur, qua ratione tam perficietur regnum

perpetuam. Quare alia vivendi ratio communis in novo testamento querenda non est, quam fuit in Ecclesia Patriarcharum ante Christum exhibitum.

Et autem hanc Decalogi doctrinam rectius à rationibus Theologia percipiatur, Primum in genera, quæ in legis doctrinâ perpetuo consideranda sunt, dicamus. Deinde ipsius præcepti Decalogi omnia juxta Synaclosiâ Inaugurationis & tractationis præceptorum doctrinâ methodicam subiciam. Tum brevem singulorum præceptorum explanationem, declarandæ Methodi causâ, adiciam.

DE PRIMO.

Quæ sunt ergo in legis doctrinâ generalia consideranda?

Ut hanc questionem de xtre explicemus, quatuor necessario declaranda sunt. Primum, Quid lex sit: Secundum, an quisquam legi satisfacias: Tertium, Quia sit legis usus: Quartum, Quatenus lex abrogata sit.

Quid ergo est Lex?

Præquam definitionem Legis, ut pro norma vivendi communi accipitur, tradam: opera præcium esse iudico, breviter eius varias significatas recensere. Non enim eodem modo in scripturis accipitur nomen legis.

Primum itaq, totam cælestem doctrinam, hoc est

est, quæ verbum Dei, quod ad nos docēdos quocumq; modo pertinet, completitur vox Legis. Vt in Psalmis: Beatus qui nocte discq; meditatnr legem Domini. Itē: Lex Domini immaculata &c.

Hac significatio propria est Ebraea vocis Thora, quæ a docendo nomen habet, quam ut septuaginta semper vbiq; , ita Latini perpetuo legem interpretantur.

Secundo, Lex dicitur respectu Prophetarum, ut Matth. 7. Hac est Lex & Prophetæ. Rom. 3. Testimonium habēs à lege & Prophetis. Hic lex solum Moſen cōplectitur, cum omnibus doctrina ipsius partibus, quæ sunt quatuor, quarum Prima Historiam inde vsq; à creatione rerum ad annū mundi 2494. texit. Secūda, fœdus gratiæ, et promissionem benedicti Seminis cōtinet. Tertia, Doctrinam vitæ, e amq; duplicem cōplectitur. Nam ut communem omnibus vivendi normā Decalogus: Ita peculiarem populo Israelitico iudicia & ceremonia continent. Quarta, Promissiones, & minas præceptis vitæ additas recenset. Has igitur quatuor partes continet legis vocabulum, quando Prophetis & Psalmis opponitur.

Tertiò, lex opposita Euangelio, opera Decalogi significat, ut in disputationibus Paulinis, ubi Apostolus contendit homines iustificari fide sine lege, hoc est, ut ipse interpretatur, absq; operibus legis.

Quartò, *Lex opposita gratia, rigorem legis, hoc est, maledictionem, quam lex minatur transgressoribus, denotat. Vt in his dictis: Rom. 6. Non sumus sub lege, sed sub gratia. Galat. 3. Si spiritus ducimini, non estis sub Lege.*

Quintò, *Lex opposita veritati, umbras & figuras veteris testamenti de Christo absq, omni dubio signat. Ioh. 1. Lex per Moysen data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Hic lex primum gratia opponitur, & significat rigorem legis seu maledictionem: Deinde opponitur veritati, & significat legis umbras, quas evanescere oportuit adueniente luce, hoc est, ipso Christo.*

Sextò, *lex imperium, Tyrānidem & vim impellentem (habet enim lex rationem precipiētis) notat. Vt in his dictis: Lex mortis, Lex peccati, Lex membrorum, Lex mentis, Lex spiritus.*

Septimò, *pro epitheto interdum ponitur Lex, ut lex operum, lex fidei, hoc est, opera & fides.*

Octauò, *Lex accipitur pro tota Moysi politia cum regno & sacerdotio. Gal. 3. Sub lege custodiebamur. Haec varie acceptiones vocabuli legis, Synecdoche, Metonymia & Metalepsis facile intelligi possunt. Iam definitionem legis, quae norma vita est, videamus.*

Lex est praeceptio diuina, requirens ab omni homine perfectam, puram & perpetuam obedientiam erga Deum: quae ut promittit vitam & salutem

salutem obedientibus, ita mortem & damnationem
minatur ijs, qui hanc obedientiam non præstunt,
donec fiat remissio per fiduciam Christi.

- Huius definitionis quatuor potissimum mem-
bra sunt.

Primum de autore legis, nempe Deo, unde ho-
mo hac colligit: quod autor legis habeat ius man-
dandi & auctoritatem, ut qui Dominus & Deus
noster existit: quod habeat facultatem premijs
honorandi obsequentes, & puniendi contumaces:
(est enim omnipotens) quod simus obnoxij ad o-
bediendum, ut creatura creatori, & ut subditi
suo domino: quod nullus possit evadere penam,
cum eam velit iustus index infligere: (oculi enim
eius super vias hominum, & omnes gressus eorum
considerat, non sunt tenebra, & non est umbra
mortis, ut abscondatur ibi qui operantur iniqui-
tatem:) quod iusta sit lex, & perfecta vivendi re-
gula. est enim ut iustissimus, ita & sapientissimus
legis autor.

Secundum membrum est, de obedientie quali-
tate. Deus enim nõ requirit obedientiam legis pro
nostro modulo, sed pro sua iusticia, nimirum per-
fectam: Id est, omnium preceptorum Dei plenam
obedientiam. Qui enim in uno labitur, omnium
reus est: Purã, ut enim ipse purus est, ita nihil nisi
purum ei placere potest. Hinc illa sæpius in scri-
pturis repetita sententia: Sancti estote, Quia ego

sanctus sum: Perpetuam, Vt enim Lex perpetuò obligat, ita obedientia eius, nisi fuerit perpetua, non potest legislatori placere ex se.

Tertium membrum est, de vita & salute eorum, qui obtemperant, & de morte & damnatione eorum, qui obedientiam perfectam, puram & perpetuam non præstant. Sic enim Lex inquit: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis, ut faciet ea. Hoc ipsum docet generalis promissio & comminatio primo Decalogi præcepto annexa: Ego sum Iehova Deus tuus, fortis, Zelotes, visitans iniquitatem, &c.

Quartum est de restrictione, quæ continet dulcissimam & æternam. Nam maledictio legis nõ perpetuò tenet obnoxios homines. Christus enim venit in hunc mundum, ut à maledictione Legis redimeret credentes. Sed de hac re in prima classe dictum est.

An quisquam Legi satisfacere potest?

Nullus omnino omnium, qui nati sunt secundum communem naturæ cursum: Id quod perspicuis demonstrationibus confirmandum est, non solum propter impios, iusticiarios, papistas: verum etiam propter nos ipsos, ut cum verè humiliati fuerimus coram tribunali Dei, dulcescat nobis Euangelij promissio. Colligam igitur quinque demonstrationes evidentiissimas.

Prima

Prima sumitur ab ipsa natura humana: quæ est impura, & contagione peccati fæ data. Qui enim fieri potest, ut ex natura impura prædeat pura erga Deum obediëntia? Vnde Propheta clamat, omnes nostras iniusticias esse veluti piumum menstruatæ mulieris. Effectus enim in eadem sua causa refert.

Secunda sumitur ab experiëntia vniuersali omnium hominum. Omnes enim homines experiuntur, obediëntiam, quam præstant secundum legem, habere quatuor conditiones, easq; cum lege Dei pugnantes. Primum enim temporanea est obediëntia, sed lex Dei perpetuam requirit: Deinde est contaminata. Impuram enim cor est, unde obediëntia illa proficiscitur. Tum imperfecta. nõ enim præstatur iuxta exactam legis regulam: Postremo est fucata malis opinionibus. Quare ipsa experiëntia omnes homines reos clamat, nec minus certò de hac questione per experientiam statuerè possumus, quàm statnimus eadem experiëntia coniecti ignem urere, aut aquam humidam esse.

Tertia demonstratio sumitur à Scriptura pronuntiatis: Scriptura enim pronunciat, nullum iustum esse, & ne vnum quidem, Si iniquitates obseruaueris Domine, (inquit David) quis sustinebit? Huc primum, secundum & Tertium, capitula ad Romanos pertinent, & multa alia scri-

piura testimonia.

Quarta demonstratio Pauli est, ad Gal. 2. fundata à victima filij Dei: Si ex operibus (inquit) est iusticia, Christus frustra mortuus est. Cum igitur nemo, nisi prorsus à deo, dicat Christum frustra mortuum, relinquatur ex operibus. legis non esse iusticiam, quæ profecto inde esset. Si quisquam legis satisfaceret, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, vivet in eis.

Quinta demonstratio est ex iusto iudicio Dei sumpta, Is enim neminem punit iniuste. At constat omnes homines morbis, morte alijsq, calamitatibus obnoxios, idq, Dei iudicio. Quare reos esse omnes manifestum est.

Cur igitur Deus (dicat aliquis) legē impossibilem tulit? Primum respondeo, Iustum esse, debitum exigere, etiamsi creditor sciat, debitorem non esse solvendo. Deinde hac iusta exactione Deus vult nos humiliare. Mandādo enim impossibilia nō pravaricatores homines facit, sed humiles, ut omne os obstruatur, & subditus fiat totus mundus Deo: atq, sciamus, quòd non ex operibus iusticia, quæ fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam in Christo salvos nos fecit. Impossibilitas itaq, legis nos debiti iusti admonet, & ad Christum compellit, legis impletorem.

Tertia quæstio de usu Legis fuit, qui triplex assignari solet.

Primus

Primus politicus est, qui consistit in externa disciplina, cuius causas quatuor recitat Philip-
pus, quos hoc versiculo complecti soleo:

Mandatū, pœna, pax publica, dux ad Iesum.
Primum externa obedientia præstanda est, pro-
pter mandatū Dei. Deinde propter vitandas pœ-
nas. Tum publica tranquillitatis gratia. Postre-
mum quia non possunt doceri Euangelium, qui
externis delictis indulgent.

Secundus usus est in conscientia, nimirum ut
nos Lex deducat in agnitionem peccati, quæ pec-
cati agnitio pariet iustæ Iræ Dei agnitionem, &
proprie maledictionis sensum ab peccatum, unde
nascetur vera contritio, & serium studium qua-
rendi Christum: qui solus peccatum expiare, iræ
tum Deum placare, & maledictionē legis tollere
potest, iuxta illud: Christus redemit nos de male-
dicto legis, factus pro nobis maledictum, Gal. 3.

Tertius usus legis Divinæ est, ut sit nobis per-
petua vivendi regula, Postquam enim fide iusti-
ficati sumus, fructus fidei edendi sunt, iuxta De-
calogi præscriptum, pro modo gratia nobis dona-
ta. Et tamen si Legi perfectam obedientiam præ-
stare nequimus: tamen nulla est nobis iam condē-
natio, qui sumus in Christo Iesu, & non secun-
dum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.
nec opera quæ ex fide facimus, etsi imperfecta
sunt, amplius impura censentur, sed iusta potius

propter CHRISTVM.

Quarta sequitur quæstio, quatenus
Lex abrogata sit.

Ut autem ad hanc questionem rectè respondeatur, observanda est tripartita legis distinctio. Est enim lex ceremonialis, quæ tota cum Aaronico sacerdotio abolita est, quoad usum, non quoad significationem. nam res quas figurabant ceremonia, sunt æterna. Est & lex Iudicialis, quæ cessante republica Moysis expiravit, ita ut non necessario ullum hominem obliget in specie nisi quatenus portio eius aliqua, aut pars est legis nature, ut lex contra incestas nuptias *Leuit. 18.* aut à Magistratu proponitur politico fine. Tertia legis species Moralis est, cuius Epitome est ipse Decalogus. In hac lege duo consideranda sunt. Primum ipsa doctrina in se, Deinde rigor, & appendix legis. Quantum autè ad doctrinam attinet, Decalogus est perpetua voluntatis Dei regula, quæ nūquam abrogabitur. Semper enim Deus obedientiam legis, hoc est, dilectionē Dei & proximi requirit, Sed quantum ad rigorem & appendicem legis attinet, credentibus etiam decalogus est abrogatus. Consistit autē rigor legis in tribus. Primo, quod perfectam, puram & perpetuam obedientiam requirit. Secundo quod non salutem & vitam promittit, nisi ijs, qui hanc obedientiam præstant. Tercio, quod maledictioni sub-
ijcie

icit omnes, qui non perfecte obtemperant. Ab hac
rigore legis liberatos esse credentes, docet Paulus
perspicue Galat. 3.

DE SECVNDO

Quia totus Decalogus est Synacdashicus, no
per apereciū indico me facturū. Si studiosis Theol
logia viam quandam monstrare, quam secuti
poterunt cum inuenire methodice ea, quae præci
piuntur. Et vetantur in singulis Decalogi præceptis
tū tractationem tenere, quae apte, quae inueni
runt, disponant & ordinent, unde & tertia vir
litas sequitur, aliorum explicationes recte intel
ligere, dum eas ad regulam exigunt.

Inuentionis igitur operum, mandatorum &
prohibitionum in Decaloga præcepta hac sunt:

I. Constituuntur duae hypotheses in singulis præ
ceptis, eaq; contraria in mandando & vetando
quarum una verbis expressa est, & aliquid im
perat aut prohibet: Altera sit expressa contraria,
hoc est, quae prohibet quidem, si prior præcipit: &
præcipit, si prior prohibet. Si enim hoc Deus præ
cipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium
præcipit. Fieri enim non potest, ut iussissimus legis
lator pugnantis simul imperet & prohibeat. Ut
quartum præcepti, Honora parentes, ne inhonores
parentes, Hypotheses sunt. Quorum prior ver
bis expressa est, & præcipit aliquid. Posterior
per regulam intelligitur, & prohibet contrarium

POPULUS CHRISTI.

Quam sequitur questio, quatenus
Lex abrogata sit.

Et autem ad hanc questionem rectè responde-
atur, observanda est tripartita legis distinctio:
Est enim lex ceremonialis, quæ tota cum Aaro-
nico sacerdotio abolita est, quoad usum, non quo-
ad significationem. nam res quas figurabant ce-
remonia, sunt æterna. Est & lex Iudicialis, quæ
cessante republica Moysis expiravit, ita ut non
necessario ullum hominem obliget in specie nisi
quatenus portio eius aliqua, aut pars est legis
naturæ, ut lex contra incestus nuptias Lenit. 18.
aut à Magistratu proponitur politico fine. Ter-
tia legis species Moralis est, cuius Epitome est
ipse Decalogus. In hac lege duo consideranda
sunt: Primum ipsa doctrina in se, Deinde rigor,
& appendix legis. Quantum autem ad doctrinam
attinet, Decalogus est perpetua voluntatis Dei
regula, quæ nunquam abrogabitur. Semper enim
Deus obedientiam legis, hoc est, dilectionem Dei
& proximi requirit, Sed quantum ad rigorem &
appendicem legis attinet, credentibus etiam de-
calogus est abrogatus. Consistit autem rigor legis
in tribus. Primo, quod perfectam, puram & per-
petuam obedientiam requirit. Secundo quod non
salutem & vitam promittit, nisi ijs, qui hanc obe-
dientiam præstant. Tercio, quod maledictioni sub-
iicit

igitur omnes, qui non perfecte obtemperant. Ab hac rigore legis liberatos esse credentes, docet Paulus perspicue Galat. 3.

DE SECUNDO.

Quia totus Decalogus est Synacdashicus, aperapreciū indico me facturū. Si studiosis Theologiae viam quandam monstrare, quam secuti, poterunt cum inuenire methodice ea, quae precipiuntur. Et vetantur in singulis Decalogi praeceptis, tum tractationem tenere, quae apte, quae inueniunt, disponant Et ordinent, unde Et tertia utilitas sequitur, aliorum explicationes recte intelligere, dum eas ad regulas exigunt.

Inuentionis igitur operum, mandatorum Et prohibitionum in Decalogo praecepta haec sunt:
I. Constituantur dua hypothese in singulis praeceptis, eaq; contraria in mandando Et vetando quarum una verbis expressa est, Et aliquid imperat aut prohibet: Altera sit expressa contraria, hoc est, quae prohibet quidem, si prior praecepit: Et praecepit, si prior prohibet. Si enim hoc Deus praecepit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium praecepit. Fieri enim non potest, ut iustissimus legislator pugnantia simul imperet, Et prohibeat. Ut quarti praecepti, Honora parentes, ne inhonores parentes, Hypotheses sunt. Quarum prior verbis expressa est, Et praecepit aliquid. Posterior per regulam intelligitur, Et prohibet contrarium.

et, quod mandatur.

II. Hypotheses precepti ita ordinatae, per addu-
civ ad suas Theses precepti proprias transferan-
tur, quae propriae Theses precepti, subiectae esse
debent communibus illis duabus, de dilectione Dei
& proximi, ex quibus illarum veritas ostenden-
di est, ut Theses propriae quartae precepti hac a-
nalyti inveniuntur: Parentes honorandi sunt, Pa-
rentes sunt superiores, Ergo superiores honoran-
di sunt: Parentes non sunt inhonorandi, Parentes
sunt superiores; Ergo superiores non sunt inho-
norandi. Eadem ratio in alijs quoq; observabitur.
atq; ita haud est difficile videre, ut singulorum
preceptorum duae fuerint hypotheses, ita duae esse the-
ses proprias, quae inveniuntur (ut dictum est) ana-
lyti.

III. Partes Theosum analyti quidem in signifi-
catione (superius videtur): dieresi verò in subiectas
species dividuntur, ut in proposito exemplo Hono-
ris vocabulum tria videtur, in reverentiam, obe-
dientiam & gratitudinem fecerit. Haec enim in
se continet honor. Superioris vox si diuida-
tur in privatum, publicum, domesticum.

IV. Hypotheses ex thesibus & subiectis ea-
rum partibus per Synthesin exiruntur, ut, supe-
riores honorandi sunt. Ergo patres familias, pa-
dagogus, patronus, atq; adeo omnes, qui in aliqua e-
minetia existunt legitima, honorandi sunt: hoc
est,

est, praestanda est ipsis reuerentia, obedientia & gratitudo. Ad eundem modum Thesis prohibita in suas hypotheses secabitur.

V. Quia omni actioni finis est propositus, finis cuiuslibet praecepti constituendus est: Vnde omnia ordinata ad finem, Item cum fine coniuncta, concludenda sunt: ut quae sub idem praeceptum dant. Contra vero, quicquid vel impedit finem, vel cum eo pugnat, prohibitum eodem praecepto sciendum est. Cum igitur quartum praeceptum (ut in eodem exemplo maneamus) finis sit conservatio politiarum & oeconomiarum, sequitur hoc praecepto praecipi quicquid ad hunc finem facere videtur, ut, parentum, liberorum, defensorum, serutorum officia, adeoque cuiusque honesta vocatio & artificium. Breuiter, omnia studia & artes, quibuscumque ornantur & iuuantur politicae & oeconomiae. Sed contra prohiberi omnia, quae cum his pugnant, va desidia in studiis, cessatio in officio, corruptio studiorum & artium, otium, breuiter quicquid impedit propositum finem.

De inuentione haec tenus, nunc tractationis modo indicandus est, Videtur autem hic commodissimus.

Primo loco opera quae mandantur ordine explicentur, Ita ut primum genera ponantur seu theses, Deinde paulatim descendatur ad hypotheses & exempla.

Secundo loco per Antithesin adijciuntur, quæ prohibita sunt, simili ordine.

Tertio, premia & supplicia generalia omnium & propria singulorum preceptorum exponantur, adiectis exemplis.

Quarto, examen consciëntie ad normam legis instituitur, & usus adijciatur in carne, in spiritu, in fidelibus & infidelibus.

In his omnibus obscura definiantur: ambigua & multiplicia distinguantur: verâ argumentis confixentur: & falsa firma consutatione reijciantur. Atque hæc de inuentionis & tractationis Methodo dicta sufficiant.

DE TERTIO.

Postquam in genere diximus de lege, & quæ sit inuentionis & tractationis Methodus exposuimus; adijciamus breuem Decalogi explanationem iuxta præscriptum Regularum, quas recensui. Id autem ut fiat commodius. Primum recitabo verba Decalogi. Deinde generalem distinctionem. Tum illas duas communes Theses, ad quas Dominus Decalogum reuocat, adijciam. Postremò singula præcepta (ut dixi) breuissimè declarabo.

DECALOGVS.

Et locutus est DEVS omnia verba hæc dicens: Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum, Non habebis

bebis Deos alienos coram me. non facies tibi sculptile, aut vllam similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ est in terra deorsum, & quæ est in aquis sub terra : Non adorabis ea, & non coles ea, quia ego Iehoua Deus tuus, fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia ijs, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum, quoniam non habebit insonem Iehoua eum, qui assumerit nomen eius in vanum.

Memento diei sabbati ad sanctificandum eum, Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum, Septimo autem die Sabbatum Iehoua Dei tui est, non facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, & iumentum tuum, & aduena tuus, qui est intra portas tuas. quoniam sex diebus fecit Iehoua cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & sanctificauit eum.

Honora patrem tuum & matrem tuam, vt prolongentur dies tui super terram, quam Iehoua Deus tuus dat tibi.

*Interdumque de his adaptatur, quae
propter suam similitudinem.*

*Tunc, prout & supplex generalis con-
suetudo, prout & supplex generalis consuetudo.*

*Quoniam, autem consuetudo ad normam legis
adaptatur, & usus adaptatur in carne, in spiri-
tualibus & infidelibus.*

*Interdum autem obscura definiuntur: ambigua
& ambigua distinguuntur: verba argumentis
confutantur: & falsa firma consuetudine reici-
untur. Quae haec de inuentionis & tractationis
Methodo dicta sufficiunt.*

DE TERTIO.

*Postquam in genere diximus de lege, & quae
saluentionis & tractationis Methodum expo-
nimus, adiciamus breuem Decalogi explica-
tionem iuxta praescriptam Regularum, quas re-
consui. Id autem de facili commodius. Primum
recitabo verba Decalogi. Deinde generalem di-
stinctionem. Tum illas duas communes Theses,
ad quas Dominus Decalogum reuocat, adiciam.
Postremo singula praecepta (ut dixi) breuissime
declarabo.*

DECALOGVS.

*Et locutus est D. E. S. omnia verba haec
dicens: Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te
de terra Aegypti, de domo seruorum, Non ha-
bebis*

bebis Deos alienos coram me, non facies tibi sculpitæ, aut viliam similitudinem, quæ est in cælo desuper, & quæ est in terra deorsum, & quæ est in aquis sub terra : Non adorabis ea, & non coles ea, quia ego Iehoua Deus tuus, fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens misericordiam in millia ijs, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum, quoniam non habebit infontem Iehoua eum, qui assumerit nomen eius in vanum.

Memento diei sabbati ad sanctificandum eum, Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum, Septimo autem die Sabbatum Iehoua Dei tui est, non facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, & iumentum tuum, & aduena tuus, qui est intra portas tuas. quoniam sex diebus fecit Iehoua cælum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & sanctificauit eum.

Honora patrem tuum & matrem tuam, vt prolongentur dies tui super terram, quam Iehoua Deus tuus dat tibi.

Non occides.

Non mœchaberis.

Non furaberis.

Non respondebis aduersus proximum tuum testimonium falsum.

Non concupisces domum proximi tui.

Non concupisces vxorem proximi tui, non seruum eius, non ancillam eius, nec bouem eius, nec asinum, nec omnia, quæ sunt proximi tui.

Hoc modo referuntur Decalogi præcepta, Exod. 20. Sed in distinguendis præceptis & numerandis, nec veteres Theologi, nec recentes cōueniunt. Sunt enim, qui faciunt quatuor præcepta prima Tabula, & sex secunde. Nam ut in prima tabula de non fabricandis Idolis præceptum separant à primo: Ita in secunda coniungunt concupiscentia vetite præcepta. Sunt rursus qui tria tantum prima tabula præcepta numerant (Appendicem enim primi præcepti, faciunt præceptum de Idolis) & septem secunde tabula. Nam concupiscentia interdictum in duo præcepta secant. Quid ergo sentiendum? Magni auctores sunt utriusq; sententia, quare in medio relinquo, nec multum refert quomodo distinguas, modo nihil excludas. Ego sanè si me recepta Ecclesiarum multisarum consuetudo non moueret, & de re tanta pronunciaturus essem, cum Nazianzeno & Ambrosio,
Clemente

Clemente & Basilio accederem priori sententia, praesertim, cum illa Deut. 5. comprobari videatur, sed contra receptam consuetudinem nostrarum Ecclesiarum distinctionem mutare nolo. Quare explicabo ordine praecepta, parum de distinctione sollicitus.

**Quomodo vſitate diuiditur
Decalogus?**

DECALOGVS constat duabus tabulis: quarum Prior iuxta vſitatam distinctionem tria, Posterior septem praecepta continet. Hac distinctio eo pertinet, ut distinguamus inter obedientiam erga Deum immediatam & mediatam. Nam tamen si, totus decalogus in genere obedientiam erga Deum praecipit: tamen ut prior tabula immediatam, ita posterior mediatam obedientiam efflagitat.

Porro omnia haec decem praecepta Dominus Matthaei 22. ad duas communes Theses renocat, quarum prior, (Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota mente tua, & ex tota anima tua) in se continet omnia praecepta primae tabulae, ut Thesis communis suas hypotheses. Posterior: (Diliges proximum tuum sicut te ipsum) complectitur omnia posterioris tabulae praecepta.

Harum communium Thesisum triplex vſus mihi videtur. Primum enim utile est totam vitam doctrinam summamque comprehensam habere, quod magis scopus omnium actionum nostrarum conspici

possit. Ea autem doctrina summa in his Theſibus incluſa eſt. Deinde ex his Theſibus facile eſt propoſito aliquo facto, mandatum ne ſit, an prohibi- tum, videre, et ſi verbis nequaquã expreſſum ſit, ut ſi de uſura queratur, facile ex eo damnãdam pronunciaueris, quia cum dilectione proximi pugnat, etiam ſi ſtatim nõ videas, eam quarto, quinto & ſeptimo præcepto interdici. Tũ in explica- tione ſingulorum præceptorum magna eſt harum theſium utilitas. Nam inuenta alicuius præcepti theſis propria, cum ſua communi theſi conferenda eſt, videndumq; an in ea includatur, nec ne.

Iam ad præceptorũ explanationem veniamus, ubi primum præmiũ legis occurrit examinã- dum. Eſt autem præmiũ legis duplex. Vnum Moſis, quo populum attentum facit, & incitat ad audiendum ea, quæ Dominus eſt prolocuturus.

Et locus eſt Deus omnia verba hæc.

Hoc præmiũ leniter prætereundũ non ſen- tio. Debent enim omnes viri miniſtri verbi, atq; adeo omnes Chriſtiani, hoc primum Theologie principium habere in conſpectu, nimirum ut an DOMINVS loquatur attendant. Mēs enim pia cupiens Deo viuere, certa nõ eſt, donec intelligat ea, quæ audit, hoc principio niti, Videlicet quod DOMINVS loquatur. Hinc eſt quod Propheta illud toties ingeminant: Hac dicit Dominus. Os Domini locutum eſt. Hac dicit Dominus Deus Zebaoth.

Zebaoth. Hac dicit Deus Israel. Et ipse filius Dei sermonem Patris se loqui testatur: Ob eandē causam Paulus ubiq; titulum Apostoli obijcit.

Discamus igitur ex hoc proœmio, χρησιμὸν certum & indubitatū rei Theologicæ esse VERBVM DOMINI: Alterum proœmium Domini est: Ego sum Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum: Hoc DOMINI proœmium duo continet. Primum enim modum cognoscendi Deum monstrat, nimirū per verbum & testimonium. Verbū est: Ego sum Iehoua Deus tuus. Testimonium, Qui eduxi te de terra Ægypti. De hoc modo cognoscendi Dei supra in primo capite primæ classis copiosè dictum est. Deinde continet hoc Domini proœmium cōfirmationem triplicem autoritatis legis diuinæ. Primā à potestate, qua sibi ius imperij vendicat, cum dicit: Ego sum Iehoua. Est enim hoc nomen Dei proprium, quo essentia, potentia & maiestas ipsius significatur. Potentia enim & maiestas τῆ αυτοκρατορίας diuinæ necessario coniunctæ sunt. Secundā à promissione Dei, cum inquit: Deus tuus, & Dominus tuus. Est enim hæc relatio diligenter obseruanda, & est sensus: volo tuus Deus esse, & tu eris meus populus. Tertiā à beneficio, cum inquit: Qui eduxi vos de terra Ægypti, quo breui dicto totius historiæ, atque adeo beneficiorum suorum admonet. Hac nobis applicemus, ut

beneficijs Dei moti, ardentius ei cultum verum præstemus.

PRIMUM PRÆ-

CEPTUM.

Non habebis Deos alienos coram me.

Antithesis.

Habebis me solum Deum.

Vt autem intelligamus, quid hæc dua hypothes in se contineant, primum tenendum est, quid sit habere Deum. Habere autem Deū est ipsum corde amplecti, aliter enim haberi nō potest. Amplecti Deum corde, est eum ut Dominū timere, ut patrē diligere, ut veraci credere, omniaq; bona ab eo sperare per patientiam. Est ergo summa præcepti, quod requirat cordis obedientiam erga Deum. Finis, ut illum solū eum esse agnoscamus, à quo omnia bona expectanda sunt.

Iam distribuamus opera madata in primo præcepto, quorum Primum est verus timor Dei, quo Deum & esse agnoscimus, & omnipotētem creatorem conservatoremq; omnium, & simul vindicem malorum statuimus. Secundum dilectio, qua prosequimur Deum quem timemus. Tertium fiducia in Deum, quem diligimus. Quartum spes in Deum, in quem confidimus, huic coniuncta est obedientia in cruce seu patientia.

Porrò quicquid vero timori Dei, dilectioni, fiducia, speiq; adversatur, hic prohibetur, ut time-
re,

re, diligere vllas res sine mādato Dei, fidere, sperare q̄ in aliquid, quod non est Deus. Neq; enim aliud est habere Deos alienos, quā quicquam timere, diligere, in quicquam fidere & sperare, praterquam in vnum verum Deum.

Quia autem huic precepto nemo mortalium satisfacit, debet mens suam impietatem hic contemplari, ac pœnam commēritam agnoscere, quæ pœna generalis quidem est maledictio, specialis verò, hominem sibi suisq; concupiscentijs relinqui, donec in omne genus scelerū Dei desertor ruat, Roman. 1.

Deinde premium precepti fauor Dei est, & misericordia. Verum quia omnes promissiones in Christo Iesu sunt etiam & Amē, tum demū hæc legis premia consequemur, ubi vestiti Christi iusticia in conspectu Patris appareamus.

Iam quis sit huius precepti vsus ostendendum est, sicut tota lex, ita hoc preceptum iram operatur. Vnde hæc colligamus. Primum, quilibet hic agnoscat peccatum suum: Secundo, agnitum peccatum odio habeat & fugiat: Tertio, post odium peccati confugiat ad CHRISTVM peccati expiorem: Quarto nactus remissionem peccati redeat ad hoc preceptum, & incipiat nouam obedientiam prestare Deo. Hæc noua obedientia, quamuis impura per se & imperfecta existit: tamen propterea placet Deo, quia credens in Chri-

stam iam placet ut filius, non propter suam, sed Christi iusticiam, qua vestitus in conspectu Dei iustus censetur.

Hic vsus consistit in examine conscientie, ad legē dei, tanquam ad Lydium lapidem, & debet reliquis etiam preceptis omnibus accommodari.

APPENDIX PRIMI

PRAECEPTI.

Non facies tibi sculptile.

Tamet si Nazianzeni sententiam complector, qui hic secundum preceptum facit inquiring: μή σῆσις ἰν' ἁλμῶ καὶ οὐ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ: tamē nolo discedere à recepta consuetudine Ecclesiarum nostrarū, praesertim cū res nihil videatur habere incommodi, modo non excludatur, quod dominus inclusum esse voluit. Porro sensus appendicis (ut sic appelletur) est, ne externum cultum, quem Deo debemus, idolis tribuamus. In Deum enim blasphema vox est eorum, qui dicūt: Nos ad honorem inuisibilis Dei imagines visibiles adoramus. Nam cū cultus Dei esse nequit, nisi qui iuxta Dei voluntatem fiat, qua amētia est, cultum Deo erigere contra ipsius interdictum? Ille dicit, Nō facies tibi sculptile neq; imaginem, pulvis tamen & cinis, & magister idolorum sensus carnis, audet contradicere: facies utrumq; idq; in tēplis Christianis. An non templa Christianorum erecta sunt propter cultum Dei conservandum? Quid
quaso

quæso ad cultum Dei faciunt idola? Profecto nihil. In confesso enim est, cultum Dei duplicem esse: σέβασμα internum animi cultum, qui ex fide proficiscitur: & externum προσκύνησις, qui propriè λατρεία dicitur. Utrunq; impediunt & corrumpunt idola, ut quæ à vero Deo, qui in cælis quarendus est, mentem auocant. Cum igitur templa Christianorum erecta sint propter cultum Dei cōseruandum, & idola eum corrumpunt & impediunt, quis quæso locus in templo Dei relinquatur idolis?

Si quis usus pius idolorum esset in templis Christianorum, profecto vel orantibus vel communicantibus, vel docentibus, vel discipulis prodesse.

An docentibus profunt? Doctrina petenda est ex Prophetis & Apostolicis scriptis. Pius enim animus non acquiescere debet, donec audiat: Hac dicit Dominus.

Quid inuāt discentes? Admiratio imaginum sepe tenet attonitos & impedit, quò minus animus rebus, quæ traduntur, adiciatur.

An orantibus quid commodi adferunt? Mens orantis ad cælum erigi debet, Id quod forma orandi à Domino præscripta, monet: Pater noster qui es in cælis, unde aspectus imaginum orantes auocat.

Communicantibus forte commendant? Nihil

minus. Nam communicantes in Cœna Dominica contemplari oportet Christum Dominum mortuum & resuscitatum pro peccatis nostris, & nostri iustificatione, & non vanis oblectari imaginum picturis.

Cum igitur nullum usum habeant imagines piæ in templis Christianorum, sed magis pietati nocent, & pugnant ex diametro cum voce Dei, Exo. 20. Leuit. 26. Deut. 5. & 27. Esai. 44. 1. Iohan. 5. Quis potest tam infande turpitudini patrocinari, nisi qui omnino verbum Dei pro nihilo habeat?

Sed habent, fateor, quedam refugia patroni idolorum. Dicunt enim libros idiotarum esse. Sed Esaias capite 44. contra dicit, nullum idolorum usum esse. Quis (inquit) sculptile conflavit ad nihil utile? Aut igitur eradant hoc Esaiæ testimonium ex scriptura, aut vana & inutilia simulacra esse fateantur. Quare laicos & idiotas ad legem et testimonium cum Esaiâ mittere oportuit, non ad sculptilibus & imagines. Non tamen inficias eo, haud minimam idolorum causam extitisse, quòd ceperint in Papatu habere multos sacerdotes, qui cum non sonarent ipsi verbum Dei, ut scelus congeminarent, idola muta & vana erexerunt in contumeliam Dei.

Verum quia nunc ex Dei gratia in nostris templis doceatur parum verbum Dei, defungantur idola

idola isto suo ficto munere, & dent locum vinis imaginibus Dei.

Quid? Si non licet imagines & idola habere in templis, neq; in moneta, neque in libris habere imagines licebit, neq; monumenta et statuas Iosue & Samuelis, aut aliorum erigere licuit? Respondeo, Non damno artem pingendi & sculpendi, quam inter dona Dei pono, nec imaginem pingi, aut statuas erigi veto, scio enim ista adiaphora esse: Sed usum imaginū distinguo: qui est triplex: Typicus, Superstitiosus & politicus. Typicus quidem usus fuit Cherubim in templo Salomonis & aeneus serpens erectus in deserto, verum nunc typus cessauit. Deinde habebāt particulare preceptum de Cherubim erigendis, & aneo serpente. At nos catholico precepto obtemperare debemus: Cauete vobis ab idolis. Hic Apostolus non modo Idolatriam damnat, sed precipit, ut ab ipsis simulacris instrumentis idolatria caneant Christiani: quo significat, non esse integrum ac sincerum cultum Dei retineri, ubi simulacra sunt, adeo enim ingenua est nobis superstitio, ut minima quaque occasio contagione sua nos inficiat.

*Superstitiosus usus solus damnatur, qualis in templis est. Et tamen si non omnes superstitiose procumbunt coram imaginibus templis: tamen quia rudioribus sunt occasio ruina & superstitio-
nis, metuendum est, ne post hanc claram Euan-*

gehj lucem sequantur tenebra: unde in superstitionem Ethnicam instrumentis adhuc in templis relictis incident facile rudiores, habēda esset ratio eorum, quos Christus suo sanguine redemit, ne nostris picturis & idolis eorum salutem enerte-remus.

Politicus usus imaginum à nemine reprehendi iuste potest, donec nō trāsgrediat in istos limites: Hic usus politicus triplex est, Historicus, Symbolicus & ornatus gratia adhibitus: Historicum voco, qui & ad intelligendas rectius rerum descriptiones, & ad memoriam rerum conservandam facit: qualis est picturarum in libris, & statuarum, quas erexerunt sancti Patres. Hic usus sanè valdè utilis est: quare nequaquam reprehēdi debet. Symbolicum imaginum usum appello, qui nos de re, qua imagine representatur, admonet, politico fine. Vt imago in moneta Caesaris ad-monebat Iudeos, quòd & ipsius moneta esset, & quòd Caesar essent subiecti. Vnde et Dominus iubet eos reddere quæ sunt Caesaris Cesari, & quæ sunt Dei Deo. Hunc imaginum usum nequaquā improbandum esse docet factum Christi, qui accepta moneta, quæ fuit cuius imago esset: quam eum illis redderet, non precepit ut abiceret propter imaginem, quòd sanè fecisset, si iste usus fuisset illicitus. Imò ipsi Apostoli monetam cum hac imagine circumferebant, & de pisce exemptum

nunc cum imagine (cesaris (nam alia moneta non recipiebatur pro tributo) Dominus in tributum pro se & Petro soluit. Vfus imaginum ornatus gratia adhibitus est etiam politicus, qualis quia in templo Salomonis fuit sine reprehensione, non est cur reprehendatur, modo nihil habeat admixtum periculi.

Verum si obicitur, in templis posse esse historicum usum. Respondeo, Sint tales imagines historice, quæ nec nunc viventibus sint scandalo, nec ullum periculum adferre possint posteris nostris. Præterea conferatur abominatio & multorum lapsus cum illo commodo, & videbimus, gravior esse causas destruendi idola templa, quam ea ferendi in templis. Præterea ornatum. Si illi ornatus adiunctum est ullum periculum, vel nunc viventibus, vel posteris, sit maledictus. Spiritus sanctus Ezechielis 20. vocat idola abominationes oculorum: at pulvis & cinis ea vocat ornamenta oculorum. Maledictus sit ornatus, qui est offendiculo vere doctrinae & membris Christi. Verus ornatus templorum utilis & Deo gratus est: Concio, Cantio, Oratio, Communio, & non quæ hæc vel impediunt vel viciant.

Producunt præterea in patrocinium sua causa auctoritatem sanctorum Patrum et longam consuetudinem. Sed si Patrum auctoritate nitendum est, successoribus Apostolorum & omnibus Pa-

triarchis Ecclesiarū Græcarum, qui idolis templis aduersati sunt, potius assurgendum est quàm posterioribus. Nec consuetudo obicitur rectè, cum mala cōsuetudo nihil sit aliud, quàm erroris vetustas. Quapropter iudicio Diabolo nō esse cedendum, qui in mundum Idola innexit, ut verus cultus Dei corrumpere tur, sed potius contineamur intra terminos verbi Dei, nec sinamus nos sophisticis imposturis à claro verbo Dei abduci, etiam si magnæ autoritatis viri videantur, qui ex carnis sensu aliud suadent & docent.

Quoties igitur audimus verbo Dei idololatriam damnari, sciamus & omnia damnari, quæ ad eam erigendam, fovendamq; faciunt: qualia potissimum sunt idola & simulacra, quæ instrumenta sunt idololatriæ, ex quibus idololatria nomen habet: quæ propriè externa veneratio idoli alicuius est, et si postea vocabulum ad genus translatum sit, significetq; omnem timorem, dilectionem, fiduciam, spem in id quod non est Deus. Unde anaricia à Dino Paulo idololatria dicitur, quia in pecuniam suam spem collocat anarus: atq; in de alijs.

Quid ergo pius pastor faciet? Primum cavebit, ne quid, per seditionē faciat: Deinde docebit veram rationem cultus Dei: Tertiò observabit an quisquā abutatur relictis in tēplis simulacris: quod si senserit, admonēbit Magistratū sui officij,

ut

ut Ezechiam imitetur: Quartò ornatũ templorum, unde non est superstitionis periculũ, improbare non debet, modo sumtus non fiant inutiles, neglectis vitiis imaginibus Dei, qui sunt pauperes: Quintò politicũ usum imaginum nullum verbum Dei improbat. Breniter, pius pastor prospiciens futuras tenebras, facile indicabit ex quibus imaginibus sit periculum.

Porro promissiones & mina, quæ attexuntur huic precepto, sunt generales, & habent annexam conditionem impleta Legis diuinæ, de quibus alias.

SECUNDVM PRÆCEPTVM.

Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum.

Antithesis.

Assumes nomen Iehoua Dei tui legitimè & rectè.

Assumere autem nomen Dei in vanum, est usurpatio nominis Dei prophana. Mandatur igitur hic vera nominis Dei usurpatio, cuius finis est, ut maiestas nominis Dei inter homines habeatur sacrosancta. Vt igitur quicquid facit nomen Dei celebrè inter homines, hic mandatur: ita quicquid prophanat nomen Dei, & facit ut non celebretur inter homines, hic prohibetur. Hinc collige opera huius precepti. Primum innocationem nominis Dei. Secundum, gratiarũ actionem.

Tertium, predicationem. Quartum, glorificationem. Quintum, confessionem. Sextum, testificationem nominis Dei, seu cultum iurifurandi legitimi. Hac omnia, ut partes sunt vere usurpationis nominis divini: Ita ad praecepti finem legitime ordinantur.

Porro quicquid cum his sex partibus enumeratis pugnat, hic prohibetur, ut invocatio Sanctorum, strepitus labiorum, battologia sine fide, boatus templici, exorcismi incantatorum, in orando tadium, nihil prorsus orare, uti Dei donis sine gratiarum actione, fidem celare, vel ob amicitiam, vel ob metum, abnegatio Dei, depravatio scripturae, scandalosa vita, heresis, schisma, deieratio, execratio per nomen Dei, periurium, lenitas iniurando, temeraria vota: Breuiter, quicquid maiestatem nominis Dei inter homines ledit & obscurat.

Nec huic praecepto quisquam satisfacere potest, cuius ratio in primo exposita est. Similiter usus praecepti idem statuendus est cum usu primi praecepti.

TERTIVM PRÆCEPTVM.

Memento diei Sabbati, ut sanctifices eum.

Antithesis.

Memento diei Sabbati, ne prophanes ipsū.

Est autem sanctificare Sabbatum, quiescere ab operibus nostris, & regnum Dei meditari operibus

operibus à Deo institutis, recollere beneficia Dei, discendaq; legi Dei vacare. Sanctificandi enim vocabulum monet Sabbatum totum divino cultui applicandum, & totum laudibus divinis peragendum. Finis igitur precepti erit, animum, corpus & omnes actiones Deo dedicare, regnum Dei & eius beneficia meditari & propagare. Ad hunc finem pertinet, Primum, seria verbi Dei meditatio & tractatio. Secundo, verus usus ceremoniarum, quas primum Deus, deinde Ecclesia utiliter instituit. Tertio, promotio pietatis provocatione. Quarto, iunctio Ecclesie membra omni officiorum genere.

Quae cum his pugnant, prohibentur hoc precepto, ut omnia impediencia meditationem verbi, qualia sunt servilia opera, quae non habent coniunctam pietatis exercitium suae naturae. Nec huic precepto quisquam satisfacere potest.

Porro praeter generalem usum, de quo admonui in primo precepto, huc insertio peculiariter observandum est: Tamen si autem ceremoniale est, quo ad speciem, hoc est, certi adhaerens (servata illa Iudeorum numeratione) observationem, & ad Iudeos solos spectat in memoriam creationis rerum institutum, tamen in genere ad totum humanum genus pertinet. Ut autem hoc declaretur apertius, primum observemus precepti Dei duplicia esse, Catholica & particularia. Catholica obligat

omnes ex equo, aut ad obedientiam, aut ad peccatam, quia ab omnibus & ubiq; eorum observatio requiritur. Particularia, quae non omnibus data sunt, sed vel uni genti aut uni homini. De his tres regulae tenenda sunt. Prima, Nullum praeceptum adeo particulare est, quin aliquatenus ad omnes pertineat. Secunda, Quicquid externarum circumstantiarum annexum est praeceptis Dei particularibus, ut est locus, tempus, persona, numerus, ordo &c. rescandum est, ijs q;, quibus ea particulariter mandata sunt, relinquendum. Tertia, Quicquid est fidei vel caritatis reliquum, id totum nobis applicandum est. Nullum enim praeceptum Dei est, ex quo fidei & caritatis fructus percipi non possunt. Sic hoc praeceptum Dei, de Sabbati observatione, peculiariter datum est Iudeis, sed aliquatenus tamen ad nos pertinet. Sunt enim tria in veteri Sabbato. Primum, Ceremoniale, quod totum Iudeis relinquendum est. Secundum fidei. Tertium, Caritatis, quae duo ad omnes pertinent.

Proinde usus legitimus Sabbati in his consistit, ut beneficia Dei memoremus, gratiasq; pro ijs agamus: ut celebremus perpetuum Sabbathum, id est, quietem à peccatis: ut sanctam conversationem et vitam sectemur: ut quiescamus in Christo per patientiam, donec nos in sui regni gloriam trāstulerit Deus: ut remittamus opera familiae in qualibet

qualibet septimana uno die ad minimum. Hoc
postremum caritatis est, superiora fidei.

QUARTVM PRÆCEPTVM.

Honora patrem tuum & matrem tuam.

Antithesis.

Ne sint tibi inhonori parentes.

*Honorare autem parentes est ipsis reuerenti-
am, obedientiam et gratitudinem exhibere. Finis
precepti est statuum, quos Deus ordinauit, con-
seruatio. Ordinauit autē politias & œconomias.
mandantur itaq; hoc precepto omnia, quæ ad po-
litiarum & œconomiarum incolumitatem perti-
nent: ut sunt officia mutua magistratus & subdi-
torum, parentum & liberarum, ministrorū ver-
bi & auditorum, preceptorum & discipulorum:
atq; adeo omnium superiorum & inferiorum, siue
sint privati siue publici. Ex aduerso omnia hic in-
terdicuntur, quæ cum istis pugnant.*

*Porrò in hoc & in sequentibus preceptis ob-
seruandum est, quod obedientia omnis incoanda
sit à primo precepto: sine quo nulla obedientia
ceterorum preceptorum placere potest. quæstio-
nes, an quis precepto huic satisfaciat, & quis sit
usus, ex superiorib. notas relinquo. Verū promissio
addita videtur nonnihil obscura. Promittit
enim prolongationem dierum obtemperantibus
huic precepto: cum tamen sæpe p̄i erga parentes*

filij prematura morte succumbāt. Sed hic obseruanda utilis regula est: Quicquid nobis terrestrium bonorum Deus promittit, sub hac conditione accipiendum est, quatenus in bonum anima nostra salutemq; expedit. Vnde fit interdum, ut quò quisq; magis diligitur à Deo, eò citius eripiat ex hac vita. Nam promissionis genus est, ut obediens bene sit.

Porro hoc loco questionem breuiter tractabo de termino vitæ cuiuslibet hominis. Sunt qui statuunt Stoicam & fatalem necessitatem termini vitæ cuiuslibet hominis: qui cum alios quosdā locos, tum verò maximè illum, qui est Iob 14. adducit: Breues dies hominis sunt, & numerus mensium eius apud te est. Constituisi terminos eius, qui præteriri non poterunt. Et si autem hunc locum ideo reicere possem, quia corruptus est in communi translatione. (Ita enim legi debet ex Ebraeo: Si definiti sunt dies eius, numerus mensium eius apud te est. Constituisi terminos eius, & non præteribit. Ut sit tantum una propositio hypothetica, cuius consequens bis ponitur) tamen largimur illis, quod sit sensus Prophetæ, Deum terminum vitæ cuiuslibet definire: quem nec antequam tenere, nec præterire quisquam potest; modo vicissim nobis concedant, statuti termini modum, non ex necessitate Stoica, sed ex verbo Dei claro & perspicuo petendum esse.

Sed

Sed quem modum definiti termini praescribit verbum Dei? Verbum Dei nos mittit ad Dei providentiam, qua in promissionibus & comminationibus divinis fundatur. Debemus igitur in hac quaestione promissiones & comminationes Dei cum utrarumq; exemplis illustribus adhibere in consilium. Promissionis testimonia sunt hac pauca pro multis. Exod. 20. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longaeus super terram, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. Prouerb. 9. Per me multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitae. Prouerb. 10. Iusticia liberabit à morte. Ibidem: Timor Domini apponet dies, & anni impiorum abbreviabuntur.

Exempla promissionum sunt multa. Deut. 9. cum Deus minaretur, quod populum contumacem vellet perdere, intercedit Moyses, & iuxta promissiones parcit poenitentibus. Ninivitis interitus voce Dei constitutus erat quadragesimo dei post inceptam concionem Iona, sed poenitentibus parciunt. 2. Reg. 24. David supplicat Deo, erecto altari, ut cesset interfectio. Notum est Ezechia exemplum, Esaia 38.

Testimonia comminationum sunt hac: Prouer. 10. Qui maledicit patri & matri suae, extinguetur lumen eius in medijs tenebris. Psal. 54. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos. Leuit. 20. Dominus minatur flagitiosis exterminationem de popu-

lo suo quæ exterminatio nihil aliud esse potest, quæ abruptio termini vitæ, propter scelera perpetrata.

Harum comminationum exempla ex pluribus hac observantur. Gen. 38. HER, quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur occisus à Domino. Ibid. ONAN, effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spoliū de Anathemate voce Dei iubetur lapidari.

Ex his testimonijs & exemplis manifestum est, quod Deus iuxta suas promissiones & minas vel abbreviet, vel prolonget terminum vitæ cuiusq; Idem testatur Iacobus capite 5. qui agrotos piorum precibus sublevari statuit. Idem semper senserunt omnes pii, qui suis precibus sapissimè pijs Principibus & doctoribus longiorem vitam impetrarunt.

Huc accedit firmissima contra Stoicos ratio: Si inevitabilis fataliter est terminus vitæ, erit etiam culpa inevitabilis, propter quam multi rapiuntur ad mortis supplicium. Si culpa inevitabilis est, reuera Deus Peccati autor erit. Sed hoc vel dictū horrendū maximè est. Quare cum culpa non sit inevitabilis, neque terminus vitæ erit fatalis.

Præterea ista stoica opinio vehementer nocet moribus, & pietatis exercitia omnino impedit. Nam cum homines putant, eventus pendere ex fato,

fato, sunt segiores. Proinde timeamus Deū: ac cogitantes de futuris euentibus, respiciamus ad eius promissiones & minas: orātes ut ipse nos suo spiritu regat, quo ea agamus, quæ ipsi grata sunt: utque pro sua misericordia & clementia velit nobiscum agere.

Deinde alia regula obseruāda est in hoc præcepto: eatenus obediendum parentibus esse, ne lædatur erga Deum pietas, quæ primum gradum obtinet. Nam si ad Dei institutū, tanquā ad certam Regulā, exigenda est filiorum subiectio, præposterum foret per eam ab ipso Deo abduci.

Tertia regula sit hac. Tamen si non est equalis conditio superiorum & inferiorum: tamen aliud quod ius mutuum & analogū inter ipsos requiritur: quod sicuti inferiores superioribus obnoxios reddi: ita vicissim proportionē habita superiores obstringit inferioribus. Hac proportio seu analogia ad legem caritatis exigenda est: quæ sola vera est mensura in mutuis superiorum & inferiorum, imò et parium officijs, de qua re postea in 4. Classe dicetur.

QVINTVM PRÆCEPTVM.

Non occides.

Antithesis.

Vitam proximi conseruabis.

Ut enim læsio omnis proximi hic interdicitur: Ita omnibus modis ipsum iuuare præcipitur. Finis

M iij.

præcepti, ut alter alterius incolumitatem querat. Mandantur igitur omnes virtutes, quibus proximo commodamus: & quæ ab iniuria proximi nos renocant, cuius generis sunt: dilectio proximi ex animo, comitas, beneficentia, conuersatio amica, clementia, adesse in quauius necessitate. Contra prohibetur, Primum externum homicidium: deinde maledicta, cōiicia, ludibria. Breuiter, omnia facta, quibus ullo pacto ladi potest persona proximi: Item omnia cogitata, quibus male de proximo cogitamus: Similiter omnia dicta in proximū acerbiora.

Porrò parentum, præceptorum & magistratus officia nequaquam hoc præcepto tolluntur, ut quæ non solum in quarto præcepto præcipiuntur, (faciunt enim ad status à Deo ordinatos conseruandos) verum etiā premijs peculiaribus à Deo ornantur, quemadmodū multa exempla scripturæ testantur.

SEXTVM PRÆCEPTVM

Non mœchaberis,

Antithesis.

Castè viues.

Vt autem hic impuritas omnis animi & corporis interdicitur. Ita præcipitur mentis & corporis puritas casta, & castitas pura. Finis præcepti est, ut homo puritatem & castitatem sui creatoris sectetur. Mandantur igitur hic virtutes
castita-

castitatis & pudicitiae, quales sunt, σωφροσύνη, temperantia, sobrietas, & quicunq; faciunt ad castitatem cōservandam, cū in matrimonio casto, sūm extra matrimonium. Contrā prohibetur externum adulterium, vaga libidines, mollietates, sermones spurci, ὑπεραπείλεια, id est, scurrilistae, intemperantia, ebrietas, lascivii gestus, & quicquid hominem à castitate corporis & mentis amocare potest.

SEPTIMUM PRÆ-

CEPTUM.

Non furaberis.

Antithesis.

Bona proximi promouebis.

Finis praecepti est, ut nostra sorte contenti unicuiq; quod suum est relinquamus. Mandantur igitur hic iusticia commutativa praecipue, & omnes eius partes, & prohibetur quicquid cum illa pugnat, ut expilationes, usura, fraus, lances & pondera iniusta.

2. Samue. 15. species quadam furti indicatur, cum Absolon furatus dicitur esse cor virorum Israel: unde patet, maximos fures esse eos, qui alienant animos subditorū à Magistratu, auditorum à ministris verbi discipulorum à praeceptoribus, servorum à dominis, famulorum & ancillarum à patribus familias, liberorum à parentibus. Hoc genus furti rectè diabolicum dixeris. Nam ut

diabolus primorum parentum animos auertit à Deo: Ita hi vestigijs paternis insistentes animos ab ijs, cum quibus coniuncti esse deberent, alienant.

OCTAVVM PRÆ-

CEPTVM.

Non respondebis falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Antithesis.

Respondebis pro proximo tuo verum testimonium.

Finis precepti est, ut veritatem sine furo inter nos colamus: Mandantur itaq; in hoc precepto candor, veritas, constantia in dictis, diligens veritatis inquisitio. Commentantur artes veritatis ministre. Contrà prohibentur falsum testimonium calumnia, mendacia, obreſtationes, mala cordis suspensiones de proximo, Item Sophistica, & omnes deceptorie artes.

NONVM ET DECIMVM

PRÆCEPTVM.

Non concupisces domum proximi tui.

Antithesis.

Toto corde sis proximo carus & utilis.

Finis precepti est, ut omnem cupiditatem cum caritate pugnantem, ex animis excutiamus. Hæc duo præcepta discrimen faciunt inter legem humanam & diuinam. Humana tantum prohibet facta & dicta, Diuina etiam concupiscentiam inordina-

ordinatam coërcet. Tamen si autem in superioribus preceptis concupiscentia etiã prohibetur: tamen hac duo postrema non censenda sunt inutilia aut frustra addita. Nam in illis prohibetur voluntaria concupiscentia, quæ est effectus eius concupiscentiæ, quæ hic prohibetur. In superioribus prohibetur actio interior & exterior, consilia & deliberationes: In hisce ultimis istorum omnium sensus præcludi præcipitur. Illic actiua, hic passiva concupiscentia interdicitur.

Ceterum qui hac duo præcepta distinguunt, nonum ad genus, decimum ad species referunt. Nonum non concupisces domum proximi tui: Hoc est, familiam & possessionem proximi tui promoueto. Decimũ non concupisces uxorem eius, mandat, ne quis vlla occasione sub specie honesta res alterius velit ad se allicere.

Quod autem nemo satisfaciat huic præcepto his rationibus conuincitur. Primum enim massa tota nostra natura corrupta est. Est enim prauum cor hominis ab adolescẽtia. Secũdo vniuersalis experientia in omnibus sanctis, qui ingemiscunt & dolent se impediri hoc malo quò minus ea quæ volunt bona faciant. Hinc Paulus Ro. 7. exclamat: O me miserũ, quis me liberabit de corpore mortis huius. Debet proinde usus horum præceptorum perpetuus in animis nostris hic esse, ut precemur Deum, ne hoc malum nobis imputet

ne compellamur, ut obtemperemus ei in suis concupiscentijs: deniq, ut confugiamus ad Christum Pontificem, qui credentium in se peccata interna & externa suo precioso sanguine abluit.

CAPVT II.

LEGITIMA SPIRITVALIS
CVLTVS DEI RATIO

ET EIVS PARTES.

*SVperiori capite materiam cultus diuini expli-
Scanimus: Nunc eius legitima ratio & partes
exponenda sunt. Non enim omne opus prae-
ceptum, est cultus, nisi ex vera fide fiat propter ve-
rum finem. Nam qualitas operum non solum ex
ratione praecepti, sed ex causis simul efficiente &
finali censebitur. Vt igitur hanc doctrinam per-
spicue teneamus, Primum, regulā per quam pro-
bandus sit verus cultus Dei, Deinde fundamen-
tum eiusdem cultus, Tum, quidnam sit cultus
Dei, Postremo, quae sint eius forma tradam. His
enim quatuor cognitis nihil restat, nisi ut men-
tem, cor, linguam & manus à Domino gubernari
cupias, quo ipsi verum cultum prestare possis.*

*Sit itaq, hac regula generalis: quod nullus cul-
tus placeat Deo nisi quem ipse proprio verbo in-
stituit. Hanc regulam vox Dei apud Esaiam, &
Dominus in Euangelio cōfirmat: Frustrā me co-
lunt, docentes doctrinas & mandata hominum,*

PAU-

Paulus ad Colof. 2. ἰδελοθρησκείας damnat. Idem pronunciat, nihil placere Deo sine fide. Cum igitur cultus placere debeat Deo, qui id fieri potest, si verbo Domini non nitatur? Teneamus igitur hanc regulam, nec sinamus nos ab ea anelli vlla sophistica.

Huius regula usus multiplex est. Primum enim hac regula stabilitur autoritas legislatoris. Vbi enim in Republica liberum est, unicuique condere leges, autoritatē supremi domini vilescere necesse est. Hanc autoritatem sibi vendicat Dominus, in primo precepto, dum inquit: Ego sum Iehoua Deus tuus, &c. Deinde liberat nos hac regula ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, ne cum illis sine modo superstitiones & ἰδελοθρησκείας cumulemus, quorum antesignanus est Romanus Pontifex, qui sanè Hieroboam Apostasia, Achab homicidijs & sanguine piorum, Iesabel crudelitatem, Nabuchodonosor sacrilegio, Iulianum fraudibus, Iudam proditorio osculo superat.

Hactenus de regula, fundamentū cultus Dei sequitur, quod fixum & certum tenere oportet. Est autem hoc fundamentum duplex, nimirum cognitio Dei & cognitio nostri, de quibus quia abunde dictū est in prima Classe, hic breuius eadem attingemus. Cognitionem Dei consequimur per verbum & testimonium, quae coniuncta ducēt nos, quod Deus sit fons omnis virtutis, iusticiae, sa-

pietia & veritatis : quod Deo omnis gloria tribuenda sit: quod Deus adiuvandum sit promptus sua natura: quod idē velit omnes ad se confugere in quovis periculo . Hanc Dei cognitionem esse fundamentū cultus Dei Esaias 19. docet his verbis: Cognoscent Egyptij Dominum in die illo , & facient sacrificia & oblationem, vonebū q̄ vota Domino, & reddent.

Cognitio nostri extrinsecus rerū contemplatione petenda est, nimirū ex fine creationis, ex virium presentium aestimatione, & ex facilitate lapsus in peccatum. Finis docet officium, quod est referre imaginem Dei in sincera pietate & iusticia vera. Vires ostendunt, quod officium debitum prestare minimē valeamus. Lapsus frequētes nos monent fragilitatis nostrae & peccati. Vnde admonemur omnem gloriandi materiam abicere , ut qui fracti viribus nihil sine auxilio divino efficere boni possumus , Imo omni hora precipites in nova peccata ferimur, nisi manu Dei conseruemur . Sine hac nostri cognitione nec poenitentia, nec fides existere possunt: sine quibus nihil quantumvis speciosum Deo placere potest. Ubi hanc duplicem cognitionem Dei & nostri probe tenuerimus , fundamentum veri cultus Dei iactum est.

Nunc, quemadmodum proposuimus, quid sit cultus Dei verus, definiamus.

Est

Est itaq; cultus Dei opus mandatū à Deo, factum ex fide in celebrationem glorie Dei principaliter. Verum ne hic impingamus, perutile discrimen cultus divini hic est tenendum. Est enim duplex cultus Dei. Vnus est expiatorius, meritoriusq; per se: Alter Eucharisticus seu obediētia, & nequaquam meritorius sua natura. Expiatorius & meritorius per se est obediētia filij Dei, per quam satisfecit legi Dei, ac meruit omnibus vitam eternam qui in se credunt. Quicūq; hunc honorem tribuunt alijs rebus quam obediētia Christi, contumelia afficiunt filium Dei, qui solus expiatorium cultū praestitit. Cultus Dei Eucharisticus seu obediētia omnium filiorum Dei est. Hic per se non meretur quicquam, sed ex gratia habet promissiones praesentis vitae & futurae.

His ita constitutis, definitionem positam breviter excutiamus: Primum fit mentio materiae cultus Dei, quae est opus à Deo mandatū. Quēadmodum enim in Republica civili obediētia erga Magistratum est vivere secundum praescriptum legū: Ita in Ecclesia seu regno Christi cultus Dei aestimandus est, qui verbo & lege Dei nobis praescribitur, sicuti regula supra tradita dilucide docet.

Sed quia nō satis ex ratione praecepti opus facere, nisi accedat Fides, ideo additū est in definitione: factum ex fide. Est enim fides omnis ope-

vis boni effectrix. Sed cur ita? Cur fides adeo necessario requiritur? Quia opus nullum potest placere Deo, nisi prius persona placeat: placet autem persona fide, hac enim facit, ut errata nec nobis nec operibus nostris imputetur: sed quemadmodum nos iusti sumus per fidem: ita & opera nostra per eandem fidem iusta habentur. Deinde fides facit, ut voluntarium ac promptum sit obsequium, alioqui minimè placeret. Tertiò fides monet animi cultum & externam operationem coniungendū esse, unde fit, quod tamen si opus interdum externum sit, tamen quia ex fide factum est, spiritualis Dei cultus existit. Postremo hac additio facit clarum discrimen inter cultum Dei verum & falsum. Nam omnis cultus extra fidem, siue sit à Deo mandatus ratione operis, siue à Diabolo inuolatus sit, damnandus est, siquidem mera superstitio est. Hoc verū esse confirmat ipse Deus, Esaiæ. 11. Quo mihi (inquit) multitudo sacrificiorum vestrorū? Nonnunquā abominationes vocat, Interdum dicit se ea sacrificia non præcepisse. An non præcipit ea sacrificia qua damnat? præcipit quidem, sed ut fierent ex fide. Superstitio enim non solum ex re ipsa, sed etiam ex animi affectione estimanda est. Dare eleemosynam secundum rationem operis est bonū, verum si absq; fide fiat propter impium finem, abominatio coram Deo est. Quapropter Pauli cōsiliū sequamur.

Quic-

Quicquid (inquit) feceritis, ex animo facite; tanquam Domino. Atq; ita apparet, cur ex fide prodeat opus, quod cultus Dei esse debet.

Tertium definitionis membrum fuit, quod opus tendere debeat in celebrationem glorie Dei. Quemadmodum enim superius membrum docet unde proficisci debeat cultus Dei; ita hoc tertium in quem finem tendere debeat, manifestat, nimirum in celebrationem glorie Dei: Hoc quam verum sit, docet ipsa hominis creatio ac regeneratio. Omnem (dicit Dominus) qui innocat nomen meum in gloriam meam creavi eum, formavi eum, feci eum. Et Dominus apud Matthæum: Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificet Patrem vestrum cœlestem. Retissime igitur Iulianum admonet Augustinus li. 4. ca. 3. aduersus Iulianum scripto inquit: Non eris itaq; non officijs, sed finibus à vicjs discernendas esse virtutes: Officium autem est, quod faciendum est, finis vero propter quod faciendum est. Cum itaq; facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, sed non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.

Sed quid est Deū glorificare? Est Primum rectè sentire de natura Dei, maiestate & veneratione. Deinde tribuere ei omnem sapientiam, misericordiā & iusticiam. Tertiò, illi obtemperare. Quartò, alios nostro exemplo ad illum agnoscē-

dum inuitare. Hanc gloriam ei eripiunt, qui de ipsius natura, maiestate & veneratione recte non sentiunt. Secundo, qui ipsius virtutes & beneficia non agnoscunt. Tertio, qui scelerate & flagitiose contra ipsius mandatum viuunt. Quarto, qui suo exemplo alijs offendiculo sunt, ut ad Deū venire nequeant. Quinto, qui vni Christo redemptionis gloriam non tribuunt. Sexto, qui in rebus ad hanc vitam pertinentibus, fortuna, sapientia & consilijs suis, tribuunt successum. Nam cum Dominus omnia hac largiatur, spoliatur aliqua sua gloria parte ab illis, qui hac ad ipsum solum non referunt. Ille dixit, gloriam meā alteri nō dabo. Qui ergo sibi gloria eius vel minimam portionem vēdicat, sacrilegus cēsendus est. Atq; hac de definitione dicta sufficiant.

Nunc veniamus ad illud, quod postremo loco de cultus Dei varijs generibus proposuimus. In vniuersum itaq; cultus Dei duplex est, internus & Externus. Vtrūq; Deus iure à nobis requirit. Nam quoad animam creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, quoad corpus, omnes vires contulit & conseruat. Nec pugnat hac distinctio cum eo, quod supra dictum est, omnem cultum Dei spirituale esse debere. Est enim cultus Dei ex causa efficiente, Obiecto & finali causa censendus. Cum igitur omnis cultus Dei proficisci debeat ex fide, quam spiritus operatur

in

*in gloriam Dei, qui spiritus est, recte spiritualis
omnis cultus Dei verus iudicabitur.*

*Sed quid est Internus Dei cultus? Est motus
mentis & cordis congruens cum lege Dei.*

*Quid Externus? Cum actio externa congruit
cum lege & voluntate Dei. Sed uterq; iuxta du-
plicem Decalogi tabulam dividendus est. Nam ut
prima tabula precipit cultum Dei internum & ex-
ternum, ita & secunda. Prima tabula cultus inter-
nus & externus habet gradus supra in explica-
tione Decalogi commemoratos. Ex hoc cultu pri-
ma tabula manat duplex cultus, internus & ex-
ternus secunda tabula: Internus consistit in affectu
cordis erga proximum: Externus in operis decla-
ratione. Paulus. 1. Thess. capite 1. dividit cultum
Dei compendiosius adhuc, nimirum in affectus
tras, & eorum affectus totidem. Affectus sunt:
fides, spes & caritas: Fidei tribuit ἰσχυρ, Spei
ὑπομονή. Caritati κόρη. Atq; hac dicta suffici-
ant de legitima ratione cultus Dei, atque eius
partibus.*

CAPVT III.

GENERALIS DOCTRINA
BONORVM OPERVM.

Quia dictum est, bona opera esse cultum
Dei, cum ex fide proficiuntur, propter

verum finem, addam generalem doctrinam, ad quam recurrendus erit, quoties operum bonorum quorumcumque sit mentio. Valde enim necessarium est, erudiri recte de bonorum operum ratione, ut scatur quo in loca habenda sint. Papista graviter peccant, à quibus bona opera humana causis iustificationis annumerantur. Peccant & illi, qui dum bona opera à causis iustificationis excludunt, minus frigide de obedientia, Deo necessario prestanda, docent, ac si fides esse posset sine suis naturalibus proprietatibus: Caterum, ut clarius operum doctrinam generalem exponere liceat, eam totam sex questionibus subiiciam,

1. *Quae opera docenda & facienda sint.*
2. *Quomodo fieri possint.*
3. *Quomodo placeant Deo.*
4. *Quae causa bonorum operum, curque promissiones sint additae bonis operibus.*
5. *Quoniam omnes homines habeant peccatum, quorum obedientia placeat, & quorum non.*
6. *Cur scriptura bona opera mercedis honore dignetur.*

DE PRIMA.

Cum quaeritur, quae opera facienda sint, duo perpendamus: qui nos simus, quis ille, cui obedientia per bona opera prestanda est. Cum nos intuemur, considerata nostra corruptione, admonemur

ne nos fingamus opera, quibus volumus Deū colere. Per nos enim nequaquam intelligimus, quid vel placeat vel displiceat Deo. Vnde Dominus pronunciat, se frustra coli mandatis & doctrinis hominum. Hinc certò statuamus, opera quāsumvis speciosa, excogitata ab hominibus, nequaquam posse boni rationem veram habere. At si Deum intuemur, monemur reuerentia erga ipsum, unde fit, ut hoc solum ipsi placere cogitemus, quod ipse nobis suo verbo præscribit. Nam is solus est legislator noster. Vtrumq; complectitur Ezechiel 20 capite, inquit: In preceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiat, nec idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in preceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Hoc Dei verbum regula nobis esse debet operum quæ facienda sunt, & tria continet. Primum, quòd Deus nolit opera ab ullo homine præscribi, iuxta quæ coli debeat. Secundum, quòd sua præcepta normam operum esse velit unicam, Tertiò, quòd addat huius rei grauissimam rationem, inquit: Ego sum Dominus Deus vester, quo dicto non solum sibi ius vendicat legislatoris, ut qui solus auctoritatem habeat suo populo præscribendi vitæ leges: quòd sanè ius adimere illi videntur, qui nos cultus sine ipsius mandato excogitant, sed etiam nos obligat ad obedientiam, & se nostrum Deum &

Dominum esse pronunciat.

Hac coercere nos debent, ne temerario ausu nonos fingamus cultus. Hac reverentiam erga verbum traditū agebūt, ut dicamus cū Davide: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Ut enim lucerna iter monstrat in tenebris, ne impingamus: Ita vox Dei, ne in vita per ignorantia erremus, efficit. Porro ne quisquam ad ignorantia excusationem confugiat, edidit Deus vocē legis moralis, quam stupendis miraculis confirmavit: quam legem moralem vult cōmunem vitæ regulam esse, quæ duobus capitibus, nempe dilectioni Dei, & dilectioni proximi subicitur, de quibus supra dictum est. Hic tantum volo responsum ad primam questionem, nimirum, quod nulla opera bona censenda sint, nisi quæ à Deo precepta sunt. Quare ea sola faciēda, iuxta Ezechielis dictum.

DE SECUNDA.

Postquam mens piy hominis nouit, quæ opera sint faciēda, quarit quomodo fieri possint. Ad quam questionem ex duobus dictis petenda est respoſio. Apostolus dicit Ebræos 11. Sine fide impossibile est placere Deo. Et Christus pronūciat: Sine me nihil potestis facere. Quare hac ordine requirātur, ut fiat bona opera. 1. Cognitio Christi. 2. Fiducia Christi. 3. Vinificatio, qua nos Christus per Euangelium vinificat, & effundit in nos SPIRITVM SANCTVM. Nulla enim dilectio,
nulla

nulla obedientia esse potest, nisi prius fide apprehensa sit misericordia & reconciliatio propter Mediatorem. In hac consolatione diuinitas habitat in corde, quia aternus Pater per Filium consolantem voce Euangelij, verè est ibi efficax, & datur à Patre & Filio Spiritus sanctus accendens letitiam & inuocationem, iuxta dicta: Effundam Spiritum Gratia & Precum. Item: Veniemus & mansionem apud eum faciemus. Item, secunda Corinthios tertio, Intuentes gloriam Domini, transformamur ad eandem imaginem, id est, intuentes λόγον, qui est imago aterni Patris, & in cōsolatione ostendit praesentiā & bonitatem Dei, efficimur similes eius imaginis, Spiritu sancto accendente corda. Ita tunc Filius est Emanuel, per eum enim nos diuinitas viuificat, protegit, gubernat, gestat nos, regit consilia & euentus, sicut dicit: Ego sum vitis, vos palmites, sine me nihil potestis facere. Hac dum cogitamus, accenditur inuocatio Dei, qua petimus praesentiam & gubernationem Mediatoris in omnibus nostris actionibus.

DE TERTIA.

Postquam mens edocta est, quomodo fieri possint bona opera, querit prater ea, quomodo placeant: Frustra enim fierent nisi placerent. Pugnāt pro patria Scipio, pugnat & David, sed non vtriusq; opus placet Deo. Quare hic recte queri

tur, quomodo placeant bona opera? Ad quā questionem in genere respondeo, quod placeāt in conuersis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuersus: At Davidis militia placuit, quia fide erat acceptus David.

*At hic tria ordine sunt spectanda. Primum statuendum est de persona, quod sit fide reconciliata & iusta propter Christum, gratis, non propter dignitatem persona. Nam fide apprehenditur imputatio iusticie, sicut scriptum est: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam. Deinde & hoc fatendum, quod persona fide iustificata nondum legi satisfacere potest. Nam haerent etiam in pijs multa interiora peccata, dubitationes & male inclinationes, peccata ignorantia, omissionis &c. Hec immundities deploranda est, & repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & simul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has sordes, quibus inuolui-mur imputet Tertio, Et si has nostras sordes agnoscimus, tamen simul statuendum, quod & Deus postulat inchoatam obedientiam, & quod placeat inchoata hac obedientia Deo propter Christū. Sic enim Petrus clarè docet: Offerite hostias spirituales acceptas Deo propter Christum, qui & propiciator est, & nunc pro nobis interpellat. Non itaq, placet obedientia nostra Deo propter suam dignitatem aut perfectionem. est enim per
se*

se indigna, ut prodeat in conspectum Dei, nec satisfaci legi, ut dictum est: sed placet propter personam reconciliatam, qua propter Christum vti iusta habetur: ita etiam placet, et si circumferat in carne peccatum & multas sordes.

DE QVARTA.

Cum constat, hominem nequaquam iustificari operibus, quæri etiam cõmodè solet, quæ nam sint bonorum operum causa, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent, & numerari hic solent tres cause gravissimæ, quæ sunt: necessitas, dignitas, præmium.

Necessitas quintuplex statui potest, nempe mandati, debiti, fidei retinenda, vitæ poenarum & conversionis.

Necessitas prima mandati est, quod Deus obedientiæ erga suam legem serio et seuerè mandat: In præceptis meis ambulate, Et Paulus: Hac est voluntas Dei sanctificatio vestra.

Secunda necessitas est debiti officij, de qua Paulus concionatur, Rom. 8. Debitores, sumus Dei non carnis. Non enim sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine.

Tertia necessitas est fidei retinenda. Si quis, inquit Paulus, suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegavit & infidelis deterior est. Item: Milita militiam honestam, ha-

bens fidem & bonam conscientiam: quarum neutrum retinetur sine obedientia. Tamen si vox illa immota sit: Vita aeterna donum Dei est: tamen & hoc certum est, contristari & excuti Spiritum sanctum cum perpetrantur delicta contra conscientiam.

Quarta necessitas est, qua poenas vitari oportet. Propter iniquitates, inquit David, corripis filios hominum.

Quinta necessitas est conuersionis. Vino ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & viuat. Cum igitur sit conuersio, simul vinificatur homo fide per spiritum sanctum. Præterea coniuncta est conuersioni regeneratio, quæ est incoatio nouæ vitæ, quæ est noua & æterna lux, sapientia, iusticia & renouatio imaginis Dei in nobis, quæ fit Deo se nobis communicante, cum filius voce Euangelij consolatur corda & effundit in ea spiritum sanctum.

Secundam causam obedientiæ præstandæ seu bonorum operum dignitatem posui. Dignitas est, quod homo cōuersus iam sit filius Dei, iuxta illud: Dedit potestatem, ut filij Dei fierent, quotquot credunt in eum. Quanta dignitas est, quod credentes sint templum spiritus Dei viuentis? quod Christus in ipsis habitet per fidem, quod pater, filius & Spiritus sanctus ad illos venire, & in ijs mansionem facere velint? quod Christi sint membra?

bra? Iam perpende, quantum scelus sit, filios Dei imaginem Satanae referre: quantum periculum sit, templum Dei Satanae foetore conspurcari: quam immane sit, Deum in suo hospitio exturbari. Quare filios Dei decet imitari patrem coelestem, qui dixit: Sancti estote, quia ego sanctus sum: praeterea sumus vocati ad sanctificationem, ut simus concives regni Christi, in quo Angeli castissimi ministrant Christo & Ecclesiae.

Premium tertia causa est, hoc est, compensatio patientiae & obedientiae credentium. Hoc premium non datur propter operis in se qualitatem ex debito, sed propter promissionem ex gratia. Est autem hoc premium multiplex, Spirituale, corporale, perpetuum, temporale.

Porro huic quaestioni est & alia coniuncta: Cur Deus adiecerit promissiones bonis operibus, & sunt potissimum quinque causa. Prima, ut sint testimoniae providentiae Dei. Vult enim sciri Deus, & bona corporalia res esse ab ipso creatas & non casu spargi, sed ab ipso Ecclesiae dari & conservari, iuxta dictum: Ipse est vita tua, & longitudo dierum tuorum, Item: in diebus famis saturabuntur: Diuites esurierunt, timentis autem Dominum non deerit ullum bonum. Item: Esurientes implevit bonis, & diuites dimisit inanes. Secunda, ut sint testimonia, quod velit Deus etiam in hac vita servare Ecclesiam. Quare Paulus 1.

Timoth. 4. inquit: Pietas habet promissiones presentis vite & futurae. Quia enim vult Deus immensa bonitate colligere Ecclesiam propter filium mediatorem, tantisper seruat hunc ordinem naturae, fecundat terram, ut alat Ecclesiam in hac vita. Et cum propter Ecclesiam ceteros pascat, nos praecipue gratos esse oportebat. Tertia, quia vult Deus & necessitatem corporalem esse communefactionem de fide, inuocatione, spe & gratiarum actione, ideo promissiones edidit, et quidem vult hac ipsa bona fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, spem, patientiam crescere. Quarta, ut sint communefactiones de promissione gratiae, quia fidem, quae agnoscit filium & accipit reconciliationem, oportet semper praelucere in petitione corporaliū rerū, & quidem propter filium cetera promissiones edite & ratae sunt. Hac omnia comprehenduntur in dicto: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo dabit vobis. Quinta, quia Deus vult utrumque sciri, & subiectam esse Ecclesiam cruci, & inter ipsa pericula tamen mirabiliter seruari in hac vita, ut vniuersa admiranda cōseruatio Ecclesiae & omnes mirāda liberationes sint testimonia praesentiae Dei in Ecclesia, ut dicitur in Numeris. 14. Vt sciant Egyptij, quod tu Domine sis in hoc populo. Iosue 3. Sciatis quod Dominus Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. Ut sciat omnis terra,

terra, quod sit Deus in Israel. Esaia 37. Et nunc Domine Deus noster salva nos de manu Zennabherib, ut cognoscant omnia regna terra, quod tu solus sis Dominus.

DE QUINTO.

Cum omnes homines habeant peccatum, recte queritur, quorum obedientia placeat, & quorum non. Ad quam questionem breuiter respondeo. Peccata sunt duplicia. Quaedam enim sunt à scientibus & volentibus contra conscientiam, qualia in conuersis non sunt. Nam si conuersus labitur contra conscientiam (ut Dauid adulterio & homicidio) excutit Spiritum sanctum, abicit fidem, & reus fit ira Dei, & nisi agat rursus penitentiam, ruit in eternam poenam. Horrenda insania est, dicere tales retinere spiritum sanctum, ac fidem, cum Paulus aperte dicat, Gal. 5. Manifesta sunt opera carnis: talia facientes regnum Dei non possidebunt. Præterea deficientes à fundamento, hoc est, aliquem articulum fidei abicientes, siue eum intelligant, siue non intelligant: sed decepti præstigys, hi quoque desinunt esse sancti, & excutunt Spiritum sanctum, & fiunt rei æterna ira. Vt Arius, Fotinus, Manes, & similes heretici.

Quaedam peccata sunt non contra conscientiam, ut caligo & dubitatio, multa omissiones & viciosi affectus: quibus malis sancti repugnant, ne

ruant contra conscientiam: & credunt ea deleri per filium Dei. Hac caligo & immundities in homine non existimetur leue malum esse, propter quam dictum est: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Et tamen Filius Dei umbraculum est credentibus. Et si igitur hac immundities est in sanctis, tamen placent persona propter filium Dei, fide accipientes imputationem iusticie, iuxta illud. Beati quorum tecta sunt peccata. Item: Pro hoc orabit. te omnis sanctus. Item: Si actiones carnis spiritu mortificabis uiuetis. Hac peccata supra dixi nominari Venialia.

DE SEXTA.

Hic primum cauendum est, ne operum doctrinam cum causis efficiētibus iustificationis confundamus. Opera enim non ad causas efficientes, sed ad finales pertinent. Quare ne studiosi hic hallucinentur, nonnulla huc adyicienda sunt, & declaranda vocabula Mercedis & Meriti.

Scriptura vocat supplicia malis & premia bonis operibus reddita Mercedis nomine, unde & Deus iuxta *apostolum*, hoc est, mercedis retribueretur dicitur, *Ebraeos 10.* Sed sciendum est, nomen Mercedis, quæ bonis rependitur operibus, usurpari bifariam. Aliquando enim significat non debitum sed planè gratuitum officij vel laboris alienius debui premium, ut cum pater familias filio suo

suo vel seruo pollicetur & reddit aliquid non debiti pramij, pro officio diligenter quidem obito, sed tamen debito. Dedit enim filius & servus suo patri familias, quaecumq; ad eius gratiam et utilitatem potest prestare, his filiis & servis, cum quae debent, quamlibet diligenter perfecerint, ille non debet. (teste Domino Luca 17.) ne gratiam quidem, ne dum mercedem: Aliquando autem accipitur merces pro compensatione officij aut laboris debita, ut Roman. 4. Operanti verò merces imputatur non secundum gratiam, sed secundum debitum. Talis merces à Deo nobis deberi non potest, nam nos filij & servi Dei sumus, facti toti & refecti à Deo, & ab eius planè gratuita benignitate cuncta bona accipimus, in ipso vivimus, mouemur & sumus. Quocirca debemus huic patri & Domino nostro, longè & plura & perfectiora officia, quam in hac vita unquam prestemus. Ac proinde quicquid Deus nobis mercedis repperdit, id constat eum rependere nobis caritate & benignitate omnino gratuita, & non ex ullo aut debito aut condigno. Atq; ita vocabulū mercedis accipitur dupliciter, generaliter & specialiter: generaliter quidem pro quantis laboris compensatione, specialiter verò alias pro debita, alias non debita compensatione.

Porro mereri significat operam vel laborē pro mercede prestare, hoc est, facere aliquid, quod

non iure debes, pro quo tibi merces debetur. Iam nos nihil Deo omnino facere aut prestare valeamus, quod ei non debeat, aut propter quod ipse nobis debere possit, praestitum ei opera vel officij merito. Proinde scriptura nusquam dicit, Sanctos cum benefaciunt, aliquid mereri de Deo, sed sancti patres interdum ~~ita~~ ^{ita} ~~gens~~ ^{gens} ~~in~~ ⁱⁿ hac voce utuntur, pro eo quod est facere Deo aliquid gratum, cuius Deus mercedem rependet, non debitam. Ita & Meriti nomen, si usurpetur proprie, certum est significare aliquod officium aut beneficium, cui merces debeat: quod cum sancti patres usurpant, abutuntur eo pro operibus gratis Deo, & quae ille gratuita mercede remuneratur. Et Bernardus clare dicit: Nostra merita sunt via regni, non causa regnandi: quae orationis forma excludit merita à causis iustificationis, & ea tantum esse opera grata Deo, quae requirit à sanctis. Quare tamen si praemia tribuantur bonis operibus, tamen ipsa bona opera meritoria dici nequaquam possunt, nisi durissima Catachresi, à qua pijs omnino abstinendum iudico.

QUARTVM CAPVT.

OPERA CHARITATIS.

Quoniam in praecedenti capite de bonis operibus dictum est, hoc loco visum est speciem certam operum, quae caritatis nominantur, explicare,

care, & quatuor tantū attingam, idq̃ breuissime. Primum, quibus rationibus impells debeat quisq̃ ad præstanda proximo opera Caritatis. Deinde discrimen operum Caritatis significandum est. Tertio loco regulas ponā, ad quas opera præstanda proximo, exigenda sunt: Postremo loco pauca testimonia de operibus Caritatis colligam.

Quantum ad primum attinet, tria consideranda sunt, Efficiens causa, obiectum & finis. Efficiens prima est mādatum Dei, cui omnes creaturas obtemperare par est. Secunda est fides, quæ efficax est per Caritatem. Hæc enim per verbum iudicium format, cor excitat, atque organa gubernat. Tertia spiritus sanctus, quo donat Christus credentes, quo ducuntur, modo sint veri Christiani.

Obiectum, est proximus nostro opere & auxilio indigens, hic corde, ore & opere inuandus est, hoc nomine quod sit proximus. Idq̃ primum ratione creationis. Secundo, ratione similitudinis. Tertio, ratione communis vitæ & humanæ societatis: atq̃ hæc communia nobis sunt, non solum cum Christianis, verum etiam cum omnibus in mundo hominibus, Ethnicis & Iudæis. Quarto, ratione mystici corporis. Quinto, ratione regenerationis. Sexto, ratione vocationis communis piorum, quæ ad unitatem spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. Septimò, ratione

futura gloria: Atq; hac quatuor postrema Christianorum propria sunt, quæ coniuncta merito nos ad præstanda officia proximo incitare deberent, si vel mica fidei in nobis esset.

Finis porro quadruplex est, Gloria Dei, Sublevatio indigentis proximi, exemplum & edificatio aliorum, premium, sed de his alibi plura.

Discrimen operum proximo debitorum, quadruplex mihi videtur assignari, Luc. 6. Primum, corde non iudicare perperam de proximo, sed candide de ipso sentire, semperq; meliora de ipso sperare. Secundum, ore non condemnare, sed potius benignè de ipso loqui, ac sine calumnijs in meliorem partem omnia accipere. Breuiter voce querere proximi honestum nomen ac incolumitatem. Tertium, peccanti in nos condonare: remittite, inquit, & remittetur vobis. Quartum, Indigenti adesse consilio & opere. Consilio quoties illum à recto aberrare vides: Opere verò, aliàs dando largius Eleemosynam, aliàs mutuando hilariter, etiamsi simile officium ab eo non expectes. Nam mutuare cum expectatione similis officij vulgare officium est, etiam inter Ethnicos & peccatores, qui nondum sunt in familiam Christi per fidem vocati.

Regulae tres sunt: Verbum, Fides, Caritas, hæc enim tria modum præstadi proximo officium facile docebunt hominē piū. Verbum: Fōtes tui deriuentur foras,

foras, tu autē Domin⁹ eorū esto. Hoc verbū monet, ut nō ita opes effūdās, ut ipse indigeas, ac statū tuū honestē nō tuearis. Fides Mēbra cōmunia eiusdē corporis mystici complecti non desinit. Caritas fidei ancillatur.

TESTIMONIA.

Luc. 6. Estote misericordes, sicut pater vester misericors est: nolite iudicare, & nō iudicabimini: nolite cōdēnare, & nō condēnabimini: Remittite, & remittetur vobis, date & dabitur vobis. Hic Domin⁹ quatuor cōplectitur, preceptū, exemplū, discriminē operū caritatis et premiū. Mat. 5. Petēti abs te dato, et cupiētē mutuo accipere ne auerferis. Iob 6. Iudiciū absq; misericordiā erit ei, qui non prastiterit misericordiam. Matth. 9. Misericordiam volo, & non sacrificium. Proverb. 14. Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis.

Rom. 12. Caritatem fraternitatis inuicem diligentes. Item, necessitatibus sanctorū cōmunicātes, per caritatem serui aliq; alijs. Ephes. 5. Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit vos.

QVINTVM CAPVT.

VOCATIONIS SĒV OFFICIJ CVIVSQVE OPERA.

V*Alidē prolixam tractationē instituerē oportet, si singula officiorum genera nobis explicanda essent. Quare generalem tātū doctrin-*

nam, quæ particularibus officijs accommodabitur, tradam.

Vocationem vocamus vſitatè alicuius officij ſeu opzris peragendi functionem legitimã, eamq; duplicem facimus, communem & perſonalem. Illa omnium piorum communis, hac propria ſingulorum eſt.

Eſt ſiquidem Communis vocatio, qua ſumus per Euangelium euocati ex mundo, ut ſimus nona creatura, ſeu ſpirituales reges ſeu ſacerdotes. Quare regia officia & ſacerdotalia à nobis præſtanda ſunt, ut iuſticia induiti ſimus, & in ſanctitate exultemus, perpetua laude Deum celebrãtes offerendo illi hoſtias placentes, primum ſpiritum contribulatum. Secundo, ſacrificium iuſticiae. Tertiò, ſacrificium laudis, ac vitulos labiorum, conſitentium nomini eius. Quarto, hoſtias beneficentiæ & cõunionis, quibus iuagis eĩtas, id eſt, oblectatur Deus, ſeu placemus Deo. Quinto, hoſtiam rationalem propriorum corporum, Breuiter, omnem noſtram obedientiam, quam in hac cõmuni noſtra vocatione præſtamus, iuxta ipſius voluntatem, ſacrificij nomine dignatur Deus, idq; ob has cauſas.

Primum, ut ſciamus noſtram obedientiam Deo placere.

Deinde, ut ſciamus Deum eam ſerio requirere.

Tertiò,

Tertio, ut hisce notis pijs ab impijs discernantur.

Quarto, ut extet testimoniũ nostra erga Deũ gratitudinis, unde sacrificium Christianorum ευχαριστιδὲν dicitur: qua appellatione distinguitur a sacrificio, quod ἱλαστικὸν vocatur: de quo in tertia communium capitum classe, ubi de morte & passione Domini agitur, dicendum erit.

Porro regium munus, quod commune omnium piorum est, in eo consistit: ut iam peccato & mundo dominemur, ac superemus ea per fidem, qua mudi victoria est, ut qua nos inserit in Christum, qui solus est mundi victor.

Hactenus de communi officio Christianorum nunc ad personalem vocationem veniamus. Est autem Personalis vocatio, legitima functio officij alicuius, certa persona propria, ut vocatio ad imperandum, ad docendum, discendum, operandum. In hac requiruntur multa. Primum, ut habeat vocatio verbum Dei. non enim potest legitimum esse, de quo verbum Dei non extat in genere saltem officij. Quare hac regula tenenda est: omne officium faciens ad conseruandos & adiuvandos status à Deo ordinatos, ut œconomicum, politicum, Ecclesiasticum, mandatur primo & quarto præcepto, atque ideo in se legitimum, licitum & sanctum est. Si huc accefferit iusta & ordinaria vocationis designatio, fit etiam officium legi-

timum personæ respectu, & præterea cultus Dei
 in cōuersis & sanctis, requiritur ergo ut vocatio
 sit legitima, & ratione officij, & respectu personæ.
 Secundum, ut Fides & Caritas sint actionum in
 vocatione Regula. Fides Deum respiciet, mone-
 bitq̃, ut nec quicquā in officio cōmittas, quo glo-
 riam Dei ladas: nec omittas, quod requirit officij
 ratio: nec segniter facias opus Vocationis in con-
 spectu Dei, qui maledictum pronuntiat, qui facit
 opus Domini fraudulentè, Caritas proximum
 intuebitur, monebitq̃, ne cui sis iniurius, hoc est,
 ne vel curiosè aliena inquiras tuo neglecto offi-
 cio: vel inuideas ijs, qui te fortunatiores & præ-
 stantiores videntur: vel contemnas eos, quos te
 inferiores putas, seu qui viliorē vocationem vi-
 dentur adepti quàm tu: vel dolo ullo aut fraude
 circumuenias proximum tuum in tuo officio &
 vocatione: vel sis πλεονέκτης quouis iusticiæ &
 iuris titulo: Sed potius requirit Caritas, ut in tua
 vocatione maneat quietus, & ppria agas, adeo q̃,
 omnia referas ad vinculū sanctæ societatis, quem-
 admodum Paulus præcipit suis Thessalonicensi-
 bus. Tertium, perpetuò respiciendum est ad ver-
 bum, quo nritur tua vocatio, unde cōsolationem
 petes, si quid aduersi obtigerit. Quartum, Voca-
 tio ad gloriam Dei & utilitatem Republicæ, in
 qua vivis, referenda est. Quintum, Cogitandum,
 nihil feliciter agi sine Deo iuvante, nullum enim
 officium

officium est, nullaq; vocatio, qua non multum laboris & molestie habeat annexum: Vnde saepe in innocationem Dei prorumpendum, ut ipse difficultatem pro sua bonitate mitiget.

TESTIMONIA VOCATIONIS.

1. Corinth. 7. Vnusquisq; in qua vocatione vocatus fuit, permaneat.

Ad Ephes. 4. Hortor ego vos vinctus in Domino, ut dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine.

Rom. 13. Tanquam in die honeste ambulemus.

SEXTVM CAPVT.

VOTVM.

Votum promissio est spontanea, qua Deo fit.

Et est duplex: commune et particulare seu speciale. Commune Christianorum votum est promissio, qua in vniuersum Dei, qui est pater & filius & spiritus sanctus, nomen inanguramur, pollicemurq; nos illi omnem obedientiam, ac renunciamus diabolo eiusq; operibus. Hoc votum nuncupatum in Baptismo, confessione & Cæna Domini sumptione confirmatur: Estq; extra dubium piū & sanctum, ut quod habeat mādatum Dei & promissionem salutis. Sine hoc voto nullus adultus saluari potest.

Particulare seu personale seu speciale votum

est, quod aliquis sua sponte Deo promittit. Hoc quia duplex est, pium & temerarium, opus est prudentia, ut alterum ab altero recte distinguas: quod ut fiat, quatuor nobis perpendenda sunt.

Primum, quis sit is, cui nuncupatur votum.

Deinde quinos, qui vouemus.

Tertio, quæ res, quam vouemus.

Postremo, quo animo votum nuncupetur.

Quis est, cui votum nuncupatur?

Deus qui damnat suo verbo omnes ἑσθλοῦς καὶ κακοῦς: qui clamat: Frustra se coli mandatis hominum. Vnde hæc Regula colligenda est: quod nihil omnino vouere liceat, nisi conscientia prius statuat ex verbo Dei, se placere Deo, cui nuncupatur votum. Cum enim votum sit pars religioſe innocationis & confessionis Dei, fieri debet secundum verbum ipsius.

Qui nos qui vouemus?

Homines fragiles, Vnde monemur, quod votū non debeat pugnare cum vocatione nostra.

Quæ res quam vouemus?

Hic tria sunt perpendenda. Primum, an res sit possibilis, & in nostra manu posita. Secundum, an genus voti in communi voto includatur. Tertium, an ne ingrati videamur, cōtemnentes creaturas Dei, qui eas nobis contulit vtendas pro cōmoditate nostra cum gratiarum actione.

Postremum quod proposui spectandum est, quo animo

animo quis votū nuncupet. Hic admonemur, quo respiciat is, qui vouet: Debet autem respicere ad tempus prateritum vel futurum. Si ad prateritum respicit, erit votum aut exercitium pœnitētiæ, aut gratiarum actionis testimoniū. Si ad futurum respicit, eò pertinebit votum, ut vouentem cautiorem reddat, utq; stimulus quibusdam eum ad pietatis officia excitet.

Porro omne votum peccans contra has regulas, ut impium, rescindendum est, nullū enim vinculum esse potest, ubi quod homo cōfirmat, Deus abrogat. Sequenda igitur in temerarijs votis Regula est: In malis promissis rescinde fidē. In turpi voto muta decretum; Malum quod promissisti (inquit Bernardus) non facias, quod incautē vouisti non impleas, Impia est promissio, quæ scelere adimpletur. Proinde Monachus, qui vouet Monachismum, aut sacrificulus qui cœlibatū vouet, potest & debet bona consciētia votum suū rescindere. Primum enim suū Monachismum & cœlibatum pro cultu æstimat contra primam Regulam. Deinde quia temerē nuncupantur ab ijs, quibus præstandi facultas non est. Postremo, quia in voto communi, ut in genere, non includuntur, imò potius pugnant. Apertē enim cum voto communi pugnat, colere Deum mandatis hominum.

Porro errores papistarum de votis sunt plurimi. Primum enim votum esse opus supererogatio

nis dicunt. Deinde, factum cum voto magis meritum esse, quam sine voto factum. Tum voto matrimonium solui. Præterea votum esse opus consilij & non præcepti. Sed has nugas missas faciamus, quia tantum sunt ocioforum hominum somnia. Quare contra ista omnia hæc teneatur demonstratio.

Nullum opus lege Dei comprehensum, est supererogationis, aut consilij, nec liberum, sed necessarium, quia scriptum est: Cum omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite: Inutiles servi sumus, quod debuimus facere, fecimus. Omne opus Deo acceptum est lege Dei comprehensum. Nullum opus igitur Deo acceptum supererogationis aut consilij est, nec liberum, sed necessarium. Unde relinquitur, votum lege Dei non præceptum saltim in genere facti, Deo minime placere. Quod autem omne opus Deo acceptum lege Dei comprehensum esse oporteat, manifestum est. Nihil enim placet Deo sine fide. Item: Frustramur colunt mandatis hominum. Hac demonstratione contenti sumus, relinquentes Papistis sua de votis deliria. Porro testimonia de votis extant plurima Levitici 27. Dent. 23. Baruch 6. Nahum 1.

CAPVT VII.

CONSCIENTIA.

*Q*uia sapius conscientia facta est mentio hic nonnulla de ea adijciam. Multa sanè & philo-

philosophi & poeta de conscientia bona & mala scribunt. Plato in politicorū primo conscientiam bonā ἡδαιαν γνηστογόπον vocat. Iuuenalis malam describit inquires: Cur tamē hos tu Enasse putes, quos diri conscia facti Mens habet attonitos, & surdo verberare cadit? Pœna autem vehemens, ac multò senior illis, Quas aut Ceditius, gravis inuenit aut Radamā- Nocte dieq₃ suū gestare in pectore testem (thus, Vtramq₃ simul definit Ovidius ut artifex, hisce verbis:

Conscia mens ut cuiq₃ sua est, ita concipit intra Pectora pro meritis spemq₃ metumq₃ suis.

Verū quia hæc philosophica & poetica doctrina de conscientia, imperfecta & legalis est, fusius de ea dicam, & quatuor ordine exponā. Primum, definitionem generalem tradā. Deinde regulas de factis indicabo. Tertiò, nonnulla de differentijs cōscientie bona & mala adiiciam Postremò quaestiones sunt expediendæ tres.

Ex verbis Pauli, Roma. 2. definitio generalis extrahi potest: Ostendunt, inquit, opus legis scriptum in cordibus suis cōtestante eorum conscientia, & intra sese rationibus excusantibus aut ac cusantibus. In hoc Pauli dicto quatuor sunt diligenter expendenda. Primum dicit opus legis scriptum esse in cordibus eorum, hoc opus legis est discrimen honestorum & turpium. Secundò

dicit eos hoc ostendere. Nam dum religionem instituit, ostendunt Deum colendum: dum puniunt turpia & iniusta scelera, honestatem & iusticiam colendam testantur. Tertiò, pronocat ad internum testimoniũ conscientia. Quartò, qualis sit ille testis definit, intra sese λογισμῶν, hoc est, rationibus excusantibus aut accusantibus. Nam cum dicit in mētem venire rationes, quibus gētes quod recte factum est defendūt, & quod male & turpiter factum est, accusant & redarguunt, iuxta regulam operis legis cordibus inscriptam, aperte definit conscientiam esse naturalem quandam legis intelligentiam, quæ ut honeste facta probat, ita turpiter commissæ detestatur. Vel ut clarius fortè dicatur, Conscientia est iudicium mētis petitum ex lege, de facto, quod iudicium sequitur aut leticia aut trepidatio in corde.

Constat itaque conscientia Syllogismo practico & motu cordis, syllogismum practicum naturaliter comitate. Huius Syllogismi practici maior est regula certa, huic regula cum accommodatur per rationem factum in minori, concluditur mentis iudicium, quod naturaliter sequitur aut letitia aut trepidatio cordis. Hanc esse veram conscientie descriptionem ipsa conscientia in omnibus testari potest.

Regula autē triplex est, una naturalis, legalis alia, tertia Euangelica. Naturalis regula συν-

tenentis dicitur: & est scintilla quadam legis natura, qua aduersatur vicijs & mala perpetrata cōtinuo arguit, ut, Deus colendus est, honesta sectanda, & turpia fugienda, Syntereses sunt. Quidam ideo hanc regulam hoc nomine appellari putant, quia pertinet ad cōseruationem hominis, ne se peccati maculis inuoluat. Ex hac regula Oedipus & Iocasta mater sic colligunt:

Turpiter facta sunt supplicio digna.

Nos commissimus turpissimum factum, nempe incestum nefandissimum.

Igitur nos sumus scelerati, ac supplicio digni.

Hunc syllogismum tanta mentium trepidatio est secuta, quod non sustinentes tam graue onus, ille oculos eruerit, ne tantis maculis inuolutus aspiceret hunc solem, hac laqueo vitam finierit. Contra, Socrates accusatus se ita colligendo consolatur.

Honeste agere, ac benemeritum esse de re publica, est gloriosum ac premio dignum.

Ego honeste egi.

Igitur non culpandus sum, sed gloria potius & premio dignus, quod dum homines negant, dii immortales cumulate largientur.

Hanc collectionem letitia quadam animi est secuta, qua leniuit praesentem dolorem. Sed quia lux euangelij illi defuit, euentus non respondit. Nam ira Dei manet super eos, qui non credunt

in Filium.

Altera regula est lex Dei, qua decalogo continetur: cui etiam subycio leges magistratus, cuius nos subditi sumus, modo nihil precipiant contra naturam aut scriptam Dei legem: Hac regula ad duo capita refertur, ad obediētiā erga Deum, & iusticiā inter homines. Ex hac regula Saul sic colligit: Aut Deo obediendum aut pœna expectanda. Ego Deo non obedini, sed contra ipsius mandatū feci. Igitur Deus mihi irascitur, & infugit pœnas. Hunc Syllogismum secuta est tanta trepidatio mentis, quod tandem desperauerit. Verum Ioseph in Ægypto sollicitatus ad adulterium perpetrādum, & falsa dilutione coniectus in carcerem, ita ratiocinatur ex regula immota legis & voluntatis Dei: Deo probantur honesta facta eisq; promissu prœmia. Ego honeste feci nolens assentiri impudicæ adulteræ. Igitur Deus tuebitur iuxta suam promissionem meam innocentiam. Hunc Syllogismum secuta est letitia cordis, qua in carcere crexit animum, donec eum Deus liberavit, & amplissimo prœmio donavit, propter servatam castitatem.

Tertia regula est ignota rationi ac legi, quæ est vox Evangelij de reconciliatione, & peccatorum remissione propter Christum. Qui credit (inquit veritas) in filium, habet vitam æternam. Item: omnis qui innocauerit nomen Domini, sal-

nus erit. Ex hac regula David commisso homicidio & adulterio sic colligit. Deus promittit veniam pœnitentibus & credentibus. Ego tantis peccatis contaminatus, doleo ob peccatum turpiter cõmissum, Et in ipsum credo. Igitur Deus me recipiet in gratiam, et si indignum, & multis enormibus peccatis contaminatum. Hunc Syllogismũ secuta est in corde David tanta latitia, quod non solum se reconciliatũ Deo putauerit, verum etiam inter eos numerauerit, quorum Deus peculiarem curam habeat. Sic Manasses, Petrus, Paulus se erexerunt.

Ceterum quia conscientia talis, ex regula Euangelij valde tenera est, nonnulla de eius certissimis signis ac veluti fulcris, dicã, ne quis (quod multi, proh dolor, faciunt) conscientiam suam inquinatissimam pro purgata habeat.

Sunt itaq; quatuor fulcra bonae conscientiae.

Primum & precipuũ est, fiducia Christi, qua statuitur esse remissum peccatum, iuxta illud: Beati omnes qui confidunt in eo.

Secundum est bonum propositum, quo abiicitur peccandi voluntas. Qui enim in animo habet aliquando peccare, fidem quidem iactare potest, sed ea prorsus vacuus est.

Tertium, ardens desiderium vitam totam in posterum approbãdi Deo veris cultibus, inuocatione, gratiarum actione, predicatione Dei, di-

lectione Dei, dilectione erga omnes.

Quartum, est sancta in cuiusq. vocatione curra. Nam qui suos negligit (inquit Paulus) abnegavit fidem, & est infideli deterior. Hanc conscientiam Clemens Alexandrinus Stromateon sexto pag. 284. in Florentinis exemplaribus describit in hanc sententiam, inquiens: Bona conscientia (quā una voce iustitiam & pietas vocat) pietatē erga Deum & iusticiā erga homines tuetur, animam cogitationibus castis, verecundis sermonibus & iustis actionibus purā conservans. Hoc modo virtute à Domino praecepta, anima meditatur divina, malū quidem nihil aliud quā in scitiam, & actionem cum recta ratione pugnantem existimās. Pro omnibus praeerea Deo gratias agit audiendo, quae iusta sunt, legendo divina, querendo vera per oblationem sanctam, per precationem beatam, laudans, celebrans, benedicens, psallens. Huiusmodi anima ne ad momentū quidem temporis unquam à Deo auellitur. Haec tenus verba Clementis reddidi ut potui. Et profecto omnibus pijs conandum est, ut huiusmodi suam esse conscientiam verē affirmare possint.

Quarto loco proposui de differentiis conscientiae, nam alias mala, alias bona, dicitur: Sed utraque nunc vere nunc falso ita nominatur. Hic primum observandum, quod has differentias non sumat conscientia à iudicandi facultate, quae
nata-

naturale donum est, ideoque in bonis numerandum, quod donū nunc $\chi\rho\iota\tau\eta\epsilon\iota\omicron\nu\ \phi\upsilon\sigma\iota\kappa\omicron\nu$, nūc lux, mentis, & dictamē rationis, nunc naturalis liber, nunc alijs nominibus dicitur. Sed has qualitates accipit ab his tribus: facto praterito, affectu cordis presenti, & euentu futuro. Nam si mens sibi conscia recti facti est, letatur & spem bonam fouet (qua $\alpha\gamma\alpha\theta\eta\ \gamma\eta\omicron\rho\omicron\tau\epsilon\omicron\phi\omicron$ est, ut Pindarus ait) Conscientia bona dicitur. Contra, si mens sibi sceleris conscia est, trepidat, metuit pœnas, conscientia mala dicitur. Hinc utriusque definitiones extrinamus.

Conscientia bona est iucunda bene actæ vitæ recordatio cum spe & expectatione læti euentus. Sen, est lætus & iucundus motus cordis, cum conscientia recti facti coniunctus, propter quam copulam Conscientia dicitur, & non scientia. Mala vero conscientia est, mala ac crucians malè actæ vitæ recordatio, cum metu pœne coniuncta. Sen, mala conscientia est tristis ac cruciās motus cordis, cum scientia scelerati facinoris coniuncta.

Porrò conscientia bona falso dicitur, cum regula facti putatur vera & non est & factum congruit cum regula. Monachus habet regulam de sua Missa celebranda, quā cum celebrat habet conscientiam quidem bonam, sed falso bonam. Contra, si negligit, habet conscientiam malam, sed falso malam.

Iam quaestiones diluenda restāt. Prima, an liceat gloriari ob bonam conscientiam : ad quam Paulus respondet: Hec est gloriatio nostra, testimonium conscientiae nostrae, At contra idem Paulus. Qui gloriatur, in DOMINO gloriatur. Respondeo. Quilibet potest in suis recte factis gloriari, sed non extra Dominum. Quare has tres exceptiones constituamus. Primum, ut quicquid habemus boni, DEO feramus acceptum, nihil nobis arrogantes. Deinde, ut retineamus illud fundamentum, In sola misericordia Dei sitam esse nostrae salutis fiduciam. Tertio, ut in solo bonorum omnium autore acquiescamus. His iactis fundamentis, bona est, imò necessaria gloriatio vera in recte factis, quae gloriatio non erit Thraconicus fastus, sed approbatio conscientiae recte indicantis.

Altera quaestio est, utrum erronea conscientia obliget nec ne? Conscientia erronea obligat sic intelligendo, quod faciens contra, peccet : tamen quia illa obligatio nociva est, cū divina lege homo ad contrarium obligatur, Deus obligationē quae est per conscientiam erroneam, non acceptat. Quicquid enim sit vel repugnante vel hesitantē vel errante conscientia, peccatum est.

Tertia quaestio est, num satis sit cuilibet homini conscientia bona apud semetipsum? Augustinus respondet, duae res sunt conscientia & fama.

Con-

Conscientia necessaria est tibi, & fama proximo. Verum si conaris fama consulere quantum poteris, & nihil proficis, securus esto bona conscientia apud Deum.

CAPVT VIII.

VETVS HOMO ET
NOVVS HOMO EORVM-
QVE DIVERSA STVDIA.

Vetus homo & nouus homo metonymia Ebraica dicuntur. Nam substantia seu subiecti nomen pro adiuncto ponitur: & Epitheta diuersa studia innuunt. Dupliciter autem considerantur, alias enim ut inter se opponuntur, renatus & non renatus: expers fidei regniq; Christi, & vtriusq; consors atq; particeps: ille vetus, hic nouus homo dicitur. Vetus quidē, quia detinetur in sua originis iniusticia & peccato, Nouus verò, quia iam à peccato absolutus per fidem in Christum, regeneratus est, ut sit noua creatura.

Definitur autem ad Ephesios quarto, nouus homo hoc modo: Qui secundum Deum creatus est, in iusticia & sanctitate vera. Alias vetus homo & nouus non in diuersis hominibus, sed in eisdem, hoc est, in regeneratis opponuntur. Ut enim primo modo nouus dicitur propter fidem, ita secundo modo nouus dicitur propter novos fructus nouae arboris, hoc est, propter nouam

obedientiam & vitam, qua sequitur fidei iustificacionem. Quod autem in his, id est, regenerationis Spiritui opponitur, vetus homo dicitur. Unde Paulus veterem hominem interdum Carnis vocabulo, & novum Spiritus appellatione designat: Idq̃ duplici metonymia: Primum enim carnis & spiritus vocabula non pro substantijs, sed pro qualitatibus usurpat. Deinde causam pro effectu sumit, nam ut caro, hoc est, carnis viciositas pro rebellionem, ita spiritus pro motibus spiritualibus, qui excitantur per spiritum sanctum, accipitur.

Verum externus homo & internus alia dicuntur ratione. Est enim externus homo, quicquid ad presentem seu terrenam vitam spectat. 2. Cor. 4. Est autem duplex vita, terrena & cœlestis. Ut igitur conservatio terrena vite, qua non tantum ætatis flore, bona valetudine, sed opibus etiã honoribus, amicitijs & alijs subsidijs cõtinetur, exterior homo dicitur: ita interior homo est conservatio cœlestis vite.

Porrò veteris & novi hominis diuersa studia ad Galat. 5. describuntur, Et sancti perpetuã lucem veteris ac novi hominis in seipsis expeririuntur, ut Paulus de seipso testatur, Rom. 7.

Ceterum 1. Corin. 15. est alia hominis diuisio: homo primus terrenus Adam, secundus cœlestis, Christus: qua diuisio pertinet non ad substantiam, sed ad qualitatem & vim utriusque.

Quem-

Quemadmodum enim ab Adā habemus, ut uiuamus in hoc mundo tanquam rami à radice: ita Christus nobis principium est & autor cœlestis uitæ. Hoc adycere volui propter Manicheos, qui perperam hac epitheta ad substantiam retulerunt.

TESTIMONIA.

Ad Rom. 6. Vetus homo noster crucifixus est, ut aboleatur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato.

Ephes. 6. Deponite secundum pristinam conuersationem veterem hominē, qui corrumpitur secundum desideria erroria: Renouamini autem spiritu mentis vestre, & induite nouum hominē, qui secundum Deum Creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis.

Coloss. 3. Nolite mentiri inuicem, cum exueritis veterem hominē cum membris suis, & indueritis nouū, qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creauit eum.

CAPVT IX.

LITERA ET SPIRITVS.

Q*uia quid nouus & vetus homo sit exposuimus, non intempestiuum forte erit, nonnihil hic adycere de spiritu & litera. Huius enim rei recta explicatio geminum pariet nobis fru-*

Etiam : primum enim liberabit nos ab errore Origenis et Papistarum ; qui has voces ad interpretationem scripturæ referunt. Nam Grammaticum & Literalem sensum interpretantur literam, quam dicunt occidere. : Allegoricum verò Spiritum, quam dicunt vivificare : quo sanè errore nullus pestilentior esse potest ; aperit enim non solum fenestram hæreticis omnibus, ad faciendum quodlibet ex quolibet, verum etiam fidem extinguit, quæ ex Grammatico sensu & literali concipitur & dependit. Deinde & hunc fructum percipiemus, quod magis finis amaturi verbum Dei, cum illud nequâquam in tot Proteos transformandum nonerimus, & statuerimus. Deum clare & perspicue per verbum suum nobis loqui.

Porro occasionem istius erroris farnsit Origenes ex dicto Pauli. 2. Cor. 3. ubi sic loquitur Apostolus : Qui nos fecit idoneos ministros, non in testamenti, non literæ sed spiritus. Nam litera quidem occidit, Spiritus autem vivificat. Hic quid per literam & quid per spiritum significetur, ambigitur. Verum ut ad huius rei noticiam pertingamus primum quid litera, quidq; Spiritus in genere sint, videbimus : id quod ex collatione plurimum locorum facile deprehendetur, Rom. 7. *Non serviamus in novitate spiritus, & nõ in vetustate literæ.* Roma. 2. *Circumcisio cordis in spiritu, non litera :* Ad Corinthios opponit spiritum Dei vivit
tabulis

tabulis lapideis. Ex his locis apertum est, per vtrumq; significari doctrinam & opus, sed nomina illa differentias faciunt: ut litera quidem sit doctrina vel opus inefficax sine spiritu sancto, intus in corde efficaci: Spiritus vero sit doctrina vel opus in cordibus virtute spiritus Dei efficax. Non igitur hæc vocabula ad interpretationem pertinent, sed ad vim fructumque referenda sunt per metonymiam sine metalepsin.

Litera proinde erit doctrina tota Dei, scripta, lecta, intellecta, atq; adeo omne opus hominis sine efficacia spiritus intus corda renouantis. Lex ergo est litera, similiter Euāgelium, item Sacramenta, & omne opus, quando illa sola sunt, sine spiritus energia, & saluari in corde motu. Ita cōtra omnis doctrina, Lex, Euangelium, Sacramentum, opus, cum vna sensu cor penetrant, spiritus sunt, & non litera. Breuiter, cum inefficax manet aliquid, litera est, cum efficax est, spiritus nominatur.

Sed quomodo hæc interpretatio congruit cum Pauli dicto: Litera occidit, Spiritus viuificat? Si omnis doctrina sine spiritu est litera, occidit utiq; quare predicatio quoq; Euāgely videtur occidere, quod dictu absurdum videtur. Respondéo. Nec Lex, nec Euangelium simpliciter occidunt, sed propter euentum mors & vita illis tribuuntur. Cum enim lex auditur, & non adigit homi-

nem ad Christum vivificantem, dicitur occidere propter talem eventum. nam is qui sic legem audit, incurrat in mortē. Similiter cū Evangelium predicatur, legitur, intelligitur, dicitur occidere, non quod sit Evangelij occidere, sed quia talis eventus est eorum, qui nō credunt Evangelio praedicato. Atq; hoc est, quod dicit Simeon, Christum esse positum multis in ruinam. Item: *Qui non credit, ira Dei manet super eum.*

Sacramenta itidem dicuntur occidere, non institutoris consilio, sed ex eventu, Sacramentis sacrilege abutentium, sine fide & timore Dei. Atq; haec ita intelligenda sunt, cū littera & spiritus seorsum dicuntur de lege, Evangelio, Sacramentis, operibus. At si collationem instituis inter vetus & novū testamentū, seu inter legem & Evangelium, quemadmodū Paulus facit. 2. Cor. 3. alio respectu dicuntur. Nam ubi ad hanc collationem venit, vere & congruenter dicitur, legis naturam esse literaliter docere homines, ita ut ultra aures non penetret. Evangelij autem naturā esse spiritualiter docere, quia gratia Christi sit instrumentum. Quatenus itaq; Lex & Evangelij opponuntur, dicitur illa littera occidens, hoc spiritus vivificans, quia illius praedicatio sine Christo mortua est, huius praedicatio vivificum salutis ministerium existit.

FINIS II. CLASSIS.

EX-

EXPLICATIO CA- PITVM TERTIÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

PRÆDESTINATIO.

QUEMADMODVM DOCTRI-
 na Prædestinationis longè utilissi-
 ma est, modò rite ac sobriè tractè-
 tur. Nam aeterna Dei prædestina-
 tio est fundamentum & prima
 causa bonorum omnium, quæ à Deo percipimus:
 Ita nullibi periculosius erratur, quàm hic, ubi à
 verbo tracto ad humanas cogitationes deslecti-
 mus. Quare consilium Pauli in hac doctrina se-
 quamur, qui immensam Dei bonitatem in ea con-
 siderandam proponit: ad gratiarum actionem in-
 citat: inde petit salutis credentium certitudinem,
 per eamq; omnia merita humana destruit. Hic è
 nim verus fons est, unde haurienda est divina
 misericordia cognitio: Hic vs obstruitur omnibus
 hominibus, ne quid arrogare sibi ausint vel que-
 ant. Idcirco meminisse oportet finem huius do-
 ctrinae, quos Paulus tradit, & querendi non sunt
 alij fines, præter & contra verbum Dei in nostri
 perniciem, quemadmodum multos fecisse, prob

dolor, manifestū est. Hac praefanda duxi, ut studiosi non abhorreant ab hac doctrina, sed de ea forment iudicium ex scriptura & verbo Dei, non ex humano cerebro.

Vt autem ordinem aliquem in huius mysterij explicatione teneamus, sex excutienda proponā, quae in praedestinationis doctrina praecipua momenta videntur.

Primum enim regulis quasdam tradā, quibus confirmabitur conscientia, ne Stoicae opinioni de praedestinatione subscribat.

Deinde, quis sit ordo in praedestinationis negotio dicam.

Tertiō, unde iudicium de praedestinatione sit petendum, exponam.

Quartō, praedestinationis definitionem ex prioribus capitulis colligam.

Quintō, qualis sit praedestinationis certitudo, undeque petenda sit, ostendam.

Postremo loco adijciam nonnihil de finibus & usu praedestinationis.

Regulae itaque observandae haec sunt:

Prima, Nequaquam ex ratione, sed ex solo verbo Dei nobis patefacto, indicandum est de praedestinationis mysterio. Haec regula confirmatur ex eo, quod aliunde nō sit de voluntate Dei indicandū, quā ex verbo. Regula usus, ut excludas ex hac negotio stoicas de necessitate opiniones, quib⁹

tollitur

tollitur cōtingētia, & laeditur gloria Dei, prauig-
 mores confirmantur, & epicurismus inuehitur.
 Secunda, Promissio gratia est vniuersalis. Con-
 firmatur regula multis testimonijs, Mat. 23. Ve-
 nite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis,
 ego reficiam vos. Ioh. 3. Sic Deus dilexit mundū,
 ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui
 credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aet-
 nam. Rom. 3. Iusticia Dei, per fidem Iesu Christi
 in omnes, ea super omnes credentes. Rom. 10. Idē
 Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant
 eum. Rom. 11. Conclusit Deus omnes sub inobe-
 dientiam, ut omnium misereatur. 1. Tim. 2. Deus
 vult omnes homines saluos fieri. Esa. 53. Omnes
 nos quasi oues errauimus, & posuit Dominus in
 eum iniquitatem omnium nostram. Usus regula
 est, ut hanc vniuersalem promissionem nobis de-
 i et omnibus demus, ac iuxta mādātum Dei Christiānū
 induamur: qui omnes ad se vocat, & omnibus sua
 beneficia gratis offert fide accipiendae.
 Tercia. Non est προσηγορία apud Deum.
 Haec regula expresse traditur, Rom. 2. Acto. 10.
 Per e comperta, quod non sit προσηγορία De-
 us, sed in impiā gente, qui timebat eum, & operatur
 iusticiam, acceptus est ipsi. Ephes. 6. Sciētes,
 quod & vester ipsorum Dominus est in cælis, &
 προσηγορία non est apud eum. Galat. 2. Perfor-
 nam hominis Deus non accipit. Deu. 10. Circum-

cidite praeputium cordis vestri, & cernicem vestram ne induretis amplius. Quia Dominus Deus vester ipse est Deus deorum & Dominus dominantium, Deus magnus & potens & terribilis, qui personam non accipit, nec munera.

Verum ad huius regula declarationem nonnulla adscribam ex Commentarijs Philippi ad Romanos qui sic ait: Vitate describitur acceptio personarum esse, datur equalia in equalibus. Oritur autem scientia prohibens προσωποληψία ex fontibus iusticiae. Iusticia est aequalitas, sed ordinata secundum mensuram aliquam, ut, Iudex iustus est iustus, cum aequaliter mensuram servat: punit fontes & defendit innocentes, nec discedit a mensura propter alia accidentia in hominibus, & contra hanc mensuram facere inaequalitas est: quae est iniusta & tyrannis. Ideo cum dicitur: Apud Deum non est acceptio personarum, tribuitur ei laus iusticiae & aequalitatis: cuius haec mensura est: Vniuersaliter irascitur Deus peccato in hominibus: vniuersaliter & recipit omnes ad mediatorem confugientes. Hanc mensuram suo sapientissimo & iustissimo consilio sanxit, & vult immotam esse. Et fingere, quod non seruet hanc aequalitatem, est tribuere ei προσωποληψία. Ideo & Paulus inquit: Deus vult omnes homines saluos fieri. Et actenus praecceptor.

Vsus regulae est, ut ipsum opponamus Stoicae opinioni

opinionem & imaginationem, quae fingit, in Deo inaequalitatem esse, & consolemur nos, quod Deus sit aequalis, Velitque omnes ad mediatorem confugi-
entes recipere sine omni personarum acceptione.

Quarta, In Deo non sunt ponenda contradi-
ctoria voluntates. Confirmatur regula, quia ipse
cor & cor dānat. Deinde est Deus verax, omnis
homo mendax. Usus regula est, ne Sophistica si-
namus nobis auferri vniuersales sententias, qualis
est illa Domini: Venite ad me omnes &c. Et illa:
Deus vult omnes homines saluos fieri. Matt. 22.
Ierusalem, Ierusalem, quoties volui congregare
filios tuos, quemadmodum cōgregat gallina pul-
los suos sub alas suas, et noluisti. Hic Christo Do-
mino tribuere vel diuersam à Patre voluntatem,
vel quod alia secreta voluntate voluerit, quam
verbis se voluisse ostendit, horrenda in Deū blas-
phemia est. Quare certò statuamus, Deum verè
id velle, quod se sua voce velle testatur. Cum di-
cit Paulus: deus vult omnes homines saluos fieri,
Deum incōstantia & mendacij arguit, quicunq;
Deum quorundam salutem nolle putat, quantum
sane ad cōsiliū creationis attinet. Quod autem
quosdam aeterna morte punit, id fit, quia nolue-
runt Deo volenti ipsorum salutem, obedire.

Quinta, Gratia superat peccatum. Hac regu-
la Pauli est, cuius hic est usus, ne ob magnitudi-
nem peccatorum desperemus, sed cōfugiamus ad

illum, qui plenius gratia & veritate est: ipsius enim sacrificium sufficiens est ad omnia quantumvis enormia peccata expianda.

Sexta, Vt in primo parente Adam lapsum est totum humanum genus: Ita promissio data Adamo pertinet ad totam eius posteritatem. Confirmatur regula promissionis verbo: Semē mulieris conteret caput serpentis. 1. Cor. 15. Sicut in Adā omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur. Hoc non solum de resurrectione, quae est futura, intelligendum est, verumetiam de salutari vivificatione, in ijs, qui Christum in hoc mundo possideant. Regula itaq; usus est, ut porrectam nobis dextram Dei, hoc est, Dominū nostrū Iesum Christum apprehendamus firma fide, unde fiet, ut vita & iusticia Christi donati promissam spem consequamur.

Septima, Quia tamen videmus multos ruere in eternā damnationē, tenenda est et haec regula: Deus nō praedestinat quēquā hominū ad malum culpa, sed ad malum poenae, seu supplicium eternum, propter culpā admissam ab omnibus ijs, qui non convertuntur. Nam de ijs qui convertuntur, est immota voluntas Dei: Viro ego, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur & vivat. Si igitur ad creationis consiliū respicimus, Deus nullum condidit ad aeternum exitium, Et si respicimus euentum, multi sunt ad exitium conditi: Pius pa-
ter

ter nullum filium generat ad patibulum, si consilium generationis spectatur: Verum si euentus ob maliciam filij, patris pio voto non respondeat, dicitur pater filium ad patibulum generasse. Ad eundem modum si creationis consilium consideretur, neminem destinavit Deus certo exitio: At si euentus spectatur, impium dicitur ad diem malum creasse. Deus enim mortem non fecit, neque latatur in perditione vivorum. Sed ut culpa ab homine, ita iusticia in Deo est: qui hominem non conuersum ad poenam, non ad culpam: ad punitionem, non ad transgressionem: ad interitum, quem ira iusti iudicis peccantibus reddet, non ad interitum, quo in se iram Dei peccantium iniquitas prouocauit, Dominus praedestinasse dicendus est.

Huius regulae usus est, ut timeamus Deum, ne pronocemus iram Dei nostra securitate & impoenitenti corde, ac ita praeter opinionem et expectationem incidamus in manus Dei vinetis. Has regulas ideo huic doctrinae praepone volui, quia non dubito eas plurimum doctrinae et consolationis continere, ne vel sinamus nos Sophistica in opiniones stoicas pertrahi, vel securi reddamur aut laquei ad apprehendendam gratiam omnibus oblati: à qua nemo excluditur, nisi qui se ipsum sua excludit malitia & dissidentia.

De ordine actionum Dei in praedestinationis negotio Paulus est consulendus, qui ponit quinq;

gradus actionum Dei in hac doctrina: quæ sunt, præscientia, electio, vocatio, iustificatio et glorificatio. Præscientia præscit Deus sua futura facta. Electione ordinat & disponit apud sese quod est factururus. Vocatione inuitat quos antea præscinit & elegit. Iustificatione præscitos, electos & vocatos a reatu absoluit, & in Filio unigenito caros habet. Glorificatione, iustificatos donat æterna vitæ fruitione, quæ est fructus ultimus & meta predestinationis. Hæc confirmatur verbis Pauli Roman. 8. Nonimus, inquit, quod iys, qui diligunt Deum omnia simul cooperantur in bonum, iys scilicet, qui iuxta propositum vocati sunt sancti, quoniam quos præscinit, hos etiam prædestinavit conformes imaginis Filij sui, ut sit ipse primogenitus inter multos fratres. Quos vero prædestinavit, eos & vocavit, eos etiam iustificavit: Et quos iustificavit, eos etiam glorificavit. Nec alia huius rei causa querenda est, nisi ea, quam Paulus novit, quæ est, iudoxia Dei in Christo Iesu, & Philanthropia, quæ est ἡ ἐξ ἐνεργῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων, Habitus beneficii hominibus.

Ex his etiam haud obscure intelligi potest, quod tertio loco proposui. Vnde videlicet iudicium de predestinatione petendum sit. Paulus enim certam regulam tradidit, nimirum hanc: Quos prædestinavit, hos & vocavit, sentiens vocatos esse prædestinatos. Verum ut hoc ritè intelligatur,

tur, sex circumstantiae nobis spectanda sunt.

Prima: Quisnam vocat? Deus, cuius vocatio ut est gratuita, ita & ἀμεταμέλητος, hoc est, cuius enim non pœniteat, Rom. 11. Hic obiter observandum, quod electionis vocabulum & pro causa & effectu ponitur in Scriptura. Aliquando enim significat eam electionem, qua ante initium mundi elegerat salvandos, hoc est, credētes in Christum. Aliquando huius electionis effectum, nimirū vocationem, cum communem piorum, qua in filios Dei adoptātur, tum particularem, qua ministros verbi ad predicandū officium destinaverat. Porro electio illa prior dicitur interdum per tropū Liber vitae. Liber autem Catalogum Ebraica consuetudine significat, ut Genes. 3. Liber generationum Adam, id est, catalogus. Vnde liber vitae, est catalogus iustorum, qui praordinati sunt ad vitam. Dicuntur autem praordinati propter eventum, non quod Deus diues in omnes, misericordia & gratia vllum ad certum interitum, si cōsiliū formationis respicis, fecit. Hunc catalogum Deus repositum apud se habet. Itaq, nihil aliud est liber vitae, quam aeternum Dei cōsiliū, in eius pectore definitum, quo nos adoptavit in filios, & ad vitam aeternam destinavit in dilecto. Hunc librum Ezechiel cap. 13. Scripturam domus Israel appellat. Psal. 69. liber viventium dicitur. De hoc libro deleri dicuntur, qui fidem & confessionem

abijciunt. Cum iustis autem in hoc libro scribi dicantur, qui fide se erigunt, & confugiunt ad mediatorem. Atq; hac ratio loquēdi de arcano Dei consilio, seu aeterna Dei electione, sumpta ab humana consuetudine est, ad quam demittit se Dominus, ut aliquo modo percipiamus predestinationis divinae doctrinam.

Secunda circumstantia, Quando vocat? Ab initio mundi, statim post lapsum parentū nostrorum, ipse Dominus vocare cepit, & postea nonnunquam per Angelos, interdum per prophetas, postea per Filium & Apostolos, & hodie vocat omnes, quibus ex sua bonitate Euangelium patefacit. Tertia circumstantia, Quos vocat? Omnes, ad quos suum Euangelium venit. Omnes qui sentiunt suum onus. Venite (inquit) ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos. Item: Ite in mundum uniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturae. Nam ut promissio & misericordia Dei est uniuersalis, ita etiam vocatio, ut supra dictum est.

Quarta circumstantia: Qua causā vocationis est? nulla alia, quam iudicia paterna, misericordia, philanthropia & dilectio. Rom. 9. Eph. 1. & Ioh. 3. Huc accedit meritoria causa, nempe λόγον Filij, per quod vocati à creatu absoluntur, & donantur iustitia Christi, in quo credentes sibi caros reddidit Dominus, quos elegerat

gerat in ipso ante constitutionem mundi.

Quinta circumstantia: Quid requirit Dominus in vocatis? Fidem & sanctimoniam. Fide enim induimus Christum, accipimus Spiritum sanctum, quo obsignatur nobis electionis promissio. Sanctimonia vita est fidei indicium, ad quam sanctimoniam electi sumus.

Sexta circumstantia: Quis finis? Predicatio gloriae & gratiae Dei, qua caros nos habuit in dilecto. Verum si extra verbum indicare velis de hoc mysterio, hac sequentur incommoda. Primum contentus ministerij verbi, & exercitiorum pietatis. Hinc sequitur impaenitentia & peccandi indulgentia, ac tandem desperatio, Quare semotis carnis prophanis cogitationibus, quas ratio ingerit saepe sine verbo, retineamus vniuersalem salutis promissionem: nimirum, quod omnis qui crediderit, saluus erit, quod omnis qui invocauerit nomen Domini, saluabitur. Iam ex iis quae dicta sunt, colligi potest praedestinationis definitio in hunc modum.

PRAEDESTINATIO est electio, qua Deus aeterno consilio elegit salvandos ante creationem mundi in Christo Iesu, & ordinatio seu dispensatio divina, qua ordinavit & vocavit, ordinat, & vocat electos voce Evangelij, iuxta beneplacitum suum in adoptionem filiorum Dei, per eundem Christum, quem fide possident, electionis aeternae testi-

monium certissimum. Idq; ut in vera sanctitate & puritate gloriam gratia Dei pradicent electi. Hæc definitio ex superioribus collecta est, & Ephes. 1. Paulino testimonio confirmatur. Verum si placet, breuior definitio sit hæc Augustini: Prædestinatio est gratuita adoptionis preparatio, qua nos prædestinatos adoptavit in filios per Iesum Christum. Breuius adhuc: Prædestinatio est divina voluntatis per gratiam electio. Fulgentius definit, sempiternam esse dispositionem futuri operis Dei.

Quintum quod proposui, fuit de certitudine prædestinationis, quantum ad singulos homines attinet, quæ nobis clarissime in Domino nostro Iesu Christo patet. Quemadmodum enim in electione nostri primas gratuito beneplacito Dei tribuere oportet: Ita rursus ea ab effectibus proprijs nobis cognoscenda est. In hac certitudine assignanda periculose à Sophistis erratur. Quare illorum sententia omissa, ex verbo Domini colligam quatuor causas, quarum Prima est, vocatio & communicatio mysterij salutis, per vocalem prædicationem. Nihil enim periculosius aut magis præposterum est, quam omissa vocatione electionis nostræ, certitudinem querere in abscondita Dei præscientia, contra verbum & voluntatem Dei. Quare ex vocatione de hoc arcano indicandum est, iuxta consilium Pauli ad Rom. 8.

Quos

Quos elegit, hos & vocavit; & contra: Quos vocavit, hos & elegit. Itaq; Paulus vnicuiq; vult vocationem esse pro electionis testimonio. Est enim vocatio Dei fixa & ratior. Deus ab ea discedere minime vult.

Secunda certitudinis causa est Spiritus sanctus, intus operans fidem ad vocationis verbum, certificans de promissis divinis, & excitans ad Dei cultum. Hoc comprobatur ad Ephes. 1. his verbis: In quo & vos qui credidistis, ob signati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hereditatis vestrae.

Tertia causa certitudinis est nonitas vitae seu sanctitatis, ad quam electi sumus. Neque enim debent à se invicem separari sanctitas vitae & electio aeterna. Sic enim docet Paulus ad Ephes. 1. Vt sumus sancti & irreprehensibiles coram ipso in dilectione. 2. Thess. 2. Elegit vos Deus ab initio in salutem, per sanctificationem Spiritus & fidem veritatis. Et Petrus: Quapropter fratres operamur, ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciat. Hac enim nota electi se probant non frustra vocatos, si bona conscientia, vitae integritas fides professioni respondeat. Has tres causas hoc sequens Pauli testimonium continet: Qui vocavit hos per gratiam et Evangelium nostrum in acquisitionem gloriae Domini nostri Iesu Christi. Hic vocatio, fides & sanctifi-

catio cōiunguntur. Hac diligenter notanda sunt, ne præterita voluntatis Dei revelatione, in qua acquiescendum, feramur extra verbum in profundum labyrinthum.

Quarta certitudinis causa, sacramenta sunt, verbo vocationis addita. Sunt enim sacramenta, ut sigilla gratiæ Dei, ita eterna prædestinationis nostræ certissimæ testimonia. His certitudinis causis contenti sumus, & cum timore & vera invocatione expectemus promissam salutem, hæc spes nequaquam fallet nos. Est enim fundata in dilectione Dei, à qua nulla creatura nos poterit auellere.

Postremum sequitur de usu & finibus prædestinationis, quæ in quinque posita sunt. Primum enim prædestinationis doctrina tollit opinionem meritorum humanorum. Quis enim fieri potest, ut sua causa effectus sit prior? Nunc autem sanctificatio effectus est prædestinationis, proinde fieri nequit, ut ex meritis estimetur electio. Secundo magnificare nos facit hæc doctrina ministerium verbi, per quod vocamur. Nam cum nos vocat Dominus, electionem suam confirmat. Sunt enim tres electionis gradus. Prædestinatio, designatio ab utero, & vocatio, quæ est effectus & cōplementum utriusq. Nā prædestinatione ante mundi initium elegit. Designatione ab utero elegit, cum nos in hunc finem eduxit, ut in nobis, quod statuit,

statunt, cōpleat. Vocatione adoptat in filios, quos elegit & designavit. Huc pertinet ministerium verbi, quo nobis tantus gratiae thesaurus adferitur. Tertio, electio admonebit nos gratiarum actionis. Finis enim electionis nostrae est, ut cōsecrati Deo, ipsum per omnē vitam nostram corde, ore & opere laudemus & celebremus. Quarto, cōsolabitur nos hac doctrina sub cruce. Quoties enim castigat nos Dominus, fiducia electionis animos erigere debemus, certi, quod qui vocavit, etiā liberet, quantumvis vel totus orbis collabi videatur. Quinto, quoties aliquid subita mutationis prae opinionē & spem nostrā suboritur: quoties audimus persecutores Euāgelij grassari in pios: cum circūferuntur rumores de defectio- nibus regnorū, provinciarum, civitatum & mā- gnorum hominum ab Euangelio, consolemur nos hac electionis doctrina, ut veniat nobis in mentē dictum Pauli: Firmum fundamentum Dei stat, habēs sigillum hoc, Novit Dominus qui sunt sui.

TESTIMONIA PRÆDE- STINATIONIS.

Ephe. 1. Quemadmodum elegit nos in ipso ante mundi creationem, ut simus sancti & incul- pati in conspectu suo per caritatem, qui prae- destinauit nos in adoptionem per Christum Iesum in sese, secundum beneplacitum voluntatis suae, in

L. iij.

laudem gloria gratia sua, qua nos caros reddidit in dilecto.

Act. 13. Et crediderunt, quotquot erant predestinati ad vitam eternam.

Iohan. 15. Ego scio, quos elegerim.

Iohan. 10. Omnes mea vocem meam audiunt, & ego novi eos, & me sequuntur, & ego vitam eternam do eis, & non peribunt in aeternum, & nemo rapiet eos de manibus meis.

Huc pertinent 9. 10. & 11. capita ad Romanos, in quibus cavendum, ne alienas à proposito, ut plurimi faciunt, disputationes seſcicmur.

SECUNDVM CAPVT.

ECCLESIA.

Ecclēſia Græca vox eſt, ἀκκληία, hoc eſt, euocando dicta, cuius vocis uſus apud Athenienſes fuit. Cœtus enim ciuium voce præconiſ de reliqua turba euocatus ad audiendam ſententiã ſenatus, ἀκκλησία dicebatur. Hinc vocabulum Apoſtoli tranſtulerunt ad ſuum inſtitutum, propter ſimilitudinem. Eſt enim Eccleſia Apoſtolico uſu cœtus hominum, voce præconum uerbi euocatus è regno mundi, ad audiendam & recipiendam ſententiã Dei, de ſalute generi humano parta per Chriſtum Pontificem. Huius rei pulcerrimũ exemplum in Abrahamo habemus, qui cum eſſet idolatra apud Chaldeos, inde voce Dei

Dei euocatus in terrā Canaan, cui obtemperauit, & cultum iuxta eius voluntatem prestitit, et si in eadem terra non pauci impij & hypocritæ fuerunt. Hinc iam plenam definitionem elicere nō erit difficile, qualis hæc esse poterit.

ECCLESIA est cætus hominum, euocatus à regno Satanae, ut Christum audiat, sequatur; eiq; vero cultu seruiat, ut q; huic Christo vero capiti suo ita adhaereat, ut suis membris coalescat, unumq; corpus constituat, ac tandem per eundem Christum fruatur in cælo perpetuo Dei & Angelorum consortio. Breuius: Ecclesia est congregatio membrorum Christi, id est, sanctorum, qui credunt verè & obediunt Christo, cui in externa societate hypocritæ & multumali admixti sunt, iuxta parabolam de Zizanijs.

Hæc Ecclesia varijs titulis ornatur in scriptura. 1. Tim. 3. domus Dei videntis dicitur, quia in medio nostri, quos adoptionis gratia in filios recipit, habitat. Huius domus Architectus est Christus, Ebra. 4. & fundamentum, 2. Cor. 3. Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, qui est Christus Iesus, sed quomodo ritè super Christum edificatur Ecclesia? Si ipse solus statuitur pro sapientia, iustitia, sanctificatione, redemptione satisfactione, purgatione, denique vita & gloria. Columna & fundamentum veritatis, 2. Tim. 3. dicitur, quia suo ministeria veri-

tatem propagat & tuetur, pura Evangelij prædicatione. Unde colligitur, illic nõ esse Ecclesiam, ubi veritas sepulta iacet, & horrendum in modũ diruta, eversa pedibus calcatur. Non dicitur columna veritatis, quasi ex ipsa simpliciter penderet veritas, sed hominum respectu. Sustinet enim Ecclesia veritatem, dum eam puram retinet & sinceram: dum prædicatione transmittit ad posteros: dum suo preconio ornat. Galat. 4. cœlestis Ierusalem & mater fidelium dicitur. Ierusalem quidem cœlestis, quia originem à cœlesti gratia trahit, & fide sursum habitat. πολίτευμα enim Ecclesie in cœlis est, Philip. 3. Mater verò fidelium dicitur Ierusalem, quia semen vite corruptibile apud se depositum habet, quo nos formatur, fouet in utero, edit in lucem, lacte & cibo procreatos alit. Quorũ mater est Ecclesia, Deus pater est, qui per Ecclesie ministerium filios sibi generat & tollit, Vocatur & hereditas Domini Psal. 2. 1. Pet. 5. idq; ideo, quia Christo in peculium data est Ecclesia, cum reliquus mundus interim maneat in sua cœcitate sub regnò Satana. Ephe. 1. Corpus Christi dicitur, cuius caput est Christus, quia sua plenitudine Ecclesiam absolvit perficitq;, & quia capitis gloria membris ceteris communis est, mouentur hac appellatione de glorificatione Ecclesie, quam habitura est una cum capite suo Christo Domino.

Sunt

Sunt & alia appellationes Ecclesie, ut sunt: Virgo, sponsa, ciuitas murata, vinea, ager, messis, regnum colorum, regnum Christi. Has appellationes intelligere & excutere facile est, modo metaphorica hæ appellationes integris similitudinibus reddantur.

Distinguitur Ecclesia in militantem & triumphantem, & definiunt Militantem congregationem esse omnium fidelium sub Christo rege in hoc mundo adhuc militantium contra diabolum, carnem, mundum. Huius Ecclesie arma ad Ephe. 6. recensentur. Triumphantem dicunt eam Ecclesiam, quæ parta victoria per Christum nunc in cælis cum beatis spiritibus triumphat, quæ olim post resurrectionem plenum triumphum ager.

Sed quare una dicitur, cum tot sint cœtus dispersi per orbem, quarum singuli Ecclesie titulum sibi vendicant? Ecclesia unitas non consistit in cohabitationibus, neq; in externis ritibus aut ceremoniis, sed in doctrina & fidei consensu. Nam in omnibus, qui in Christum verè credunt, unus est Spiritus, unus est Dominus, unū caput Christus, una fides, una spes, unū baptisma, unus Deus & Pater omnium unusq; aduocatus & mediator Iesus Christus. Hinc est, quòd toti Ecclesia dicitur ad Gala. 3. Omnes vos unus estis in Christo Iesu. Atq; ob hanc causam CATHOLICA etiā dicitur. Quia ubiq; & semper omnia Ecclesia Chri-

sti mēbra in spiritu, doctrina & fide consentiunt. Idem Catholicon usu Ecclesiastico captum est appellari, quod in Ecclesia creditum est, semper & ubiq; & ab omnibus.

Hinc nascitur & alia Ecclesie diuisio, qua diuiditur in Catholicam & Particularem, Sed hac pars est catholica Ecclesie.

Porro ut Ecclesia constet & fulcitur quatuor partibus, nimirum doctrina, sacramētis, ceremonijs & disciplina, de quibus suis locis dicetur: ita eiusdem signa non fallacia sunt hac tria simul, 1. consensus in doctrina Euangelij incorrupta, scilicet, in fundamento, 2. legitimus usus Sacramentorum, 3. obedientia ministerio debita, iuxta Euangelium.

TESTIMONIA DE ECCLESIA.

Ebra. 12. Accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatē Dei uiuentis, Ierusalem cœlestem, & ad innumerabilem angelorum cœtum, & ad concionem primigenitorum qui conscripti sunt in cœlis, & ad inducem vniuersorum Deum, & ad spiritus iustorum perfectorem.

Eph. 5. Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, ut illam sanctificaret, mundatam lauacro aque per verbum.

*Psal. 26. Vnā petij à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in Domini domo omnibus diebus
vitæ*

vitam meam, ut videam voluntatem Domini, & visitem templum eius.

Psa. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine.

Psal. 91. Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei floreant.

Psal. 35. Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine. Dilexi decorem domus tue, & locum habitationis gloriae tuae.

Psal. 121. Rogate quae ad pacem sunt Ierusalem, & felicitas diligentibus te, propter domum Dei nostri quasi bona tua.

Ebra. 10. Non relinquentes congregationem nostram.

1. Corinth. 1. Non sint inter vos schismata, sed sitis coagmentati eadem doctrina & eadem voluntate.

Mat. 12. Qui non congregat mecum, dispergit.

CAPVT III.

SYMBOLVM ET TESSERA ECCLESIAE.

Symbolum Ecclesiae Christi nota quaedam est, per quam à reliquo mundo discernitur Ecclesia, seu, est professio Christianae religionis, Quae admodum enim Symbolum militare, quod Latini Tessera dicitur, est signum, quo socij ab hostibus & exploratoribus dignoscuntur: ita Symbolum

Ecclesia est Tessera militum Christi, id est, credentium, per quam se, & uni Christo nomina dedisse, & ab alijs omnibus in mundo sectis dissentire testantur. Hoc Christianum Symbolum Irenaeus traditionem Apostolicam vocat, quia Apostoli putantur unanimi consensu articulos nostrae fidei, qui Symboli apostolici nomine usitate appellantur, collegisse & Ecclesia commendasse. Continet autem Symbolum praecipua capita totius religionis Christianae. Nam causas nostrae salutis optimo ordine enumerat. Orditur à primo fonte, & ita paulatim ut per gradus progreditur ad finem, qui est vita aeterna, in qua perpetua quedam celebratio Dei vigeat. Verum ut nos certum quendam ordinem in explicatione teneamus, primum Symboli partitionem, deinde, quid in singulis partitionis membris querendum sit, observemus.

PARTITIO SYMBOLI.

Quatuor sunt Symboli membra maxima, Primum est de Deo Patre, & fide in ipsum. Secundum de Deo Filio, & fide in eundem. Tertium de Spiritu sancto, & fide in illum. Quartum & ultimum est de effectu totius Trinitatis & fide oblata bona accipiente. Atque ita Symbolum in universum duo requirit à Christianis. Primum veram noticiam persuasionemque doctrina. Deinde fidem, per quam acquiescimus in Dei verbo, & firmiter statui-

statuimus nos verè accepturos, quæ Deus promittit. Nam Symbolum Christianum non tantum est externa quedam Doctrina confessio, sed cordis seria fiducia in Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Caterum in explicatione partium Symboli hunc ordinem sequi non erit inutile. Primum historia consideretur. Secundo eius probatio ex verbo Dei adijciatur. Tertio fides ipsa, quæ versatur circa doctrinam, qualis sit ostendatur. Quarto, quid fides inde colligere doctrina & consolationis debeat.

PRIMUM MEMBRVM.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli & terræ.

Hic primū historia de Deo cognoscenda est, quæ ad tria capita refertur, nimirū ad unitatem essentie diuinæ, personarum trinitatem, & diuinæ virtutis efficaciam, de quibus in genere vide ea, quæ in prima Classe capite primo dicta sunt. Hic solummodo ea exponam, quæ verba Symboli recensent. Loquitur itaq; hoc membrū de Deo Patre, prima in diuinis persona, atq; ei tria tribuntur. 1. Quod sit Pater. 2. Quod sit omnipotens. 3. Quod sit creator cœli & terræ. Secundo huius historia confirmatio petatur ex primo, secundo & tertio capitibus primæ Classis. Tertio, qualis hic fides requiritur, nēpe certa noticia huius historia de prima persona in Trinitate, & fiducia

in ipsam, quod vero talis sit nobis, qualis hic describitur, quod sit Pater, qui nobis bene velit: quod omnipotēs, qui possit tueri & defendere eos, quos in suā tutelā recipit. Quarto, ut ex eo, quod sit Pater, colligamus ipsius paternā erga nos voluntatem, qua vult nobis libenter adesse & nos inuare. Ita ex eo, quod sit omnipotens, statuamus illum & posse aduersarios nostros opprimere, & velle potenter liberare nos ab omnibus malis. Hic quoq; fides meminerit, quare Deus sit sibi Pater, nimirum propter Christum, qui dedit potestatem filios Dei fieri omnes, qui credunt in nomen eius. Soli enim credentes adoptionis gloria gaudere possunt. Porro de creatione vide supra Classe prima, capite secundo.

SECVNDVM MEMBRVM

DE FILIO DEI.

Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto : natus ex Maria virgine: Passus sub Pontio Pilato crucifixus, mortuus & sepultus: Descēdit ad inferna: Tertia die resurrexit à mortuis: Ascendit ad cœlos: Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Primum, historia Christi ad quatuor capita referri potest: ad diuinitatem, humanitatem, officium

cium & fidem in ipsum. De primo & ultimo in prima Classe dictum est, de duobus medijs hic descendendum est. Historia itaq; humanitatis Christi in sex partes in Symbolo secatur. Prima est de conceptione & nativitate Christi. Secunda de passione & morte. Tertia de descensu ad inferos. Quarta de resurrectione à mortuis. Quinta de ascensione in cælum. Sexta de aduentu eius ad iudicium. De his ordine dicendum est, ubi prius huius secundæ personæ in diuinitate nomina & titulos explicauero, ex quibus diuinitas ipsius & officium intelligi possunt.

PRIMUM vocatur IESVS. Hoc nomen Ebraicum est, Filio Dei in Circumcisione impositum, idq; mandato Dei per Angelum Mat. 1. Complectitur autem hoc nomen miro compendio, qualis sit persona Filius Dei, quale officium, adeoq; cur in hunc mundum venerit. Nam primum hæc vox (IESVS) significat, quod Filius Dei ab æterno à Patre genitus, sit verus deus verusq; homo ac saluator populi sui. Huius enim gratia aduenit in mundum, ut populum suum, hoc est, credentes, ab æterna morte & ira Dei liberatos, vita donaret æterna. Hoc ita esse, docetur multis Scripturæ testimonijs. Primum ex promissione seminis, Secundum ex Euāgelica historia, Tertium ex pluribus locis veteris & noui Testamenti, quæ non est opus referre, præsertim cum in prima Classe

nō pauca huius generis enumerata sint. Porro fides in hūc Iesum Θεῶν υἱὸς talis esse debet, qualis in unicum saluatōrē, hoc est, certa, fixa qualis Hemorrhōisa, Iairi atq; aliorum plurimorum, qui ad ipsum Dominum in sua necessitate tanquā ad unicam salutis ancoram confugerunt.

Porro, meditatio fidei in his consistit. Primum quotiescunque hoc nomen nobis in mentem venit, cogitabimus nos sine hoc IESU extremē perditos esse. Nam si nobis saluator est datus, sequitur profectō, quod sine hoc saluatore habeamus in damnatione, idq; ob peccatum nostrum. Secundo admonemur hoc nomine, quod salus ab ipso solo sit petenda & expectanda. Nā si solus Filius est IESVS, hoc est, saluator, relinquitur, nulla opera, nulla merita, breuiter, nullam creaturam nos ē damnatione commerita eximere posse. Tertiō opponendum est hoc nomen desperationi, magnitudini peccati, indignitati, particularitati, potentia & viribus Diaboli. Nam cū hic Iesus verus sit Θεῶν υἱὸς, haud dubie poterit & volet omnes ad se confugientes tueri & saluare. Quarto sciamus hoc nomine compendium totius Euangelij contineri. Nā & admonet nos peccati nostri, & monstrat filium Dei saluatorem, qui fide apprehendendus est, quemadmodum verba Symboli sonant: Credo in Iesum, &c.

Secundus titulus, quem Filio Dei tribuit, est

CHRI-

CHRISTVS, qui sanè titulus modum salutis per Filium Dei parta compendiosè monstrat. Què admodum enim prior appellatio Filium Dei saluatorem esse monet, ita hæc, quomodo nobis sit Saluator factus, indicat, nimirum eo, quod sit Christus noster. Hæc enim appellatio metonymicòs significat, quod Iesus sit Rex, Pötsfex & Prophetæ, qui suo regali sacerdotio & doctrina suis salutem acquisiuit.

Sed quomodo Regis nomen illi competit?

Et si regnum Christi considerari potest tripliciter, nam eius est triplex modus, quorum primus est potèntia, secundus gratia, tertius gloria: tamen solummodo medi rationem habèbo. Regis itaq; nomen primum Christo competit, quia vendicauit sibi regnū, nempe Ecclesiam, quam inuaserat diabolus, Psal. 20. Secundo propter victoriam, qua superauit superbū illum tenebrarum regem. Tertio propter defensionem, qua potenter omnes eos, quos in suam tutelam suscepit, hoc est, eos, qui ad se confugiunt, qui se Dominum ac Regem agnoscūt, qui deniq; sibi homagium præstant fidele, defendit. Hic omnes sui regni, hoc est, Ecclesie ciues ex fide in æternū beatos reddit. Atque hæc breuiter de regio Christi officio.

Cur dicitur Sacerdos?

Quia de sacerdotio Christi nuper admodum à

R ij.

me disputatum, volo easdem Hypotheses huc ascribere, quæ ex disputatione Apostoli ad Ebraeos collectæ sunt.

HYPOTHESES DE SACER- DOTIO CHRISTI.

1.

Quoniam peccatores sumus, rei mortis æternæ propter peccatum, aut æternum nobis fuit periculum, aut reconciliatio cum Deo offenso inveniunda erat.

2.

Verum quia reconciliatio sine compensatione iniuriæ Deo factæ, & sine sacerdote & mediatore fieri non potuit, Sacerdos necessarius erat, qui nobis Deum offensum reconciliaret, facta simul iniuriæ compensatione.

3.

Quoniam autem maior est ira Dei, quàm ut eam sustinere posset purus homo, & iusticia Dei requirebat, ut aliquis in humano genere satisfaceret, λόγος Dei æternus assumpsit humanam naturam, ut fieret mediator & sacerdos, qui iram Dei placaret.

4.

Cæterum, quia in huius sacerdotis noticia & fide nostra reconciliatio cum Deo, & salus est posita, pio studio ratio sacerdotij Christi querenda est.

5.

5.

Videtur autem mihi plana & perspicua sacerdotis nostri Christi noticia referri posse ad quinque capita, quæ sunt: Conditio personæ, officium, testimonium, duratio & applicatio cum usu.

6

Conditio duplex consideranda occurrit in persona huius sacerdotis, naturarum videlicet & qualitatis.

7.

Conditio naturarum est, quod hic sacerdos sit Deus & homo, una persona, aliàs enim Mediator esse haud potuisset. Nam ut sua diuinitate Patri, ita nobis humana natura societate coniunctus est.

8.

Huius coniunctionis causas Irenæus explicat hisce verbis: Oportebat mediatorem Dei & hominum propter suam ad utrosque inimicitiam, in amicitiam & concordiam utrosque reducere, & facere, ut Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo.

9.

Conditio qualitatis nostri Sacerdotis ab Apostolo explicatur, quod sit sanctus, innocens, impolutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis, quo unica oblatione perfungi posset suo sacrificio.

10.

Officij partes tres numerantur, docere suum populum, orare pro ipso, ac offerre Deo oblationem pro peccatis populi sui expiandis.

11.

Doctrina ipsius est Evangelij prædicatio, Intercessio durat usque ad iudicium. Oblatio semel peracta est in perpetuum efficax, & tanquam recens semper apparet in conspectu Dei.

12.

Porro in oblatione plura perpendenda occurrunt, ex quibus fides concipitur, foveatur & alitur, primum, quod Sacerdos & sacrificium simul sit ipse Christus Θεάνθρωπος, deinde, quod Deo Patri obtulerit semetipsum per æternum Spiritum. tum quod pro humano genere reconciliando Patri cœlesti sacrificium suum peregerit. Postremo, quod semel peracta victima nūquam iteranda sit. Nam una oblatione consummavit in sempiternum sanctificandos.

13.

! Porro quia sacerdos omnis alicuius fœderis seu testamenti sponsor & mediator existit, Videndum necessario, qualenam sit huius nostri Sacerdotis fœdus.

14.

Tametsi autem multa in hoc fœdere concurrunt, tamen eius præcipua membra sunt: obligatio

tio mutua inter Deum & homines, ac fœderis confirmatio.

15.

Obligatio ex parte Dei est, quod Deus promittit, se propitium fore iniquitatibus nostris, fore Deum nostrum (qui daturus sit leges suas in mentem nostram, & scripturas easdem in cordibus nostris, idque propter Filium, & sacerdotem & hostiam, qui semper viuit ad interpellandum pro nobis) adoptaturum nos in filios, donaturum Spiritu sancto, & tandem in gloriosum Christi regnum nos introducturum.

16.

Obligatio ex parte hominis est, quod homo se vicissim committat fidei Dei, credat in ipsum, expellet bona promissa, ac ipsi suam vitam perpetuò approbare conetur. Hac vita approbatio est conditio cōsequens non antecedens. Christus enim consummatus omnibus obtemperantibus sibi factus est autor salutis aeternae.

17.

Confirmatio fœderis huius effusione sanguinis Christi nostri sacerdotis facta est: in cuius rei testimonificationem & memoriam perpetuam, diuinitus in Ecclesia duo Sacramēta ordinata sunt, Baptismus & Cœna Domini.

18.

Duratio sacerdotij Christi typo, testimonio
R iiij.

diuino & viſtima preſtantia comprobatur.

19.

Typus quidem durationem figurat. Nam ſecundum ordinem Melchizedech eſt ſacerdos cōſtitutus, qui neq; initium dierum, neque vita finem habens, aſſimulatus Filio Dei, manet ſacerdos in æternum.

20.

Teſtimonia Patris typum declarans eſt hoc: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchizedech..

21.

Preſtantia viſtimæ eſt, quod ſemel ingreſſus Chriſtus in ſancta, ſatiſfecerit pro omnibus mundi peccatis, inueneritq; redemptionem perpetuo duraturam, & nunc appareat vultui Dei pro nobis.

22.

Applicatio præterea ſacrificij Chriſti fit per fidem. Sic enim Paulus docet: Quem Deus conſtituit propiciatorem per fidem in ſanguine eius.

23.

Vt enim nobis ipſe Chriſtus ex mera gratia & Philanthropia ſua beneficia offert: ita nos viſſim oblatam gratiam cordis brachijs, hoc eſt, fide apprehendere & tenere debemus.

Cum

24.

Cum autem hanc gratiam fide possidemus, regales sacerdotes constituimur, quibus incumbit, ut iusticia & sanctitate induti hostias offeramus Deo gratas per Christum, mediatorem unicum. Nam ut ipse nostras conscientias ab operibus mortuis emundat: Ita nos vicissim excusso peccati iugo, Deo viventi servire debemus.

25.

Ex ijs quæ hætenus dicta sunt, (ut rem in angustius contraham) duas extruiam definitiones, unam sacerdotis Christi, alteram novi Testamenti, cuius sponsor est Christus.

26.

Sacerdos itaque summus & verus, est persona una, Deus & homo Iesus Christus, mundus & purus ab omni peccato, amans hominum, ex decreto Dei Patris proferens Evangelium, offerens seipsum semel pro hominibus, & persolvens λύτρον, & applicans sua merita credentibus in æternam redemptionem, pro quibus & interpellat apud Patrem.

27.

Nouum Testamentum est pactum Dei cum hominibus, sancitum sanguine Christi, in quo ut Deus promittit se ignosciturum peccatis hominibus propter Filium victimam & Mediatorem: Ita homo vicissim fidei Dei se committit, credit in Deum,

cum promissione obedientia erga ipsum.

28.

Ex his patet, non solum leuiticos sacerdotes typicos tantum fuisse, verumetiam sacrilegos esse Papistas, qui suum missaticum sacrificium & histrionicam saltationem mundo obtrudunt, in contumeliā Christi sacerdotis, ac si sua unica & perfectissima victima non fecisset satis pro mundi peccatis. Porro de veteri & nouo Testamento copiosius dicam infra. Huc de sacerdotio Christianorum nonnulla adijciam.

DE SACERDOTIO

CHRISTIANORVM.

Sunt'ne Christiani omnes sacerdotes?

Sunt profectò. Nam per communicationem omnis regeneratus aqua & Spiritu, quemadmodum à Christo Christianus appellatur, ita per eundem rex & Sacerdos constituitur. Hinc Petrus Christianos regale sacerdotium nuncupat. Per Christum enim habemus ius verbum Dei docēdi, seruata cuiusque vocatione. Habemus ius inuocādi Deum, iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis &c. Item: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis, Habemus praterea ius offerēdi sacrificiū, sed eucharisticon vel laudis. Nam ne-

mo

mo mortalium sacrificium propiciatorium offerre potest. Is enim honos soli summo Pontifici Christo Domino competit. Christianorum enim sacrificia supra enumerata sunt, capite 5. secunda Classis, ubi quinque genera recensui: Spiritum contribulatum, sacrificium iustitiae, sacrificium laudis seu vitulos labiorum confitentium nomini Dei, hostias beneficentiae & communionis, & hostiam rationalem propriorum corporum. Micheas interrogat, quid dignum Domino offerret? Huic respondetur: Indicabo tibi, ô homo, quod sit bonum, & quid Dominus requirat abs te, utique facere iudicium & diligere misericordiam, & humilem ambulare coram Deo tuo.

Porro, quantum ad illos attinet, quos hodie vulgò sacerdotes appellamus, sciendum est, quod triplici nomine ita appellentur. Primum, quia una cum aliis Christianis inaugurati sunt Christo, & sacerdotes eatenus recte vocantur, quatenus verè Christiani sunt. Deinde imitatione populi Israelitici, qui sacerdotes appellarunt eos, qui in ministerio verbi & sacrificiis legis occupati erant, atq; hic honos soli Tribui Levitica concedebatur. Tertiò placuit sanctis Patribus, Apostolorum successoribus, hoc angusto titulo sacerdotali eos ornare praeter alios, qui verbum Dei docent, administrant Sacramenta, annuntiant hominibus, sola Christi sacerdotis summi victima deletum pecca-

tum, mortem & damnationem. Veteres sacerdotes legales animalia obtulerunt. Sed Apostoli & reliqui sacerdotes Christi seu Euangelij, homines ipsos mactant, vivumque sacrificium Deo per Euangelium offerunt. Paulus Apostolus hoc sacrificio se functum testatur, cum gentes mactarit gladio Euangelij, ut fieret oblatio acceptabilis Deo, sanctificata per Spiritum sanctum, ad Rom. 15.

Ceterum, sacrificium Papiisticum plane sacrilegium est. non enim institutum est, ut doceat Christum, & mactet homines Deo gladio Euangelij, sed ut immolet Christum pro vivis & mortuis: ita contaminans & conculcans sacrificium Christi, Qui Christus ideo sacerdotio aeterna redemptione inuenta est functus. Ita enim cap. 10. ad Ebraeos legimus: Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum, sedet ad dextram Dei, de cetero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius: una oblatione consummavit in sempiternum sanctificandos, id est, eos, qui sanctificantur. Sacrilegi ergo sunt sacerdotes Papiistici, qui, quod à Christo sacerdote perfectum est in aeternum, impudenter iterare audent.

Sed cur addit Symbolum, Filium
eius unicum?

Cum Christus nominatur Filius Dei, mens non imaginabitur generationem carnalem, sed divinam

nam: non temporariam, sed aeternam, qua Deus Pater ab aeterno Filium genuit. Unde Micheas cap. 5. Ex te enim egredietur, qui sit Dominator in Israel, & egressus eius ab initio à diebus aeternitatis. Hac vox, Filius, distinguit personam Christi seu aeterni λόγος persona patris. Debemus igitur certò statuere, quod Christus & unigenitus & verè Dei filius sit, quod semper fuerit cum Patre, alia tamen persona, quemadmodum Iohannes cap. 1. testatur.

Quod autem additur, quòd unicus sit filius Dei, distinctionis causa additur. Nam necesse est hunc Filium ab adoptiuis distinguere. Solus enim Christus est aeternus & naturalis Dei Filius, eiusdem potentiae & essentiae cum Patre. Alij autem sunt filij adoptione, nimirum qui credunt in hunc unicum Filium Dei. Dedit enim potestatem filios Dei fieri omnes, qui credunt in nomen eius. Hic quia filius Dei est, potest omnia quae vult, vult autem omnia, quae sunt in salutē animarum nostrarum. In hoc ergo unico Dei filio in omni tentatione haerendum est certa fiducia. Promisit enim se apud nos futurum, usque ad consummationē seculi. Fides itaque nostra hunc fructum uberrimum haurire potest in omni afflictione. Nihil enim potentius est ad consolandam afflictam conscientiam, quam cogitare, nobis regem et sacerdotem esse Filium Dei, qui hoc titulo

unicè oblectatur, ut rex, sacerdos & saluator ad se confugientium dicatur.

Præterea Christiani hunc Christum agnoscunt suum Dominum, idque potissimum ob duas causas. PRIMVM iure creationis, gubernationis & providentiæ. Etenim ut creator omnium est, ita Dominus, cuius nos subditos profiteamur. Deinde iure redemptionis, nos enim suo sanguine redemit, 1. Corinth. 6. 1. Iohan. 1. Rom. 4. Tit. 1. Sed de hac re infra copiosius. Atque in hunc modum tituli, quos Domino tribuit Symbolum, naturam & officium Christi aperte docent.

PRIMVS ARTICVLVS DE HUMANITATE CHRISTI, NEMPE de conceptione & natiuitate.

*Qui conceptus est de Spiritu sancto
natus ex Maria virgine.*

In conceptione & natiuitate Domini nostri Iesu Christi circumstantias sex potissimum consideremus. Prima quod ab Angelo annunciata sit eius conceptio, 2. quod conceptus sit de Spiritu sancto, 3. quod natus sit de virgine, 4. quod ea virgo fuerit desponsata viro, 5. quod ex prosapia David fuerit illa virgo, 6. quo tempore natus sit Christus.

DE PRIMA.

*PRIMVM igitur ab Angelo annuntiatur
Domini*

Domini conceptio, quia summum bonitatis diuina erga homines beneficium est natiuitatis Christi. Voluit igitur Deus id Maria per Angelum nunciare, ut totus mundus sciat, negocium diuinum esse & arduum. Hic Angelus Mariam primum salutat, deinde legationem suam exponit, tum obiecta carnis diluit, & signo certificat. Salutatio fauorem Dei Virgini annunciat, ut sciat se Deo gratam esse, ei que placere, 2. legatio exponit, quod sit paritura Dei Filium, mundi saluatorem, 3. obiecta carnis cum diluit, potentiā Dei nobis commendat, ut quantumuis tota rerum natura cōtraria esse videretur, tamen voce Dei, & signo ei addito, firmiter nitendum sit. Non enim impossibilis apud Deum vlla res.

DE SECVNDA.

Deinde cōceptus est de Spiritu sancto, hoc est, non de substantia, sed operatione & efficacia Spiritus sancti. Ita enim Angelus respondet Virgini: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Hinc Augustinus: Per gratiam Dei, seu potentiā Dei & operationem Spiritus sancti, de carne Virginis assumptum est, quod verbo est vnitū. Idq; ideo, si ex virili semine fuisset, cum omnibus natis Adam immundus extitisset. Quod autē ex carne natum est, caro; mendacium, & vanitas. Iohan. 3. Nunc autē per Christum oportuit fieri gratiam & veritatem,

non igitur potuit de viro concipi, sed oportuit id fieri occulta quadā Dei virtute: Quò omnis peccati purus & sanctus, nos quoq³ purificaret, & sanctificaret, futurus Patri hostia sancta & incontaminata. Deinde de Spiritu sancto conceptus est, ut sciamus, quicquid filius loquitur, esse ipsissimam Patris voluntatem. Est enim Spiritus sanctus amor Patris & Filij substantialis. Præterea, quia Spiritus sanctus est spiritus sanctificationis & purificationis. hic enim ex sanguine, quem purificauerat, Christi corpus edificauit & sanctificauit, ut esset mundum & immune ab omni peccato, ut supra quoque dictum est.

DE TERTIA.

Tertia circumstātia est, quod natus sit de Virgine. Hic primum obseruemus varias hominum in mundum propagationes, quæ quatuor sunt: Prima solius Adam, qui ex humo creatus est, 2. solius Eue, quæ ex Ada costa edificata est, 3. solius Domini Christi, qui ex sanguine virginali, per operationem Spiritus sancti, sine virili semine, natus est, 4. communis. est enim hominum omnium aliorum, qui ex seminis virorum & mulierum coniunctione nascuntur.

Quòd autem ex Virgine nasci debuerit, plures sunt cause. Prima, si fuisset ex viri & mulieris seminibus coniunctis natus, in peccatis fuisset conceptus & natus. Sed decuit eum, qui venit ut tolleret

tolleret peccatum, absq; peccato esse. Conueniebat igitur, ut nouo quodam modo & conciperetur in Virgine, & nasceretur ex Virgine. Secunda causa uaticinia fuerūt, Gen. 3. Semen mulieris conteret caput serpentis. Gene. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo, hoc est, eius, scilicet mulieris, filius. Esa. 7. Ecce virgo pragnans pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, id est, nobiscum Deus, θεὸς μετὰ ἡμῶν & Saluator. Nam idē hoc nomen ualet, quod Iesus. quemadmodum ex supra dictis manifestum est. Tertia causa, ut esset signum spiritualis regenerationis qua non ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo est, Iohan. 1. Vnde Augustinus: Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum corpus nasci de virgine, ut significaret sua membra de virgine Ecclesia secundum Spiritum nascitura.

DE QVARTA.

QVARTA circumstantia est, quod virgo mater Domini fuerit viro desponsata, idque ob quatuor causas potissimum factum est. Prima, ut hac ratione commendaretur dignitas matrimonij, 2. ut consuleretur pudicitia, fama & vita Virginis, 3. ut Ioseph esset custos Virginis, & Pueri nutricius. 4. ne hostes haberent quod obijcerent Christianis, ac dicerent illorum Christum illegitimum esse.

QUINTA circumstantia, quod ex profapia David fuerit Virgo orta, id duabus causis enuisse videtur. Prima propter oracula. Fuit enim predictum, ut nasceretur de profapia David, id quod notissimum fuit, non solum ipsis Scribis ac Pharisaeis, sed toti populo Iudaico, & externis principibus, qui praerant isti populo. Fuit enim primum Abrahæ promissus, deinde, quod ex tribu Iudae esset oriundus. Tum iuratus est David, Psal. 132. Iuravit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Secunda, ut magis confirmaretur, hunc esse Messiam, quem ex Abrahæ Davidisq; lumbis oracula legis & Prophetarum tanto tempore antea promiserant.

DE SEXTA.

SEXTA circumstantia est temporis, quo natus est Christus: in quo primum oracula sunt observanda. Est enim natus regnante Augusto, Luc. 2. Vnde prophetia Iacob certificatur, qui Gen. 49. ita prädixerat: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat Silo. Huc hebdomada Danielis pertinent: Vnde hac temporis circumstantia connincit, hunc Filium virginis vere esse Christum. Nam eo tempore est natus, quo dictum erat.

Confirmatur igitur hinc fides in Christum verum

rum Messiam, & confutantur Iudæi, qui excacati ob suam malitiam adhuc Christum expectant, quem sperant fore monarcham mundi.

Hæ sex circumstantiæ, de quibus brevissime dixi, in hoc articulo diligenter sunt considerandæ. Plurimum enim faciunt, tum ad historiam rectè intelligendam, tum ad fiduciam concipiendam in hunc Filium, & fouendam.

Porro Christus Dominus veniens in hunc mundum, respectum habuit ad quatuor potissimum. Primum ad Patris voluntatem, cui obediendum fuit, 2. ad scripturas certificandas & confirmandas, 3. ad genus humanum, quod sua victima erat liberaturus, 4. ad diabolum, ad quem superandum venit. Christus enim apparuit (ut inquit Iohannes) ut destrueret opera diaboli.

SECUNDA PARS DE HVMA- NITATE CHRISTI, NEMPE DE passione & morte.

Hæc pars historia Christi maximè admirandum opus continet, de passione & morte Domini nostri Iesu Christi, qui passus & mortuus est propter peccata nostra, quemadmodum plurima testimonia veteris & novi Testamenti ostendunt. Ipsius enim passio & mors sacrificium propiciatorium est, quo Deus propiciatus, id est, pius & clemens redditur ys, pro quibus sacrificium pera-

Etum est. Vt autem doctrinam dominica passionis distinctius teneamus, primum dicam de sacrificio propiciatorio, quid sit, & quot ad illud requiratur. Deinde causas passionis dominica breuiter attingam. Tertio, de effectibus nonnulla adiungam. Quarto antithesin adijciam. Postremo veram meditando dominica passionis rationem exponam.

Quid est Sacrificium propiciatorium,
& quæ ad illud requiruntur?

Sacrificium propiciatorium est opus placans iram Dei pro alijs, & satisfactorium pro culpa & pœna aeterna. Sic enim inquit Dominus, Ioh. 17. Pro ijs sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati in aeternum. Deinde constat ex scripturis, proprium fuisse officium Christi seipsum offerre, sicut dicit Scriptura, ipsum unica oblatione sanctificasse suos. Item, semel apparuisse per oblationem suam. Hinc & quid sit sacrificium propiciatorium, & quod unicum sit, nempe Iesu Christi, apertissime colligitur. Porro ad huius sacrificij perfectionem quinque requiruntur, primum, Deus, cui offerendum est, 2. sacerdos, qui offert, 3. res quæ offertur, 4. res, pro qua offertur, 5. fœdus seu testamentum. Est enim omnis sacerdos sponsor fœderis alicuius. Hinc Filius Dei est sacerdos, qui seipsum obtulit Deo Patri pro genere humano liberando ab aeterna morte.

Quæ

Quæ sunt causæ passionis
Domini?

Obiectum mouens, προκαταρκτην, quod vocant, fuit calamitas humani generis, & tyrannis diaboli in genus humanum. Impellens causa interna, fuit amor Dei Patris erga suam creaturam. Sic enim inquit Dominus, Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. Obsequens causa, fuit ipse Filius Dei, qui, ut inquit Paulus, usq; ad mortem crucis obediens fuit Patri. Instrumenta fuerunt diabolus, Scriba & Pharisei, Pilatus & carnifices ipsi. Formalis causa fuit ipsa passio, qua petenda est ex historia Evangelica, qua distingui potest in quinque actus seu membra, qua his versibus continentur:

*Hortus, Pontifices, Reges, Crux atq; sepulcrum,
Historia passi membra notanda Dei.*

Hæc singula membra plures habent articulos, de quibus Evangelica historia consulenda est. Finales verò hæ sunt. Prima, ut glorificetur Deus ob iusticiam & misericordiam. Secunda, ut saluetur genus humanum, quod peccato perditum fuit, quando hunc sacerdotem fide apprehenderit. Tertia, ut destrueret Christus opera diaboli sua morte. In hoc enim apparuit (ut inquit Iohannes) ut destruat opera diaboli. Has causas omnes miro compendio complectitur Dominus, Iohan. 3. ubi

ita inquit : Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.

Qui sunt effectus passionis Domini?

De ijs tantū effectibus breuiter attingam, qui ad humanā redemptionē pertinent, de quibus extant sanctorum Patrum breues sententiae, quibus summam fructus Dominicae passionis complexi sunt, qualis haec est: Christus passione sua vicit diabolū, quem ligauit, Infernū, quem spoliavit, Mortem, quam superauit, Mundum, quem contempsit, Supplicium, quod detulit, Caelum, quod aperuit. Et Augustinus: Per Redemptoris nostri mortē de tenebris ad lucem, de morte ad vitam, de corruptione ad incorruptionem, de exilio ad patriam, de luctu ad gaudiū, de terris ad caeleste regnum vocati sumus. Huiusmodi quam plurima sanctorum Patrum sententiae de fructu passionis Dominicae passim leguntur: Sed ego breuiter quosdam effectus colligam, ac eos numeris distinguam in memoria gratia, additis testimonijs ex sacra Scriptura.

Primus, Deo praestita est obedientia, Philip: 2. Humilianus semetipsum, factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis.

Secundus, diabolus victus. In hoc, inquit Iohannes, apparuit Filius Dei, ut destrueret opera diaboli.

Tertius,

Tertius, homo à peccato saluatus est & iustificatus, Ecce, inquit Iohannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2. Cor. 5. Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum, ut nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Quartus, equatio Iudeorum & gentium, abolita inimicitia per mortem Christi. Ad Ephe. 2. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraq; vnū, & interstitium materia soluens, inimicitias per carnem suam legem mandatorum in decretis abolēs, ut duos conderet in semetipsum in vnum nouum hominem faciens, ut reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem.

Quintus, mors abolita est, Osee 13. Ero mors tua o mors &c. morsus tuus ero inferne. Vita Christi (inquit Bernardus) viuendi mihi regula extitit, mors à morte redemptio. Breuiter: Christi hostia est λύτρον, quo Deus placatus, homo redētus, diabolus victus, omnia in cælo & in terra vni capiti Christo subiecta sunt, Ephe. 2.

Cum hoc sacrificio & passione pugnat, quicquid homines mali excogitant pro satisfactione peccati, cuius generis sunt, Iusticia operum, Missa, Indulgentia, Innocationes Sanctorum, fictum Purgatoriū, & huiusmodi alia nuga, quas excogitauerunt Monachi, in contumelia crucis Christi. Nam si Christus, ut Esaias inquit, vulneratus est propter peccata nostra, sequitur, omnia illa

ex diametro pugnare cum passione Domini, quibus voluit homines placatum sibi Deum reddere. Nec potest maior contraxela Filio Dei fieri, quā ulli rei, praterquam ipsius passioni & morti, tribuere redemptionis beneficiū. Nec est vllum idolatrie genus maius, quā hominis operibus tribuere satisfactionis gloriam, quod tamen totum Papisticum regnum ex instinctu diaboli facit.

In quibus rebus consistit vera Dominicz passionis meditatio?

Meditatio Dominica passionis utilis ad sex capita referri potest.

Primum veniat nobis in mētem, quantam necesse sit iram Dei fuisse ob peccatum, quæ non poterat placari, nisi morte unigeniti Filij Dei.

Secundo cogitandum, quam immensa & imperuestigabilis fuerit misericordia Dei Patris, qui potius voluit Filium suscinere turpissimam mortem, quam genus humanum à se conditum, perdere. Hac misericordia multis in locis sacra, Scriptura commendatur.

Tertio cogitandum est etiam de summo & inenarrabili amore Filij Dei erga genus humanum, volentis in se derivare iram Patris, ac suscinere tam ignominiosam mortē, idq; pro ingratis hominibus.

Quarto de applicatione Dominice passionis cogitandum est. Nisi enim nobis fide applicetur, inanis

inanis quadam historia noticia manebit. Quare fide statnendum est, ipsum Deum pro T E morte subisse, quod cum feceris, passionis dominica factus es particeps, usque adeo, ut tota obedientia Christi tua sit iusticia, qua vestitus non amplius ut peccator, sed tanquam iustus in cōspectu Dei appareas, Roma. 5. Unde Bernardus: De remissione quidem peccatorum validissimum teneo argumentum, dominicam passionem. Vox quidem sanguinis eius valet plus, quam sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra. Nec dubito, quin potētiior & efficacior sit mors illius in bonum, quam peccata nostra in malum.

Quinto admonebit nos passio Domini sortia piorum in hoc mundo. Quemadmodum enim Christus est passus, ita vult & reliquos pios pati, ut sint conformes imaginis Filij Dei. Ideo enim compatimur, ut una cum illo glorificemur. Rom. 6.

Sextò admonebit nos passio Domini, vita in posterum recte formāda, utq, caueamus, ne rursus volentes Deum peccatis nostris offendamus, De hoc membro vide Rom. 6. Hinc enim sumit Paulus argumentum exhortatorium ad piā & honestā vitam.

TERTIA PARS DE HVMA-

NITATE CHRISTI, NEMPE

*de sepultura & descensu ad
infernus.*

Typus sepultura Christi fuit dies Sabbati, id est, quietis, unde prophetia Davidis: Et caro mea requiescet in spe. Esa. 11. Et erit sepulcrum eius gloriosum. In horto sepultum ideo sancti Patres dicunt, quia prius homo in horto mortuus est.

Sed cur sepultus fuit?

PRIMUM ad ostendendum, quod fere fuit mortuus. 2. ut iter nobis praberet à sepulcro ad vitam. 3. ut nos spiritualiter mortui peccato, nunc quiescamus à peccato, & desideria peccati non faciamus. Sepulti (inquit Paulus) sumus cum ipso per baptismum in mortem, ut quemadmodum ipse excitatus est à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vite ambulemus.

*Sed cur oportuit Dominum ad
infernus descendere?*

Quemadmodum Christus mortuus est, ne nos aeterna morte moriamur: ita etiam ad inferos descendit, ne nos inferorum potestati subiciamur.

An non Christi corpus iacuit in sepulcro?

An non animam commendauerat Patri?

Quomodo ergo fuit apud inferos?

*Augustinus respondet: Totus Filius fuit apud
Pa-*

Patrem, totus in utero virginis, totus in cælo, totus in terra, totus in cruce, & totus in inferno. At si quis dixerit, secundum animam & non secundum corpus Dominum descēdisse ad inferos, ipsius sententiā nequaquam improbo, neq; refert scire magnopere, quomodo ad inferos descenderit, modo vera fide teneatur, ipsum ab inferorum potestate nos liberaſſe.

**QVARTA PARS DE HVMANI-
TATE CHRISTI, NEMPE DE
resurrectione ipsius.**

Hæc quarta pars est de resurrectione: quæ est ipsius victoria & triumphus super mortem & infernum. Nam hic Dominus se verum Deū esse declarat. 1. Virtute enim diuina surrexit. 2. hæc resurrectione meruit à suo Patre, ut omnia sibi sint subiecta, in cælo & in terra. Breuiter, declarat se suæ resurrectione esse benedictum illud semen, quod contritum erat caput serpentis, hoc est, abolitum regnum Diaboli.

**Sed quid commodi nobis ex Christi
resurrectione accedit?**

Meruit Christus nobis sua glorioſa resurrectione, dummodo in eum credamus, æternam iusticiam & æternam salutem. Vt enim obedientia & morte sua pro peccatis nostris satisfecit: Ita suæ resurrectione iustificationem & vitam æternam acquisiuit credentibus. Quemadmodū Paulus

miro compendio complexus est: Mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationem nostri, nimirum ut nobis suam iusticiam impertiret. Deinde habemus fœdus bonæ cōscientiæ erga Deum per resurrectionem Christi. Tertiò, Christi resurrectio nos admonebit, ut resurgamus non solum in extremo iudicio (est enim resurrectio Christi nostra resurrectionis certissimum testimonium) verum etiam in hoc mundo. Nam ut morientis, sic & resurgentis Christi mēbra debemus esse. Quartò, resurrectio Christi merito admonere deberet omnes Christianos intimi cuiusdam amoris & fraternitatis erga se invicem. Nam ita iussit Christus resurgens nunciari discipulis suis: Ascendo ad Patrem meum, & ad Patrem vestrum, ad Deum meum, & ad Deum vestrum. Aut si apertius placet. Primum est donum quo iustificamur. 2. est virtus, quæ in nos credentes transfunditur, ut possimus à vitiis resurgere. 3. exemplum est & symbolum novitatis vitæ. 4. est causa nostræ resurrectionis, cuiusdēque pignus.

**QVINTA PARS DE HVMA-
NITATE CHRISTI, NEMPE DE
Ascensione in cœlum, & sessione
ad dexteram Patris.**

In hac parte duo sunt potissimum observanda. Primum mandatum Christi dicentis: Euntes in mun-

in mundum vniuersum, & predicate Euangelium. Antea intra pomeria terra Palestina docebatur manifestè verbum Dei: Nunc iubet nos exire in omnem terrā, Quā voce declarat suam mortem, resurrectionem & ascensionem efficacem esse in omnibus partibus & angulis mundi: non quibusdā generosis hominibus, sed promiscuè omnibus suam gratiam offerēs. Dicit enim: Proclamate. Quibus? Omni creatura, contra tentationem de particularitate, de predestinatione, & de indignitate nostra. Quid? Euangelium, hoc est, nouum nuncium, videlicet, quod Christus victor & triumphator offerat omnibus credentibus remissionem peccatorum. Ita enim additur in mandato Domini: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, &c.

Alterum hoc loco observandum est, ut ipsa Christi ascensio rectè à nobis aestimetur. Hic semel ascendens in cælum, adeptus est nobis & sibi in perpetuum ius & dignitatem mansionis cœlestis. Huc Psal. 10. Huc dictum Pauli pertinet ad Ephes. 4. Ascendit, ut omnia impleret: non ut abesset, sed ut presenti virtute repleret cælum & terram: ut esset nobiscum, iuxta verbum & promissionē suam, usque ad cōsummationem seculi. Eleuatus enim supra cœlos, sparsit suas virtutes & bonitatis suæ radios ultra & supra omnes fines terræ: & aperuit nobis viam in cælum,

quæper *Adæ delictum* & nostrum *occlusa* erat.

Quod autem Symbolum adycit, Christum sedere ad dextram Patris, significat ipsius regnum ita stabilum esse, ut frustra se illi opponāt omnes inferorum porta. Deinde ut habeamus apud Patrem presentem aduocatum, quemadmodum Iohannes inquit 1. Iohan. 1

Verum ut breuiter totam rem cōplectar, Spiritus sancti concionē de gloriosa Christi in cælum ascensione adiiciam. Ita enim David & Paulus ex Spiritu concionantur, Psal. 68. & Ephes. 4. Ascendit in altum, captiuā duxit captiuitatem, dat dona hominibus. In hac concione tria sunt. Primū testimoniu ascensionis Christi, 2. descriptio triūphi. Ipse enim ut victor captiuum ducit Diabolum, infernum & Mortem, 3. liberalitas ipsius ac beneficētia erga homines, & potissimū, erga Ecclesiā, cui largitur Spiritū suum, & alia dona, quibus Ecclesia in hoc mundo conseruatur. Porro, vsus huius partis est, ut nos hic in terra versantes, cogitemus conuersationē nostram seu politiam debere esse in cælo: Unde expectemus reuersurū esse eum, qui ascendit, ut iudicet omnem carnem: quemadmodum sequenti parte dicitur.

SEXTA PARS DE HVMANI-

TATE CHRISTI, NIMIRVM DE
aduentu eius ad iudicium.

Hæc pars horrēda est quidem impiis & Christi hosti-

sti hostibus : Christianis vero summè delectabilis, & in omni angustia veluti sacra ancora est. Nam cum audit pius oppressus in hoc mûdo variis calamitatibus, iudicium extremû penes eum esse qui dixit : Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos : Item, Qui credit in Filium, non gustabit mortem in eternum : concipit spem & fiduciam, se aliquando cum summa gloria liberatum iri ab omnibus angustis. Quomodo enim clementissimus Princeps perderet populum suum ? Quomodo membra, sua morte sibi adiuncta, caput dissiparet ? Quomodo suos clientes aduocatus condemnaret ? Quomodo Iesus non saluaret ? Quomodo is, qui sanguine suo precioso, in patibulo crucis effuso, nos sibi asseruit, nunc in extremo periculo desereret ? cum hic Christus rex & pontifex noster iureiurando promiserit, se seruaturum omnes, qui ad se confugiunt, quantumuis enormibus peccatis obnoxij fuerint.

Haëtenus de naturis, de persona & officio Christi dictum est. Vnde tota salutis nostræ summa ac singula eius partes dependent. Quare cauendum est, ne vel minimam partem salutis nostræ aliò derinemus. Si enim salus queritur, ipso nomine docemur, penes eum esse omnem salutem : Si alia qualibet dona queruntur, in ipso vnto rege & sacerdote nostro reperientur, qui

sedens ad dexteram Patris, dat dona hominibus: Si fortitudo, in eius dominio queratur: Si puritas, in eius conceptione: Si indulgentia, in eius humanitate, qua factus est nobis per omnia similis, excepto peccato, ut condolefcere disceret infirmitatibus nostris: Si redemptio queratur, in eius passione sita est: Si absolutio, in eius damnatione: Si maledictionis remissio, in eius cruce est: Si sanctificatio in eius sacrificio: Si purgatio, in eius sanguine est: Si mortificatio carnis, in eius sepulcro: Si vita novitas, in eius resurrectione: Si immortalitas, in eadem: Si hereditas regni cœlestis, in cœli ingressu: Si presidium, si securitas, si bonorum omnium copia & affluentia queratur, in eius regno invenientur: Si securus iudicii expectatio, in potestate iudicandi illi tradita est. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum cum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui uno Christo non contenti feruntur huc atque illuc in spes variis, certam viam non tenent, sed exciderunt salute.

TERTIVM MEMBRVM

SYMBOLI.

Credo in Spiritum sanctum.

Tamet si in primo primæ Classis capite de Spiritu sancto dictum est, hic tamen verba Symboli explicanda sunt. Hæc verba Symboli tria nobis suggerunt cogitanda. Primum, Quis, qualisque sit Spi-

fit Spiritus sanctus. 2. Quale sit eius officium. 3.

Qualis fides in Spiritum sanctum requiratur.

Quis igitur qualisque est Spiritus sanctus? Spiritus sanctus est eiusdem essentie cum Patre & Filio, sed distincta v^o *personae*, id est, persona ab utroque Patre & Filio procedens, purificator, cum utroque simul est adorandus. Soli enim Deo tribuendus est diuinus cultus, qualis est fides. Hic cultus iuxta verba Symboli Spiritui sancto tribuendus est, proinde Spiritus sanctus vere est Deus. Alia quae huc pertinent ad declarationem diuinitatis Spiritus sancti, petantur ex Symbolo Athanasij.

Quale est officium Spiritus sancti? In hac unica voce sanctitatis comprehenditur tanquam in genere. Nam idcirco Spiritus dicitur, quia quicquid est gratia Dei, id consequimur, si per Spiritum sanctum communicatur nobis. Verum quia hoc in genere quodammodo dictum obscurius est, speciatim seu per partes, quomodo per hunc Spiritum Dei sanctificemur, ostendam. Multis enim nominibus sanctitatem nobis inuertit. Primum, quia est clauis thesaurorum ca. 16. 19. Is enim illuminat ac m^o mentis nostra, ut mysteria fidei intelligere valeamus, quae procul posita sunt à rationis captu. Animalis enim homo (ut inquit Paulus) non capit ea, quae sunt Spiritus Dei. Et Dominus dicit: Vbi Paracletus venerit, ducet

vos in omnem veritatem. 2. Quia est arrabo promissionis, ad Ephes. 1. Est enim nobis tanquam arra, quam nobis donauerat in certitudinem future hereditatis. 3. Quia est signaculū, quo certitudo diuinarum promissionum nostris mentibus obsignatur. 4. Quia est Magister veritatis, ducens nos in omnem veritatem, purgantem mentes nostras ab ignorantia. 5. Quia est autor lucis, expellentis tenebras per peccatum inuectas. 6. Quia est fons sapientie & intelligentie. 7. Quia est aqua repurgans nos à prophanis sordibus, in sancta Dei templa nos consecrans, atq; ut germina iusticie proferamus fecundus. 8. Quia oleum & unctio est, quo nobis verum vite vigorem effundit. 9. Quia ignis est, excoquens & expurgans nostre conscientie vicia, incendit corda nostra amore iusticie, ut aduersus carnem indefinenter pugnemus. Hac aliàque huiusmodi Spiritus sancti officia in Ecclesia elegantissime describuntur in hymno: Veni creator Spiritus.

Qualis fides in Spiritum sanctum requiritur? Fides in Spiritum sanctum tria complecti debet. Primum agnoscet, Spiritum sanctum tertiam in diuinitate personam esse equalem & consubstantialem Filio & Patri, quemadmodum describitur in Symbolo Athanasij. Deinde officium Spiritus sancti intuebitur fides. Postremo in eius bonitate niti & acquiescere debebit, canebitque ne impuri-

*impuritate. & fœditate Spiritum sanctum con-
tristet & expellat homo.*

QVARTVM MEMBRVM

SYMBOLVM.

Sanctam Ecclesiam Catholicam, San-
ctorum communionem, remissio-
nem peccatorum, Carnis resurrectio-
nem, & vitam æternam.

Hoc quartum membrum Symboli docet de
effectibus totius Trinitatis, & fide accipiente obla-
ta beneficia. Hactenus enim Symbolum de causâ
efficiente & materia nostræ salutis disseruit:
Nunc autem, quo illa omnia beneficia trinitatis,
misericordia Patris, victima Filij, sanctificatio
Spiritus sancti pertineant, adiecit. Nam hæc om-
nia beneficia ad Ecclesiam pertinent, quam do-
natam remissione peccatorum in extremo die
excitabit, ac æterna gloria ornabit. Diuiditur
autem hæc Symboli membrum in quinque arti-
culos, quos ordine declarabo.

PRIMVS ARTICVLVS

QVARTI MEMBRI,

nempe de Ecclesia,

Tametsi suprà quædam de Ecclesia dixi, ta-
men hic Symboli verba breuiter sunt explican-
da. In Symbolo Apostolico & Athanasij quatuor
potissimum huius sanctæ Ecclesiæ conditiones nu-
merantur. Prima, quod sit una, secunda, quod sit

sancta. tertia; quod sit catholica. quarta, quod sit firma.

Vna ideo dicitur & credenda est, quia ut unicuique Pontificem Iesum Christum agnoscit, ita unicam regulam religionis, qua consistit in vera fide, spe & caritate, habet. Hanc Ecclesie unitatem conseruat unus Spiritus per verbum & Sacramenta: quo totum ministerium verbi referendum est.

Sancta credenda est: Primum quia sanguine Christi purgata est, iuxta illud. 1. Iohan. 1. Et sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate nostra. 2. Quia spirituali unctione Ecclesia membra, hoc est, omnes credentes uncti sunt, ut sint Christiani, hoc est, reges & sacerdotes. Nam Christus omnibus in se credentibus tribuit honorem spiritualium regum & sacerdotum. 3. Quia ipsa sancta Trinitas habitat in Ecclesia, quemadmodum Christus ipse testatur in concione post coenam ultimam: Qui diligit me, & mandata mea seruat, ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 4. Inuocatione sanctificatur Ecclesia.

Præterea Catholica, hoc est, vniuersalis est credenda. Primò ratione loci. Non est enim Ecclesia alligata certo loco, certis regnis, certis prouinciis. Sed vniuersalis seu Catholica dicitur, quia sparsa est per totum mundum. Sic enim Matthæi ultimo

ultimo dicitur: *Euntes in mundum vniuersum.* Quare Papistarū error refutatur, qui Ecclesiā Romae alligant, tanquam ibi esset sedes vera Ecclesie. 2. Cōditione hominū Ecclesia dicitur Catholica. Nullus enim reiicitur à cœtū Ecclesie, siue dōminus siue seruus sit, siue masculus, siue femina. Vnde destruitur error Iudeorū, qui putant Ecclesiā solam pertinere ad semen Abrahæ carnale. 3. Ratione temporis dicitur Catholica Ecclesia. Non enim durabit in mundo ad aliquot centenos annos, ut sōmniaut Anabaptistæ & uetus heresis: sed durabit perpetuò in mundo, iuxta promissionē Christi: Ego ero uobiscum usq; ad consummationē seculi. Hoc ipsum docet Pontificatus Christi, qui perpetuus est. 4. ratione doctrina Catholica appellatur Ecclesia. nam in ipsa Ecclesia vniuersaliter eadem doctrina, eadem religio perpetuo manet. Id est enim Catholicum, quod ubiq; semper & ab omnibus creditum est.

Postremò credenda est firma Ecclesia, unde fides nostra integrum (ut ita dicam) mare diuinarum consolationum in omnibus tentationibus haurire potest. Hec fides sustentat trepidantem consciētiam. Pia mens cōtra imbecillitatem carnis, contra rabiem diaboli, contra furorem mundi, cōsolabitur se firmitudine huius Ecclesie, quæ usque adeo firma est, ut nulla vis aduersus eam preualere possit. Porta inferorum (inquit Domi-

nus) non preualebunt aduersus eam, ac si dicat: Bellabunt aduersus Ecclesiam inferorū potestates, sed nequaquam aduersus ipsam preualebunt aut expugnabūt. Ipsa enim Ecclesia victrix eris per fidem: Quæ fides victoria est mundi.

SECUNDVS ARTICVLVS

QUARTI MEMBRI, NEMPE DE
communione Sanctorum.

Sanctorum communio est equalis participatio omnium Evangelicarum promissionum. Sicut enim in omnibus est vnus Christus, æquale precium & meritū redemptionis & salutis: Ita omnibus vna & eadē reconciliatio, redemptio, iusticia, sanctificatio, vita & salus. Paulus ad Ephe. 4. hinc extruit exhortationem ad mutuam animorum concordiam. Quid enim magis conuenit, quam ut illi se. prosequantur amore & beneuolentia, quibus tantus thesaurus celestium bonorum existit, præsertim cum sint eiusdem cœlestis Patris filij dilecti, & eiusdem corporis membra, & ad eandem beatitudinem vocentur? Pertinet & hoc ad communia Ecclesie bona, quod credentes mutuis precibus subleuentur, quarum nequaquam sunt participes, qui ecclesiam deserunt.

TERTIVS ARTICVLVS QUAR-

TI MEMBRI, NEMPE DE RE-
missione peccatorum.

Remissio peccatorum est præcipuum orna-
mentum

mentum Ecclesie, quo donatur à suo sponso Christo. Nam forma propria iustificationis Ecclesie, & singulorum membrorum in Ecclesia, hic exprimitur, quæ est remissio peccatorum & imputatio iusticie Christi, & acceptatio persona credentis gratis propter Christum.

Sunt autem hic tria consideranda. Primum, quid Deus in homine inuenit ante iustificationem. 2. Quomodo Deus peccatum tollit. 3. Qua ratione homo remissionis peccatorum sit particeps.

Quid ergo inuenit? Peccatum, iram Dei, maledictionem, tyrānidem diaboli, rebellionem multiplicem, breuiter, meritum eterne mortis. Unde nulla nostra dignitas esse apparet, quæ mereri poterit fauorem Dei, aut tanti peccati remissionem. Omnes enim aberrauimus, nec est unus inuentus mundus à peccato inter filios hominum, nec quisquam debitum honorem Deo exhibuit.

Quomodo Deus tollit peccatum? Tollit remittendo, id est, condonando pœnam commertitam, & largiendo iusticiam alienam, nempe Christi. Quemadmodum per vnius inobedientiam totius mundus obnoxius est iræ Dei, ita per obedientiam & iusticiam vnius Iesu Christi multi constituentur iusti. Sic enim Paulus multis in locis docet, 2. ad Corinth. 5. ita inquit: Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum, ut nos fieremus iusticia Dei in ipso. Proinde iusticia Christiana, quæ re-

missionem peccatorum obtinet apud Deum, nihil aliud est, quam iusticia & obedientia Christi, imputata credentibus.

Qua ratione remissionis peccatorum fit homo particeps? Fide. Sic enim Symbolum habet: Credo remissionem peccatorum: id est, certo certius mihi persuadeo, remissionem peccatorum mihi contingere propter victimam Christi. Est q̃ hoc dictum Symboli multis exoribus de iustificatione opponendum: nempe Turcorum, Iudeorum, Papistarum, Hypocritarum, atq̃ adeo omnium, qui non sola victima Christi iustificari homines credentes existimant. Deinde quisque exerceat hoc dictum quotidiana praxi, ut magis ac magis dulcescat sibi tam letum Evangelium. Huc pertinet tanquā ad scopum totum verbi ministerium. Huc pertinent Sacramenta: quæ omnia eò referantur, ut hac Symboli pars radices agat in cordibus nostris.

QVARTVS ARTICVLVS QVAR- TI MEMBRI, NEMPE DE carnis resurrectione.

Huius partis explicationem habes copiosissimam 1. ad Cor. 15. ubi Paulus disserit multis & validis argumentis de hoc articulo, & vana esse ostendit omnia, quæ in scripturis traduntur, nisi futura esset resurrectio: quæ est fructus resurrectionis Christi. In hoc articulo primum est consideranda

der auda resurgentium cōditio: Deinde vsus fidei resurrectionis.

Conditio eorum, qui resurgent in vniuersum est quadruplex. Prima, quod eisdem corporibus resurgamus. ita enim Paulus docet 1. ad Corinth. 15. Item ad Philip. 3. Item, Iob cap. 19. Secunda conditio est, quod corpora resurgentium sint incorruptibilia: bonorum quidem in gloria, malorum vero in pœna, 1. ad Cor. 15. Tertia conditio est, quod boni & mali resurgent cum integritate omnium partium corporis: ut in citato loco Paulus testatur. Quarta conditio est, quod resurgentes nunquam sint rursus morituri.

Porro, quantum ad bonos attinet, quadruplex rursus erit resurgentium cōditio. Prima claritas, Math. 12. Secūda impassibilitas, 1. Cor. 15. Tertia agilitas, Sapient. 4. Fulgebunt iusti, & tāquam scintilla in arundine discurrent. Quarta, subtilitas: Seminatur corpus, inquit Paulus, animale, surget corpus spirituale: non quod omnino sit spiritus, sed quia per omnia Spiritui subiciatur.

Ceterum, quantum ad malos attinet, resurgentium conditio cōtraria erat conditioni beatorum.

Vsus præterea fidei resurrectionis in his consistit. Primum consolabitur nos hæc fides in calamitatibus & iniurijs, quibus obnoxium est hoc corpus, dum viuimus. Secundo, hæc fides mitigabit tristitias, quas de mortuis concipimus. Tertiò

Minuet timorem mortis, dum credimus meliorem vitam post hanc mortem sequenturam, ad Ebraeos 2. Vt per mortem destrueret eos, qui habeat mortis imperium, id est, diabolum, & liberaret eos, qui per timorem mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. Quarto, fides hac reddit nos sollicitos & alacres ad bene operandum, & bene merendum de ijs, cum quibus nobis futura est perpetua societas in aeterna vita. Quinto, hac fides retrahet nos à malo, ne contaminemus nobilissimam animam, & corpus sanguine Christi consecratum, quod corpus in illa perpetua sanctitate viuet, conuersabitur cū Deo, Angelis, Patriarchis, adeoq; omnibus qui hinc directi ad Deum mente discesserunt.

QVINTVS ARTICVLVS QVARTI MEMBRI, NEMPE DE
vita aeterna.

Hic articulus additur, ut significet nos resurrectiones, non ad calamitates aut momentaneas fortunas, sed ad perpetuam beatitudinem. Quia autem Symbolum diserte meminit aeterna vita, significat aliam vitam propositam esse credentibus, quam qua temporis interuallis aut diuturnitate interrumpitur.

Porro Theologi ex Scriptura tria vita discrimina faciunt, vt Prima sit vita naturae, qua boni & mali promiscue in hoc mūdo viuunt. Secunda
vita

vita sit gloria, qua soli filij Dei in spirituali regno
Christi in hoc mundo viuunt. Tertia vita sit gloria,
de qua hic articulus Symboli intelligendus est,
qua viuunt in aeternum, qui credentes hinc disce-
dunt.

Ad eundem modum secundum Scripturas tri-
plicem esse mortem accipimus. Prima est, qua mori-
mur peccatis, & Deo viuimus. Beata profecto
mors, qua culpa refuga Domino debita a mortali
nos separat, immortalis nos consecrat. Alia mors
est vita excessus, qua mortuus est Patriarcha
Abraham, Dauid & alij plurimi, & sepulti sunt
cum patribus suis. Hac mors desinitur esse disso-
lutio corporis & anime: videlicet, cum anima
nexu corporis liberatur. Tertia mors est, qua
corpus & anima moriuntur, non ut non sentiant,
sed ut coniuncta perpetui patris addicerentur, &
hac aeterna mors vocatur. Passus & alia discrimi-
na vitae & mortis assignari. Sed hac preci-
pua sunt.

¶ *¶* Huius articuli est, qui & precedentis.
Nunc totum Symbolum contraham in compendium.
CREDO in Deum Patrem, qui me creauit.
Credo in Iesum Christum, qui homo factus, sua vi-
ctima ad Patris iussum me redemit. Credo in Spi-
ritum sanctum, qui me beneficiorum Christi par-
ticipem reddit, ut ascriptus ceteris sanctis, &
donatus remissione peccatorum, tandem a morte

*resurgam ad vitam eternam: ad quam vitam nos
perducatur victor mortis, Dominus noster Iesus
Christus, Deus benedictus in secula, Amen.*

CAPVT IIII.

ORATIO.

Quia proprium opus Ecclesie est Oratio, oportune hoc loco de illa discendum videtur. Id autem ut distincte & methodice fiat, quinque ordine nobis sunt explicanda.

1. *Quenam in omni oratione necessario sint spectanda.*
2. *Quid & quotuplex sit oratio.*
3. *Circumstantie orationis externae, temporis, loci, modi, gestusq; corporis.*
4. *Obiectiones quaedam diluenda.*
5. *Methodus seu regula enarrandi Orationem Dominicam, cum eiusdem succincta declaratione.*

DE PRIMO.

In omni oratione quinque necessario sunt spectanda. 1. Affectus orantis. 2. Causa orationis. 3. Quis orandus. 4. Quo mediante sit orandum. 5. Quid orandum. Hac uno velut intuitu contemplanda sunt: Qua memoria gratia hoc qualicumq; versu complector:

Affectus, Causa, Quis, Per Quem, Quidque petendum.

Affectus

Affectus itaq; orantis huiusmodi esse debet.
 1. ut exuat omnem cogitationem gloriæ propriæ.
 2. ut certa fide ad orandum incendatur animus. 3
 ut. verè inopiam suam sentiat. 4. ut in vera pœni-
 tentia se corā Domino prosternat. Nam qui vel
 tumet cogitatione propriæ gloriæ, vel fide vacat,
 vel nō sentit suam inopiam, vel de seria pœniten-
 tia non cogitat, nequaquam innocat verè & effi-
 caciūter.

Causæ invocationis sunt hæ: Prima mādatum
 Dei, quo seriò à nobis hic cultus exigitur. Innoca
 (inquit) me in die tribulationis. Itē: Orate, ne in-
 tretis in tentationem. 2. Promissio Dei, promit-
 tentis se audientium preces ad se clamantium,
 Quicquid (inquit) petieritis Patrem in nomine
 meo, dabit vobis. 3. Sēsus nostra inopia & crucis,
 cum totius Ecclesiæ, tum politicarum & œcono-
 miarum. 4. Victoria super tētationibus. Orate, in-
 quit Dominus, ne intretis in tentationē. Nō enim
 facile vel insidijs Diaboli, vel improbitate mūdi,
 vel instigatione viciosa carnis superabitur,
 qui seriò & assiduè orat. Hinc Salomon: Ferris
 fortissima nomen Domini. 5. Ut cor nostrū orandi
 consuetudine ad verū Deo cultum præstandum
 magis magisq; inflammetur. 6. Exemplum, cum
 Christitum omnium Sanctorum, quorum preci-
 pua cura in vita fuit, Deum seriò innocare. Hæ
 sunt magnæ causæ, quibus merito excitari debe-

sentius ad se invocacionem cum statim de-
beamus. Deum exaudire ubique & ubicunque su-
mus, & in quocunque periculo, admonemur, ut nihil
negamus, cuius testem vereamur Deum: ut eius
providentia omnia administrari cogitemus; ut bo-
nitate paternā in Deo volente exaudire medite-
mur: ut quod sciamus effusum detestemur. Nam
si verum esset, si sciscimus illud paradoxum, vane es-
sent nostrae preces, ut doctē convincit Chrysostas-
mus in orationibus reperiuntur iniquitates.

Causa cognita sciendum est etiam, quod solus
Deus sit invocandus: qui est aeternus Pater, Filius
& Spiritus sanctus iuxta illud: In voca me in die
tribulationis. Invocare creaturas, maxima i-
dolatria est. Nam quod Deo debetur, sacrilege
illis asfertur, & creaturis tribuitur. Deinde nulla
alia quā unius Dei invocatio habet aut manda-
tū Dei, aut promissionem, aut exemplum in Ec-
clesia probatū. Vnde constat invocationem crea-
turarū minime ex fide proficisci. Quare talis in-
vocatio impia & sacrilega indicanda est.

Porro, quomā peccatores non exaudis Deus,
sciendum est, quod nostra merita, nostram digni-
tatem aut opera nostra corā Deo iactare, non de-
beamus: quemadmodum Chryses & Agamemnon
apud Homerum fecerunt, & Pharisei in Evan-
gelio: Sed quod nomen CHRISTI unicus Media-
toris, in omni oratione nostra pratendere oport-
teat.

teat. Sic enim inquit Christus: Quicquid petieritis Patris in nomine meo, dabit vobis. Quasi dicat: Nequaquam debetis vestra opera aut dignitate iactare in conspectu Dei, sed in eo nominabitur, & propter me petetis. Sciendum autem hoc loco, quod Christus duplici modo invocari debeat. Primo ut Deus, dator honorum cum Patre & Spiritu sancto. Deinde ut Mediator & Intercessor, ut per ipsum exaudiamur, ac ut ipse pro nobis sit deprecator apud aeternum Patrem, & ut ipse perferat nostros gemitus & preces ad aeternum Patrem, iuxta dictum Psalmi 110. Tu es Sacerdos in aeternum. Et Rom. 8. Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Et Ebr. 7. Semper vivens, ut interpellat pro eis.

Postremo loco, Quid orandum sit scire oportet, quod duplici genere continetur. Aut enim ad gloriam Dei, aut ad utilitatem nostram & commodum omnis referetur oratio. Pro gloria Dei perpetuo orandum est, Idque sine conditione: Tametsi modus non est Deo praescribendus. Nam saepe qua nos ipsius gloria minimè interesse arbitrabitur, ad ipsius gloria illustrationem maxime faciunt. Verum si ad nostrum commodum oratio referetur, tenendum est hoc discrimen: quod alia ad salutem animae, alia ad praesentem vitam spectat. Illa sine conditione petenda sunt: quia habet promissionem immotam, Ioël 2. & Roma. 10. Omnis

qui inuocauerit nomē Domini, saluus erit. Debe-
mus igitur certo statuere, Deum vere velle prae-
stare promissam salutem, quam tamen sine inen-
uissione petere debemus. Hac, id est, pertinentia
ad presentem vitam, petenda quidem sunt, sed cū
conditione salutis nostrae, & gloria Dei non im-
pedienda. Nam si tale quid petierimus imprudē-
tes, Deus ut est bonus & amās nostri minime nos
exaudiet: in specie saltem eius rei quam proponi-
mus, sed aliquid melius largietur. Non enim fru-
stra ex fide finit se inuocari.

DE SECVNDO.

Oratio Christiana nihil aliud est, quā expli-
catio cordis nostri coram Deo: qua vel precamur
vel deprecamur aliquid, vel gratias pro acceptis
beneficijs agimus. Paulus 1. Tī. 2. quatuor orati-
onis genera ponit, Δέησις, Deprecationem, Προ-
σευχήν, Adorationem, Ευχέω, Intercessionem,
Ευχαρίστησιν, Gratiarum actionem. Hac genera in
modum hunc discernenda sunt. Deprecatio, Δέη-
σις, est oratio, qua deprecamur mala à nobis &
ab alijs. Adoratio est oratio, qua petimus saluta-
ria nobis ipsis. Intercessio est oratio, qua petimus
salutaria alijs. Gratiarum actio est oratio, qua
& agnoscimus beneficia Dei, & pro illis gratias
agimus, pollicemurq; gratitudinem, cum per
tua gloria Dei predicatione. Ad haec quatuor
genera omnes omnium Prophetarum ac piorum
preces

preces referenda sunt, quarum omnium compen-
dium est Dominica oratio.

DE TERTIO.

Circumstantias Christianae orationis externas
(nam de internis in primo partitionis membro di-
ctum est) quinque hoc loco considerandas propo-
nam. Primum sit de tempore. II. De loco. III. De
ordine orationis. IIII. De gestu corporis. V. De
mora.

De Tempore sciendum est, quod Paulus scribit
1. ad Thes. 5. Indefinēter orate. Et Dominus Luc.
18. Oportet semper orare, & non deficere. Item,
Eccles. 28. Ne impediaris semper orare. Est enim
Oratio cultus, quem D E V S vult esse perpetuum.
Verum disciplinae gratia haec tempora à pijs posis-
simum observari solent. Ad studium cum surgis.
Deinde ante cibum sumendum, & post cibū sum-
tum. 3. cum cubitum eundum est. 4. medio quoq;
tempore, quoties aut lata aut tristitia offeruntur.
Nec pigrescant haec cū mandato Dei iubentis sem-
per orare, & non deficere. Omnia enim pia Chri-
stianorum vota & suspiria orationes sunt, & amissi
non semper in verba erumpant.

De Loco praeterea sciendum est, quod nullo
nō loco sit orandum. Si enim semper orandum est,
aptus utiq; omnis locus erit orationi, siue sis do-
mi, siue foris, siue mari, siue terra. Brevis erit ubi-
q; Deus est colendus, ita & invocandus ubique

existit. At disciplina gratia templum destinatum est communibus & sollemnibus precibus: ubi Ecclesia congregata communes necessitates proponit, idq. multorum exemplo. Quid ergo est, quod dicit Dominus Mat. 6. Tu autem, cum oraveris, intra in conclauem tuam, & clauso ostio, adora Patrem tuum qui est in occultis. Hic ex signo affectum orantis exprimit. Dominus enim hoc loco taxat viciosum affectum hypocritarum, nimirum inanem gloriam, quam querebāt suis orationibus dum in publicum egressi erant. Deinde sententiam verborū Domini hoc pacto colligit: Qui in oratione in conclauem suam, clauso post se ostio suo, non facit, ut videatur, quod facit. Qui nō facit ut videatur, neque quā facit inanis gloria & hypocritica ostensionis gratia. Ergo Metalepsi Ebraica per ingressum in conclauem significat Dominus, ab omni oratione hypocrisin, ostentationem & inanem gloriam excludendam esse.

Tertia circumstantia orationis externa est, de ordine in oratione seruando. Hic ordo consistit in tribus: Compellatione, Propositione & Confirmatione. Compellatio excitat animum ad orandum. Haec enim recitatur mandata Dei & promissiones, quibus accenditur animus ad ardentius orandum. Propositio res enumerat petendas. Quāuis autem propositio in nulla oratione abesse potest, tamen propositiois ordo hic inter circumstantias externas

externas est numeranda. Confirmatio promissionem gratitudinis & emulacionis ut plurimum continet. Huius ordinis exempla à Philippo in sanctis Theologicis præscripta formulæ precando superaddant.

Quarta circumstantia orationis externa, est gestus corporis: qui et si nullis regulis astringitur, tamen honestum esse conuenit. Optimus orationis gestus, omninoque necessarius, est genua cordis flectere, quemadmodum Manasses fecit. Verum hoc de corporis gestu agitur, qui variis commendatur in Scriptura. Moyses manus in caelum leuat: & Paulus monet, puras manus esse leuandas. Qui sane gestus liberorum est, qui parentibus manus porrigunt, cum aliquid impetrare volunt, tanquam certis, quod statim accepturi sunt petita. Quidam in genua procumbunt, quo gestu humilis subiectio significatur. Publicanus tudebas pectus, id quod fidei & ardori precationis seruit. Paulus virum non velato capite, mulierem velato vultu orare iubet. Hi corporis gestus tamen si liberi sunt, ut externa circumstantie, tamen non sunt contemnendi, sed adhibendi pro ratione temporis & loci. Seruiunt enim ritè formandis, & excitandis affectibus.

Quinta & postrema circumstantia est de mora. Iudith obiurgat cines suos, quod dies quinque præfiniuerant Deo, intra quos opẽ ab ipso expe-

clarent, dicens: Quare istas, qui tentatis Deum? Passagis tempus miserationis Dei. Abacu. 2. Si moram fecerit Dominus, expecta eum, nam veniens veniet, & non tardabit.

DE QVARTO.

¶ Quia aliquot obiectiones, quibus vel orandi studium prorsus extinguitur, vel negligetiores aliqui fieri solent carnales homines, refutanda sunt.

Quidam, quia oratio est cordis potius quam oris, ut in Mose cernimus, & Christus confirmat Iohannis 4. ubi dicit, Deum spiritu & veritate adorandum esse, iudicant orationem Christianorum fieri debere sine verborum expressione. Sed breuiter illis hoc fit responsum: affectus cordis verbis excitatur orantis. Et Christus discrete dicit Lu. 11. Quando oraturi estis, DICITE: Pater noster. Præterea innumera Sanctorum exempla, vix orantium nobis Scriptura commendat.

¶ Sunt rursus Epicurei, qui ideo Deum invocandum negant, quia ipse nos amat, & scit, quibus indigemus, etiam sine nostra oratione. Verum piis scire oportet, preferendum esse mandatum omnibus cogitationibus, cum ea pugnantibus. Quamquam autem Deus nos amat, & scit optime, quibus indigeamus: tamen orare precipit: ut intelligamus unde auxilia querenda sint in quavis afflictione: ut admoneamur nostræ inopie & mediocritatis: ut statuamus eum præsentem inspectorem esse omnium

num ælium nostrarum: ut sciamus, quod quæadmodum pater filiis, ita ipse orantibus velit conferre, quæ petunt, iuxta ipsius voluntatem. Nec vult hunc ordinem sue providentiæ à nobis contemni. Ipsius enim providentiæ est omnibus afflictis, se in vera fide innocantibus, opem ferre.

Sunt quoque imbecillas, qui se indigniores putant, quàm ut orare audent, & maiores peccatores se agnoscunt, quam ut impetrent quod petunt. Ad mandatum Dei indignitati, & promissiones universales peccatorum sensui opponere oportet. Scriptum est enim: *Innoca me in die tribulationis.* Item: *Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Item: *Omnis, qui innocaverit nomen Domini, saluus erit.*

Sunt præterea, qui tamen si orare audeant: tamen, quia non statim impetrant quod volunt, despondunt animum, & segniores ad orandum fiunt: Interim ignorant, Deum patris affectum erga nos gerere, qui petita interdum non ideo negat, quia nostras preces contemnit, sed quia quæ petimus, nobis minimè salutaria sunt. Nā ut Medicus peritus cū agrotō, ita Deus cum homine se innocante agit: id quod pulcre Hieronymus ostendit his verbis: *Et quomodo (inquit) si agrotus & astuās febribus aquam frigidam postulet, & dicat ad Medicū: Vim patior, crucior, uror, ex animo vsquequo Medice clamabo, & non exau-*

die? & sapientissimus Medicus respondeat ei: Scio quo tempore dare debeam quod postulas, & nō miserēbor modo, quia misericordia crudelitas est; & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus clementia sua sciens pondera atq; mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut eum probet, prouocet eum ad rogandum, & quasi signe excoctum iustiores & puriores faciat. Hec Ieronymus. Augustinus quoq; ait: Sæpe non exaudit ad voluntatem, ut exaudiat ad salutem. Idem: Si non dat ad horam, exercet quarentem, & non contemnit petentem.

Duplex præterea est Deo modus exaudiendi. Nunc enim apertum auxilium præbet, nunc virtute Spiritus sancti assistit, ne malis victi deficiamus. Viris in Babylonico fornace, & Danieli obiecto Leonibus, apertum auxilium præbuit. Stephano & Laurentio virtute Spiritus sui astitit, ne crucis acerbitate victi deficeret. Vtriusq; modis exempla multa recitat Epistola ad Ebr. 11.

Quidam præterito Deo, qui solus iuxta Scripturam est innocandus, ex eo stabilire conantur invocationem Sanctorum, quia putantur pro nobis in cælo orare, ut nos hic in terris pro nobis inuicem orare debemus. Sed infirmo fundamento nituntur. Primum enim ex dubijs nō sunt dogmata extruenda. Deinde si constaret, Sanctos in cælo pro nobis orare, tamen inde non sequeretur, nos debere

debere eos invocare. Solus enim scrutator cordium est invocandus. Quia vera oratio ex intimo cordis proficiscitur, ut quæ potius est cordis affectus, quam strepitus oris: & Paulus dicit: Quomodo invocabunt in quem non crediderunt? Quod autem alij pro alijs hic in terris orant & intercedunt, habent mandatum, promissionem, & probatiorum exempla: quibus omnibus destituitur mortuorum invocatio. Deinde intercessio seu oratio pro fratribus vivētibz nititur solido fundamento, nempe Christo Iesu, cuius merito preces nostræ exaudiuntur pro fratribz. Præterea etiam hac oratio pro fratribz mutua dilectionis certissimum argumentum est. hac enim testantur se mutuis affici commodis & incommodis.

DE QUINTO.

Quinto loco promisi me methodum enarrandi Dominicam Orationem, unâ cum succincta eiusdem orationis declaratione, traditurum: id quod brevissime nunc expediam.

In primis itaque hæ tres regulæ diligenter observandæ sunt.

Prima, cuiusque precationis propositio resolvenda est in suas partes, quæ methodo Didascalica simplici sunt declarandæ: declarata coniungentur: & oratione exponendum, quid valeant coniuncta.

Secunda, Quoties unum petimus, simul omnia

precamur, & quæ ad illud unum consequendum requiruntur, & quæ cum illo, quod petimus, coniuncta sunt. Expedito enim fine, simul omnia expetuntur ordinata ad finem. Et cum aliqua natura coniuncta sunt, & unum eorum dicitur, cetera, tamen si non exprimuntur, intelliguntur tamen.

Tertia, In singulis petitionibus Dominice precatationis aliquid precamur, & aliquid deprecamur: unum quidem expresse, & alterum implicite: Quæ eodem modo iuxta superiores regulas tractari possunt. His ita constitutis, breuissime Dominica orationis explanationem subiiciam, ut regularum usum aliquo modo ostendam.

COMPELLATIO.

Pater noster, qui es in cœlis.

Hæc compellatio seu exordium non est temere prætereundum. Magnam enim doctrinam & consolationem continet. Quanquã autem pie & rectè dicitur, duo continere hanc compellationem, nimirum voluntatem & facultatem, quæ in omni actione requiruntur (Ex eo enim, quod Pater est, paterno affectu prædictus libenter opem ferre vult filiis se implorantibus, Et quoniam cælestis est Dominus, potest utiq; præstare quæ vult, ut qui omnibus inferioribus potestatibus mundi & inferorum potentissime dominatur) tamen utile est, accuratius & distinctius proponere, quarum rerum orantem admoneat hoc exordium.

Primum

Primum itaque docet hoc exordium, quis sit invocandus, nempe DEVS, quem Patris nomine iubemur compellare. Non enim alium invocare licet, quam eum, quem Dominus invocandum precipit. Observandum autem, quod PATER hoc loco non unius personae, sed essentiae nomen sit. Omnis enim invocatio, qua fit ad Deum, intelligitur completi Patrem, Filium & Spiritum sanctum. Deinde Filius duplici modo est invocandus, primum cum Patre & Spiritu sancto, ut Deus, dator omnium bonorum, deinde ut Mediator, missus & intercedens.

Secundo, docet hoc exordium, quod velit Deus libenter & ex animo exaudire invocantes. Est enim Pater. Patris enim vocabulum vim promissionis continet, & affectum Dei erga invocantes.

Tertio, quod possit prestare petita. Est enim caelestis Dominus, ut qui possit omnia in caelo & in terra. Nam potentia & maiestatis titulus est: Quies in caelis.

Quarto, subindicat haec compellatio, quinam debeant & possint vere orare, nempe filij Dei. Nam soli filij Dei Patrem compellare possunt.

Quinto, quod fides requiratur. Per hanc enim filij Dei constituimur. Dederat enim potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius.

Sexto, per quem orandum sit, insinuat, nimirum per filium Dei unigenitum. Si enim filij

Dei sumus, per illum quoque & in ipsius nomine orare est necesse. Hinc illud: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Septimo, & ultimo colligitur ex his omnibus discrimen inter Christianorum, Turcarum & Iudeorum & aliarum prophanarum gentium orationes. Nam Christianorum preces ex fide per Christum fiunt, aliorum autem minime. Atque hac ex connexis & connectis collecta esse manifestum est.

PRIMA PRECATIO.

Sanctificetur Nomen tuum.

Cum nomen Dei sit noticia, fama ac gloria Dei, & sanctificare sit non solum celebrare Deum, verum etiam omnem nominis Dei prophanationem canere, dicemus nomen Dei tum demum sanctificari, cum Dei noticia, fama ac gloria ab hominibus celebretur, caneaturque, ne vel noticia Dei obscuratur, vel fama fileat, vel gloria cesset. Caterum, quia Deus celebrari non vult nisi à credentibus, & fides non potest haberi sine verbo Dei, sine publico ministerio, Sequitur nos hac prima precatatione precari, primum ministerij verbi conservationem, deinde noticiam Dei & virtutum Dei, tertio fidem, quarto predicationem nominis & fame Dei, quæ prædicatio superiorum finis est, quinto, ut auertat Deus, quicquid superioribus ulla modo aduersatur.

SECVN-

SECUNDA PRECATIO.

Adueniat Regnum tuum.

Hic Primum definiendum est regnum Dei, Deinde consideranda partes, tum praesidia & adiuncta exponenda, quae omnia hic precamur, & simul deprecamur, quae cum his pugnant. Verum de his omnibus dictum est supra capite 15. primae Classis.

TERTIA PETITIO.

Fiat voluntas tua sicut in caelo & in terra.

Quia voluntas Dei tum fit, cum ei obtemperamus, & facimus quod precipit (iuxta illud Deut. 12. Quod precipio tibi, hoc tantum facito Domino) Primum hic petimus verum intellectum voluntatis Dei. Deinde alacrem voluntatem obtemperandi. Tertio vires praestandi. Quarto, ut nos in Christo simus tanquam surculus in vite. Quinto, ut ipse nos suo spiritu regat. Sexto, ut singuli Deo in sua vocatione seruiant, in iusticia & sanctitate, omnibus diebus vitae suae. Deprecamur autem quae cum his pugnant.

QUARTA PETITIO.

Panem nostrum quotidianum
da nobis hodie.

Panis nomine non tantum intelligitur cibus & potus, verum etiam quicquid ad sustentationem nostri in hac vita pertinet. Sed quia hac haberi non possunt sine diligenti labore, administratio-

ne civili, legibus, disciplina, pace, bona valetudine, terra fecunditate, agricultura, omnia hac simul precamur, & deprecamur qua contraria sunt.

QVINTA PETITIO.

Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

Per debita peccata intelligit potissimum, quotidianos lapsus fidelium. Septies enim in die cadit iustus. De remissione peccati vide supra in Symbolo.

Porro appendix quomodo intelligenda sit, que additur, docet parabola de debitore decem nullia talentorum, Matth. 18. Simile est regnum cælorum homini regi. Quemadmodum enim hic Rex supplici seruo condonauit totum debitum, gratis ex mera liberalitate: Ita Deus Pater confugientibus in vera pœnitentia ad Christum, condonat gratis omnia debita, hoc est, peccata. Verum sicut rex ille seruum illum ingratum & durum aduersus conseruos renocat ad pœnam, & quod antea supplicanti condonauit, iam à contumaci ac duro in conseruos repetit, ita Deus Pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum. Non igitur ista appendix causam remissionis continet, sed effectum seu consequens necessarium. Quare hac appendix admoneat nos nostri officij erga fratres,

tres, ut ipsis in nos peccantibus condonemus, idq;
exemplo Patris cœlestis. Quod si fecerimus, cer-
tum signum remissi nostri peccati à Deo habebimus.

SEXTA PETITIO.

Et ne nos inducas in tentationem.

Quoniam tentatio perficitur (teste Gregorio) tribus: Suggestione, delectatione & consensu, precamur hac precatione, ne Deus sinat nos malis suggestionibus impeti, perversa delectatione obrui, & consensu in laqueos tentatoris incidere. Tamen si autem Diabolus proprie Tentator dicitur, ut qui fallendi & decipiendi gratia in perniciem tentati tentat: tamen Deus tentare dicitur, probationis gratia in bonum tentati. Sicuti de Abraham dicitur Genesi 22. de qua re supra in ὁποῦντος.

SEPTIMA PETITIO.

Sed libera nos à malo.

Hac generalis petitio est, qua deprecamur omnia nobis ullo pacto nocentia. In malo enim, ut in genere, continetur quicquid salutis nostrae adversatur, ut ærumna huius vitæ, peccata, tyrannus Diaboli, persecutiones. Brevis, quicquid vel Ecclesie seu regno Christi spirituali, vel politico statui, vel œconomys impedimento & damno est.

Amen.

Particula Amen, & votum & admonitio, seu

confirmatio est. *Votum quidem, quo optamus, ut vere exaudiamur, & vere fiant qua petimus. Admonitio vero, ut vere statuamus, nos exauditos propter Christum Mediatorem. Vberiore explanationem petimus studiose aliunde. Hic tantum volui inuentionem iuxta regulas prescriptas aliquamodo ostendere.*

Parro, si quis tractationis ordinem requirit, hic sane ordo minimè incommodus esse videtur, si de singulis precationibus quatuor proponantur, Primum res expressa verbis nominatis. 2. Enumeratio eorum, quae ad rem expressam verbis necessario requiruntur & ordinantur. 3. Quae cum re coniuncta sunt verbis expressa. 4. Pugnancia.

CAPIT. VI.

DOCTRINA ECCLESIAE.

HOC fixum mente tenendum est, quòd doctrina Ecclesiae Christi alia non sit, quam quae in Lege, Prophetis, Evangelicis historicis & Epistolis Apostolicis traditur. Ad legem enim & testimonium mittit Esaias. Christus dicit: *Oves meae vocem meam audiunt.* Item: *Habet Moysen & Prophetas, illos audiat.* Verum quia multa sunt in Scriptura, non omnibus obuia, accedunt pio-

rum

rum interpretationes, quæ tanquam lucem obscurioribus locis adferunt. At ne nos sinamus à fontibus aquæ vivæ abducî ad cisternas & puteos contritos, qui continere aquam non valent, tenendum est discrimen inter dicta interpretum. Non enim quidvis à quolibet vel sanctissimo patre dictum, eiusdem ponderis & autoritatis in Ecclesia Christi esse debet. Sunt itaque dicta Patrum in triplici discrimine. Quædam enim demonstrata sunt: quædam probabilia, sed præter Scripturam: & quedam enunciata contra Scripturam & analogiam fidei.

Demonstrata voco, quæ ex apertis Scripturæ testimoniis, & immotis axiomatibus evidenti consequentiâ collecta sunt. Cuius generis sunt Symbolum Apostolicum, Nicenum, Athanasij, Chrysostomi, Gregorij, Ambrosij, &c. Nam hæc immota consequentiâ ex verbo Dei collecta sunt. De his tenenda est regula, quod pondus & autoritas non habeant ab hominibus, sed ab ipso verbo Dei, unde fluxisse demonstrantur. Quare non minoris apud nos autoritatis esse debet hoc genus dictorum Patrum, quam ipsissima vox Dei de cælo ad nos allata.

Proximum genus dictorum est eorum, quæ etsi appositè & sapienter dicta sunt, attamen demonstratione ex verbo Dei carent. Huius generis dicta tantisper magnifacere oportet, propter reverentiam sanctorum Patrum, donec trahantur

in malam consequentiam ab hostibus sana doctrinae. Sancti Patres saepe Satisfactionis ac Meriti mentionem faciunt, non stricte vocum proprijs significationibus inherentes, sed eas abusive propter aliquam allusionem transferentes ad suum propositum. Quare si quis contra mentem Patrum huiusmodi dictis abuti velit aduersus doctrinam sinceritatem, nos non debemus sinere Patrum dicta praeferrī apertae Scripturae.

Postremum genus est eorum, quae enunciata sunt contra Scripturam & Analogiam fidei; ex incogitantia quadam, Vnde facile homines labuntur in errores. Sed hic regula Ambrosij sequenda est, qui lib. 1. Officiorum sic inquit: Nos non a omnia, quae Christus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via CHRISTVS est: Si igitur Christus non docuit quae docemus, & nos id detestabile iudicemus. Hanc regulam confirmat praeceptum Domini dicentis: Canete à fermento Phariseorum, hoc est, à corruptione doctrinae. Item: Canete à falsis Prophetis. Et Paulus inquit: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit.

Præterea & hoc in Ecclesia doctrina canendis, ne inutilibus questionibus inuoluamur, quæ admodum à sententiaris factum esse videmus: qui innumeras & inutiles quaestiones proponunt, probant, improbant, ac tanquam pilam inter se iaciunt.

iaciunt. Vnde fit, ut necessaria Ecclesie doctrina neglecta iaceat, & moles commentariorum & inutilium questionum Ecclesie Christi obtrudatur. Quare nos, qui Christi discipuli esse volumus & gloriamur, sequamur verbum Dei, tanquam lucernam veram, qua sola à tenebris ignorantia ad lucem veræ noticiæ Dei nos adducere potest. Et alienis periculis admoniti sumus, ne omisso viuo fonte quæramus cisternas, ac ita paulatim in errores pristinos recidamus.

Præterea & hoc admonendum duxi, quod in tractatione & illustratione scripturæ uti liceat triplici probandi genere. Nunc enim Scripturæ apertis axiomatis, nunc ratiocinatione, eaq; directâ & indirectâ, nunc exemplis approbatis. Hoc triplici genere usus est ipse Dominus non raro: Paulus frequentissime, ac alij Apostoli, quibus probandi rationibus nos pronūciata Patrum adycere possumus, sed hac ratione, si habeamus præcurrem lucernam Dei.

Iam multa addi possent de autoritate, dignitate, necessitate ac utilitate doctrinæ Ecclesiæ, sed istis tanquam apertis omissis, nonnulla de certitudine adiciam, ut cōtra furores Mahometicos ac Atheismum prophanorum hominum, Epicureismum, Romanismum, atq; adeo aduersus omnem astutiam ac versutiam Diabolorum & hominū, quibus ad fallendum vtuntur, mētes nostros mu-

niamus: ac ut certi de doctrina Ecclesie eam audi-
 duis discamus, moresque nostros iuxta normam
 ipsius formemus.

Gloriantur Philosophi de sua doctrina certi-
 tudine, iactant sua xptia, demonstrationes pro-
 ferunt, Vniuersalem experientiam predicant, or-
 dinis intellectum (per quem ignota rimantur, ad-
 hibita amissi philosophica, ut vocant) extollunt.
 Fateor certe, istas certitudinis causas non esse cō-
 temnendas, imò tanquam dona Dei suspiciendas,
 attamē si cum certitudine rei Theologicæ ista phi-
 losophica conferantur, apparebit, multis nomi-
 nibus doctrina Ecclesie certitudinem demonstra-
 tionibus philosophicis preponendam esse. Sed pri-
 mum de doctrina Ecclesie certitudine dicam.
 Deinde nonnihil de collatione doctrina Ecclesie
 & Philosophica adiciam.

Certitudo itaque doctrina Ecclesie solo Testi-
 monio nititur, quod est duplex: Externum & In-
 ternum. de utroq; ordine dicendum est.

EXTERNUM testimonium voco, quod in
 sensus incurrit, quod verbum cæleste confirmat
 tanquam firmissimum sigillum. Verum hoc habet
 sex partes. Nimirum patefactionem diuinam: mi-
 raculorum varietatem: prophetiarum firmitudi-
 nem: consensum vera Ecclesie perpetuum: tanti
 temporis durationem: ac cruentam plurimorum
 Martyrum confessionem. Verum hæc paulo aper-
 tius

tius declaranda ac distinguenda sunt.

Prima igitur pars externi testimonij est patefactio divina: per quam ipse Deus de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit, & suum VERBUM eis tradidit ac commendavit. Quāquam autem Dominus saepe apparuisse legitur, tamen paucas eius apparitiones recitabo, in quibus summam doctrina Ecclesiae proponit, inculcat, repetit & illustrat. Primū itaq; apparuit Adamo post lapsum, Genes. 3. & doctrinam Legis & Evangelij primus sua voce tradidit, & pœnas inflixit ob peccatū. Ab hac doctrina vera Ecclesia Dei nunquam defecit, sed perpetuo eandem amavit, retinuit & propagavit. Deinde apparuit Noe, ac factō confirmavit doctrinam legis & Evangelij, dum impœnitētes quidem diluvio perdidit, Noe vero cū sua familia ex gratia promissionis clementer liberauit. Post diluvium, ut doctrinam fere hominum malicia collapsam erigeret, apparuit Abrahamo decies, Eius filio Isaac bis, nepoti Iacob sexies: in quibus apparitionibus eadē doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratū est. Iustificatiōis quoq; doctrina in Abrahamo certissimo typo expressa est apertius. Post hac in Aegypto Moysi apparuit, eandemq; doctrinam repetijt & cōfirmavit. factō, declaraturus, quid inter cœtum, verbum suum amplectentem, & reliquū mundum interesset: Pra-

terea multis Prophetis idem verbum in visionibus & somnijs apparens commendavit. In nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cælo, & proprio ore nobis CHRISTVM doctorem commendavit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, HVNC AUDITE. Ac si dicat: Olim promissi Semen mulieris destructurum caput Serpentis, & reparatorem generis humani sublata legis maledictione: Ecce hic adest, eum audite, in eum credite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, & reconciliatus sum mundo per ipsum. Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, una cum Angelorum concionibus & revelationibus, nostræ infirmitati servire debent, ac confirmabunt nostros animos, ne credamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis & Mahometistis, prophanisq; gentibus in hoc totus incumbit, ut nos ab isto verbo, tot apparitionibus Dei nobis mandato, abstrahat: quemadmodum nostros parentes à verbo vite, quod acceperant, abstraxit.

Secunda pars externi testimonij, est varietas miraculorum, quæ miracula sunt quedam extraordinaria opera Dei, quibus tanquam sigillis firmissimis verbum suum, hoc est, Legem & Evangelium quatuor millibus annorum confirmavit, qualia sunt plurima, cum in veteri, tum in nouo Testa-

Testamento. Veteris Testamenti miracula in hac tempora commodè distingui possunt: Vt primo loco considerentur, quæ ante diluuium contigerunt: secundo, quæ in diluuiio: tertio, quæ post diluuium: quarto, quæ in Ægypto: quinto, quæ in exitu ab Ægypto: sexto, quæ in monte Sinai, dum lex promulgabatur: septimo, quæ quadraginta annos in deserto: octauo, quæ sub Iosua: nono, quæ sub Iudicibus: decimo, quæ sub regibus: undecimo, quæ sub captiuitate populi in Chaldaea: duodecimo quæ reliquo tempore vsque ad Christum sub varijs Ducibus. Sed ex his pauca exempli gratia referamus.

Ante diluuium itaq; duo insignia occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, ubi Dominus aperto testimonio confirmauit Legem & Euangelium, non respexit ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit lege damnatus, Hic pius propter fidem in promissum Semen. Vnde primum respexit ad Abel, deinde ad munus seu sacrificium eius, quod propter offerentis fidem placuit. Secundum in Enoch, quem Dominus è consortio hominum sustulit in cælum, unde doctrinam Euangelij confirmat de victoria super regno Satane.

In diluuiio duo quoque sunt præcipua. Vnum miraculosa pœna ob peccatum, iuxta legis doctrinam. Altera admiranda liberatio credentium, iuxta promissionis verbum. Ita Cataclysmus mû-

di, obsignatio est utriusq; doctrina Ecclesia, nimirum Legis & Euangelij.

Post diluvium primum occurrit confusio linguarum in edificatione turris Babylonis. Hac mina in contumaces confirmantur. Deinde partus amicula Sara sterilis per Angelum annunciat: Pugna Iacob cum Angelo: Scala extensa in cælum visa ab eodem, promissionis gratuita certitudini serviunt.

In Ægypto ardet rubus, sed in columnis manet. Virga in colubrum vertitur. Vrgente Mose mādātum Domini de exitu populi, decem mirabilia signa eduntur, quæ his versibus completti soleo:

Sanguis, Rana, Cynips, cum Musca, Pestis & Ulcus,

Grādo, Locustæ Tenebra, Natorū mors inimica.

Hac omnia clare testantur, Deum iuxta legis minas punire contumaces, & rursus iuxta gratia promissionem suos tueri.

In exitu ab Ægypto, ut miraculosa maris exsiccatio, per quā liberantur Ebraei, promissa gratia testimonium est, ita submersio Pharaonis cum suo exercitu, legis diuina est sigillum. Deinde eodem pertinet miraculū columna Nubis per diem, & columna Ignis per noctem, quæ suum populum Dominus in itinere direxit.

In monte Sinai multis miraculis doctrina legis confirmatur, ac lapideis Tabulis inscribitur. ibi fulgura,

fulgura, tonitrua, miraculosum ieiunium Moſis, colloquiũ Dei cum Moſe, teſtantur, legis doctrinam vere à Deo profectam eſſe.

Tempore quadraginta annorũ, quibus populus in deſerto permansit, plurima ſunt miracula edita: quibus utraq; doctrina pars confirmata eſt. Legis doctrina cõfirmatur miraculoſa pœna Chore, Dathan & Abiron, cum eorum ſocijs, quas terra aperto ore abſorpsit. Deinde turſicantes contra legem ignis de cœlo abſumſit. Inobedientes ſerpentibus percutiuntur &c. Euangelium quoq; ex altera parte confirmat miraculoſa beneficia Dei. Aqua de petra manat, & comitatur populũ quocunq; proficiſcitur. Man de cœlo datur, unde tot millia hominũ aluntur quadraginta annis. Aſpectus anei ſerpentis erecti ex mada-to Domini, qua ſanantur percuffi à diſſadibus. Veſtimenta ac calcei tot hominum tanto tempore non teruntur.

Sub Iofua duce primum occurrit tranſitus per medium Iordanis, ſtãte aqua ab una parte inſtar muri, & defluente ab altera. Civitatis Hiericho ſepteno circuitu, & voce turbarum iuxta vocem Domini enverſio. Prolongatus dies pugnantibus Ebrajs contra Gabaon. Lapides de cœlo demiſſi, quibus occiſi ſunt hoſtes populi Dei. His omnibus confirmari utrunq; doctrina caput nemo non videt.

Sub ducibus etsi plurima contigerunt miracula, duo tamen præ alijs sunt insignia. Velus Gideonis, & fortitudo Samsonis, utrumq; veritatis diuina sigillum est.

Temporibus Regum Elias & Eliseus miraculis plurimis clauerunt: quibus utramq; doctrina partem Dominus mirabiliter confirmauit. Helias excitat mortuū. Hostiā perfusam aqua impetrato miraculose igne de cælo accedit, in testimonium doctrina sua. Ad preces eiusdem tribus annis non pluit, quo petente pluuiam, nubes statim densantur, & pluuiam mittunt. Hic pallio Iordanem diuidit, siccus transit, & ignito curru in cælum tollitur. Eliseus sanat aquas pessimas & steriles: dat mulierem oleo: suscitatur mortuū: sanat Naaman Syrum à lepra. Sunt & alia miracula temporibus Regum edita, confirmantia Ecclesie doctrinam, quæ breuitatis causa omitto.

Sub captiuitate populi in Chaldaea hæc sunt præcipua: Miraculosa liberatio trium virorum, qui propter confessionem doctrina Ecclesie in ardentem fornacem coniecti sunt. Ignis enim imperio creaturis cessit, & non laesit, quos Dominus illesos in testimonium suæ doctrinae voluit. Miraculosa defensio Danielis, coniecti in lacum, ut deuoraretur à Leonibus, eò quod nollet abicere doctrinam Ecclesie, & Idola prophana loco veri Dei colere.

Miracula sub Ducibus vsq; ad Christū post transmigrationem Babylonicam fuerūt non pauca. Sed precipuum est, quod Deus populum adeo exiguum, tot persecutionibus fractum, contra adeo potentes Reges & Principes defenderit, ut firmum staret vaticinium Iacob de expectatione gentium, seu aduentu Messia.

Porrò noni Testamēti miracula plurima sunt, quorum precipua capita cōmemorabo. Primum occurrit sterilis anicula partus, deinde Virginis, uterq; ab Angelo annuntiatus, non sine doctrina Ecclesie commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum cōciones, Magorum stella, facta Christi diuina, eaq; plurima: ut sanati:nes agrotorum, suscitationes mortuorum &c. Apparitiones in monte. Resurrectio Christi. Et multa alia, quae referuntur in Euangelica historia, quibus omnibus accedit veluti regia quaedam obsignatio, visibilis donatio spiritus sancti quinquagesimo die post resurrectionem Domini.

Eodem pertinent miracula Apostolorum, quibus doctrina cōfirmata est in primitiua Ecclesia. Hunc esse verum miraculorum usum sequentia testimonia confirmant. Exo. 13. Erit quasi signū in manu tua, & quasi monumentū in oculis tuis, ut lex Domini semper sit in ore tuo. Nū. 14. Vsq; quo nō credent mihi in cunctis signis, quae feci in medio eorum? Ioh. 18. Si mihi non creditis, cre-

dite operibus meis. 3. Reg. 17. Vidua excitato filio dixit: Nunc scio, quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Atq; hac de miraculis, & de secunda parte externi testimonij,

Tertia pars externi testimonij, prophetiarum observatio & veritas est. Cuius generis sunt prophetia Iacob de regno Iuda & adventu Christi. Prophetia Balam de Christo sub imagine stella. Vaticiniũ Esaiæ de Virginis partu. Danielis prædictio de quatuor Monarchijs, de hebdomadibus, de tempore adventus Christi, de eius mortis eternoq; regno. Hæ prædictiones omnes scopum habuerunt Christum Dominum, qui legis maledictionem tolleret, ut æternam iusticiam donaret credentibus, quemadmodũ Esaias & Daniel clare concionantur. Vnde apparet has prædictiones eidem doctrina Ecclesiæ testimoniũ præbere, quã Deus ab initio sua voce proposuit, ac miraculis confirmavit. Sciamus igitur vaticinia prophetica esse quedam Ecclesiastica signacula.

Quarta pars externi testimonij est consensus Moysis, Prophetarũ, Christi, Apostolorum, ac catholica totius Ecclesiæ in doctrina, cultu & vitu. Nam hi omnes legem & promissiones urgent, ac alij alijs clarius exponunt.

Quinta pars externi testimonij est ipsa duratio Ecclesiæ, ac doctrina Legis & Euãgely. Nam si hæc ex hominibus fuisset, aut etiam ex Diabolo
ne-

nequaquam tot annis perdurasset aduersus tot tyrannorum insultus, tot hereticorum sectas, tot sophistarum technas, quibus mundus se opposuerat Ecclesia & doctrina cœlesti. Atq; adeo verū esse ostenditur, quod Dominus promissu: Porta inferorum non praualebunt aduersus eam. Huc quoque pertinet dictum Gamalielis Act. 5. Si ex hominibus est opus hoc dissoluetur.

Sexta pars externi testimonij, est cruenta confessio tot Martyrum, inde usq; ab Abel ad Christum Dominum, & ab ipso in hunc usque diem. Nam tāta & tam atrocia supplicia nequaquam subiissent pro incerta & erronea doctrina. Nec hoc testimonij genus infringit, quod multi Enthusiasmo quodam instigati, non dubitarunt pro erroribus suis confirmandis mortē oppetere. Nam destituti fuerunt superioribus testimonijs, quæ semper tanquā regula adhibenda sunt, ut discernatur inter veros Martyres & Enthusiasmo cōcitatos à Diabolo, ad oppugnandam veritatem. Hactenus de externo testimonio, quo confirmatur doctrina Ecclesie.

INTERNUM testimonium unicum est, nimirum arrabo seu pignus SPIRITVS SANCTI, quo obsignatur verbum in cordibus fidelium. De hoc interno testimonio cōcionatur Paulus 1. Cor. 1. & 5. ad Eph. 1. & c. Hac testimonia quæ sūt causa certitudinis in cœlesti doctrina, si cōferun-

tur cum Philosophica certitudine, plurimū excellent. Omnia enim in Philosophia luminatio- nis & sensibus subiiciuntur. Verum hic lumen Dei, imò ipse Deus est, qui suam doctrinam pro- ponit & confirmat. Philosophia *ἡγεμονία* quibusdam mentis facultatibus nititur. Sed hic Spi- ritus sanctus doctrinam confirmat atq; obsignat, adeò ut nihil certius pio cordi haberi possit, quàm hac spiritus obsignatio. Valeant igitur pro- phani homines, qui certitudinem rei Theologica in tertium locum post scientiam reiiciunt, & fere cum *ἱεροσολ* coniungunt. Atque hactenus de doctrina Ecclesie.

CAPVT VI.

SACRAMENTVM.

Priusquam ad tractationem Sacramentorum noui Testamenti descendam, pauca dicenda sunt de institutione & ratione Sacramentorum, & cur voce hac Sacramenti vsa sit Ecclesia. Hec enim nos deducunt in veram Sacramentorum noticiam, ut nulla nobis amplius relinquatur hesitandi occasio. Ut itaque institutionem intelligamus, obseruandum est, quod Deus semper, & antequam homo lapsus est ab innocentie statu, & postquam ipsi visum est genus humanum peccato suaeque culpa perditum reparare, consueuerit suam

suam voluntatem homini patefacere duabus rebus, nimirum verbo, & signo verbo addito, ut ita hominum salutis consuleret.

Signa autem duplicia sunt adiecta verbo. Nam alia confirmabant certitudinem verbi, de quibus dictum est in presentis Classis quinto capite. Alia fuerunt fauoris Dei obsignationes & sigilla, de quo genere nobis hic est sermo.

Cum homo adhuc esset in statu innocentie, accepit verbum: cui si obtemperasset, in aeternum beatus vixisset. Verbo adiecit Deus duplex signum seu Sacramentum: Alterum immortalitatis, quod signum à fine dictum est. Alterum probationis, quod signum scientie boni & mali ab euentu est nominatum. Post lapsum proposuit verbum reconciliationis, quod Semen mulieris contritum esset caput serpentis, hoc est, destrueturum opera Diaboli, adducta iusticia sempiterna. Huic verbo adiecit signum, nempe ritum sacrificandi: Qui visibilis quaedam concio erat de venturo Messia, Deinde cum Noe locutus est Dominus, & Promissioni signum fœderis addidit arcum cœlestem. Abrahamo postea promissionem Seminis proposuit verbo, sed signum adiecit Circumcisionem: qua esset veluti visibile promissionis verbum, quod durauit vsque dum CHRISTVS venit iuxta promissionis verbum. Mosis quoque data Lege, & facta promissione,

commendavit signa externa varia, quibus populus admoneretur de promissionibus divinis. Eodem prorsus modo Christus, postquam de cælo advenisset, confirmassetque promissionis doctrinam, signa & testimonia suo verbo, numero quidem paucissima, sed significatione maxima, ut Baptismum & Cœnam, adiecit: quæ essent veluti aspectabiles quadam novi fœderis per sanguinem Christi sancti conciones. Hæc signa cum veteris, tum novi Testamenti, propterea, quod aliud continebant quam foris apparebat, Orientalis Ecclesia *μυστήρια*, Occidentalis, hoc est, Latina, Sacramenta appellavit.

His ita de institutione Sacramentorum dictis, ratio Sacramentorum plenius tradenda est. Hanc rationem ut inuestigemus certius, proponenda sunt nobis aliquot particularia Sacramenta, unde generalem definitionem extruemus. Proponamus itaque in medium Circumcisionem, cui noster Baptismus successit, deinde agnum Phæse, cui Cœna Domini substituta est.

In Circumcisione Domini itaque primum vox Domini instituentis & mandatum occurrit. Dicit enim Dominus: Custodies pactum meum. Et opus commendatum externum, quod in oculos & sensus incurrit. Tertiò, promissionis verbum additur: Ero Deus tuus, & seminis tui post te. Quartò, requirit ab Abraham fidem in promissionem.

Omnis

Omnis enim promissio Dei fide accipienda est.

Similiter agnus Phase Primo mandatum Dei habuit. Secundo externa & visibilis erat commestio, certo ritu celebrata. Tertiò additum erat promissionis verbum, quod Deus in suam fidem reciperet istum populum, cuius promissionis veluti visibilis concio quedam erat commestio agni. Quarto requirebat Deus à populo, ut se sue fidei committeret, expectaretque promissa bona. Hac quatuor similiter concurrunt in aspersione sanguinis, atque adeo in omnibus reliquis signis, à Deo institutis, ut testentur de ipsius favore erga homines: Quorum unum si sustuleris, non erit plena Sacramentiratio. Ex his iam extruamus generalem Sacramenti definitionem in hunc modum:

SACRAMENTVM est signum visibile, mandatum & institutum à Deo, quo ut Deus suam testatur erga homines promissionem de reconciliatione humani generis, ita homines vicissim suam erga Deum fidem profitentur. Hac plana, perspicua & immota definitio Sacramenti est, adeo ut quicquid hanc definitionem nō recipiat, rationem Sacramenti tueri non possit, modo cum Ecclesia veteri de Sacramentis loqui placet.

Ex quo etiam conficitur duo tantum esse nō Testamenti Sacramēta, nimirum Baptisimum & Cœnam Domini. Ex his quoq; planum esse in-

disco, quod prudentissimo consilio sancti Patres talibus signis Sacramenti nomen dederunt. Nam ut externam rem oculis cernebant, ita rem Sacramentis contentam & significatam, oculis fidei contemplabantur. Vnde Sacramentum definiuerunt actionem externam habentem spiritualem contemplationem, & Latinis in genere Sacramentum est pignus promissionis. Sed quia hoc pignus aliàs fit verbis tantum, ut Iusiurandum: aliàs rebus, videlicet, cum signa quasi pignora adduntur promissionibus, Hoc significatu transferunt Sacramenti nomen ad signa sacra novi Testamenti.

Verum, priusquam accedamus ad explanationem Sacramentorum novi Testamenti, hic quoque observatione dignum est, quod signa gratiæ seu Sacramenta diuinitus ordinata, symbolica sunt. nam habent quandam analogiam ad rem inuisibilem, quam continent & significant, præterquam quod sint signa gratiæ & externæ fiduciæ erga Deum & professionis testimonia. Quare circumcisio non est tantum signum gratiæ, ut externa nota, qua populus Dei discernebatur ab impio mundo: Sed erat etiam symbolum seu signum per comparisonem, quam habet cum re signata, docens Abraham & eius posteror. Docebat enim Circumcisio, humanam naturam esse immundam, ideoque mundandam.

Deinde

Deinde quia erat in membro genitali, docebat de futuro Semine, qui esset naturam humanam suo sanguine ab omni peccato & macula mundaturus. Atque ita tria sunt in signis spectanda. Primum, quod sint signa gratiae. Deinde quod sint tesserae professionis. Tertio, quod sua analogia nos doceant. Vnde Augustinus: Si Sacramenta earum rerum, quarum sunt sacramenta, comparisonem non haberent, Sacramenta non essent.

Postquam autem haec in genere de Sacramētis dicta sunt, accedamus ad explanationem Sacramentorum noui Testamētis, quae sunt: Baptismus & Cœna Domini: in quib. illa quatuor insunt, quae supra dixi, ad Sacramentorum rationē pertinere, quae simul complectar in definitione.

Sacramentum noui Testamenti est signum visibile, diuinitus mandatum & institutum. promissioni in Euangelio tradita additum, ut sit testimonium exhibitae promissionis gratiae, & applicatae iis, qui Sacramentis utuntur, fidēque promissionem gratiae amplectuntur. Haec definitio meminit mādati, signi externi, fauoris Dei, ac fidei intuentis in fauorem Dei seu promissionem gratiae.

Poterit & hoc modo definiiri: Sacramentum noui Testamenti est ceremonia & actio à Christo instituta, in qua adhibito promissionis verba,

*sub visibili re, inuisibile donum & gratia offer-
tur, & obsignatur credentibus. Hanc definitio-
nem perspicuam & propriam esse non dubito.
Nam omnia complectitur, quæ ad Sacramento-
rum novi Testamenti substantiam requiri vi-
dentur. Quæ ut apertius à studiosis conspician-
tur, breuiter eam retexam, ac in membra qua-
tuor distribuam. Primum est institutor & au-
tor Sacramentorum novi Testamēti. Secundum
promissionis verbum & mandatum seu institu-
tio. Est enim verbum promissionis veluti vita Sa-
cramenti. Tertium, signum seu elementum seu
symbolum una cum re, quæ cum his iuncta est.
Non enim sensus nostros ludit Deus vanis simu-
lacrois, sed ut verax est, ita veraciter complet
suam promissionem, cuius testimonium est exter-
num signum seu elementum, seu symbolum. Nam
hec tria vocabula, etsi eandē rem in hac doctri-
na significant, ratione tamen differre videntur.
Signum enim habet relationem ad rem signatā.
Elementum dicitur, quia est res corporea & sen-
sibilis, in oculos & sensus incurrens. Symbolum
propterea analogiam & comparisonem signi ad
rem signatam. In re itaque externa tria concur-
runt. Primum res illa externa, & signum & te-
stimonium gratiæ. Deinde est nota professionis.
Tertio, est symbolum, hoc est, signum, compara-
tione quadam docens nos virtutem Christi &
nostrum*

nostrum officium, sicuti postea rursus dicitur. Quartum est fides, qua verbum promissionis apprehenditur. Hac quatuor membra supra in definitionis complexum inclusi, qua ideo distinctius proposui, ut postea commodius singulis novi Testamenti Sacramentis accommodari possint.

Sunt autem novi Testamenti Sacramēta duo tantum, nimirum Baptismus & Cœna Domini-
ca, ut supra ostensum est. Illo in familiam Christi recipimur, ideoque initiale Sacramentum novi Testamenti dici potest, ut Circumcisio initiale erat veteris populi Sacramentum: Hac recepti cōfirmamur & alimur. Quare Sacramentū cō-
memorationis ex verbis Cœna potest appellari.

Has enim duas Ceremonias solas Dominus (penes quem unicum ius est Sacramenta in Ecclesia instituendi & ordinandi) instituit & ordinavit. Tamen si autem multe sunt promissiones in nouo Testamento, qualis est illa: Amen amen dico vobis, quicquid petieritis Patrem in nomine meo, &c. tamen aliud est, solis verbis promissionem confirmare, aliud verbis ac elementis, seu symbolis visibilibus simul, quod profecto ad Sacramenti plenam rationem requiritur. Quare cum nulla alia externa signa adieceris Dominus suis promissionibus quam illa duo, nempe, Baptismum & sacram Cœnam, recte duo tantum novi Testamenti Sacramenta numerantur, quæ

quomodo à sacramentis veteris Testamenti distinguenda sint, breuiter explicandum est.

Sunt autem tres differentie precipue, quarum prima à temporis circumstantia petitur. Vetera enim illa prænunciabant rem futuram, noua significant rem exhibitam. Hac differentia confirmatur etiã Augustini testimonio, qui sic inquit: Lex & Prophetæ sacramenta habebant rem futuram prænunciantia. Nostri vero temporis Sacramenta venisse contestantur, quod illa venturum prædicebant.

Secunda differentia sumitur à diuersitate signorum. Sacramenta (inquit Augustinus) Iudeorum in signis à nostris sunt diuersa. Vetera enim signa, ut Circumcisio, oblationes variæ, sanguis, &c. abolita sunt, quia typus fuerunt venturi, quibus Baptismus & Cæna Dominica subrogata sunt, ut quæ Christum exhibitum ostendunt.

Tertia differentia sumitur à numero, significatione & virtute. Sic enim inquit Augustinus de Sacramentis loquens: Nostra numero pauciora, significatione angustiora, virtute præstantiora. Nec hoc pugnat cum dicto Pauli 1. Cor. 10. dicentis omnes eandem spiritualem escam comedisse. Nam Paulus de spiritali virtute & fructu loquitur, qui planè similis est in vtriusque Testamenti Sacramentis. Ut enim idem est Christus vtriusque Testamenti, Ita idem Spiritus Christi, qui in illis & in nobis est efficax.

CAPVT VII.

BAPTISMVS.

GRÆCÆ vox βαπτίζω, tingo & lauo significat. Hinc deducitur aliud verbum βαπτίζω quod significat immergo, intingo, abluo. Hinc verbale nomen βαπτισμός, Item βαπτισμα hoc est, immersio, ablutio, intinctio, lotio: quo nomine saepe vsi sunt Euangelistæ. atque hæc est nominis ratio.

Rei definitio hæc sit: BAPTISMVS est Sacramentum noui Testamenti, institutum diuinitus per ministerium Iohannis, constans abluitione hominis per aquam, cum verborum pronunciatione, iuxta institutionem Christi, non solum ad obsignandam abluitionem hominis à peccato per sanguinem Christi, Verum etiam ad figurandam regenerationem, quæ mortificatione carnis, & viuificatione Spiritus perficitur. Aut si maius breuius, in hunc modum: Baptismus est Sacramentum abluitionis peccatorum per mortem Christi, & nouæ regenerationis.

Porro duplicis Baptismi meminit Scriptura, nimirum Aquæ & Spiritus. Illo recipimur in externum Ecclesiæ cœtum, hoc in internum seu spiritualem Ecclesiam & consortium Christi, nec tamen alter ab altero separandus est. Externus enim interni testimoniū est, hoc est, Aquæ baptis-

mus pignus est spiritualis Baptismi, & interna ablutionis. Caterum, ut omnia clarius conspiciantur, quatuor illa, quorum superius memini, in hoc Sacramento queramus, & quid fructus ex singulis fides percipiat, videamus.

Primum itaque, de institutione huius Sacramenti videndum est. Tamen si autem Iohānes ministerium Baptismi incoavit, tamen ex Euāgelica historia constat, Iohannem verbo Dei vocatum ad baptizandum, & predicandum poenitentiam. Deinde Christus suos discipulos ad docendum & baptizandum post suam resurrectionem misit hoc mandato: *Ite in mundum uniuersum, predicate Euangelium omni creatura, Baptizate eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Qui crediderit et baptizatus fuerit, saluus erit. Qui uero non crediderit, condemnabitur. Habes mādātum, habes institutionem.*

In hac institutione multae concurrunt meditando. Primum, institutoris maiestas. Secundo, unde vis & efficacia Baptismi. Tertio, uniuersale mandatum. Quarto, qualis inauguratio sit Baptismus.

Primum Maiestas institutoris Christi, merito nos in admirationem & reuerentiam excitare debet. Magnum enim esse necesse est, quod prius de cælo verbo suo praecepit, postea exemplo confirmavit, deinde ipse baptismum recepit, figuram

figuram imminentis sue mortis, sepultura, resurrectionis, cōmunionis corporis sui nobiscum. Postremo resuscitatus discipulis iniunxit baptizandi munus, ac eundem baptismum suae Ecclesiae commendauit, ut interum fileam plurimos huius sacrosancti lauacri typos fuisse, ut diluuium, mare rubrum, Iordanis transitus, lotionem Naaman Syri leprosi in Iordane, piscinam probaticam, &c.

Ex his omnibus hunc fructum fides colligere debet, quod hac actio verè exhibeat quod figurat. Vult enim CHRISTVS hoc signum non inane symbolum esse, sed quod simul offerat reconciliationem baptizato, siue infans fuerit ab Ecclesia oblati, siue adultus fidē in promissionis verbum professus. Quātum enim ad adultos & rationis compotes attinet, fidei baptismi professio requiritur, siue qua nec symbolum externum nec verbum efficax est.

Secundo, Vis & efficacia baptismi non dependent à ministro baptizante, sed à Christo purgante, & abluyente nos per lauacrum in verbo vitae, ad Ephe. 5. Nullum igitur discrimē baptismi externi facit personarum diuersitas. Nam ministri tantum externam ceremoniam adhibent ad mādāta Christi. Christus ipse, iuxta promissiones, verè ijs, qui baptizantur, adest, & efficaciter abluit animae maculas, quantum quidem ad reatum co-

ram Deo attinet. Hinc fides nostra discat non in-
tueri baptizantis ministri dignitatem, sed institu-
tionem Christi, quia ipse, & non alius, purgat.

Tertio, & universale mandatum est, ut baptizē-
tur omnes gentes, unde fides fructum geminum
colligat. Primum, quod infantes circa sacrilegium
excludi non possint à baptismo. Deinde, quod Do-
minus vere velut salutē omnium hominū. Quo-
rum enim attineret pignus gratia offerre, nisi cum
pignore rem promissam exhibere vellet. Exter-
nus igitur baptismus si inefficax manet, id non
Christi, sed hominum culpa fieri necesse est.

Quarto, Inauguratio nostri per baptismum est
significata his verbis: Baptizantes eos in nomine
Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Hac verba Pri-
mum testantur, baptizatos à Patre cœlesti recipi
in gratiam: Deinde Filij beneficii ipsis donari &
applicari: Tum spiritum sanctum promitti, in
infundi, qui ipsos reget & sanctificabit. Vnde fi-
des nostra confirmari debet in hūc unum Deum,
qui est Pater, Filius & Spiritus sanctus: in cuius
nomine ideo inauguramur, ut illum vera pœni-
tentia, fide, inuocatione colamus, abnegatis omni
iniusticia & iniquitate.

Deinde verbum promissionis additum Baptis-
mo est hoc: Quisquis credideris & baptizatus
fueris, saluus eris. Quemadmodum autem omnis
promissio Dei, ita hac fide accipienda est, & fir-
miter

miter statuendum, quod Deus vere præstet, quod baptismus obfignat: Nec tamen hoc promissionis verbum arcet infantes à Baptismo, qui sub generali mandato continentur. Nam fidei professionē in adultis requirit, quales fuerunt precipue, qui sub initium Ecclesie nascentis, post Christum passum & glorificatum, baptizabantur. Vt enim Circumcisio non solum fuit adultis signum gratiæ cœlestis, verum etiam infantibus: ita baptismus utriusque salutaris est. Nam ut efficax fuit Spiritus sanctus in utero Elizabeth, matris Iohannis Baptistæ, ad infundendum infanti, in mundum nondum edito gratiam: Sic idem Spiritus sanctus ex bonitate mera, peculiari ratione regenerat infantes ab Ecclesia sibi oblatos, cum ipse Dominus iusserit ad se infantes adduci, & illorum esse regnū cœlorum pronunciauerit. Huc & illa Abrahamo facta promissio accedit: Ecce Deus tuus, & seminis tui.

Verum inter Christianorū & gentiliū pueros hoc est discrimen, Tamen si utrosque oblatos ab Ecclesia in gratiam Dei, iuxta promissionis verbum recipi, non est dubitandum: tamen si sine baptismo discesserint utriusque, infidelium quidem pueri Dei iudicio relinquendi sunt, fidelium vero infantes promissionis huius, Ero Deus tuus, & seminis tui, vere participes sunt. Nam in illa promissione etiam Christianorum infantes includi

non dubito. Et ut pueris Iudeorum nihil nocuit, qui obierunt ante octauum diem sine Circumcisione: ad eundem modum nec Christianorum infantibus obfuturum piè credendum est, si subita morte praeventi, baptismatis lanacro non obluantur.

At dices, renascētiā esse necessariā ad salutē, iuxta illud Iohan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non introibit in regnum caelorum. Respondeo: Renascentia est res spiritalis, qua peragitur aliās virtualiter tantum, sine externo symbolo, ut Ebraeorū pueri praeventi morte ante octauum diem, vere participes erant benedictionis promissae: Ero Deus tuus, & seminis tui in aeternum: Ac ita virtualiter regenerati sunt sine externo signo. Ad eundem modum Christianorū infantes, qui morte praeventi discedunt, consortes sunt promissionis eiusdem. Aliās virtualiter & actualiter (ut loquitur Bernardus) simul, nempe, cum externum symbolum accedit. Quare Augustini sententiā hic complector, qui dicit: Sed tunc impletur inuisibiliter, cum mysterium baptismi non contentus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Et Bernardus: Volūtas pro facto imputatur, ubi factum excludit necessitas.

Signum externum est aqua, Immersio seu ablutio hominis, atq; adeo tota illa visibilis actio cū pronuntiatione verborum. Hac actio cum representet

sentet ipsius sanctæ trinitatis arcanam actionem circa hominem, qui baptizatur, merito summa cū reuerētia & religione celebrari deberet, sine nugis istis, quas addiderūt Papistæ: ut sunt, Ceroma sacrū, salina, sal, exorcismus aquæ, adiuratio Satana &c. quæ omnia maculant quodammodo hæc diuinam actionem, quæ fidem, pietatem, & inuocationem Dei, obedientiam institutionis Christi requirit.

Porro in hoc sacro Baptismo triplex est signum. I. Testimonium gratiæ exhibitæ & applicatæ. II. Tessera & nota professionis. III. Symbolum quadam comparatione nos docens de virtute Christi & nostro officio.

Virtus Christi ita docetur Baptismo: quod quæadmodum aqua abluitur corpus externū: ita sanguine Christi spiritualiter, sed vere abluitur conscientia baptizati à mortuis operibus. Hæc veritas cum externo signo coniuncta est. Christus itaq; hominem, qui baptizatur, recipit in Ecclesiam, abluit à peccato, Spiritus sancti gratia regenerat, ut iam sit noua creatura, cuiusque regni Christi, Deo seruiens, cui iam fidem dederat, & in cuius gratiam & tutelam receptus est.

Vnde Petrus definit baptismum non esse depositionem sordium carnis, sed stipulationem bonæ conscientie cum Deo per resurrectionem Christi. Ex quo discrimen colligitur, inter fideles habentes

tes signum, ac infideles, qui de externo signo gloriatur, vacui veritatis propter suam incredulitatem. Nam ut Paulus Roma. 2. negat Circumcisionem litera valere sine circumcisione Spiritus: ita Petrus statuit de baptismo, non sufficere nudam & externam carnis ablutionem, nisi accedat bona cōscientia stipulatio, quæ est mutui fœderis consensus.

Vt enim Deus verbo & Sacramēto baptizato promittit gratiam: Ita conscientia baptizati promissam & oblatam gratiam fide, qua statuit Iesum Christum vere pro se mortuū & resuscitatum esse accipiet: alioqui pedibus gratiam conculcare videtur. Si igitur veritas signo non respondeat, culpa est gratiam Dei abijcientis.

Ceterum, quomodo nostrum officium nos doceat Baptismus, eleganter à Paulo explicatur Ro. 6. his verbis: An ignoratis, quod quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in mortē eius baptizati sumus? Consepulti igitur sumus cum ipso per baptismū in mortem, ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, sic & nos in novitate vitæ ambulemus.

Vnde relinquitur, figurari hac externa actione, nos peccato contaminatos venisse ad baptismū, sed per baptismū in sanguine Christi ablui, Christum induere, ac reddi participes mortis, sepulturae, ac resurrectionis ipsius. Vt enim mortis communi-

communicatio figuratur per immersionē in aquam, & sepultura per moram sub aqua: Ita resurrectionis communicatio per extractionem ex aqua representatur. Breuiter, spirituale renascentiam figurat baptismus, quæ constat mortificatione & viuificatione. Nam ut corpus eius, qui baptizatur, immergitur in aquam, ita morti addicitur vetus homo, ut crucifigatur cū suis concupiscentiis, quod fit contritione & abnegatione sui. Et ut ex aqua homo baptizatus elenatur & eximitur, Ita nouus homo viuificabitur, id quod vera fide fit, & obedientia noua declaratur.

Ex his obscurū esse hand potest, quæ sit vera & pia meditatio huius sanctissimi lanacri, quod nos per totam vitam consolabitur.

Primum enim statuere oportet, hunc baptismum Sacramentum esse nostræ cum Deo reconciliationis.

Deinde Baptismo admonebimur, quod hæc reconciliatio sit facta per sanguinem, mortem & sepulturam ac resurrectionem Christi.

Tertiò admonebimur mortificationis carnis, & viuificationis spiritus, adeoque perpetuæ in hoc mundo pœnitentiæ, & futuræ cum Christo, quem induimus per baptismum, glorificationis.

Quartò admonebit, quod regenerationis beneficium sit donum totius Trinitatis, in cuius nomine baptizamur, ut ipsi adhæreamus, ipsum

innocemus ac colamus per totam vitam.

Hæc si verè meditati fuerimus, iuxtaq; ea vitæ instituerimus, legem seruamus baptismi. Sin minus, noster externus baptismus in sordes nobis vertitur, idq; propria nostra culpa, qui nostra fœditate sacrosanctum Baptisma commaculamus.

Addam huc nonnihil de modo baptismi. Video enim quosdam non parum offendi, cum alij totos infantes in aquam immergunt, alij spargunt aquam in capita infantum. Hi mihi videtur offendere valde exigna.

Teneatur itaq; hæc regula:

Baptizare omnes iussit Dominus, sed modum baptizandi liberum reliquit. Christus mandauit baptizare, id est, tingere, mundare, madefacere, quod baptismi nomen sonat, nihil adiciens de tingendi, mundandi seu madefaciendi modo, neq; explicans, corpus ne totum, an ipsius partem aliquam ablui veller.

Deinde, ut sanguine fœderis totus populus aspersus fuisse dicitur, quia in omnes aspergi consueuerat, ita totus madefactus, mundatus intelligitur, cum membrum aliquod tantum madefactum, tinctum sine mundatum est. Illa legalis aspergio fuit figura sanguinis Christi (quo asperguntur conscientie) & Baptismi nostri.

Deinde, cum vis emendandi animos non proficiscitur ex aqua, perinde est, sine totum corpus, sine

sive pars aliqua, ut caput abluatur. Satis igitur fuerit, si observetur spiritualis baptismi significatio.

Quod autem baptizare non significat totum hominem immergere in aquam, ex capite septimo Marci, & undecimo Luca facile colligitur, illic reuersi à foro non comedunt, nisi prius baptizati. Hic miratur Phariseus, quod Christus non baptizatus accumbat mensæ.

CAPVT VIII.

COENA DOMINI.

Coena Domini est Sacramentum nostra per victimam Christi redemptionis, ab ipso Christo institutum, in quo cum pane & vino verè & realiter exhibetur & recipitur corpus & sanguis Domini: ut sit confirmatio noui Testamenti, hoc est, fœderis gratia & remissionis peccatorum: ut sit recordatio immolationis corporis & sanguinis Christi in cruce pro nobis. Hæc definitio ex ipsis Cœna verbis desumpta est, quare labefactari non potest. Et quâquam ex hac breui definitione intelligi potest, quid sit de hoc Sacramento piè statuendum: tamè breuiter ista quatuor attingam, quæ supra in omni sacramento considerata admonui.

De institutione eadem hic perpende, quæ supra de Baptismi institutore enumeravi. In institu-

tione sunt hæc potissimū circumstantiæ: Tempus, locus, persona, mandatum, res, executio mādātī, finis. Quæ omnia ex contextu sunt aperta. Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. In hac ipsa institutione verbum ipsum promissionis clarè expressum est. Promittit corpus & sanguinē, mandat discipulis, ut edāt porrectum corpus, & sanguinē porrectum bibant. Iubet annunciari mortem suam, quoties hæc Cæna celebratur.

Externum Symbolum est panis verus, & vinum verum, non vītātis substantijs naturarum, sed veraciter manētibus, iuxta verba Pauli: Panem quē frāgimus. Et Gelasius ait: Certè Sacramēta quæ sumimus, corporis & sanguinis Domini, diuina res est, propter quod & per eadem diuina efficimur participes nature, & tamen esse non desinit substantia vel natura panis & vini.

Veritas cum signo externo coniuncta est, quæ est gratia remissionis peccatorum, & obsignatio noui fœderis per ipsum verum corpus & sanguinem Domini. Vt enim cum visibili colūba in baptismo Domini, & flatu Christi dicētis, Accipite Spiritum sanctū, & cum linguis flammeis in die Pentecostes, vere aderat Spiritus sanctus: Ita firmiter credendū est, quod vere & essentialiter & realiter adsit Christus in Cæna totus. Neque enim dicēdus est, adesse fictē aut simulate aut tropice, sed verè ac propriè, id quod verba Domini

con-

convincunt: Quod datur pro vobis, Quis effunditur pro nobis. quae verba omnem ambiguitatem tollunt. Quare nullus tropus est in verbis singulis, nec in Pane nec in Vino, nec in corpore aut Sanguine, nec in verbo Est, quo verbo significatur nexus praedicati cum subiecto simpliciter, ut propria natura utriusq; Symboli & rei, maneat ac exhibeatur communicantibus.

Verum si de praedicandi modo quæris, scito non esse Philosophicum, sed sacramentale & divinum, quales sunt isti: Columba erat Spiritus sanctus: Flatus Christi dicentis, accipite, est Spiritus sanctus, lingua dissecta sunt spiritus sanctus. In his praedicationibus naturarum veritas manet, praesertim in duabus posterioribus, & sub appellationibus rerum visibilium & sensibilibus res invisibilis intelligenda manifestatur, quae certo adest & veraciter cum rebus sensibilibus. Promde sacramentalis praedicatio est, cum subiecti natura manet, quae vocabulo significatur, & per illud praedicati veritas, quae est invisibilis, praesens cum subiuncta re adesse creditur. Si quis igitur Synecdochē dicat, non errat. Nec hoc pugnat cum eo, quod supra dixi, nullum tropum esse in verbis singulis, proprie enim & Panis & Vinum, & Corpus & Sanguis, & verbum Est accipiuntur: sed quia non oculis apparet corpus & sanguis, quae vere adsunt, adesse per externa signa intelliguntur. Cum enim panis

est corpus, vinū est sanguis, sub appellationibus panis & vini intelliguntur res inuisibiles corpus & sanguis Domini, quæ certo & veraciter adsunt, & cum pane & vino manu ministri porriguntur dignis & indignis. Hac sobrie de modo prædicandi sacramentali dicta sufficiant.

Analogia panis ad corpus Christi, & vini ad sanguinē Christi hæc est: Quemadmodum panis vim habet ad nutrienda corpora, ut præsens vitam cōservari possit: Ita corpus Domini vim habet ad spiritualiter nutriendas animas nostras. Et ut vinum reficit vires, & exhilarat corda hominum: Ita Domini sanguis reficit & exhilarat animas nostras. Ac propterea duo coniunguntur Symbola, nimirū panis & vinum: ut sciamus Christum non solum cibum nobis esse, verumetiam potum, ne alibi quam in eo solo ullā spiritualis vitæ partem queramus. Paulus 1. Cor. 10. Calix cui benedicimus, nō ne communicatio sanguinis Domini est? Panis quem frāgimus, non ne communicatio corporis Domini est? Vnus panis, unum corpus sumus nos, qui de pane uno participamus. Hi verbis significat Paulus, & nos Christo coniungi ac incorporari per hoc Sacramentum, & inter nos effici unum corpus, cuius caput est Christus, seu ut inquit Athanasius: Quemadmodum corpus illud unitum est, ita nos per panem hunc ei copulamur.

Ceterum

Ceterum clarioris explicationis gratia, nonnulla adiciā de varijs appellationibus huius Cœne, de rerum in ea coniunctione, & de salutaris eiusdem meditatione.

In COENAE doctrina utitur Ecclesia varijs appellationibus, ut eius cognitio sit familiarior, et usus illustrior.

PANIS & VINUM ELEMENTA dicuntur, propterea quod sint res corporea & sensibiles incurrentes in sensus, seu quia sunt veluti materia Sacramenti, cuius forma est quod verbo adicitur, Constat enim quodlibet sacramentū materia & forma, hoc est, quod dicit Augustinus: Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum.

Sacramētum autem dicitur hæc Cœna, quod sub rebus terrenis & sensibilibus, cœlestis res & invisibilis fidei oculis proponitur.

SIGNI appellatio relationem ad signandam rem, non quidem absentem, sed verè præsentem indicat.

SYMBOLUM quoque dicitur, propter spirituale fructum, qui ex eo percipitur, hoc est, propter comparationē rerū terrenarum ad res cœlestes. Ut enim panis & vinum externum hominem refocillant & exhilarant in hoc mundo: ita corpus & sanguis Domini alunt, refocillant, & exhilarant internum hominem in regno Christi, ad vitam æternam. Hinc Augustinus: Nisi sacra-

menta haberent comparationem earum rerum, quarum sunt sacramenta, sacramenta non essent.

AGAPE quoq; nomen Græcis fuit usitatum, propterea quod requirat mutua inter communicantes dilectionem, qua eiusdem corporis mystici membra, mutua præstando officia se invicem foveant.

SINAXIS appellatur, Primum, quia consociationem animorum communicantium requirit: Deinde, quia est publica multorum in una cōgregatorum cœna, non unius sacrificii tantum: Tercio, quia nunquā convocabatur olim Ecclesia sine communione corporis & sanguinis Domini.

EVCHARISTIA dicitur, propter gratiarum actionem, sine qua hoc sacramentum cœna celebrari nequit.

OBLATIO appellatur, tum propter donationes, quæ fiebant in usus pauperum & ministrorum, ium quia Cœna offerebatur communicantibus à ministris Ecclesie.

HŌSTIA quoq; dicitur, propter preces, quæ offerebātur Deo: & quia memoria est hostiæ Christi, semel peractæ pro nobis in cruce, unde & memoria mortis Domini dicitur ab Evangelistis.

Eandem ob causam. Sacrificium quoq; dicebatur. Sed Papistæ corruptores Cœna, aliam rationem commenti sunt, nimirum quod ideo sacrificium dicitur hæc sacra Cœna, quod in Missa offerat-

offeratur à sacrificulo filius Dei in hostiam. & sacrificium propiciatorium pro vivis & mortuis. Sed hanc erroneam opinionem confutat Epistola ad Ebraeos. Porro ex isto Papistico errore de sacrificio, ortus est & alius error, de elevatione & ventilatione panis & vini in Cœna. Postquam enim in veteri Testamēto sacrificia quædam fuisse, quæ elevabantur sursum, & ventilabantur seu movebantur certo gestu, autem quam igni cremarentur, animadverterunt; cacozelia Aaronica theruma & thenupha, hac est, elevationem ac ventilationem panis & vini in Missatiko suo sacrificio instituerunt, ut vel ista pacto sacrificium esse ostenderent. Verum cum iam rectius est edocēta Ecclesia Christi, novit Cœnam Sacramentum esse, & non sacrificium; propriè loquendo, debet istam Aaronicam elevationem & ventilationem sine movendam abolere, ac sacra Christi Cœna uti, sine peregrinis ceremoniis, quæ Aaronicam cacozeliam, & Papisticam impietatem redolent.

Græci totam actionem ΑΕΙΤΟΥΡΕΙΑΝ vocant, idque propter administrationem Cœnæ. Si quæ sunt aliæ voces, quibus appellata est hæc Cœna, facile vel ex parte aliqua cœnæ, vel ex actione, vel sine & usu diiudicari possunt. Originem vocabuli ΜΙΣΣΕ ipsi Papista ignorabant multis seculis. Polydorus Virgilius ad Ebraicam

originem Missam renocat, nam missa Ebraei oblationem significat. Verum sanior est eorum opinio, qui ab euentu hoc nomen cepisse cenam dicunt, nimirum quod missa, hoc est, remissio peccatorum annunciaretur in cena, unde claudunt cenam his verbis consolationis: *Ite missa est, hoc est, remissio est.* Hec ratio nominis nihil habet incommodi, imò de vero usu Cœna communicantes commonefacit.

Porro tria sunt veluti paria rerum diversissimarum cœna Domini. 1. Externum verbum & internum verbum. Cum enim verbum externum sonat in auribus, æternus $\alpha\beta\gamma$ & memi aures ferit, ut quod in auribus sonat extrinsecus, corde percipiatur. 2. Homo externus & homo internus. 3. Visibilis panis & visibile vinum, quibus veraciter adsunt corpus inuisibile & inuisibilis sanguis. In his tribus observanda est dispensatio diuina. Verbum externum & elementum destinantur externo homini. Verbum internum & corpus sanguisque ad hominem internum pertinent. Ut igitur homo externus capit auribus corporis vocale verbū, & sumit visibile elementum ore corporis, ita homo internus internum verbum & corpus sanguinemque Domini percipit. Et quemadmodum corpus externum hominis pane & vino pascitur: Ita internus homo vero corpore & vero sanguine Christi (quæ inef-
fabili

fabili modo verè sacra in Cœna adsunt) pascitur ad vitam æternam.

Porro vera meditatio in his cōsistit membris:

Primum cum accedis ad sacram hanc Cœnam, certo statuens iuxta promissionem Christi adesse verum corpus & verum sanguinem Domini, de peccato tuo, propter quod mortuus est Christus, cogita.

2. Cogita de víctima corporis & sanguinis Christi peracta ad redimendum te à iure peccati.

3. Hac víctima admonere te debet, de magnitudine ira Dei adversus peccatum, de menarrabili misericordia Dei recipientis te in gratiam, de amore filij Dei intercedentis pro te, & derivantis in se iram Dei.

4. Pœnitentia quidem accendetur cogitatione peccati & magnitudinis ira Dei in peccatores, fides vero cogitatione misericordie & amoris filij Dei & víctima peracta.

5. Hac fides confirmabitur sacramento tantæ rei, dum elenata mente, fide consideras in hac sacra cœna, agnum Dei. Est enim hæc cœna quædam contemplatio, & veluti speculum, in quo Christum crucifixum & resuscitatum contemplanis. Hinc, qualem probationem requirat Paulus, facile intelligitur, nimirum ut unusquisq; se probet, utrum pœnitentia & fides vere sentiantur.

6. Hanc fidem confirmatam sacramento, sequi

debet, gratiarum actio, mutua dilectio, adeoque
 nonitas vite, ne quid facias quod indignum sit
 corpore Christi, cui incorporatus es (modo verè
 credis) per hanc sacratissimam Cœnam.

CAPVT IX.

TESTAMENTVM.

TESTAMENTVM *usu scriptura est fœdus
 seu pactum inter Deum & homines, in quo
 ut Deus homini aliquid promittit, ita homo in
 Deum promittetem fiducia promissionis recum-
 bit, fidemque suam testimonio fœderis alit confir-
 matque. Hæc definitio generalis collecta est ex
 capite Gen. 17. Exod. 24. Iosua 24. Ieremia 31.
 Ebra. 8. Testamentum sane, si quis rationem no-
 minis querit, dictum, quia voluntatis Dei testi-
 monium quoddam existit.*

Porro in omni testamento inter Deum &
 homines tria concurrunt, Promissionis verbum,
 fides promissionis, ac eiusdem externa testifi-
 catio & testimonium: unde fit, ut Synecdoche
 Ebrais visitatissima, singula horum trium Te-
 stamenti nomen accipiant. Gal. 3. Pro promissio-
 ne. Psal. 10. pro fide & obedientia hominis erga
 Deum. Genes. 17. Acto. 8. pro promissionis ex-
 terno testimonio Testamenti vox usurpatur.
 Huius varietatis observatio discrimen veteris
 & novi Testamenti illustrius & facilius reddet.

Vt igitur simplicius habeatur discrimen veteris & noui Testamenti, promissionum varietas est spectanda, quarum quedam ad reconciliationem cum Deo, quedam ad terrena commoda referuntur. Omnes promissiones de reconciliatione, ubique leguntur, ad nouum Testamentum, quo Deus reconciliationem & nouam vitam promittit, pertinent. Contra legales promissiones, quibus patribus se obstrinxit, imo totus mundus legi naturæ obstrictus est, præterea quoque promissiones terræ Palestina, cum signis & sacramentis, vetus Testamentum dicuntur. Promissiones itaq; has si consideras, illustre erit discrimen veteris & noui Testamenti. Vt vetus sit Testamentum, quod promissiones legales & terrenas, Nouum autem, quod Evangelicas & cælestes habet. Pro differentia promissionum variat & fides.

Ceterum si signa respicis, hoc discrimen ex Epistola ad Ebraeos colligitur, quod ea signa, quæ venturum Christum significabāt, veteris, quæ vero exhibitum, noui sint fœderis seu Testamenti. Vnde Christus: Hic Calix est nouum Testamentum in meo sanguine. Porro si omnia, hoc est, promissionem, fidem & signa, completi simul videris, definitionibus, ad hunc modum discernere inter vetus & nouum Testamentum licebit.

Vetus Testamentum est pactum, sancitum sanguine animalium, quo obligatus fuit vetus popu-

lus ad legem & totam Politiam Mosaicam, ut in ea politia conservaretur & propagaretur promissio de venturo Semine. Testamentum quidem dictum, ut autor est scriptor ad Ebraeos, eo quod fœdus erat sanguine animalium & victimis confirmatum: Vetus vero, propterea quod antiquandum & abolendum erat, ac potissimum ad veteris populi pedagogiam pertinebat, usq; ad adventum Christi, unde Ambrosius, Testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum est. Vetus in typo, novum in veritate.

Novum testamētum est fœdus, sancitum sanguine Christi de remissione peccatorū & reconciliatione promissa omnibus gentibus & populis credentibus in Christum crucifixum. Hoc Testamentū quidem dicitur eo, quod sanguine & morte filij Dei sancitum & confirmatum est: Novum verò, cum quia veteri successit, tum quia ad novū hominem & regeneratum pertinet. est q; novæ cuiusdam iusticie & vitæ æternæ testimonium. Hæc duo Testamenta, tametsi ab uno Deo profecta sunt, & in eundem scopum, nempe Christum tendunt, tamen quinque differentiis differunt, quas his versiculis complexus sum:

Tempore, subiecto respectu, sine, figura,

Tu vetus atq; novum fœdera bina seca.

Tempore quidem differūt, quia vetus tempore antecedit instantiationem naturæ incoatam. Est autem

autem triplex tempus novi Testamenti, nimirum promissionis, exhibitionis & completionis. Promissio facta est primis parentibus, qua omnes Patriarcha & electi, inde usq; ab initio se sustentarunt, ac hoc promisso fœdere salutem consecuti sunt, quotquot promissioni fœderis crediderunt. Exhibitio facta est, dum Christus sanguinem fudit in ara crucis, quo hoc novum Testamentum cōfirmavit, quod paulo antea sacratissima cœna commendauerat. Completio erit æterna vitæ possessio & fructio; quam hic fide expectamus, sed postea re ipsa possidebimus, abolita morte, & resurrectionis corporibus.

DEINDE subiecto differunt. Vetus enim propriè ad veterem hominem, novum ad novum hominem pertinet, quemadmodum supra dictum est.

Respectu quoq; differunt, Vetus carnem, Novum spiritum ipsum respicit. Sic p̃ veteris Testamenti, etsi iuxta carnem veteri Testamento subijciébantur, tamen secundum spiritum novi fœderis erant participes.

Fine quoq; differunt, quia Vetus pædagogia quedam erat in Christum, novum gratia Christi communicatio.

Postremo differunt in hoc quoque, quod vetus illud ceremoniarum involucris erat involutum: Novum ipsam veritatem sine umbris continet.

Hac de veteri & nouo Testamento ideo breuius dixi, quia copiose omnia explicantur in locis Theologicis Philippi.

TESTIMONIA DE testamento utroque.

Jeremia 31. & Ebra. 9. Ecce dies venient, dicit Dominus, & cōsummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamētum nouum, nō secundum testamētum, quod feci cum patribus eorum, in die apprehendentis me manum eorum, ut educerē eos de terra Aegypti, quia ipsi nō manserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc testamētum, quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus, dāns leges meas in mētē eorum, in corda eorum inscribam eas, & ero eis in Deū, & illi erunt mihi in populum. Nequaquam docebūt unusquisq; ciuem suum, & unusquisque fratrem suum dicens: nosce Dominum. Quia omnes scient me, à paruo eorum usq; ad magnū eorum, quia propicius ero iniquitatibus eorum, peccatorum eorum, & iniquitatum eorum nequaquam meminero amplius.

Iudith 9. Memento Domine testamenti tui, & da verbum tuum in ore meo.

Psal. 48. Neque prophanabo testamentum meum, neque quae procedunt de ore meo, faciam irrita.

Psal. 24. Vniuersa via Domini misericordia,
&

& veritas requirentibus testamentum eius.

*Psal. 77. Non custodierunt testamētum eius,
& in preceptis eius noluerunt ambulare.*

Danielis 3. Ne dissipēs testamentum tuum.

*Zacharie 9. Tu quoq; in sanguine testamenti
tui emisisti vinctos tuos de lacu.*

Act. 7. Dedit ei testamentum circumcisionis.

CAPVT X.

DE ORDINE ECCLE-
SIASTICO.

Quoniam Spiritus sanctus in omnibus rebus
ordinem requirit & amat, certaq; ratione
omnia facit, nō est existimandum, quod regnum
Christi omnium pulcerrimum, citra ordinem ad-
ministrari velit. Quare vidēdum, qualis sit legi-
timus ordo Ecclesie, & in quibus rebus cōsistat.

Primum enim in Ecclesia, seu in regno Chri-
sti, presidet unus Monarcha IESVS CHRIS-
TUS, qui à Deo Patre acceptum regnum suo
spiritu verboq; gubernat. Hic Monarcha est au-
tēntivus & solus, sue enim administrationis nemini
rationem reddere cogitur aut obnoxius est. Est
enim supremus, imo solus sui regni gubernator: id
quod plurima testimonia Scripturæ conuincunt.
*Psalms 2. Dominus dixit ad me, &c. Et Psal.
72. Dens iudicium tuum regi da, &c. Zach. 9.
Luc. 1. Iohan. 17.*

Regnum huius Monarcha est ipsa Ecclesia, id est, omnes qui huic regi dederunt nomina. Hoc regnum pulcherrima symmetria cohaeret, ut unū corpus cōstituat: Quemadmodum Paulus docet ad Ephes. 2. & 4. Est enim Ecclesia cœtus hominum, qui in Christo rege suo renati, & de carne & ossibus eius facti, Domino ipsi capiti suo sic adherent, & inuicem ita sunt coniuncti, coaptati, & coagmentati pro cuiusq; fidei mensura, pro donorum Spiritus sancti varietate, pro vocationum coaptatione, ac veluti connexionē, ut unum corpus, quemadmodum dixi, constituent: Vt eodem omnes spiritu uiuant & agantur: ut singuli suum proprium munus habeant, & donum, quo cōmoda & incrementa uniuersi corporis pro se quisq; efficiat & promoueat. nullum enim membrum in hoc corpore pōtēst esse ociosum, aut non aliquid communi corpori conferre, cum animata sint omnia, ac uiuant spiritu Christi. & in hoc ipsum uaria secūdam datam gratiam dona huius spiritus habeant, unde & caritate mutua inter se indies magis magisq; coalescunt. An non hic pulcherrimus ordo est? Quae harmonia concinnior? quae aptior dispositio? Vnus enim Monarcha uni regno, adeo iūcta connexionē sociato, donisq; varijs ornato praesidet. Nec impedit hanc pulcherrimam harmoniam, quod in particularibus cœtibus huius Ecclesiae Catholicae admixti sunt hypocritae,
multi

multi infirmi, multi nomine tantum Christiani, sed reuera rabiosi canes. Nam Catholica Ecclesia non aestimanda est ab ipsis sordibus, sed à sua propria natura & indole.

Præterea cum hic cætus verbo Dei regitur, duo sunt in eo genera hominum: Nimirum verbi præcones, & eorum auditores, qui non secus, atque patres & filij se inuicem venerantur & colunt, verum in ministris magna est diuersitas. Quanquam enim potestas omnium eadem est ministrorum, quantum ad spirituales iurisdictionem attinet (de externa enim disciplina suo loco dicendum est) tamen dispares dignitatis ordines & gradus sunt. Idque partim iure diuino, partim Ecclesie approbatione. Christus ipse ascendens in altum, dat dona hominibus, Apostolos, Prophetas, Euangelistas, Doctores & Pastores. Hi omnes eiusdem sanè potestatis sunt, sed dignitatis & functionis minimè. Apostoli enim, Euangelistæ, Propheta, Doctores & Pastores eorundem mysteriorum Dei æconomi erant, eandem doctrinam proponebant, eadem potestate spirituali vsi sunt. Attamen Paulus gradu dignitatis & ordine Timotheo & Tito erat superior. Timotheus gradu & ordine excelluit reliquos Ephesinae urbis Presbyteros. & Titus Cretensibus præerat. Hac præ-

latura in tribus videtur mihi posita: In donorum excellentia: Laborum magnitudine: & Vocationis diuersitate. Sic Paulus Timotheo praeferbatur donis, laboribus, vocatione. Idem Paulus Barnabae fortassis donis et laboribus equalis fuit, Sed vocatione ipso superior erat. Hac praelatura erat non dominij, sed ministerij. Qui maior est vestrum (inquit Dominus) sit omnium minister.

Ecclesia cui Dominus potestatem dedit in edificationem ordinem ministeriorum instituit pro commodo suo, ut omnia sint rite ordinata ad instauracionem corporis Christi. Hinc Ecclesia purior seculi tempora Apostolorum, alios patriarchas, quorum erat curare, ut Episcopi cuiusque diœcesios rite eligerentur, & ordinarentur: ut suum munus Episcopi singulis probe administrarent: ut cuiusque suus clerus & sua plebs in lui, quae Domini sunt, pie obsequerentur. Alios chorepiscopos (coadiutores nimirum Episcoporum, quos hodie prepositos appellamus) alios Pastores & Catechetas.

Hac fuit purioris Ecclesiae ordinatio, sed postea paulatim vicia & superstitiones irrepserunt, donec prorsus Apostolorum & veteris Ecclesiae ordinatio interijt. Nam in regno Papae post corruptionem doctrinae, monstrosa quaedam Ecclesiae æconomia innecta est idq; astu Satanae, ut ita paulatim regnũ Christi innaderetur & denastarentur.

tur. Quamquam autem principium non fuit adeo malum, tamen paulatim res in deterius cōmutata est, donec tyrannide Papæ fere sit Christi Ecclesia oppressa. In hac œconomia primum, ordinem ministrorum faciunt sacramentum, præter verbum Dei: Deinde Chrisma $\chi\rho\iota\varsigma\ \nu\alpha\lambda\iota\varsigma$. Aaronica adhibent, & rasuras contra consuetudinem Apostolicæ & purioris Ecclesiæ: tum ordines Ecclesiasticos septem numerant, ut Primus Ianitorum sit, 2. Lectorum. 3. Exorcistarum. 4. Acoluthorum, 5. Subdiaconorum. 6. Diaconorum. Postremus Presbyterorum, quorum plures gradus fecerunt. Alios enim vocarunt Episcopos, alios Archiepiscopos, Metropolitanos, Parochos, Antistites & præfides. Deinde his gradibus non contenti, fecerunt tres Patriarchas: Romanum, Antiochenū & Alexandrinum. Verum temporis progressu, inter hos quem maximum voluerunt Papam appellarunt, quem Papam monarchā Ecclesiæ creavit impius Phocas Imperator, qui sanctissimum Mauriciū obtruncavit cum uxore & liberis. Ex eo tempore inuasērūt Romani Pontifices Ecclesiam, & usurparunt sibi us utriusq. glady, ut vocant, & ita regnum Antichristi erectum est, quod initium à libidine dominandi sum sit.

Sed quid hic Antichristus facit? destitutus est Scripturæ aperto testimonio, ideo confugit ad allegoriam. Nam ex eo, quod Luca 22. fiat mentio

duorum gladiorū, & Christus dicat, eos sufficere: inde inferunt adulatores Pape, utrunq³ gladium, nimirū verbum Dei, ac politicam administrationem (ut illi quidem interpretantur) penes Papam residere. Sed istius dicti occasio videnda est. Christus dixit: Qui nō habet gladium, emat. An hic incitat suos ad arma? Nequaquā. Debebāt igitur interpretationem istius loci qua sūisse, non pugnantem cum Domini mente, aut regni eius conditione. Notum est omnibus, qui in sacris literis vel leuiter versati sunt, Metonymiam frequentem esse in scripturis, quare per signum designatur. Cum igitur Christus dicit: Qui non habet gladiū, emat, certē nolebat suos ad arma incitare, sed belli tempus instare significabat. Unde patet, errare vehementer Papistas, qui ex dicto Christi respondētis discipulis, dicentibus, Ecce duo gladij hic, Satis est, extruunt Pape tyrannidem. Nec valet ulla allegoria ad cōfirmanda dogmata, nisi habeat praeuntem Scripturam. Præterea illa allegoria ex diametro pugnat cū regno Christi, quod est spirituale, cuius arma etiā spiritualia esse docet Paulus 1. Cor. 10. Huc accedit, quod Dominus apud Lucam ministerium verbi ab officio Principis separat: huic dominationem relinquens, illi prorsus adimens. Reges, inquit, gentium dominantur ipsis, Vos autē nō sic. Ipse enim ortus erat sermo, quod inter se Apostoli contenderent,

derent, quis inter eos maior esset futurus, ac veluti rector aliorum in regno Christi, Vt eiusmodi ambitio tolleretur, monet regnum suum spirituale esse, non in mundana celsitudine positum, non in pompa aut dominatione, sed omnem ministrorum suorum eminentiam in hoc constitutam esse, ut seruiant. Cum ergo hoc loco dicat Dominus, Apostolos & ministros Ecclesia regibus non fore similes, nempe ut dominantur, summa impietatis est & impudentiæ, quod Papa sibi contra interdictum Christi, regiam auctoritatem & potestatem vindicet. Verum ut tegat vulpem immanis ille luxuriosos, ouina pelle se texit, ac seruū seruorum Dei se appellare cœpit. Sed factum ipsius & tyrannis secus docet.

Porro ex huius psychotyranni officina prodierunt Cardinales & infinita Monachorum agmina: quibus horrendis modis Ecclesiam Christi ista bestia vastauit & fere oppressit.

Contra huius bestię tyrannidem subinde Dominus excitauit pios & doctos viros, qui tyrannidem Papæ voce, scripto & sanguine oppugnarunt, & postremum in hac ætate beatum Lutherum in Germania excitauit, qui regnū Papæ potenti spiritu inuasit: errores reuelauit: concionibus & scriptis confutauit: & Ecclesiam iuxta Apostolicam obseruationem, & purioris Ecclesiæ exemplum reformauit. Nam cum videret totum

mundum & Papatum conspirasse contra & ad-
 versus Evangelium, ipse spiritus Dei auctus se mun-
 do opposuit, & veritatis viam alijs monstravit.
 Vnde & nostra Ecclesia emendata, purum Euan-
 gelium Christi amplectitur, ordinat ministros uti-
 les Ecclesia, insistit vestigijs Apostolorum & pri-
 mitivae Ecclesiae, Abicit inutiles ceremonias, quib^{us}
 refertus fuit totus Papatus: retinet & ordinat
 pios ritus, quibus Ecclesia exercetur pie et utiliter.
 Et quāquā primatum Papae atq; omnem eius ty-
 rannidem & imperandi libidinem execratur, ta-
 men Ecclesia nostra Danica non est ἀνίπαλῃ,
 sed agnoscit cū Ecclesia Catholica unū Christū,
 regem et sacerdotem. Deinde quantum ad disci-
 plinam externam attinet, agnoscit magistratum
 civilem usq; gladij habere, quod exercere debet se-
 cundum suas leges in reos. Agnoscit etiā Ecclesi-
 asticam disciplinam, qua superiores legitime vo-
 cati ad ministeriū, ut Episcopi, Pastores, Docto-
 res in scholis, uti possunt ad coercendos contuma-
 ces verbo, sine vi corporali. Arma enim ministro-
 rum verbi spiritualia sunt, quemadmodū Paulus
 docet, 2. ad Corint. 10. Inter hos ministros agno-
 scit etiam Ecclesia nostra gradus dignitatis, &
 ordines pro diversitate donorum, laborum ma-
 gnitudine ac vocationum dignitate. ac indicat
 barbaricum esse, de Ecclesia hunc ordinē tollere
 velle. Indicat ceteros ministros suis Episcopis
 oportere

oportere obtemperare in omnibus, quæ ad ædificationem Ecclesiæ faciunt, iuxta verbum Dei, ac utilem Ecclesiæ œconomiam. Indicat Episcopos ius habere in ceteros ministros Ecclesiæ, non despoticum, sed patrum. Et quanquam fatetur nostra Ecclesiæ, æqualem, ministrorum verbi potestatem esse, quantum ad Iurisdictionem spiritualem attinet, de qua re postea dicemus: tamen quia disciplina Christiana retineri non potest, nisi corrigantur vicia, & officia singulis debita commendentur, indicat recte facere Episcopos, qui hortationibus & obiurgationibus non solum laicos (ut vocant) verumetiam presbyteros in officio retinent. Hoc confirmatur non solum officij exequendi necessitate, verumetiam Pauli testimonio, qui suum Timotheum hortatur, ne presbyteros aspere obiurget, sed tanquam pater hortetur. Ex hoc Pauli testimonio duo aperte colliguntur: Primum Episcopos habere ius hortandi & obiurgandi non facientes officium. Deinde quia frustra fiet obiurgatio & hortatio præfractis & contumacibus, vult Paulus, ut inferiores pijs præceptionibus, monitionibus & obiurgationibus superiorum cedant. Pijs dico, quia si Episcopi aliquid præceperint, quod non sit sui officij, hic modeste licet inferiori ministro quod imperatur recusare. Deinde & hoc ex mandato Dei apertum est, quod episco-

pis vel verbum Dei corrumpentibus, vel supprementibus nullo pacto sit obtemperandum. Episcoporum enim potestas ad adificationem Ecclesie non ad destructionem se extendit. 2. Cor. 13. Liqueat & hoc, quod inferioris gradus ministris liceat superiores pie & modeste admonere, si quando recto pede ad veritatem Evangelij non incedant. Neque hoc agrè ferre debent Episcopi, sed tanquam patres benigne filiorum suorum hortamenti cum gaudio excipient. Sic Petrus admonitus est à Paulo, cum non recto pede ad veritatem Evangelij incederet. Sic Paphnugius presbyter sententie Episcoporum de interdictione sacerdotum coniugio obviavit, cui pij Episcopi cesserunt.

Hunc ordinem amplectitur nostra Ecclesia, hos dignitatis in ministerio gradus servientes decoro & disciplina agnoscit. Nec mouetur Anabaptistarum ac Libertinorum effreni libidine, qui Ecclesiam Christi barbaricum quendam hominum cœtum, sine ordine fingunt: in quo cœtu nulla aut donorum aut laborum aut vocationum ratio habeatur, cum habeat nostra Ecclesia non solum exemplum Apostolicæ & purioris Ecclesie, verum etiam mandatum Spiritus sancti, omnia ordinate & decenter ad adificationem faciendâ.

CAPVT VI.
DE POTESTATE
ECCLESIASTICA.

Potestas Ecclesiastica Symbolo clauium. *Matthai 16. ubi dicitur Petro: Dabo tibi clauēs regni cœlorum, & quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque solueris super terram, erit solutum in cœlis: designatur. Clauēs itaq; regni cœlorum sunt, quibus regnum cœlorum aperitur & clauditur. At regnum cœlorum quod est Ecclesia, administratur, hoc est, aperitur & clauditur prædicatione Euangelij. Proinde clauēs regni cœlorum nihil aliud esse possunt, quàm munus & potestas administrandi Ecclesiam Christi, idq; secundū verbum Christi.*

Appellationis ratio hæc est, qui œconomi constituuntur in aliqua domo, iis traduntur clauēs, ut omnia aperiant & claudant pro arbitrio domini sui. Inde factum est, ut clauium Symbolo in scripturis significetur domus administratio. Esai. 22. Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, aperiet, & nemo claudet, claudet, & nemo aperiet. Hic aperte clauis domus Dauid significat administrationem regni Dauidici. Vnde ministri verbi, qui prædicatione verbi aditum ad cœlum patefaciunt recipientibus verbum, & clausum esse cœlum inobedientibus verbo docēt,

A a iij.

Oeconomus regni Dei, & clauis regni caelorum habere dicuntur.

Quare Ecclesiastica potestas recte definitur esse facultas Ecclesiae data, qua ipsa recipit (quos iubet Dominus, remissis peccatis) in consortium regni ipsius: reuocat quos ipse reuocari praecipit: passim receptos, & regit verbo, Sacramentis & disciplina, ut veterem hominem indies magis magisque aboleant, & nouum instaurent: Eiciunt rursus ex consortio regni Christi, qui suis moribus promerebant, ac iterum eiectos, si egerint poenitentiam, recipit: Postremum vocat ministros ad ministerium verbi, quibus hanc administrationem commendat. Haec vera Ecclesiastica potestatis est descriptio, qua in genere ita quoque definiri potest, quod sit manus Ecclesiae collatum, quo ipsa administrari debeat iuxta verbum Dei.

Quod autem in verbo Dei fundata debeat esse hac potestas, ex eo liquet, quod Paulus omnem potestatem à Deo datam Ecclesiae ad edificationem (fidei) dicat: Nunc autem quicquid pertinet ad edificationem fidei, id verbo Dei continetur. Proinde potestas Ecclesiastica omnis ut ex verbo est, ita in eodem verbo inclusa existit. Et cum dominus Iohan. 7. dicit: Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me, ministris Euangelij omnibus, quam in docendo regulam sequi debeant,
suo

suo exemplo praescribit. Non igitur Ecclesiae potestas infinita est, sed certis limitibus definita, ut qua verbo Dei sit subiecta & ei inclusa.

Ex his etiam manifestè colligitur, tria requiri in potestate Ecclesiastica. 1. Ut à Deo sit data. 2. Ut in salutē & adificationem Ecclesiae exerceatur. Ut verbo Deo nitatur. Data quidem est toti Ecclesiae, sed eam ritè exercent, qui mandato eius fideliter obediunt legitimè vocati, idque si verbum Dei tanquam unicam agendi regulam sequantur.

Porro hac Ecclesiastica potestas duplex est, nimirum Ordinis & Iurisdictionis. Ordinis potestas est ministerium verbi, quo recipiunt in Ecclesiam eos, qui vel dant ipsi Christo nomina, ut illa tria millia hominum, qui ad concionem Petri cōpuncti corde crediderunt, quos Petrus recipit in Ecclesiam communicato Baptismo. Vel qui offeruntur Ecclesiae per credentes, ut, Infantes, qui pro se loqui non possunt, quos Dominus nihilominus vult recipi in Ecclesiam, iuxta illud: Baptizantes omnes gentes, in quorum numero infantes includuntur. Deinde eadē potestate in Ecclesiam receptos regunt doctrina, Sacramentis & ceremonijs. Hanc potestatē ideo ordinis esse dico, quia certam & ordinatam regulā habet, quam semper sequi debet, nec in bene cōstituta Ecclesia requirit deliberationem, aut senatus Ecclesiastici sen-

tentiam, sed ad ministeriū vocati ministri, iuxta ordinis præscripti rationem se gerunt, quantum quidem ad publicam functionem attinet.

Alter pars potestatis Ecclesiastica est Iurisdictio, quæ maxima ex parte pendet à potestate clauium. Hac nihil aliud est, quàm ius spiritua-lem politiam conseruandi. Et in tribus consistit. I. In cognitione veræ doctrinæ. II. In improbatione falsæ doctrinæ. III. In disciplina.

Quod autem Ecclesia vniuersalis habeat ius cognoscendi veram doctrinam, testantur plurima testimonia. Christus inuitat ad se omnes, ut à se discant. Apostoli mittuntur ut doceant. Deus requirit noticiam sui verbi, sine qua salus nemini contingere potest. Quare horrendo sacrilegio tenentur Papistæ, qui laicos arcēt à lectione sacrorum librorū, & interdiciunt, ne sacra Biblia vulgata lingua excudantur, & legantur à laicis (ut vocant) quare declarant se immanes hostes esse salutis hominū, quos Dominus Luc. 11. obiurgat dicēs: Vae vobis legisperitis, qui tulistis clauē sciētiæ, ipsi nō introistis & eos qui introibāt prohibuistis. Item, Mat. 23. Vae vobis Scribe & Pharisei, Hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines, vos enim non intratis, nec aduenientes sinitis intrare. Hac vehemēs obiurgatio pertinet ad omnes omnium temporum Phariseos qui sibi docendi ius vendicant, sed interim veram viam
ad

ad Christum intercludunt.

Deinde quod ius habeat Ecclesia improbandi falsam doctrinam, ostendit mandatum Christi, *Mat. 6. Cauete à Pseudoprophetis, Mat. 8. Luca 12, Cauete à fermēto Phariseorum. Item ad Gal. 1. Si quis aliud docuerit Euangelium, anathema sit.*

Tertia Iurisdictionis pars est Disciplina, qua membra corporis Christi, hoc est, Ecclesia inter se coherēt. Nā ut doctrina ipsa est veluti anima Ecclesiae: Ita disciplina instar neruorū est, quibus membra suo quoq; loco aptantur, connectuntur & continentur. Huius disciplina magna laus est. Praedicatur enim esse sanitatis subsidium, ordinis fundamentum, unitatis vinculum. Nam sine disciplina nulla domus, nulla Respublica incolumis persistere potest. Et quia quaeq; familia, quò honestior fuerit, eo iustiores sectatur disciplinas, par est, ut omnium honestissima familia Christi, hoc est, Ecclesia, optima disciplina regatur. Quare huc pauca de disciplina Ecclesiastica adiciā, idq; non ex Pontificiis decretis, quae sapiunt tyrannidem, Sed ex verbo Domini, traditione Apostolica, & exemplo purioris Ecclesiae.

Definitur autem disciplina Ecclesiastica hoc pacto, quod sit paedagogia quaedam, qua homines in familiam Christi recepti coercētur, & ad pietatem, iusticiam, modestiamq; assuescunt, ne quid

adeo angustia professione indignum committant, sed ut iuxta doctrinam Evangelicam prescriptum singuli suum officium faciant.

Est autem hac disciplina duplex, Communis & cleri peculiaris. Illi subesse omnes debent ex aequo, huic soli clerici.

Porro Communis duplex est: Ordinaria & Extraordinaria: de quibus distinctè deinceps dicendum est, ac primum de ordinaria.

Ordinaria itaque disciplina est, quae verbum Dei ac traditionem Apostolicam pro regula habet, à qua nunquam licet discedere. Est enim iuris divini, ac depēdet propriè à potestate clauis. Hec quia lapsus contra legitimam vivendi rationem corrigit, primum lapsum genera nobis sunt explicanda: deinde qualis disciplina in singulis observari oportet: postremo penes quos sit corrigēdi facultas, declarandum est.

Lapsus itaque disciplina corrigendus duplex est. Occultus nimirum & manifestus, Occultum voco, cuius unus aut pauci admodum sunt cōscij. Manifestum verò, qui est publicè notus & apertus. Occultus rursus aut ex ignorantia aut ex infirmitate, aut ex malicia contingit. Manifestus seu publicus aut delictum est, aut flagitium. Delictum quidem quod errore vel infirmitate perpetratur, aut etiam casu inopinato: flagitium vero est enorme scelus, ut homicidium, adulterium, usura,

usura, furtum, &c. Deinde flagitiorum alia multitudinem inuaserūt: alia paucos tantum de multitudine. Nunc qualis in his lapsibus disciplina adhibenda sit videamus. Si itaque lapsus occultus est, regula emendandi ac corrigendi, quam Dominus praescribit Matth. 18. sequenda est. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem te nō audierit, adhibe tecum adhuc unum aut duos, ut in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum. Quod si nō audierit eos, dic Ecclesia. Quod si Ecclesiam non audierit, sit tibi velut Ethnicus & Publicanus, hoc est, prophanus & impius. Amen dico vobis: quaecumq; ligaueritis super terrā, erunt ligata in cælo, & quaecumq; solueritis super terram, erunt soluta in cælo.

In hac concionis Christi pericopa, quatuor sunt nobis diligenter observanda. Primum est mandatum Christi, quod nemo contemnere citra magnum sacrilegium potest. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, id est, te conscio vel sub tua conscientia. Nam in græco est ἐν σοὶ, quod phrasi græca non significat contra te, sed coram te, seu te conscio. Esset enim contra Christi doctrinam, propriam iniuriam persequi. Deinde monstratur hic præcipuum disciplina Ecclesiastica fundamentum, quod est priuata correctio. Vade in-

quit, & argue eum inter te & ipsum solum. Tercio loco indicantur gradus privatae correctionis & tres enumerantur. Primus, ut arguas ipsum pro modo delicti inter te & ipsum solum: hoc cum dicit Dominus, non vult ut peccatum fratris, quod tibi soli aut paucissimis est notum, omnibus manifestum facias. hoc enim cum caritate fraterna pugnat, & magis ad destructionem quam adificationem facit. Nam alijs scādalo est postquam enotuit factum. Quod si hoc primo gradu promoueris aliquid, & emendaueris se reus frater, fecisti officium, & lucratus es fratrem tuū. Verum si hac via nihil profeceris, gradus secundus tentandus est: hoc est, adhibebis unum aut alterum testem tecum, ac in ipsorum praesentia conaberis fratrem in viam remocare. Quod si frustra feceris, adhuc non desperandum de fratre, sed extrema tentanda sunt, & coram Ecclesia, hoc est, vel coram senatu Ecclesiastico, vel coram pluribus fratribus, cōtumacem obinrigabis, ut vel hoc pacto suffusus rubore resipiscat. Verum si hac via nihil succedit, habendus est pro impio & prophano, qui nihil habet commune cum Ecclesia Christi. Tunc enim verè isti contumaci contingeret, quod Salomon Prover. 15. dicit: Qui increpationes odit, morietur. Postremò Ecclesia iudicium ratum fore in cælo Dominus pronunciat his verbis: Amē dico vobis, Quaecumq; liga-

ueritis

neritis super terram, erunt ligata in cælo. Sed de hoc iudicio Ecclesia infra plura dicenda sunt.

Porro, si lapsus fratris fuerit manifestus, sequendum est præceptum & factum Pauli. 1. Tim. 5. præceptum habetur in hunc modum: Peccantes coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant. Hoc præceptum nisi intelligatur de manifestis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipsum solum, stare non potest. Quare non dubium est, quin de emendatione publicorum delictorū intelligendum sit hoc Pauli præceptum. Factum Pauli, quo præceptum cōfirmatur, habetur ad Galat. 2. ubi Petrum palam in facie Ecclesie obiurgavit. Fuit enim lapsus Petri Ecclesie presenti cognitus. Ex his duas colligamus regulas. Priorē, In occultis delictis corrigendis procedendum est secundū gradus à Domino præscriptos: Nimirum, ut primum solus, deinde adhibitis testibus, postremo coram Ecclesia, seu quibusdā delectis viris, quorū pietas & gravitas est spectata, fratrem delinquentem corripias. Posteriores: In manifestis delictis statim procedendum esse ad solennem Ecclesie correptionem, idq; cum ut lapsus emendetur, tum ut reliqui fratres timeant, & ipsius exemplo reddantur cautiore.

Verum quemadmodum in occulto lapsu, ita etiam in publico prudenter castigatio adhibenda

est. Si enim quis lapsus est ignorantia aut infirmitate, sufficit paterna & blanda admonitio cum exhortatione in posterum vitandi tale delictum. At si ex malicia peccatum est, lapsus quidem occultus seuerius corrigendus: Manifestus verò excommunicatione feriendus est, sed ita tamē omnia moderanda sunt, ne castigationis seueritas errantem in desperationem adigat. Est enim equitate & clementia temperanda disciplina Ecclesie, ne rigor modum excedat. Seueritate quidem opus est, ne impunitate, qua peccandi illecebra est, mali reddantur audaciores. Ac rursus quia periculum est, ne is, qui castigatur, animū despōdeat, adhibenda est moderatio, nempe ut Ecclesia simul atq; resipiscientiam illius certò cognouerit, ad dandam veniam sit parata. Loco huius regulae de moderatione, sit nobis consilium Pauli 2. Cor. 2. qui obsecrat Corinthios, ut incestum resipiscentem caritate prosequantur, condonent ei flagitium, ac poenitentem consolentur, ne forte abundantiori tristitia absorberetur. Quemadmodū enim correptio fraterna à caritate proficisci, ita etiam in emendationem & adificationem fratris delinquentis tendere debet: Id quod enuncitur ex finibus disciplinae Ecclesiae, unde consilium in corripiendis fratribus omnino petendum est.

Sunt autē tres fines castigationis Ecclesiasticae, ac potissimū excommunicationis. Primus est,

ne cum

ne cum Dei contumelia inter Christianos nominentur, qui turpem ac flagitiosam vitam degunt. Secundus, ne assidua malorum consuetudine boni corrumpantur. Modicum enim fermentum totam massam corrumpit. Tertius, ut lapsi pudore suffusi tandem resipiscant & reconciliantur Ecclesiae. Ex his finibus satis apparet, in castigatione Ecclesiastica gloriam Dei quarendam, adificationem Ecclesiae, & resipiscentiam lapsi fratris, Quò si respexerimus, non erit difficile severitatem equitate & clementia temperare.

Restat ultima distinctio, qua flagitia alia in multitudinem grassantia, alia paucorum esse dixi: de quibus hoc loco in univ ersum tenendum est, Quod suo genere omnino digna sint excommunicatione, ut testatur dictum Pauli 1. Corinth. 5. Si quis frater nominatur inter vos, vel scortator, vel auarus, vel idolorum cultor, vel ebriosus, vel maledicus, cum huiusmodi nec cibum sumere permitto. Verum hic, prout status est praesentis Ecclesiae, cauendum est, ne in maiorem destructionem adhibeatur excommunicatio, & ex medicina fiat venenum. Quare censeo sequendas esse duas regulas Augustini, quarum prior est de peccatis in multitudinem grassantibus, qualia, prohi dolor, in hoc regno sunt, ebrietas, luxus vestium, comestiones, usura, & huius generis fere infinita: Non asperè, inquit, quantum existimo, non duriter, non

modo imperioso, ista tolluntur magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudo peccantium. Hoc Augustini consilium regulam prescribit agendi cum multitudo peccantium: qua regula confirmatur ex finibus excommunicationis supra positis. Nam si hic excommunicatio adhiberetur, magis turbaret paucos bonos infirmos, quam corrigeret multos animosos malos. Neque tamen ex eo sequitur non esse taxanda publice grassantia scelera, sed tantum modum castigandi temperare oportet, publica pacis gratia. De paucorum flagitijs hanc dat regulam Augustinus: Seneritas exercenda est in peccata paucorum. Hac enim stare potest cum correctionis Ecclesiasticæ finibus.

Porro hic duo genera hominum admonere oportet, Nimirum infirmos, ne deficiant ab Ecclesia propter grassantia flagitia, & Ministros verbi, ne vel despiciant animum, vel omnino manus docendi abiciant, cum parum admodum se proficere suis laboribus & vigilis animadvertunt. Infirmi itaque sciant, abstinendum esse à flagitijs, quantum ad priuatam conuersationem attinet, non quantum ad Ecclesie externam communionem, nisi censura Ecclesie fuerint excommunicati. Nec cum his pugnat preceptum Apostoli, 2. ad Thess. 3. Precipimus autem vobis fratres in nomine Domini Iesu Christi, ut subducatis vos ab omni fra-

tre ambulante inordinate. Non enim hic Paulus de externa Ecclesie communione agit, sed de priuata conuersatione & familiaritate. In libertate enim nostra ac facultate positum est, an familiariter versari cum sceleratis velimus, nec ne. At in arbitrio nostro nequaquam positum est, à communione Ecclesie abstinere.

Obseruetur & hac regula Augustini: In corripiendis fratribus, misericorditer corripiat homo quod potest: Quod autem non potest, patienter ferat, & cū dilectione gemit ac lugeat. Ministri verbi huius regula sint memores, quod omnis pia ratio & modus Ecclesiastica disciplina unitatem spiritus in vinculo pacis intueri semper debeat. Quisquis igitur vel quod potest arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest, saluo pacis vinculo excludit: vel quod saluo pacis vinculo excludere non potest, aequitate improbat, firmitate supportat, hic à maledictione liber & solutus est: Ita enim eradicanda sunt zizania, ne frumenta ladantur.

Iam penes quos sit corrigendi facultas breuiter est dicendum. Quantum igitur attinet ad priuatos lapsus omnium Christianorum, qui eius lapsus sunt conscy, officium est eos corrigere doctrina, admonitione & obiurgatione, iuxta gradus à Christo prascriptos, qui supra enumerati sunt & declarati. Publica delicta à ministris verbis pa-

lām coram omnibus arguenda sunt, si videbitur ad adificationem facere: Idq, non unius pastoris censura, sed vel totius Ecclesie, vel saltem quorundam graviorum virorū, qui vice totius Ecclesie funguntur, fieri oportet: Ita tamen, ut pastor toti Ecclesie excommunicationis sententiam pronunciet. Hac enim ratio excommunicandi in primitiva Ecclesia servata est, & habet pro regula Apostolicam traditionē 1. Cor. 5. Præterea eiusdem Ecclesie est, emendatos in Ecclesiā recipere per ministros verbi, qui ministri pœnitentiam seriā eorum, qui reconciliari Ecclesie cupiunt, exponere debent.

Hactenus de ordinaria disciplina, quæ propriū dependet à potestate clauium, huic subseruit ordinatio certi temporis, loci, quando & ubi populus conuenire debeat, ad audiendum verbum, & ad sacrā Cœnam. Hac ordinatio tametsi quantum ad certi temporis & loci circumstantias attinet, est libera, ut quæ non obliget nos verbo Dei: tamen quantum ad genus attinet, iuris diuini est. Omnibus enim mandatum est verbum audire, & participare Sacramentis. Quapropter nemo pius certam temporis & loci, quando & ubi verbum & Sacramenta tractabuntur, ordinationem contemnit, sed libenter se huic discipline Ecclesiastica parti subijcit. Nec hoc pugnat cum Christiana libertate. Nam qui in Christo sunt liberi, ut
sciunt

sciūt se per CHRISTVM à peccato, maledictione Legis, ac ritibus humanis esse liberos: Ita quoq, norunt, se disciplina & ordinis gratia, quantum ad externum Ecclesiae regimen attinet, honeste ac pie disciplina subiectos esse.

Haëtenus de communi disciplina & ordinaria dictum est: Nunc paucis de Extraordinaria dicendum. Hac nec tempus, nec modum, nec formam praescriptam verbo Dei habet: sed in Ecclesia arbitrio posita est, & temporū rationem cum euentu habet, unde in hac extraordinaria disciplina respicere oportet ad tria tempora, praeteritum, praesens & futurum. Ad praeteritum, ut si aliquid praeter opinionem euenit, veluti magnorū virorum liberatio è periculis, faelix Ecclesiae & ministerij verbi successus, propagatio doctrinae in alijs nationibus. Hic officium ministrorum verbi fuerit, consentientibus praecipuis Ecclesiae membris populi certo tempore convocare, ac ad gratiarum actionem inuitare. Ad praesens, ut si grassari incipiat pestilentia, vel fames, vel bellum, hic populus convocandus est: exhortatio ad poenitentiam, ieiunium, preces, instituenda est. Ad futurum tempus, ut si vel clades aliqua imminere videtur, vel aliqua magna deliberatio, siue de religione, siue de statu politico inuenienda est, piorum pastorum officium fuerit, hortari populum ad solennes preces, ut Dominus pericula imminetia

vel auertat prorsus, vel conuertat, in sui nominis gloriam, ac deliberationes instituendas suo spiritu gubernet. Hæc extraordinaria disciplina cum Prophetarum, tum Apostolorum puriorisq; Ecclesiæ exempla habet, Quare nequaquam, ubi res postulat, negligenda est.

Nunc restat disciplina, quam cleri peculiarem dixi. Hæc canone & executione constat. Canon versatur circa quatuor. Aliàs enim circa certarum rerum prohibitionem, ut ne quis clericus venationi, ne quis alea, ne quis conuersioni, ne quis fœnori aut mercaturæ vacet, ne quis lasciuis saltationibus intersit. Aliàs circa certa exercitia, ut sunt Cantationes, Sacre lectiones, vigilia: Aliàs circa officiorum in Ecclesiâ distinctionem, ut in Ecclesiâ alius doceat, alius recitet aliquid ex sacris literis, alius præsit Cœnæ Dominicæ. Aliàs circa pœnas, quarum gradus fuerunt, priuata obinurgatio ab Episcopo, publica à confesso Episcoporum & Presbyterorum, depositio ab officio, excommunicatio, Extremus gradus fuit anathematizatio, quæ solum adhibebatur contra obstinatos hereticos, quales fuerunt Arius, Cerinthus &c. Veteris enim Ecclesiæ mos fuit, sine vi externa in suum clerum animaduertere. Huius discipline executio potissimum Episcopis commissa erat, qui ideo aliquando bis, aliquando sæpius in anno synodos proninciales conuocabant, ubi non

unius Episcopi censura, sed totius cleri collecti sententia res agebatur. In hisce Synodis de doctrina, de moribus, de ceremonijs, de disciplina, atque alijs rebus Ecclesie utilibus tractabatur, atque tantisper res feliciter successit, donec dominandi libido inuasit Papam, aliosq; creatos ab eo Episcopos. Hac de disciplina Ecclesiastica communi & clericali dicta sint. Verum si quis cupit privati hominis disciplinam, sciat eam in quatuor consistere, ut suos affectus petulantes & cogitationes pranas meditatione verbi & oratione domet: ut verba pietate regat, ut facta ad normam legis exigat, utq; gestus similiter pietati congruos amet. Sed de his satis. Nunc de tertia hierarchia Ecclesiastica parte dicendum est.

CAPVT XII.
DE AVTORITATE
ECCLESIASTICA.

CUM potestate coniuncta est autoritas: in qua duo considerata. Vnum, Quorum rerum sit. Alterum, penes quas personas resideat Ecclesie autoritas. Duas res subiiciunt Ecclesie autoritati, traditiones nimirum & interpretationes scripturae. Traditiones sunt ritus, qui absq; scriptura traditi dicuntur, vel ab Apostolis, vel post Apostolos à sanctis Patribus. Huius generis sunt baptisma infantium: observatio diei Dominica:

quod Cæna Domini à ieiunijs celebretur, & à ieiunijs percipiatur: Item canones plerique de disciplina Ecclesiæ & cleri. Sed quid sentiendum sit de huiusmodi traditionibus, vide in locis Theologicis Philippi.

Interpretationes scripturæ sunt peculiariora dona Dei, quibus eruntur & in lucem producuntur, quæ obscura videbantur. In hoc genere sequenda est regula Pauli, nimirum quod omnis scripturæ interpretatio debeat esse analogæ fidei: hoc est, convenire debeat cum primis & apertis pronuntiatis scripturæ, continentibus veræ religionis fundamenta. Deinde & hoc discrimen observetur, quod dicta interpretum sint in triplici genere. Alia enim sunt demonstrata: Alia probabilia, sed præter scripturam: Alia pugnantia cū scripturæ.

Primi generis summa est autoritas, nam eiusdem firmitudinis sunt, quæ immota consequentia ex verbo aperto Dei colliguntur, atque ipsa oracula Dei. Huc pertinet symbolum Nicenū. Medium genus tantisper propter auctoritatem Patrum retineri potest, donec à Sophistis in malam consequentiam trahatur. De postremo genere vtilem tradit regulam Ambrosius lib. 1. Officiorū: Nos nova omnia, quæ Christus nō docuit, inreddāmus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit, quod docemus etiam nos, id detesta-

detestabile indicamus. Proinde quicquid ex Patrum scriptis cum auctoritate scriptura congruit, cum laude illorum accipiendum : quod autem non congruit cum pace illorum, respiciendum est, sed de his supra.

Restat ut dicatur, penes quas personas resideat auctoritas Ecclesie. Papa sibi hanc auctoritatem vendicat, sed falso : Est enim auctoritas Ecclesie fundata in oraculis Dei, cōtra quæ nulla humana auctoritas valet. Quare sciendum est, hanc auctoritatem penes totam & universam Ecclesiam esse, sed diversimodè. Maior enim est eorum in Ecclesia auctoritas, qui ex veris fructibus spiritus declarant, se spiritum Christi habere. Item maior piorum ministrorum, quàm laicorum. Amplior adhuc penes pios doctores, longo tempore excercitados. Grandior adhuc penes piorum consilia, ubi ex fructibus spiritus Christi adesse cognoscitur. Verùm hic iuxta consiliū Pauli 2. Corinth. 11. probandi sunt spiritus, an ex Deo sint : quod nulla alia re certius fieri potest, quàm ipsa scriptura, ipsa lege Dei, ad quam Dominus ipse probationem spirituum exigendam præcepit, Dent. 13. his verbis. Si surrexerit in medio tui Propheta, qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & evenerit quod locutus est, & dixerit tibi eamus & sequamur Deos alienos, quos ignoras, &

*seruiamus eis, non audies verba propheta illius aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum, an non. In toto corde, & in tota anima vestra, Dominum Deum vestrum sequimini, & ipsi moti-
mete, & mandata illius custodite, & audite vo-
cem eius, ipsi seruietis, & ipsi adharebitis. Quod
autem interpretatione scripturarum certis perso-
nis, & certo hominum ordini ascribunt, falsissi-
mum est. Nam interpretatio scripturarum do-
num Dei est, quod largitur Dominus in Eccle-
sia sua adificationem cuicunque voluerit. Hec
breviter de Hierarchia Ecclesiastica, & cum
partibus sint dicta.*

CAPVT XIII.

S A T I S F A C T I O .

V*T autem doctrina de Satisfactione clara
& perspicua habeatur, Primò de civili sa-
tisfactione: Secundo, de ea quæ coram Deo valet.
Tertiò, de Ecclesiastica satisfactione dicendum est.*

*Civilis satisfactio duplex est. Homini-
bus enim laesis dupliciter satisficit. Uno modo, cum hi qui of-
fenderunt, laesis tantum præstant rei vel officij, ut
id quod laesis iniuria detractum est, iure compen-
satum habeatur. Alio modo, cum hi, qui offende-
runt, culpam tantum agnoscunt, & dolere eam
sibi testantur, veniamque supplices orant, cum
officij*

officij in posterum plenius præstandi promissione.

Hæc duplex civilis satisfaciendi ratio ad tribunal Dei accommodari potest, sed hoc servato discrimine. Quantum enim ad priorem attinet modum satisfaciendi, solus Christus satisfacit Patri pro iniuria DEO ab humano genere illata. Hunc enim solum Scriptura prædicat eum esse, qui sua víctima Patrem cœlestem placuerit, unde solus est expiatio pro peccatis nostris. Supra eum solum correctio pacis nostræ, per solum eius nomen obtinetur remissio peccatorum. Vnde constat ex Scriptura, quod hic Iesus Christus sit iusta satisfactio pro omni offensa, qua cœlestem Patrem offenderat genus humanum. Huius satisfactionis soli credentes participes sunt. Quare sacrilegium est, tribuere ulli rei hanc satisfactionis gloriam, quæ soli Christo competit. Verùm quia iustificati satisfactione Christi sepe labimur, ac Deum offendimus quotidianis erratis, & deinde supplices per veram pœnitentiam deprecamur culpam per Iesum Christum, dicimur interdum à sanctis patribus Deo satisfacere: sed ut Filij offensum patrem pœnitentia sibi conciliant. Hinc Cyprianus: Offerimus vobis animi & consilij nostri salutare munus, & quia odisse non licet nobis, & sic Deo plus placemus, dum nullam pro iniuria vicem reddimus, Hortamur, dum facultas, dum aliquid de

seculo superest, Deo satisfacere, & ad veram religionis candidam lucem de profundo tenebrose superstitionis emergere.

Ecclesiastica satisfactio pars est discipline Ecclesie, & refertur non ad tribunal Dei, sed ad placandum offensos fratres in Ecclesia. Fuitque olim ritus externus Ecclesie, non pertinens ad conscientiam seu remissionem peccatorum coram Deo: Sed duos alios fines habuit, ut exploraretur, an serio redirent lapsi ad Ecclesiam, deinde etiam ut alij admoniti diligentius regerent mores, ne simili pœna aliquando lapsi castigarentur, Hæc satisfactio publica pœnitentia pars tertia olim numerabatur. Nam pœnitentiam, quam requirebant à lapsis coram Ecclesia, quando recipiebantur, diuiserunt sancti Patres in Contritionem (quæ ex lacrimis pœnitentis agnoscebatur) Confessionem (qua reus coram Ecclesia deplorabat suum lapsum) & Satisfactionem, qua satisfiebat Ecclesie. Hæc postea indocti Monachi ad conscientiam transtulerunt. Hæc quia ad potestatem Iurisdictionis pertinebat, non privato unius pastoris arbitrio, sed maturo deliberationeque seniorum consilio, res gerebatur, ne quid imperito aut intempestivo zelo fieret contra caritatis regulam: aut etiam, ne crimen lapsi pro palatum unius zelo maius scandalum excitaret.

CHRISTIANA LI-
BERTAS.

LIBERTAS CHRISTIANA est manu-
missio spiritualis, parta sanguine Christi, quā
offert Euangelium credentibus in Christum: per
quam liberati à peccato, à dānatione legis ac ri-
tibus humanis, donamur Spiritu sancto: ut formi-
dolosæ nostræ consciētiae pacificentur, & sub cru-
ce gloriemur, certi quod breui liberator noster
sit nos ex omnibus malis erepturus: ut amplius
non simus hominum serui, hoc est, humanarum
traditionum, sed ut liber populus, ijs libere boni
ordinis, & decori seu disciplina gratia utamur,
citra opinionem iniusticiæ, cultus, meriti, necessita-
tis. Hæc descriptio multa continet. Primum, quod
libertas Christiana nō sit civilis aut carnalis, sed
spiritualis, ut quæ in Christi regno spiritualis lo-
cum habet, & in conscientia dominatur. Deinde
quia natura sumus serui peccati, monet descri-
ptio, quod sanguine Christi sit hæc parta libertas,
quæ ut offertur per Euangelium, ita fide recipiē-
da est. Si enim Filius vos liberauerit (inquit libe-
rator noster) vere liberi eritis.

Deinde recitantur quatuor gradus huius li-
bertatis, qui tametsi natura cōiuncti sunt, tamen
eos discerni utile est: ut cor piū inde maiorem

consolationem haurire possit. Primus itaq; gradus est liberatio à peccato, cum quo secundus libertatis gradus cōiunctus est, liberatio à maledictione legis. Christus enim (inquit Paulus) redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictū. Et significanter dicitur, à maledictione legis. nam quantum ad obedientiam legis morali pertinet, omnes adoptati sumus, ut Domino seruiamus, prestemusq; ei iuxta verbum obedientiam. Tertius gradus est donatio Spiritus sancti, per quem non solum confirmatur primus & secundus, verum etiam vinificamur ad prestanda ea opera, quæ spiritualis vita requirit. Et timetis opera sic facta propter viciositatem carnis minime satisfaciunt præcepto, tamen placent propter adoptionis spiritum, quo donati sunt credentes. Quartus gradus est, quod liberi simus à ritibus, non solum Mosaicis, verū etiam ab omnibus humanis ritibus, quantum quidem ad conscientiam attinet. De hoc gradu Paulus ad Galatas, & ad Colossenses disputat.

Verū ne quis abutatur hac libertate, Fines quoq; adiecti sunt, ut, pacificatio conscientiarum contra peccatum & sententiam legis, Consolatio in cruce, liber usus rituum externorum, ne conscientis nostris laqueos injiciant humanae traditiones. At ne quis omnes ritus contemnat, pietas, caritasq; suadent, ut pios ritus, ordinis disciplinæq; gratia

*gratia seruemus, modò ne cultus Dei necessarius
aut opinio iusticia, meriti & necessitatis in illis
collocetur.*

CAPVT XV.

CEREMONIA.

Ceremonie sunt ritus & ordinationes, ad re-
gendam Ecclesiasticam politiam instituta.
Harum alie pugnāt cum verbo Dei, quales ple-
raq; hodie papistarum, à quibus liberos nos esse
superiore capite declaratum est: Alie non pugnāt
cum verbo Dei, sed aut apertum verbū & man-
datum habent, ut Baptismus & Cœna Domini.
Aut faciunt reuera ad conseruandam doctrinam
& politiam Ecclesiasticam, & sunt à senatu Ec-
clesiastico, ordinata, vocanturq; à Paulo παρα-
δόσεις; id est, traditiones. Hæ traditiones aut de-
cori aut ordinis gratia instituta esse debent. De-
cori quidem partes duæ sunt: Priore est, ut excite-
mur ad pietatē illis adminiculis. Posterior, ut mo-
destia & grauitas in pietatis tractatione eluceat.
Quare nec æonui, nec histrionica esse debent,
quales pleraque in Papatu fuerunt. Ordinis verò
partes sunt tres. I. Vt præsidentes habeant certam
agendi regulam. II. Vt auditores assuefiant ad o-
bedientiam & disciplinam. III. Vt bene composito
Ecclesie statu paci & tranquillitati consulatur.
Sed de hac re supra dictum est.

ADIAPHORA.

Triplicia sunt opera. Quadam enim opera necessario facienda sunt, ut quae expresso verbo Dei precipiuntur: Quadam necessario caueda sunt, ut quae Deus aperto verbo prohibuit: Quada sunt inter hac media, quae vstatate à δαδφoρα vocantur, quae Nazianzenus τὰ ἐν μέσῳ κείμενα vocat, de quibus quid sentiendum sit, breuiter exponam.

Vstatate definiunt à δαδφoρα res esse, quae neque mandantur neq; prohibentur verbo Dei aperto. Verum ne hic erretur, diligenter cauendum est, & imprimis tres regule obseruanda sunt. Prima, operis in specie non expresse precepti vel prohibiti genus, aut est preceptum aut prohibitum. Si preceptum est genus, recte opus censetur à δαδφoρον. At si genus prohibitum est, nequaquam opus à δαδφoρον dici potest. Est enim in genere prohibitum. Celebrare Missas hodie Papista calamitant esse adiaphoron, quia ut nullibi esse preceptum, ita nec prohibitum esse vociferantur. Verum quia genus eius, quod est colere Deum mādati hominum, aperte prohibitū est, Sequitur & hanc prophanationem Missaticam in genere interdictum esse, alioqui admitteretur implicatio contradictionis. Vnde sic definiēda adiaphora colligo: quod
vera

vera adiaphora sint, cum genus quidem facti est mandatum, Specierum vero circumstantie sunt libera & indifferentes: ut verbum audiendum est ex mandato Dei, decorum seruandum est & ordo. Sed circumstantie, loci, temporis, vestitus sunt libera & indifferentes.

Secunda regula: In adiaphoris & opus & usus indifferentia esse debent. Adiaphorum natura est, candida & linea veste res sacras, ut Baptismum, Coenam Domini peragere. Verum si usus non est liber, sed superstitionis gratia seruatur, nō potest amplius inter res adiaphoras numerari: tū enim ut in casu confessionis adiaphora esse desinunt. Quare recte fecerunt ministri verbi, qui per nouas & papatum redolentes cōstitutiones, voluerunt cogi ad recipiēdas istas vestes, quas propter abusum & superstitionem iam lōgo tempore abiecerant.

Tertia, Adiaphora considerari debent dupliciter. Primum in se, ut sunt res mediae absq; relatione ad personas. Deinde ex ratione personarum, quae illis utuntur. Si per se considerātur, neq; placeant neque displicent Deo: ut quae nec sub preceptum, nec sub interdictum ipsius cadāt. Verum si ex personis considerantur, tenendum est hoc discrimen: quod persona utentes adiaphoris, aut sunt fideles aut nō. Si sunt fideles, Deo placet obedientia in adiaphoris propter fidem fidelium. nec

obstat quod Paulus dicit, Quicquid non sit ex fide, est peccatum: quia nō omnino verba Deicarent vera adiaphora; Imo habet verbum quantum ad genus facti attinet, unde affirmationem capis opus coram Deo, ubi fides accedit. Ezechias non habuit verbum expressum de tollendo a neo serpente: attamen placuit Deo, quia genus facti mādatum est, nimirum tollere Idololatriam, & Idololatriæ occasiones. Quare hoc factum Ezechie ex fide profectum placuit Deo, eiꝰ, gratus cultus fuit. At si videntes adiaphoris sunt infideles, polluta sunt & mens & conscientia illorum, qui illa faciunt. Nam quicquid nō sit ex fide; peccatum est, hoc est, reum, pollutum ac maledictum coram Deo.

CAPVT XVII.

SCANDALVM.

Scandalū in genere est, quicquid alijs vel causa vel occasio offensionis est, & vitate dividitur in Datum & Acceptum. Datum quidē vocant, cum aliquis efficacem causam lapsus alijs præbet seu dat. Acceptum verò quod homines ex aliorum recte factis, aut alijs rebus accipiunt, sibi ipsis in ruinam. Verum quia nullū maius malum in mundo est, quam scandalum, & Christus dicit: *Va mundo à scandalis*, utile erit utrumq; genus additis regulis certis de cauendis & non cauendis

nendis scandalis explicare.

Datum itaq; scandalum si materiale seu fundamentum spectes, aut oritur ex facto in se malo, aut ex facto in se adiaphoro, sed intempestiue facto, contra caritatis regulam. Vtrumq; quidem malum, sed illud peius. Vtrumque enim grauius prohibitum est voce Dei. Et Christus pronunciat, melius esse hominem demergi in mare, alligata mola asinaria ad collum, quam vlli esse Scandalo. Sunt igitur hæ regulæ diligenter obseruandæ.

Prima: Scandalum datum malo facto, hoc est, dicto, opere, doctrina, pugnantibus cum lege Dei, omnes quibus salus curæ est, non secus quam infernum cauere debent.

Secunda: In usu adiaphororum consideretur triplex hominum genus. Quidam enim sunt docti Christianâ libertatem, ideoq; firmi: quidam sunt infirmi: Quidam obstinati & indociles. Coram extremis generibus, hoc est, primo & tertio, rebus adiaphoris uti licet: illis enim nō est scandalum factum adiaphorum, Imò gaudio potius & cōsolationi. Nam ex mutua firmitudine in negocijs pietatis non parum gaudent verè py: His quidem scandalis occasionem præbes, sed non causam efficacem. Nam occasionem offensionis arripiunt sua malicia, ideoq; acceptum est illorum scandalum, & non datum abste. De Medio genere hæc

seruetur regula: quod nihil cōtra caritatem proximifaciendum sit. Qui enim in Adiaphoris offendunt infirmos, in Christum peccant, percutientes illorum conscientiam infirmam. Vnde Paulus: Si cibus scandalizat fratrem meum nequaquam comedam carnes in aeternum, ne fratrem meum scandalizē, 1. Cor. 8. Loquitur enim hīc Paulus nō de firmis aut obstinatis, sed de infirmis duntaxat. Breuiter, fides & dilectio fraterna satis admonere possunt, quando adiaphoris vtendum sit, & quando non.

Recipit & hoc scandalum, quod Datum nominant, plura discrimina: Est enim priuatum, quod unū aut paucos offendit. Est & publicum, quod totum cōtū turbat. Vtrumq; suo genere malum est. Verū hoc posterius multo grauius, ut quod pluribus nocet.

Sumitur & aliud discriminē à differentiis personarum. Alia persona in aliqua dignitate cōstituta sunt, alia obscura priuatam vitam degunt. Quod igitur datur à persona in dignitate cōstituta, multo grauius est, & meretur grauiora supplicia, cū propter personā ipsam, qui suum locum, in quem à Deo euectus est, cōmaculat, tum propter homines alios, quibus lapsus causam praeiuit efficaciorē suo facto. Vt enim quo ingētius fuerit sexum cadens ab altā rupe, eō plura fragmenta facit: Ita quo dignior fuerit persona, &

in sublimiore dignitatis culmine constituta, eò plures in lapsum secum trahit cùm cadit. Ut, studiosus peccans ebrietate, libidine, aut alio flagitio maiori offendiculo est, quàm miles aut nauta, atq; ideo grauiori pœna coercendus & puniendus est. nam plures secum in ruinam trahit. David in regno Iudaico non solus peccauit, non solus fuit adulter aut homicida, attamen eius peccatum propter maius scandalum inde ortum, in conspectu Dei aliorum delictis longe atrocius erat. Ad eundem modum de alijs iudicandum, iuxta dignitatis aut officiorum gradus. Atque hæc de Dato scandalo breuiter dicta sufficiant.

Acceptum scandalum est, quod aliquis sibi sumit à rectè factis aliorum aut alijs rebus, quod duplex, docēdi gratia, constituam: nimirum, Humanum & Diabolicum. Humanum partim impiorum, partim piorum est. Impiorum quidem, quando impij offenduntur piorum aut rectè factis, aut libero Adiaphororum usu, aut etiam externo habitu seu Ecclesie forma. Nam cum impij vident cruce premi pios, & esse veluti reiectamenta in mundo. occasionem inde maioris ruina accipiunt impij. Ut Iudei, qui offendeabantur humilitate Christi, & calamitate Ecclesie. Sic Cicero subiectione Iudeorum motus offendebatur adeò, ut conuicia coniecerit in Deum Iudeorum, & religionem ipsorum. Contra pij accipiunt scandalum, quan-

do vident impios florere, & quando Ecclesia à Tyrannis opprimitur, cùm multi innocentes trahuntur ad supplicia, cùm hæresibus turbari Ecclesiam animaduertunt. Verùm hoc scandalum rursus superant, partim confirmante eos Spiritu sancto, partim exemplis Ecclesie Christi, partim ardentibus precibus. Nec ullum præstantius est aduersus huius generis scādala remedium, quam opponere perpetuam consuetudinem Dei, qui in hoc mundo ideò finit suam Ecclesiam obrui varijs calamitatibus, ut olim glorificetur cum Filio ipsius dilecto.

DIABOLICVM scandalum voco, cùm homines præposterè captant, quæ ad peccandi licentiam obtendunt. Ut Cham, qui absque dubio ita proteruè insultauit patri, ut sibi impunè peccandi licentiam acquireret. Tales hodiè videmus permultos, qui vitia sanctorū patrum plusquam studiosè conquirunt, uti incestum Loth, Ebrietatem Noæ, Adulterium & homicidium Danid, perurium Petri, durius iugū quod imposuit Aegyptijs Ioseph, rapinam Zachai, ut sine pudore ad omnē nequiciam se proyiciant. Imò ex hominum vitijs querunt, quomodo se obdurent ad Dei contemtum. Quare non immeritò hoc genus scandalì Diabolicum vocaueris, ut quod calumnijs fulciatur in contumeliam Dei.

CAPVT XVIII.

C R V X.

QUIA CRUX perpetuò Ecclesiam Christi comitari solet, necessaria est doctrina de cruce, ut p̃ armentur aduersus scādalum crucis. Est autē crux quæuis afflictio, cum totius Ecclesie, tum singulorum membrorum in Ecclesia. Et est multiplex: est animi angustia, est corporis vexatio, est spiritus & carnis lucta, est ex presenti & imminenti malo saepe probatio, est in oeconomia, politica et Ecclesiastico statu difficultas. Quatuor itaque de cruce dicemus. Primum, de causis crucis. Deinde, discrimen inter crucem piorum & impiorū. Tertiò, Quo animo ferenda sit crux. Postremò, unde consolatio petenda.

Causa autem crucis, cum in nobis ipsis, tum extra nos quærenda sunt. Sed utrumq; genus varium est. In nobis enim tres causa crucis inueniuntur. Peccatum inhabitans, Concupiscentia inde pullulans, & quotidiani lapsus, quos peccatum originis seu inhabitans per suas concupiscentias gignit. Iam nisi cruce premeretur caro, infinitis mortis & damnationis fructus ederet: adeo pestilens radix peccatum est originis, unde Sancti potissimum conqueruntur, ut David cum exclamat: In peccatis concepit me mater mea. Animaduer-

tit enim, in quantam ruinam per peccatum illud originis & eius concupiscentiam esset peractus. & Paulus, cum inquit: Infelix ego homo, quis liberabit me de corpore mortis huius? Nam ex lucta carnis & spiritus, tantam tribulationem in se sensit, quod optarit mori liberariq; ab hac cruce. Ob hanc igitur causam crux necessaria est Ecclesia, ut quasi freno & chamo cohibeatur caro, ne nimium ferociat aduersus spiritum. Hinc David: Bonum est mihi, quod humiliasti me. Quamdiu igitur in hoc mortali corpore manendum est, opus erit cruce, ad compescendam carnis ferociam, ne fructus carnis extinguant spiritum.

Alterum genus eas crucis causas completitur, quae extra nos quidem posita sunt: sed tamen in nostrum bonum cedunt, modo ne sub cruce succumbamus.

Est autem hoc externum genus crucis Ecclesia quadruplex. Nunc enim Diabolus, nunc membra Diaboli, Nunc benignus Pater caelestis, Nunc vocationis nostrae difficultas crucis est causa: de quibus sigillatim, sed breuissimè dicam.

Diabolus circuit ut Leo rugiens, querens quid deuoret. Et quam multas calamitates in mundum inuexerit, testatur non solum primorum Parentum lapsus, Verum etiam totius orbis tristissima facies. Hic homicidio & mendacio ad enertèdum regnum Christi usus est, utitur & utetur donec
hic

*hic mundus steterit, Quod autem usq̃ adeo se-
niat in Ecclesiam, potissimum facit odium, cum
aduersus totum genus humanum, tūm precipuè
aduersus Christū reparatorem generis humani,
& eius sponsam Ecclesiam, cuius extremam per-
niciem perpetuò querit, ut unā secū aeternis pœ-
nis obnoxia reddatur, utq̃ Dominus rex & pon-
tifex suo honore priuatur.*

*Huius seui hostis tyrannis non est equalis in
omnibus. Filijs enim contumacia pleno imperio
imperat, eosq̃ pertrahit tanquā bestias ad omnia
flagitiorum genera. id quod nō solum veteres hi-
storia, verumetiam præsens dies plus satis testa-
tur. At filijs Dei facessit quidē negocia, sed ne pi-
lum quidem capitis tollere potest sine Patris cœ-
lestis volūtate, id quod historia Iob aperte docet.
Quare si hic tuti esse velimus, militādum est no-
bis in castris Christi. sub duce nostro, victore Sa-
tanæ, assumpta πανοπλία Dei, quam Paulus Chri-
stianis militibus ad Ephes. 6. commendat.*

*Membra Diaboli, hoc est, mali homines ho-
stes Dei, se Ecclesia Christi opponūt totis viribus,
& non parum afflictionis illi inferūt. Hos in qua-
tuor ordines distinguere licet. In quorum Primo
sapientes mundi collocantur, qui sophistica Eccle-
siam Christi oppugnant. In horum catalogum o-
mnia sectarum genera refero, quales sunt veteres
& noui heretici, qui sanā doctrinam calumniōse*

depravant, suo duci Diabolo obsequium prestantes. Secundum ordinem obtinent tyranni, in bellum contra Ecclesiam à sophistis producti. hi violenta manu Ecclesiam conantur opprimere. Horum quidam aperte Christianos gladio persequuntur, ut Turca, Saraceni, ac omnes alia prophana gētes. Quidam Christi nomen se magnificare simulant, interim flumine sanguinis piorum, cursum Evangelij occludere moluntur, quorum post diabolum antesignanus est Papa antichristus. Hic sibi adiungit impios Principes mundi, Cardinales, Episcopos, Abbates, Priores, Officiales. In tertio ordine sunt hypocrite, qui ficta religionis speciem parum nocent Ecclesie Christi. Huc religiosorum turba, Monachi, Moniales, Canonici Papistici, Vicarij, sacrificuli recenseantur: quorum plerique sparguntur in plures ordines, quo magis Ecclesiam Christi premant, incitentque alios ad acriorem pugnam. Postremi ordinis sunt prophani homines & flagitiosi, quos ἀλάστορες καὶ καθάρματα Græci vocant. Horum enim causa non raro affligitur Ecclesia, quemadmodum multa historia docent. Unius Achæ scelere multi bello conciderunt sub duce Iosua. Facinus Roboam multis fuit exitio. Stuprum uxoris Leuitæ usque ad internecionem tribum Benjamin adduxit: in qua plurimi pii fuerunt. Nec dubium est, quin maxima afflictio Ecclesie proficiscatur inde, quod cum quidam nefandis

nefandis suis sceleribus commereantur gravis supplicia, non tamen puniantur. Refert Sophocles, propter unius Oedipi facinus peste vexatum fuisse Thebanum regnum. Testatur Homerus propter abreptam sacerdotis filiam, magnam Graci exercitus partem peste abreptam. Scribit Hesiodus, interdum unius ob noxam affligi rem publicam.

Inter externas crucis causas tertio loco benignum Patris cœlestis amorem proposui, quem diligenter intueri oportet in omni afflictione: hinc enim maxima consolationis copia sub cruce petitur. Quanquam autem cōsiliū Dei hic varium est, tamen ad duodecim reuocabo causas, quare Deus suam Ecclesiam, quā adeo caram in dilecto habet, cruci subiectam in hoc mundo esse velit.

Prima igitur ipsius Dei iusticia, cum paterna storga coniuncta. Vt etiā patris iusti & clementis est, errātes castigare, sic benignissimus Pater cœlestis omnem filium, quem recipit, castigat. Quare qui sine castigatione perpetuo versantur, adulterini potius quā germani filij censendi sunt. Ad Ebraeos 11.

Secunda priori coniuncta est, ut tanquam freno nos coërceat, κατεγύχοι, ne precipites ruamus in tristes lapsus. Hinc Psalmista: In chamo & freno maxillas illorum constringe, qui non appropinquant ad te.

Tertia, ut peccatum in nobis per crucem reprimatur, & paulatim vim suam amittat, aboletur, mortificetur. Vnde Paulus: Corpus mortuum est propter peccatum. Et David: propter iniquitates corripis filios hominum.

Quarta. Ut crux sit fidei quadam probatio, & veluti examen. Ita Iob, Abraham, Ioseph cruce tanquam Lydio lapide probati sunt.

Quinta. Ut crux sit argumentum eterne vite. Deus promisit credentibus bona, sed ea non consequuntur in hac vita, ergo alia restat, in qua Deus promissa præstabit. Non enim potest metiri.

*Sexta. Ut piorum cruce impænitentes admo-
neantur de æternis supplicijs, nisi resipiscant.*

*Septima. Ut conspiciatur divina presentia in genere humano, & potissimum in Ecclesia, quod sit, dū Ecclesia videt se diuinitus defendi. Num.
14. Ut audiant Egyptij, quod tu Domine sis in hoc populo.*

*Octava. Ut crux nostra sit testimonium verae doctrinae. Huc omnium sanctorum Martyria pertinent. Vocantur autem sanctorum confessiones Martyria, quia sunt testimonia confessionis doctrinae, quam non dubitarunt sanguine suo ob-
signare.*

Nona. Ut crux praebeat occasionem diligentius discende, intelligende & meditande de Deo doctrinae. Psal. 118. Bonum est mihi quod humiliasti

hastime, ut discerem iustificationes tuas. Esaia 28. Vexatio dat intellectum.

Decima. Ut conformes fiant electi imaginis filij Dei. Rom. 8. Item, Si cōpatimur, simul etiam regnabimus.

Vndecima. Ut timor Dei, fides, invocatio, humilitas, patientia & cetera virtutes excitentur & crescant.

Duodecima. Ut crux sit occasio amplissimorum premiorum. Ha sunt causæ, cur Deus velit suam Ecclesiam subiectam esse cruci.

Quartum genus externarum causarum crucis est, quæ in cuiusque vocatione obucitur difficultas. Nemo enim ita suum officium facere potest, quin subinde veluti victus succumbat.

Quanta quæso difficultatum moles est in regimine domestico? Quanta turba molestant sapissimè administratores politiarum? An non inextricabilibus controuersis agitantur doctores in Ecclesia? Qui inuentum fideliter instituunt, quid non experiuntur? Breuiter, nulla est vocatio tam exigua, quin habeat suam molestiam adiunctam. Hæc copiose illustrari exemplis possunt: & quilibet pius seipsum testem habet.

Ceterum quia videmus hostes Dei interdum grauissimè affligi: queri potest, & scire utile est, discrimen afflictionis piorum & impiorum. Quod sanè ex quinque potissimum colligendum puto:

Nimirum ex causis efficiētibus, finalibus, effectibus, tempore & loco. Causae efficientes προαίτιαι sunt, Afflictionis quidē piorum paternus amor, quo filios suos virga paterna castigat Pater cœlestis, Afflictionis verò impiorum, Ira & furor iustī iudicis, qui sceleratos punit, ut hostes & aduersarios. Finales causa. Deus pios quidem in bonum eorum, impios verò in malum punit, nisi resipiscant. Pios enim ut cruce probetur, Impios, ut dignis suppliciis coerceantur. Effectus, pī, ut Iob, Dominum benedicunt in cruce, impij fremunt aduersus Deum, & tristantur. Pī eruduntur, impij confunduntur. Pī probantur, impij perturbantur. Pī patientia sub cruce discunt & inuocant, impij impatientia victi desperant. Tempus, pī ad breue tempus, ut postea cum capite Christo glorificentur, Impi perpetuo malo inuoluantur: quorum praesens afflictio praeludium est afflictionis eorum aeternum duratura. Locus, Pī in hoc mundo tantum eruduntur, Impiorum ignis nunquam exstinguetur. Hic enim cōscientia cruciantur mīala, illic aeterna ira Dei obruti perpetua, & nunquam finienda luent supplicia. Hoc de discrimine crucis piorum, & supplicij impiorum tenere admodum utile est.

Porrò, tametsi ex dictis intelligi potest, quo animo piis sit ferenda crux, & unde consolationē capiant, tamen nonnihil de ea re huc adiciam.

Pī

Pij hominis animus sub cruce in hunc modum erit compositus: Primum omnium renuntiabit veteri homini, & eius concupiscentiis, ut tanquam nona creatura in Christo, non amplius iuxta carnis, sed iuxta spiritus & novi hominis imperium vivat. Hac renunciatio carnis seu abnegatio suscitatur ex duplici cognitione, Nempe Dei, & sui ipsius, de qua re supra dictum est. Secundo, fides vera pralucere debet in omnibus arumnis, quæ nititur merito & intercessione Christi. Tercio, quicquid iam mali obvenierit, accipies tanquam ex manu optimi patris, ut cum Iob dicere possis; Si bona suscepimus, mala autem cur non sustineamus? Quarto, presenti cruce uti debes, tanquam auxiliari pharmaco, contra omnes animi morbos, superbiam, philantiam, petulantiam carnis. Quinto, Crux erit incitamentum, ac veluti calcar ad strenue currendum, in proposito salutis stadio, ut ardentius invoces Deum, predices eum, praesertim cum scias, te olim cum Christo coronandum, modo cum eo patiari in hac vita. Quamquam autem hinc amplissima consolationes peti possunt: tamen consolationis locos octo recitabo.

Primus, Videndum primum, an causa praesentis crucis sit publica aut privata. Deinde, an tua singulari culpa, an non. Si non tua singulari culpa accidit crux, consolaberis te bona conscientia & exemplis sanctorum, qui similiter olim sunt

afflictis. At si tua culpa affligeris, pœnitentiam age cum latrone, ut tua crux sacrificium fiat Deo gratum.

Secundus. Consideratio finium consilij Dei, quos suprà recitavi.

Tertius. Cogitatio exemplorum, Domini, atque adeò omnium piorum, qui ante nos vixerunt, quorum plurimi recitantur ad Ebraeos 11.

Quartus. Necessitas obedientie debite Deo, qua nullum sacrificium gratius esse potest.

Quintus. Presentia Dei. Ego tecum sum in tribulatione.

Sextus. Promissio liberationis, & mitigationis pœnarum & auxilij, qua promissio verbis proposita, infinitis confirmatur exemplis. Clamaverunt patres nostri, & audivisti eos, &c.

Septimus. Collatio presentium ærumnarum cum futura gloria, Rom. 8.

Octavus. Dignitas. Nam hac ratione olim glorificandi filij Dei declaratur conformes imaginis filij unigeniti.

CAPVT XIX.

MORTIFICATIO.

Hic locus vicinus est superiori. Est enim Mortificatio opus, quo caro nostra mortificatur, ut totus homo se imperio spiritus submittat. Huius tria genera docendi gratia constituimus.

Est

Est enim mortificatio quadam præcepta: alia libera: Alia superstitiosa.

Mortificatio præcepta est communio & societas mortis Christi per crucem. Et est duplex: Interior, quam scriptura alias crucifixionem veteris hominis vocat: de qua Paulus ad Rom. 6. Vetus noster homo simul crucifixus est. Item: Si mortui sumus cum Christo, credimus, quod & vivemus cum eo. Hac mortificatio in abnegatione tui consistit, nimirum ut vera contritione, ex agnitione peccati orta, renuncies carni & concupiscentia eius, ne amplius iuxta carnis, sed iuxta spiritus imperium vivas. Hanc Dominus commendat omnibus volentibus se sequi. Luc. 9. Si quis vult post me venire, abneget seipsum &, tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Item Marci 8. Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam. Exterior duo complectitur, nempe patientiam sub cruce &, temperantiam. Patientia sub cruce est obedientia, qua submittimus nos Deo, & ab eo expectamus liberationem à presentibus erumnis. Hac in scriptura mortificatio externi hominis dicitur, quæ multis tum testimoniis scripturæ, tum exemplis nobis commendatur. Ad Galat. 6. patientia inter fructus spiritus recensetur. 2. Timoth. 2. Tu igitur feres afflictionem, ut bonus miles Christi. Ad Ebraeos 6. Ne sitis imbecilles, sed imitatores

corum, qui per fidem ac patientiam hereditatem acceperunt promissionum. Psal. 9. Patientia pauperum non peribit in fine. Exempla patientia plurima scriptura habet, ut Noe, Abrahæ, Isaac, Iacob, Ioseph, Dauidis. Sed inter omnia exempla summum est patientia Filij Dei, qui se tantis miseriis subiecit pro humano genere, ut mortē crucis etiam adierit, quò in se credentes ab æterna morte liberaret. Temperantia seruat modum in cibo & potu, alijsq; rebus, ne crapula & ebrietate grauati, spiritus imperium excutiamus. Huc dictum Domini pertinet: Attendite ne grauentur corda uestra crapula & ebrietate, &c. Atque hætenus de mortificatione præcepta.

Mortificatio libera est spontè susceptū exercitium, ut labor, Ieiunium, & alia huiusmodi, quibus ferocia carnis domatur. Quæ nõ eo referenda sunt, ut sint cultus Dei, sed ut sint veluti frenum iniectum carni, ne lasciuat contra spiritum. In hoc mortificationis genere tria obseruentur. Primum, ut genus facti sub præceptum cadat, tamen si circumstantia speciei sint libera. 2. Ne ista exercitia destruant corpus, & valetudinem ledant. 3. Ne paulatim finis superstitiosus attexatur, quemadmodum in multis exercitiis factum est, quæ posteritas à sanctis patribus acceperat.

Mortificatio superstitiosa est exercitium sen
opus

*opus non mandatum à Deo, quo frenatur quidem
 caro, sed finis est impius & superstitiosus, nimi-
 rum, ut tale electicum opus sit cultus Dei, ac
 meritorium apud Deum. Huius generis sunt statuta
 Papistarum ieiunia, preces ad certam mensuram
 v̄xauisuias, subucula ex pilis, flagellationes, vi-
 gilia, processiones in longinquas terras religionis
 gratia, & huiusmodi plurima nuge, Quae una
 hac Christi sententia euertuntur ac damnantur:
 Frustra me colunt, docentes doctrinas & man-
 data hominum.*

FINIS TERTIAE CLASSIS.

EXPLICATIO CA- PITVM QVARTÆ CLASSIS.

CAPVT I.

MAGISTRATVS.

 DE MAGISTRATV civili di-
 cturi quinq; constituamus mem-
 bra. Primum, unde & quid sit
 Magistratus. Secundum, Quae
 conditiones legitimi magistratus
 esse debeant. Tertium, Quod officium, quique
 fines sint administrationis poluicae. Quartum,
 Dd y.

Quale nam magistratus ius existat in subditos, subditorumque bona. Postremum, Quid magistratus debeant subditi: His enim quinque explicatis, quid de politica administratione sentiendum sit planissimè patebit.

Primum ita membrum Paulus ad Rom. 13. clare explicat. Docet enim magistratum à Deo esse. Non (inquit) est potestas nisi à Deo. Quæ vero sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Quod quidem de iure imperij intelligendum est, non de confusione: quæ sæpe in imperiis propter scelera hominum cernitur. Dum itaque boni magistratus præfunt, Deum veluti nobis propinquum cernimus: & nobis eorum quos constituit præfides manu imperantem. Contra cum impij magistratus præfunt, impietatis quidem à Diabolo, & prava imperantis voluntate est: sed Deus iratus laxat frena Tyrannis & impiis: Vt ita ingratiudinem hominum ulciscatur.

Habes unde sit Magistratus: Quid autem sit, idem Paulus definit: nempe, quod sit ordinatio Dei, subditis in bonum, dum honorantur boni, & puniuntur mali corporalibus pœnis seu gladio. Idem sentit Aristoteles, cum definit magistratum custodem legis esse: quod quidè verum est, quantum ad externam disciplinam attinet.

Conditiones boni magistratus (hoc enim est secundum partitionis nostræ membrum) Exod. 12.
quatuor

quatuor recensentur: nimirum ut sit sapiens, timēs Dei, verax, ac minimè auarus. Has cōditiones memoria gratia hoc versiculo cōplecti soleo:

Index esto pius, sapiens, verax, misodorus.

Pietas facit, ut Deū respiciat in omnibus causis, caueat q̄ ne quid cōmittat, quo illū offēdat. Sapiētia gubernat aēctiōes, ne in administratiōe per errorem peccet ac peruertat iudiciū. Veritas efficit, ne falsas legum interpretatiōes ac syncopantiās admittat. Odium auariciā sinceritatē in indicādo cōseruat. Vbi enim nummarij iudices sunt, aēctum est de equitate. Nam si persōna acceptio corruptio est iudicij, ut nullus sit equitati locus: profectō Auaricia efficit, ut index potius persōnam, quā causam intueatur. Quisquis igitur magistratu fungēs precio ducitur, equum & bonum perspicere non potest. Munere enim excacantur oculi sapiētum, & peruertuntur verba iustorum. Hinc est quod auari iudices furum socij ab Esaia dicuntur.

Officiū magistratus, de quo tertio loco proposui, cū scriptura testimonijs, tū illustribus exemplis demonstratur, Quod quidē, in genere est: Vt sit custos legis: quod fit, cū exemplo Davidis, Iosia, Ezechiae, Theodasy & aliorū, Primum tollit Idololatriam, & occasiones Idolatriæ. Vt Ezechias aneum serpentem comminuit. Iosias templum purganit à varijs idolis. Mōses vitulū confregit.

David exhortationib. populū ad verum cultum Deo prestandum adduxit. Nam si magistratus a Deo ordinatus est, ut sit minister Dei homini in bonum, debet utiq, quae homini noxia videt, pro viribus amoliri, ne reipublica bonum, & civium salus impediatur. Deinde curabit Magistratus, exemplo Iosia, ut vera religio proponatur, conservetur ac propagetur, impijs doctrinis abolitis. Quāquam aut distincta sunt officia magistratus civilis & ministerium verbi: tamen in hoc convenire possunt & debent, ut gloriam Dei, & salutem generis humani simul querant. sed servata utriusq, legitima ratione, hoc est, ut Magistratus civilis edicto & gladio, Minister vero verbi, doctrina, exhortatione, obinrgatione, & comminatione impietatem tollere, & gloriam Dei querere conentur. Praeterea quis religio sine docentibus & discipulis conservari non potest, Magistratus officium est, scholas erigere, stipendia conservare: ut docentes & discipuli pietatis studium incumbere possint. Ad haec Ezechiae & regis Ninivae exempla commonefaciant magistratum. Ut vel presentem vel imminuentem iram Dei solennib. ad deū precibus, veraq, ad Dominum conversione avertere studeant. Quae haec quidem ad eam partem legis referenda sunt, quae religionem potissimum spectat. Quantū tamen ad externum politicum statum attinet, idem officium est magistratus

stratus boni in sua republica: quod est honesti patrisfamilias in sua domo, nimirum, ut quemadmodum pater liberos disciplina regit, castigat contumaces, bonos honore afficit, largitur premia, Breuiter, in hoc totus incumbit, ut sua familia quam optimè constituta videatur: Sic magistratus in tota republica facere debet, ut verè de illo dici possit, quod Theseus apud Euripidem bono magistratus tribuit, cum inquit. *εὐεργῆτης* *εὐροτοῖσι καὶ μέγας φίλος*, hoc est, sit beneficus erga homines, & magnus amicus, Hinc est, quod reges apud Homerum dicantur patres. Hinc in genesi regia appellatio est Abimelech: quod sonat, pater mi rex. Proinde regia potestas à paterno affectu separari non debet.

Verùm ut ad numeros reuocem magistratus officia, sit eius primum officium studium pacis, ut in tranquillitate Deum colamus, abolitis superstitionibus, quæ veram religionem corrumpunt.

Secundū, curet ut singuli sua officia recte faciant: quod fieri nō potest, nisi ubi legum maneat autoritas & executio. Leges enim ferre, quas executio non sequitur, rerum publicarum perniciēs est. Quare ut honestas leges magistratui ferre licet, ita caueat oportet, ne in contemptum veniant: quod fit, si non sequatur executio.

Tertium, ut puniat fontes, & insentes tneatur, iuxta legum prescriptum, & prudentē modera-

tionem. Vnde hostes patriæ pro magistratui armis arcere licet: id quod etiam plurima exempla priorum Iudicum & Regum testantur. Ex his fines magistratus facile est colligere, quod sit propter Deum, Ecclesiam, ac rerum publicarum incolumitatem constitutus. Quare rectè dicitur gubernationem, religionem & propriam domum, principii cura esse debere.

Sequitur quartum membrum quale nam sit ius magistratus in subditos & subditorum bona. Xenophon præclare in primo de institutione Cyri dicit: μέγας δὲ αὐτῷ οὐχὶ ψυχὴν, ἀλλ' ὁ νόμος ἐστὶ, hoc est, Regula regi non affectus, sed lex esse debet. Unde sequitur, tantum iuris magistratum habere in subditos, quantum leges consentientes Decalogo & legi nature permittunt. Habet igitur ius iuxta quartum præceptum, imperare subditis necessaria officia, cum ad publicam incolumitatem, tum ad singulorum comoda facientia. Potest ad bella vocare, ubi res postulat, & alias operas necessarias iniungere. Verum quantum ad bona subditorum attinet, sciet magistratus se ius habere in ea, non quantum ad occupationem seu possessionem, sed quantum ad defensionem attinet. Hoc confirmatur historia impij Achab, qui à Deo punitus est, propterea quod occupauerat per violentiam vineam Naboth. Sunt igitur distinctæ possessiones magistratus & subditorum: quas ex equo tueri debet bonus

bonus magistratus. Deinde habet magistratus ius exigendi tributa: Quorum fines tres facit Cicero pro lege Manilia: nimirum ut sint ornamenta pacis, subsidia belli, nervi reipublice. Hos fines, quando considerat magistratus, facile intelliget, quando ordinarijs tributis contentus esse debeat, & quando extraordinaria petere liceat. Sape enim accidit, ut propter maiora pericula deuitanda, propter hostes patrie abigendos & depellendos, & huiusmodi alia, extraordinaria & inconsueta onera maioribus tributis indigeat magistratus. Verum caveat magistratus, ne tributa petantur, ut privata libidinis aut luxurie instrumenta sint.

Restat quod postremo loco proposui, de officio subduorum erga magistratum: quod quidem ad quatuor capita revocari posse existimo.

Primum sit iuxta quartum preceptum, honorare magistratum, hoc est, suspicere & reuereri ipsum tanquam ministrum & legatum Dei, ita ut ipsum honores, timeas, ac candide de ipso indices, errata in meliorem partem accipias, non cum vulgo magistratui detrahas. Nam id seuerè prohibetur verbo Dei: Principi populi tui ne maledicas. Maledictionis autem voce omnes calumnie & detractiones intelliguntur. Thucydides dicit: τὸ παρὸν αἰὶ κατὰ τοῖς ὑπὸ νόμοις, quod quidem in ijs, qui verbo regi nolunt, longe verissimum est, sed qui timet Deum, ordinationem amandam nonis.

Secundum, edictis parere, cum in tributis dādis, tum in alijs quoq; rebus, quatenus per religionem & legem natura liceat. Ad Titum 3. Admoneto illos, ut principatibus & potestatibus subditi sint: ut magistratibus pareant: ut ad omne opus bonum sint parati.

Tertium, Orare pro magistratu. Adhortari inquit Paulus: ut fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia constitutis, ut placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate & honestate.

Quartum non irrumperere in partes magistratus, sed Magistratus cognitionem deferre, si quid ad Reipublica salutem pertinere videatur.

TESTIMONIA DE

MAGISTRATV.

Math. 22. Reddite qua sunt Caesaris Caesari.

Roman. 13. Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit. non est enim potestas, nisi à Deo.

Ad Tit. 3. Hortare ut potestatibus subditi sint.

2. Pet. 2. Subditi estote cuius creatura, sine regi tanquam praecollenti, sine praefidis, ut qui ab ijs mittuntur, ad vindictam quidem nocivum, laudem verò recte agentium, quoniam sic est voluntas Dei.

Ibidem: Regem honorate.

Rom. 13.

Rom. 13. Cui tributum, tributum, cui veltigal, veltigal, &c.

SECUNDVM CAPVT.

LEGES.

LEgum civilium magna sunt laudes. Demosthenes ita inquit, ὁ νόμος τῆς πόλεως βασιλεύει ψυχῶν. ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα στερηθὲν ψυχῆς πίπτει, οὕτως καὶ πόλις μὴ ὄντων νόμων καταλύεται, hoc est, Lex ciuitatis anima est. Ut enim corpus anima priuatum cadit: Ita ciuitas remotis legibus eueritur. Et Cicero: Ut corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, ut nervis, sanguine & membris uti non potest. Ut autem sciatur, qualibus legibus utendum sit, duo in legibus obseruanda sunt, Ratio & Autoritas. Ratio pendebit partim ex lege nature, que in Ethicis libris & Iurisprudencia explicatur, partim ex lege Dei, cuius epitome est Decalogus, cum quibus si lex pugnat, ratione obligatoria caret. Nam tum locum habet dictum Socratis apud Platonem: ἐγὼ ὑμᾶς, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀπαγγέλλω μὲν, καὶ φιλοῦμαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. Hoc est, Ego vos, o viri Athenienses (Indices alloquitur) complector quidem & amo: At Deo potius quam vobis obtemperabo. Et illud Antigona apud Sophoclem: Magis obtemperandum est dijs,

apud quos diutius manendum erit, quam hominibus, cum quibus admodum brevi tempore vivendum est. Quibus dictis accedit responsum Petri in Actis: Oportet Deo magis obedire, quam hominibus. Cum igitur vel demonstratione, vel probabili ratione, colligitur lex politica ex lege naturali aut decalogo, obligat ratione subditos, cum quibus si pugnat, nequaquam obligatoria est.

Autoritas legis similiter in duobus consistit: Nimirum ut sit à legitimo magistratu lata, ac publico consensu approbata. Hæc duo, si unâ cum ratione lex habuerit, obtemperandum est illi, Primum propter mandatum Dei, qui vult, ut magistratui obtemperemus: Secundo, ut nostra obedientia testemur nos subditos esse, ac amantes ordinationis diuinæ: Tertiò, propter proprium commodum, quod non solum in præmijs consequendi, aut pœnis vitandis positum est: verum etiam in conscientia, quæ vastatur inobedientia adversus legitimum magistratum. Legitimum dico, ne qui se obnoxium putet Papalibus legibus, aut legibus aliarum rerum publicarum, quarum cives non sumus.

Hic quæstio explicanda est de legis rigore & immutabilitate: de qua re sic sentiendum iudico. Index in tria respicere debet, in legem, fontem, & populum. Quantum quidem ad legem attinet, canendum est, ne indulgentia intempestiva legis auto-

ritas

ritas minuat, elenctur & vilescat. Deinde videndum, quæ sit legis extrema voluntas, quæ sanè non vult perniciem civium, sed emendationem cū conservatione totius corporis reipublicæ. Ut, si fur omnis iuxta rigorem legis Danica suspendendus est: At legis extrema voluntas videtur, ut coerceretur petulantia hominum malignorum, qui res alienas rapiunt, unde sequitur rerum publicarum vastitas. Quare si quis paupertate extrema coactus, nō alioquin nequitiosus, panem aut pecuniam mediocre fureretur, non est legis voluntas, ut talis suspendatur, sed ut mitiori pœna castigatus servetur: Ita tamen, si exemplum non videatur nociturum reipub. Melius enim est (ut inquit Bernardus) ut pereat unus quàm unitas. Quantum ad reum attinet, considerandū est, qualis sit ipse, qualeq; delictum perpetratum, unde iudex æstimabit, an mitior pœna sufficiat. Hoc iudicium petendum est ex ante acta vitæ. In populo duo cavenda sunt. Primum, ne lenitatis exemplum pariat peccato patrociniū. Deinde, ne cum damno & periculo reipublicæ parcat reus. Ex hoc fundamento sequens regula colligitur. Quādo legis voluntas admittit irreverentiam, & reus emendari sine duriori pœna potest, ac populus non redditur deterior exemplo, potest magistratus clementiore sententia uti, & reo supplici emendationis spe parcere.

Caterum una adhuc quæstio hoc loco nobis determinatione digna videtur, hæc videlicet: An liceat Christiano magistratui quicquam permittere in sua republica, quod expresse verbo Dei prohibitum est? Ad hanc quæstionem ita respondendum indico: Quædam prohiberi possunt & tolli simul: Quædam prohiberi quidem, sed tolli in uniuersum non possunt. Illa nisi aboleat Magistratus legibus & pænis, granissimo obstringatur reatu: ut qui non solum fert peccata grassari in sua republica, verum etiam alienis peccatis communicat & inuoluitur. Hæc quia penæ aboleri & extirpari non possunt, minuat quantum potest, imiteturq; medicos peritos. Nam ut ipsi arte sæpe malum, quod tolli in totum nequi, coercent, ne in uniuersum corpus serpat contagio: Ita & ipse conetur certos limites præfigere, extra quos, si quis peccare deprehenditur, puniatur senerè, ne malum maiores vires sumat, ac in infinitum serpat. Hoc licere magistratui ratione firma, & probato exemplo, quod vim regulæ habet, confirmatur. Magistratus officium est, omnia externa ita in ordinem redigere, ut cedant in gloriam Dei, & reipublica tranquillitatem. Quare qui impedit grassantia mala, quantum potest: & qui ea coercet intra certos limites, que omnino tolli nequeunt, piè & sanctè facere est censendus. Exemplum illustre est Moysis, qui statuit,
v. uxorem

uxorem non dimittendam esse ob quamlibet causam; nisi dato libello repudij. Nam cum Moses videret, tantam esse duritiam cordium istius populi, ut non possent in uniuersum diuortia illegitima prohiberi, ne malum nimium serperet, prudenti consilio statuit, ne quis uxorem dimitteret, nisi dato libello repudij: quare resistorum lenitatem nonnihil coercuit. Sic quoque de usura statuerunt olim Imperatores, & Principes py possunt hodie usura certos limites statuere. Postquam enim vident, malum usura altius egisse radices, quam ut possit sine magno incommodo & turbatione tolli, hoc requirit eorum officium, ut certis limitibus claudatur usurarius contractus, ne immodica usura pauperes premantur, & tandem sequantur grauiora mala. Cum itaque parcent ijs, qui mitiori usura contenti sunt, & eos puniunt, qui terminos usura permissa transgrediuntur, pie & sanctè faciunt. Interim tamen caueant diligenter, ne suis permissionibus videantur approbare, quod Deus improbat.

Hac cum ita sint, iudico rectè & piè à Rege & Senatu nostro factum, quod petulantiam usurariorum intra certos limites incluserint.

Verum ne nimium sibi permittat magistratus tenendum est discrimen peccatorum. Alia sunt peccata sua natura: Alia peccati rationem ex adiuncto sumunt. Peccata quæ talia sunt sua na-

tura, ut Idolatria, blasphemia, homicidium, fur-
tum, adulterium, falsum testimonium, nullo pa-
cto sunt permittenda: imò severe pœnis coercen-
da sunt à magistratu, qui rite suo officio fungi
velit. Peccata autem, quæ peccati rationem ex
adiuncto sumunt, in quorum numero est usura,
si penitus tolli nequeunt, permitti possunt: sed pru-
dentia singulari adhibita, ne magistratus ea ap-
probare videatur. Non enim per se peccatum est
dare mutuo pecuniam, iuxta pactionem inter-
positam, sed ex adiuncto peccati rationem sorti-
tur, nimirum ex eo, quod & animus usurari a-
narius sit & idololatra, & proximus grauetur
contra dilectionis præceptum. Atq; hæc causa as-
signatur plerunq; in Scriptura, quando prohibe-
tur usura. Verum si hæc abesse possent ab usura,
Usurarius contractus haud improbari deberet.
Nam si sua natura peccatum esset huiusmodi
contractus, nequaquam suo populo permisisset
Dominus usuras capere ab alienis. Deuter. 23.
Neque rectè contra hæc obijci possunt spolia Æ-
gyptiorum, cum ea fuerint stipendia pro durissi-
mis laboribus, quæ cum negarent Ægyptij, Do-
minus ut supremus iudex, ea mutuo accepta ab
Ægyptijs, auferri præcepit. Sed de usura quid sit
sentiendum propter adiunctum malum, infra ca-
pite sexto ostendam.

Testimo-

TESTIMONIA DE LEGIBVS.

Omnia testimonia scriptura de Magistratu, simul & leges non pugnant cum lege natura, & legitima iudicia confirmant.

Prouerb. 20. Qui custodit legem, beatus.

Esā. 10. Vah qui condunt leges iniquas scribentes iniusticiam, ut opprimant pauperem in iudicio.

Rom. 2. Gentes qua legem non habent, sed ea qua legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex, ostendentes opus legis in cordibus suis, &c.

Coloss. 3. Lex est vinculum perfectionis.

CAPVT III.

IUDICIA.

CVM magistratus ordinatio Dei dicatur à Paulo, non dubiū est, quin iudicia à Deo approbentur, sine quibus inutilis esset magistratus, et leges irrita. Vt autem pius animus rectè de iudicijs politicis institui possit, primum obseruandū est, duplex esse iudicium, publicum & priuatum. Publicum quidem extra nostram est potestatem quare ex nostro arbitrio minimè pendet: Priuatū est, cum propter priuata negocia seu iniurias nobis factas, petitur Iudicis sententia.

Sed hic oboritur valde obscura questio. Paulus vult, ut pij potius iniuriam sustineant. Dominus dicit: In patientia possidebitis animas vestras. Et

sape scriptura hortatur, ut condonemus quoties in nos peccauerit aliquis : ut vincamus in bono malum, &c. Item, ne malum pro malo cuiquam reddamus. Ex his videtur cōsequi, quod accusare quenquam ob factam nobis iniuriam nō liceat. Ad quod sic respondendum iudico. Inter rem ipsam & accidens distinguere oportet. Accusare quidem per se non est viciosum. Paulus enim Christianis permittit arbitros & iudicia. Nec Euangelium abolet politicam ordinationem. At affectus adherentes ut plurimum viciosi sunt, ut intemperantia, vlciscendi libido, inimicitia, pertinacia, ac similes. Si igitur Christianus prosequi suum ius absq; offensa Dei velit, cauere imprimis debet, ne quam ultionis animi cupiditatem, ne quem prauum animi motum, ne iracundiam, ne vllum denique venenum in forum adferat. Huius rei caritas optima erit moderatrix. Tametsi autem rarum est boni litigatoris exemplum, tamen rem ipsam per se non esse malā, sed viciari abusu, scire utilissimum est, idq; propter quatuor. Primum ne videatur Deus frustra instituisse iudicia. Deinde ut sciant pī, quantum sibi liceat, ne mala conscientia quicquam suscipiant. Tercio, ut admoneantur, ne remediū sibi à Domino permissum proprio vicio contaminent. Postremo, Ut improborum audacia coërceatur puro sinceroq; zelo. Atq; hac de vitis dicta sufficiant.

Testi-

VINDICTA. 435
TESTIMONIA DE

Iudicijs.

Leuitici 19. Nō facies quod iniquum est, nec iniuste iudicabis.

Iohannis 7. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.

Actorum 25. Ad tribunal Caesaris sto, ibi oportet me iudicari.

Denteronomij 16. Iudices & Magistratus constituas in omnibus portis.

Leuitici 19. Nolite facere aliquid iniquum in Iudicio.

Esaias: Qui iustificat impium, & condemnat iustum, uterq; abominatio est Domino.

Denteronomij 27. Maledictus qui peruertit Iudicium.

CAPVT IIII.
VINDICTA.

VIndicta ultio est, qua qui offendit punitur. Estq; duplex, publica & priuata. Publica est qua exercetur à publica persona, legum praescriptum sequente, bono fine, absque odio persona in quam fit animaduersio. Hanc esse licitam verbum Dei, lex natura, ac plurima exempla in scripturis ostendunt. Nam sine vindicta publica nulla remanet legum autoritas, nulla relinquitur tranquillitas ab improbis, nullus denique malorum
Ee ij.

finis esse poterit. Quare Paulus magistratui gladium datum docet, ut sit timori malis operibus et vindex ad iram. Ad hanc publicam vindictam referantur castigationes æconomica & scholastica quibus contumaces frenantur et retinentur in officio. Sed hac vindicta ex amore iusticia proficiscetur in bonum finem: nimirum, ut reus emendetur, & alij admoneantur, quo sint cautiores: ut contumacia & rebellio minuat: ut tranquilla politia & æconomia sint.

Privata vindicta est ultio ex affectu malo proficiscens, tendens in malum eius, de quo petitur vindicta. Atq; hac duplex est. Quædam enim à privata persona, Quædam à publica exercetur, sed privato affectu. Vtraq; Christianis prohibita est. Roma. 12. Nulli malum pro malo reddentes. Mat. 5. Ego autem dico, ne resistatis malo. Item: Benefacite ijs, qui oderunt vos. Deute. 32. Mea est ultio, & ego retribuam, tempore opportuno labetur pes eorum.

TESTIMONIA DE VINDICTA.

Leuitici 19. Ne queras ultionem, nec memor eris iniuria Civium tuorum.

Prouerbiorum 24. Ne dicas, quomodo fecit mihi, sic faciam ei, & reddam unicuiq; secundum opus suum.

Ecclesiastici 28. Qui vindicare vult, à Domino inueniet vindictam.

Vocabulum Zelus παρὰ τὸ ζῆλον, à feruendo dictum, et si autem propriissime est cuiusvis affectus excitatio vehementior, ac veluti feruor quidam & inflammatio, ex quo fit, quod significet specialiter, nunc amorem, nunc indignationem, nunc inuidiam, nunc studium, nunc vehementiam, nunc exemplum, nunc impetum spiritus sancti, nunc vindictam, quemadmodum peristasis loci, in quo ponitur, requirere videtur: tamen vsitatus accipitur, ut affectus mixtus, videlicet, cum unus affectus alio inflammatur, de quo nonnulla dicam. Græca definitio, qua zelus definitur esse διέγερσις ψυχῆς εἰς καλὰ πρὸς παρὰ δέ τινα ὁρώσης, hoc est, excitatio animi ad honesta, ad exemplar aspicientis: non est plena, non enim continet omnia zeli genera. Quare aliam colligam. In affectuum animi definitionibus tria concurrere oportet: motum animi, obiectum, & finem, ut, Misericordia est motus animi dolentis ob alterius malum, & manus auxiliatrices porrigentis: ut à malo quo premitur liberetur afflētus. Ita tria in definitione zeli etiam concurrere oportet. Sed quia zelus vsitate est mixtus affectus, singula istorum trium geminari oportet. Ut sit duplex motus cordis, duplex obiectum,

duplex finis. Motus zeli sunt amor & indignatio: obiecta, res grata seu amica, & ingrata seu inimica: fines, grati quidem obiecti defensio & fructio, ingrati verò exclusio. Ex his fundamentis hanc definitionem zeli extruamus.

Zelus est affectus, ex amore & indignatione natus, non ferens alteri tribui, quod quis sibi ipsi vel alicui quem amat tribui cupit, ut res amata quidem recte habeat, eaque fruatur qui debet, & alienus ab eius fruitione excludatur. Hanc definitionem plenam & perspicuam esse iudico. Nam ea continet, quæ ad ipsius plenam rationem facere videntur. Nunc aliquot eius diuisiones subiciam, ut vitiosus zelus à recto & laudabili discerni queat.

PRIMA DIVISIO.

Zelus alius est diuinus, alius humanus, alius diabolicus. Zelus diuinus duplex est: vnus præter scientiam, Alter cum scientia. Zelus diuinus præter scientiam est, qualem Paulus in Iudeis fuisse dicit. Roma. 10. Talis etiam in Paulo ipso erat, ut habetur Galat. 1. Actorum 8.9. Hic zelus erroneus est, & habet causam antegressam, inscientiam veri intellectus voluntatis Dei, & opinionem veri intellectus: sed erroneam. Hinc inflammatur animus amore gloriæ Dei propagande, & indignatione aduersus eos, quos putat Dei hostes, sed falso: eoque tendit totus, ut Deus glorifi-

glorificetur, utq; hostes, quos ita falso indicat, impediuntur, ut etiam è medio tollantur.

*Zelus diuinus cum scientia, habet causam antegressam, veram Dei noticiam, inflammatur amore verbi Dei propagandi, & odio earum rerum quæ cursui verbi impedimento esse videntur, hic quoque est duplex, nempe, Tempestiuus & Intempestiuus. Tempestiuus, qualis in Mo-
se, Phinea, Elia & Christo exarsit. Tabescere (inquit) me fecit zelus domus tue: quoniam inimici mei obliui sunt verborum tuorum. In-
tempestiuus & incantus, quando non seruatur temporis oportunitas, talis Auda Episcopi Persici fuit: de quo Theodorus libro 5. & Eusebius li-
bro 10. capite 3. Talis quoq; quorundam Mar-
tyrum, ut Cointi & aliorum, de quibus Euse-
bius libro 4. capite 15. qui nullo urgente se hosti-
bus puniendos tradiderunt.*

*Humanus Zelus est etiam duplex. Vnus offi-
cij, ut parentis in sua œconomia, principis in re-
gno, preceptoris in schola, Concionatoris in tem-
plo. Hic zelus facit, ne quis sit negligens aut re-
missus in officio. Alter contra officium, ut Me-
dea furor, quo excitabatur ad dilacerandum in-
fantem. Neronis similiter ad perdendū regnum,
qui (ut refert Suetonius in vitis Caesarum) soliti-
tus est dicere, ἐμὸν δαδάτος γαῖα μὴ εἶν πύρ, me
miscetur igni terra mortuo.*

Diabolicus zelus est Iudeorum, Turcarum, Papistarum, Anabaptistarum, quo rapiuntur & instigantur à Satana spiritu ad opprimendam veritatem Dei. Sed vivit ille à Jesu, qui dixit: Porta inferorum non praevalent aduersus eam.

SECUNDA DIVISIO.

Zelus alius est ad vitam, alius ad mortem. Zelus ad vitam est flagrans amor cultus diuini & gloriae Dei: qualis in Abel fuit. Hic zelus impellit hominem pium, ut nullis malis cedat: sed potius mortē & quamvis tormenta patiatur, quàm ut à Deo, & eius veritate se auelli permittat. Hic in omnibus piis est, in aliis vehementior, in aliis remissior. Exempla plurima huius zeli in Ecclesiastica historia habentur.

Zelus ad mortem est flagrans odium cultus veri Dei qualis in Cain, scribis & Phariseis fuisse videtur.

TERTIA DIVISIO.

Est zelus ad culpam, est zelus ad gratiam. Ille quidem, dum zelamur in malignantibus, qui prohibetur ut perniciosus: Nolite emulari in malignantibus. Hic verò est ardor pietatis, & religionis verae cognoscendae & intelligendae studium, qualis in Nicodemo & Cornelio fuit.

QUARTA DIVISIO.

Zelus amantiū est duplex, Honestus & Inhonestus.

neſtus. Honeſtus amantium Zelus, eſt cōiugis non ferentis rivalē vel amoris ſocium. Vnde Zelota dicuntur, qui rivalē non ſuſtinent. Hinc vocabulum ad Deum trāſfertur. Nam quemadmodum zelotes dicitur, qui nullū in amore fert rivalē: ita Deus Metaphoricè zelotes ex eo dicitur, quod nullum in cultu ſibi debito fert ſocium, ſeu quia non vult ferre, ut anima hominis ſibi deſpōſata, cum diis alienis fornicetur. Quapropter idolōrū cultus in ſcriptura ſpirituale adulterium & ſcortatio dicitur.

Turpis zelus eſt impudicorū & laſciutorum, qui libidini pro vero Deo & honeſto coniugio ſe tradiderunt: qui zelus extremè vituperādus, ut qui ſpiritum CHRISTI ex anima hominis expellit.

CAPVT VI.

CONTRACTVS.

Quoniam exactè dicere de contractū eiusq̃ generibus, quibus res inter ſe commutantur, Iuridica facultatis eſt, nolo ſalcem (quod aiunt) in alienam Meſſem mittere, ſed tantum regulas quaſdam præſcribam, quibus conſciētiæ pi-orum certificari de licitis contractibus poſſint: ne quid mala, erronea aut dubitante conſcientia in hiſce negociis faciant.

PRIMA: Ius naturale eſt vere ius diuinum:

iuxta quod quilibet, quod vult sibi ab alio fieri, ab alio accipere possit.

SECUNDA: *Moralis certitudo in moralibus negocijs sufficit, hoc est, nō ratio exactissima querenda, sed medium ἐν μέλει, ut Iurisperiti loquuntur, accipiendum est.*

TERTIA: *In omni contractu caritas ex fide manans pralucere debet & nihil in contractibus committendum, quod cum legis caritate pugnat.*

QUARTA: *In contractibus & rerum commutationib. proportio Arithmetica seruanda est.*

QUINTA: *Præceptum Domini. Matth. 6. in mutandis rebus seruandum est. Date mutuo, nihil inde sperantes, hoc est: Tamen si simile ab iis, quibus mutuo datur, officium minimè speretur, tamē ijs mutuo dari oportet. Neque enim Christus isto suo præcepto vetat sperare, ut reddatur sors ipsa, sed tantum ne Ethnicō more vs solum res nostras mutuo demus, qui nobis vicissim simili officio saltem in genere vicem rependere possunt.*

SEXTA: *Omnis contractus, pugnans cum superioribus regulis, illicitus est, Vnde sequitur, usurā nequaquā excusandam esse. Est enim usura lucrum supra sortem cuiuslibet rei exactū propter officiū mutationis. Hinc recte Ambrosius, cum inquit: Usura est esca, usura vestis est, & quodcunq; sorti accesserit usura est, quod velis ei nomen imponas, usura est. Nec de usura vlla dis-*
stin-

distinctio contra legem naturæ & verbum Dei recipienda est. Sunt enim qui usuram ita diuidunt, ut alia sit pregrauans proximum, alia commodans non pregrauans idcoq; licita. Et hanc diuisionem putant confirmari Ebraico vocabulo, quo usura appellatur Nesec, quod à mordendo dicitur. Verum quia hæc distinctio planè Grammatica est, primum respondeo, usuram non solum vocari Nesec, Ebrais à mordēdo, sed Marbith & Tarbith ab augmento siue incremento. Leuit. 25. Nō dabis cibum tuum Marbith, id est, ad usuram. Item: Ne accipies ab eo Nesec & Tarbith, id est, usuram & incrementum. Nam posteriori voce significat quid per priorem intelligat. Nimirum quodlibet augmentū seu incrementum, quod excedit sortē. Deinde dico prohibitiones usuræ esse generales, quare ista distinctio ut parum firma est: Ita minimè excusat conscientiam usurarij.

Longe igitur rectius sentit Aristoteles, qui dicit, Usuram esse contra naturam. Deinde cum plus recipitur quàm datur, violatur proportio Arithmetica, quæ in rerum cōmutationibus perpetuò adhibenda est. Ezech. cap. 8. apertè dicit: Vir si non ad usuram dederit, & amplius non acceperit, hic iustus est, & vitam viuet. Vnde ex contrario sequitur, minimè iustum esse, qui usuram exerceat.

Sed vafri homines multa querunt subterfu-

gi, & se benefacere proximo dando illi pecuni-
 am ad usuram gloriantur, ac ita usurarium cō-
 tractum impudenter virtutis nomine induunt,
 & inter opera caritatis numerant. Sæpè (inqui-
 unt) pauper aliquis redditur ditior ex pecunia,
 pro qua usuram soluit. At Deus non fallitur So-
 phistica, non recipit maligna subterfugia. Quare
 si legem Dei & Caritatis contemnis, prorsus cir-
 ca fidem naufragium fecisti. Quapropter aduer-
 sus omnia argumēta eorum, qui patrocinantur
 huic impio contractui usurario, hanc regulam
 opponito: De usura non ex cōmodo eius qui mu-
 tuium accipit, sed ex lege Dei, ex iure natura &
 affectu usurarii iudicandum est. Lex Dei vix
 regula esse debet, qui animū usurarii furē docet,
 & vacuum caritatis proximi ostendit. Non igi-
 tur humana excusatio hic valet. Nā de peccatis
 iudicādum est iuxta verbū Dei. Quis quaso per
 humanā rationem indicasset, morsum pomi a deo
 enorme peccatum fuisse, nisi tanta calamitas in
 humano genere fuisset consecuta? Quocirca di-
 scamus peccatū esse quicquid Deus prohibet, ut
 ut videatur hominibus excusabile, quācūq; ob
 causam. Ac firma mēte teneamus dictum Dani-
 dis: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo,
 & quis requiescet in monte sancto tuo? Hic inter
 alia respondet in hunc modum: Qui pecuniam
 suam nō dedit ad usurā: unde aperte excluditur
 de

de tabernaculo Domini, quisquis pecuniam suam dat ad usuram.

Sed quid de eo dicendum, qui usuram soluit? Ad hanc questionem Philippus respondet in hunc modum: Qui soluit usuras non peccat, non enim alios afficit iniuria. Quod sanè intelligendum esse indico de ijs, qui inopia coacti accipiunt mutuum ab usurarijs, non accepturi, nisi accederet pactum de usura. De dinitibus vero, qui ut plures dinitias cumulent, accipiunt ab usurarijs mutuum cum pacto soluendi usuras, intelligendum non puto: Hos enim dupliciter peccare statuo. Primum: Quia mediocritate presenti non sunt contenti, Deinde quod suo exemplo prater necessitatem confirmant usurariorum maliciam, unde magis crescit consuetudo dandi ad usuram.

TESTIMONIA DE contractu.

Matth. 7. Omnia quaecunq; volueritis ut faciant vobis homines, sic & vos illis facite.

Exodi 20. Ne furtum facias.

Romanorum 13. Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Non igitur vult, ut alius alium defraudet in contractibus.

Leuitici 19. Dilige proximum tuum sicut teipsum.

Prima Thessal. 4. Ne quis supergrediatur neq; superveniat in negotio fratrem suum, Quoniam

vindex est Dominus de ijs omnibus.

Leuitici 15. Pecuniam tuam non dabis ad usuram.

Deutero. 23. Non fœneraberis fratri tuo.

CAPVT VII.

OECONOMIA.

Oeconomia proprie est priuata domus gubernatio seu administratio, de qua pulcherrimè & sapientissimè Xenophon in suo Oeconomico disserit, & scientiam esse definit administrandæ & augendæ domus. Dicitur autem œconomia παρὰ τὸ τὸν δῖον νέμεσθαι, hoc est, à domus gubernatione sine administratione. Hec ipsum Deum autorem habet, qui cum in Paradiso instituit, ac postea quarto præcepto munivit. Hec prima Ecclesia fuit: ex hac prodeunt persone, quibus Ecclesiarum & politiarum administrationes committuntur. Quare detestanda sunt ista prophane voces: Domestica cura est diabolica cura. Huiusmodi voces iactant impij homines, ordinationis diuina hostes. Verùm cōtra has blasphemias opponendum est verbum Dei, quod testatur Deum Oeconomiarum autorem esse: & simul innocandus est Deus, ut suæ ordinationi adsit, eamq; tueatur, ne à diabolo turbetur, qui familijs potissimum insidiatur. Scit enim, ibi pri-

ma pietatis & honestatis semina iacienda esse, quae suffocare conatur: Quemadmodum in prima familia Adami & Eua fecit, & hodie non desinit in multis familijs idem facere.

Porro Oeconomia tribus quasi iugis constat. Vnum continet seruos & dominos. Alterum est coniugium inter virum & uxorem. Tertium constat parentibus & liberis: ita in oeconomia sunt sex diuersae personae, quarum singulis suum peculiare est officium, ad totius Oeconomiae auctoritatem & statum conseruandum faciens, propter hunc finem, ut Oeconomia sit veluti schola quaedam, qua de Deo & bonis rebus primum instituantur homines, & ut sint quoddam templum Dei, in quo Deus agnoscatur & celebretur, quo omnes suos conatus unanimiter referre debent illa tria hominum iuga, quae in Oeconomia esse dixi, de quibus nunc ordine dicendum.

CAPVT VIII.

DOMINIVM ET
SERVITVS.

DISTINCTIONES superiorum & inferiorum graduum inter homines supra in quarto praecepto, atque in primo huius Classis capite secundo, ostensa sunt. Hic igitur tantummodo de officijs dominorum & seruorum erga se inuicem

(nam hi unum Oeconomiae iugum constituunt) dicam, idq̃ breuissime. Qui autem fide praediti sunt Domini & serui, ijs non difficile est in praestandis officijs sibi inuicem τὰ ἴσα, hoc est, ius analogum reddere. Et quanquam recte dicit Cyprianus, eandem nascēdis sortem, Conditionem unam moriendi, corporum materiam consimilem, animarum rationem communem, equali iure & pari lege vel venire homines in hunc mundum, vel de hoc mundo postea discedere: tamen necessarium est, propter conseruationem familiarum, ut alij praesint, & alij obtemperent. Nec quicquam excogitari potest τῆς ἀναρχίας tristius, unde recte Creon, etsi non in loco apud Sophoclem: τῆς ἀναρχίας οὐκ ἔστι μείζον κακόν, hoc est, sine imperio esse nullum maius est malum.

Et quia inter Christianos, ut inter Philemonem & Onesimum, dominandi & seruiendi conditiones sunt per Euangelium licite, execrandi sunt Anabaptistae & Libertini noui, qui ἀναρχίαν in mundum inuehere conantur, contra apertum verbum Dei, quod concedit & approbat graduum distinctiones inter homines. Dicam igitur breuiter (ut promisi) quaedam de mutuis dominorum & seruorum officijs.

Paulus Ephes. 6. Vtilem tractandi seruos regulam praescribit, cum inquit: Et vos dominiceadem facite illis (id est, seruis) remittentes minas,
 sen

seu laxantes iracundiam, scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cælis, & personarum acceptio apud Deum non est. Et ad Coloss. 4. Domini quod iustum est & equalitatem servis præbete.

Hæc Pauli testimonia tria docent. Primum, quod liceat homini Christiano uti servorum operis. Non enim iubet Paulus, ut domini abiciant potestatem, quam habent in servos, sed ut eos committer & benigne tractent. Deinde, quomodo domini Christiani debeant erga suos servos affecti esse, nimirum ut eos non contemnunt, tanquam vilia & abiecta mancipia, sed ut conservos Dei placide & amâter foveant. Postremo, ut reddant ræ æquæ seu iustum & equalitatem. His enim tribus eadem res significatur, nimirum ius Analogum aut distributivum. Neque enim sic habent domini obnoxios servos sibi, quin vicissim ipsis aliquid debeant. Ut enim ius analogum valere debet inter omnes homines: Ita inter dominos & servos valeat necesse est. Servus labore fideliter, dominus grato animo reddita iusta mercede servum laborantem completatur, & foveat in Domino.

Porro servis hanc regulam præscribit Paulus; Ephes. 6. Servi obedite dominis vestris carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri tanquam Domino, non ad oculum ser-

uientes, quasi hominibus placentes, sed tanquam serui Christi facientes voluntatem Dei, cum benivolentia seruientes Domino, & non hominibus. Et ad Coloss. 3. Serui obedite per omnia Dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timētes Deum, quodcumq; facitis ex animo operamini sicut Domino.

Ex his testimonijs Pauli collige, quid in Christianis seruis requirendum sit. Primum igitur requiritur in ipsis timor Dei: quemadmodū in Dominis ipsis, adeoq; omnibus hominū ordinibus. Secundo requiritur simplicitas cordis, qua nequitia, avaritia, seruilis, contumax rebello, & resposatrix audacia expellitur. Tertiò exigitur obedientia erga dominos. Quarto regula istius obedientie praescribitur, nimirum, ut tanquam Christo suis dominis obtemperēt serui. Vult enim, ut in omnibus actionibus suis ad mandatum Dei respiciant. Nihil itaq; faciendum iubentibus dominis, quod pugnat contra mandatum supremi Domini, quem omnes venerari oportet. Postremo magnifice ornat seruorum obedientiam cum eam Deo prestari pronunciat. Vilissima ergo pij famuli aut famule seruicia Deo placent, illique cultus gratus existunt.

CAPVT IX.

CONIVGIUM.

I Vgum alterum in Oeconomia coniugium dixi, in quo religionis schola primaq; Ecclesia à Domino ordinata, fuit: cuius maiestatem ac dignitatem si spectes, multiplicem sane inuenies. A Deo patre optimo maximo instituitur, sancitur, confirmatur, benedictioneq; fecundatur. A filio eius Domino nostro Iesu Christo miraculo & presentia ornatur. A Spiritu sancto approbatur, honestum, immaculatum, purumq; predicatur. Ab eodem Spiritu sancto imago copula admirande filij Dei & Ecclesie statuitur. Ante peccatum & contaminatam naturam in Paradiso sanctissimo loco initium sumit: Exemplis Patriarcharum, Prophetarum, sanctorum, sacerdotum, regum, multorumq; piorum commendatur, legibus diuinis ac humanis omnium gentium approbatur.

Huc accedunt finis & effectus unde eius precium summum aestimatur, ut sunt, procreare sobolem, vitare impuras concubitus, habere mutuum presidium & auxilium. In hac prima religionis schola cōseruare Ecclesiam, relinquere (ubi satis concedendum est) Deo loco nostro cultores. Hinc Platonis, licet Ethnici, grauissima, pio tamē homine dignissima sentētia in sexto de legibus: Adnu-

pius (inquit) ut decet celebrandas & hac exhortantur, parentes oportere filiorum filios relinquēdo nobis, videlicet, in diuino ministerio successuros, naturā assequi sempiternam. Et paulo post: Quapropter parentibus utrisq; affinisq; relictis seorsim quasi ad Coloniam proficiscantur, ac vicissim seipsos respicientes habitent, liberos generando & educando, & vitam quam ab alijs acceperunt, à se quasi tedas ardentes alijs tradant, Deum semper secundum leges colentes.

Hac Dei aeterni, scriptura sacra, piorum hominum, ac grauissimorum Philosophorum testimonia opponantur criminationibus Papiſtarum, qui coniugium tanquam rem prophanam, ac statum, in quo viuere non liceat sanctissimis verbi ministris, iudicant: Cū tamen in scriptura de Zacharia & Elizabet coniugibus sic scriptum sit Luca 1. Erant autē iusti ambo corā Deo, versantes in omnibus praeceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles. Et ne excipiant sacerdotes noui Testamenti, Paulus praecipit eligi ad Episcopi munus maritū, qui sit unius uxoris vir. Et Spiritus Sanctus dicit: Honorabile est coniugium in omnibus, & torus immaculatus. Quare relictā Demoniorū doctrina de matrimonij prohibitionē, scriptura lucem sequamur, securēque contemnāmus omnes tenebras, quas Papa innexerat contra apertum verbum Dei.

Ceterum, ut quale nam sit coniugium intelligatur, quasdam scripturae sententias, primum recitabo, deinde certa puncta seu membra in coniugio spectanda ex adductis testimonijs colligam.

Genes. 2. Ade cum non inueniebatur adiutor coram eo, immisit Deus soporem in Adam. Cumq; obdormivisset, tulit unam de costis eius & replevit carnem pro ea, & adduxit eam ad Adam, dixitq; Adā hac vice, os de ossibus meis, & caro de carne mea: Hec vocabitur Ischa, quoniam de viro sumta est. Quamobrem relinquet homo patrem & matrem suam, & adharebit uxori suae, & erunt duo in carnem unam.

Ad Ephes. 6. Uxores proprijs maritis subditae estote, tanquam Domino, quia vir est caput mulieris, quemadmodū & Christus caput Ecclesiae, & ipse est salvator corporis: sed quemadmodum Ecclesia subijcitur Christo, sic & uxores proprijs maritis in omnib. Mariti diligite uxores proprias, tanquam & Christus dilexit Ecclesiam: Et paulo post: Sic debent mariti diligere proprias uxores, tanquam propria corpora. Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit.

Ad Coloss. 3. Uxores subditae estote proprijs maritis, quemadmodū decet in Domino. Mariti diligite uxores, & ne sitis amari erga ipsas.

1. Petri 1. Mulieres subditae sint viris suis, ut etsi qui non credunt verbo per uxorum conuer-

sationem sine verbo lucrifiant, considerantes cum timore coniunctam castam conuersationem vestram. Et paulo post: Subiecta proprijs viris sicut Sara obediebat Abrahae, dominum eum vocans, cuius estis filiae, benefacientes & non pertimescentes ullam perturbationem. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impertientes honorem, tanquam & coheredibus gratia vitae, ut non impediatur orationes vestrae.

1. Corinth 7. Propter scortationem unusquisque propriam uxorem habeat, & unaquaeque proprium maritum habeat. Uxori maritus debitam beneuolentiam reddat, Similiter autem & uxor marito. Uxor proprii corporis potestatem non habet, sed maritus: similiter autem & maritus proprii corporis non habet potestatem, sed uxor.

Ex his scripturae testimonijs quinque colligamus. Primum quid sit coniugium eiusque fines, quamque aeterna sit copula. Deinde inter quas personas coniugium licitum sit. Tertio, quis nam sit ordo potestatis & subiectionis inter coniuges. Quarto, qualisnam affectus mutuus coniugum esse debeat. Postremo, quid nam sit ius analogum in coniugib. His enim quinque rite perpensis et cognitis, quid de matrimonio pie sit sentiendum apparebit.

Quantum ad primum itaque attinet, Moysis testimonium euidenter docet, non solum quid sit matrimonium,

trinitatē, verum etiā quā sit arcta copula cō-
iugalit. Cum itaq; dicit Moſes: Dixit Deus, nō eſt
bonum homini eſſe ſolum, faciamus ei adiutoriu
ſimile ſibi, matrimonium eſſe ordinationem Dei,
iuxta quā apte perſonae copulantur in mutuum
adiutorium, aperte indicat. Eſt itaque vnus finis
coniugij natus adiutorium. Deinde cum addi-
tur: Erunt duo in carnem vnā, in matrimonium
tantum duae perſonae, masculus vnus & foemina
vna admittuntur: vt ſint in carnem vnā, id eſt,
indiffolubiliter copulatae, non ſecus atq; ſubſtan-
tia ſeu rei ſae eſſent vna caro. Præterea dum ad-
ditur: Creſcite & multiplicamini, Finis ſecundus
& proprius matrimonij exprimitur, qui eſt, cre-
ſcere & multiplicari, quod ſit, dum liberi pro-
creantur & educantur: Huius fini Paulus adhuc
tertium addit: Propter fornicationem (ſcilicet
vitandam) vnusquiſq; ſuam uxorem habeat. Ex
his non erit difficile definitionem matrimonij colli-
gere in hunc modum.

Matrimonium ſeu coniugiu eſt ordinatio di-
uina, in qua legitimè copulantur vinculo indiffo-
lubili duae perſonae, masculus et foemina, vt ſint ſi-
bi inuicē adiutorio, procreent, educēt ac inſtitan-
ant liberos iuxta voluntatem Dei; præterea etiā
vt fugiant ſcortationem ac omnem prohibitionem
Venerem. Haec definitio collecta ex Moſe cōtinet
omnes cauſas matrimonij, efficientem, materiale,

formalem & finales : deinde indicat quàm arctū
 sit vinculum, nimirum Indissolubile, cum dicitur,
 Erunt duo in carnem unam. Neg. tamen ex his
 sequitur, nullum divortium esse licitum. Nam cū
 dicitur indissolubile vinculum, ostenditur qua-
 lissimam sit res copula coniugalis ex ordinatione
 Dei, nimirum quod nemo volens hoc vinculum
 rescindere debeat. Divortium itaq, voluntarium
 prohibetur, quod cum prima ordinatione coniugy
 pugnat, & improbat, à Christo, Matth. 5. &
 19. Marci 10. Luca 8. Item : à Paulo. 1. Cor. 7.
 Cum Dominus ait: Quos Deus coniunxit, homo
 non separet : prohibet manifestè voluntarium di-
 vortium, quod sit sine causa iusta, ac sine legiti-
 mo iudicio, quod vice Dei exercetur ab ordina-
 tis iudicibus. Verùm de inuoluntario divortio
 longè se aliter res habet. Dicitur autem Inuoluntarium
 divortium, cum alter coniugum alterum
 differere cogitur, ob nefandum & sacrilegū
 adulterium, quo copula coniugalis corrumpitur,
 ac fides matrimonij perfide violatur. Tale divor-
 tium Christus non improbat, imò disertis verbis,
 admittit, Matth. 19. Vbi sic inquit : Dico vobis
 quicumq, dimiserit uxorem suam, nisi ob fornica-
 tionem, & aliam duxerit, mœchatur. Hec verba
 Christi unam iustā repudij causam, nempe forni-
 cationem disertè exprimunt. Qui dimiserit (in-
 quit) uxorem suam, & aliā duxerit, mœchatur,
 sed

sed excepta fornicationis causa. Ergo ubi Adulterium interuenit, licet contaminatam personam repudiare, licet quoque alium socium aut sociam querere sine scelere, alioqui exceptio hic frustra à domino adiecta esset. Querunt Pharisei, an liceat ob quamuis causam iuxta receptam eorum consuetudinem dimittere uxorem. Quod negat Dominus, ac unam solam exceptionem nimirum fornicationem statuit.

Hac exceptio, ut stet scriptura, subaudienda est, Marci 10. & Luca 8. Vbi eandem questionem tractant Euangelistæ. Neque enim fieri potest, ut Christus aeterna Dei sapientia secum pugnet: quod profectò faceret, si speciem, quam in uno loco exciperet à genere, in aliis in genus includeret, quod fieri nequaquam potest sine contradictionis implicatione.

Iuxta eandem Christi regulam, dicti Pauli, 1. Corinth. 7. intelligendum est. Loquitur enim Paulus de voluntariis ac vstitatis vulgò diuortijs, quæ fiebant ob quamlibet offensam. Nam si in genere loqueretur Paulus, sine omni exceptione, pugnaret cum regula Christi, quod sentire de sanctissimo Apostolo impium est. Ex hisce itaque clare conuincitur, quod & licitum sit diuortium propter adulterium, & liceat repudianti impuram personam aliud coniugium amplecti. Quod autem aliqui dicunt, argumētum hoc esse à con-

trario sensu, quod non in quavis materia valet, falsum est, quia hic diserte exprimitur exceptio, μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, παρὰ τοὺς λόγους πορνείας, non ob fornicationē, excepta fornicationis causa. Quare verbis Domini, piis in Ecclesia doctoribus, Hieronymo, Ambrosio & aliis multis, & sanctorum exemplis potius acquiescendum, quam decretis impuris Pontificum.

Caterum hic magis adhuc ardua oritur quaestio de rea persona: an illi liceat coniugium novum querere post divortium, sublata omni recōciliationis spe? Sed quaestio hac soluitur ex dicto Christi, Matth. 5. Ubi sic dicit dominus: Omnis enim qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicatione, facit eam mœcham, Et qui dimissam duxerit, adulterium committit. Hoc dictum Christi et si uniuersaliter sonat, tamē exceptionem expressam habet. Quare sic resoluenda est sententia. Omnis qui dimiserit uxorem suam, facit eam mœcham, & qui dimissam duxerit, adulterium committit, sed excepta fornicationis causa hanc exceptionem ad utrumque membrum pertinere non est dubium. Quapropter si causa fornicationis à generali dicto excludenda est, sequitur profecto fornicationis causa repudiatam nō mœcham, si alteri nupserit; nec illum, qui repudiatam duxerit, adulterium committere. Verūm hic prudēter nostra Ecclesia exemplo Saxonicarum Ecclesia-

Ecclesiarum, & aliarum, quæ veram Evangelij doctrinam cum illis amplectuntur, occurrere scandalis conantur, dum externa disciplina gratia permittendum negant, ut in eadem provincia seu regione, in qua crimen commissum est, rea persona novum matrimonium ineat. Nam si hæc disciplina non adhiberetur, magna & horrenda æconomiarum vastationes proculdubio secutura essent. Maligna enim natura studio se contaminarent, ut hoc modo liberari possent à matrimonio, quod sibi molestius ac durius esse videretur. Quapropter severa disciplina hic necessaria est, quæ reprimantur homines impudici, ne ordinationem Dei sacrilege violent, magno cum Ecclesie scandalo, & æconomiarum ruina.

Porro cum Dominus dicit extra causam fornicationis, causam dinortij veram assignat, quæ substantiam matrimony evertit: qualis est fornicatio: aut alie huic similes, ut coactio seu desertio, quarum illa non fuisse coniugium ostenditur, hæc sacrilegè ruptum coniugij fædus declaratur. Quare in his casibus prudentes Iudices quærendi sunt, qui conscientius rectè consulere norunt. Sed de hac re vide Examen Philippi.

Hactenus de primo partitionis membro dictum est: Nunc inter quas personas coniugium licitum sit, explicabitur: Quod ut distinctius fiat, tres quæstiones excutiende sunt. Prima, sit ne licitum

matrimonium in omnibus hominum ordinibus & statibus. Altera, qui cognationis seu consanguinitatis gradus sint prohibiti. Tertia, quibus affinitibus contrahere inter se matrimonium liceat.

Quantum autem ad primam questionem attinet, num licitum sit matrimonium in omnibus statibus hominum & ordinibus, Papa negat, Spiritus sanctus ait. Papa quidem matrimonium, sacramenti titulo ornat, sed cum quaritur, an liceat sacerdotibus, Monachis & monialibus contrahere matrimonium, tanquam oblitus sui, inter carnis opera numerat matrimonium: & in perfectionis Christianae operibus ponit suum impurum coelibatum. Ad quam suam sententiam stabilendam impudenter abutitur suo more verbo Dei. Sed quia apertus hostis est Evangelij Christi Papa, ipsius autoritas cum omnib. ipsius legib. merito est contemnenda. Præterea cum sententia spiritus sancti, pronunciantis prohibitionem matrimonij doctrinam esse Demoniorum, & clarè enunciantis, matrimonium in omnibus honorabile esse ordinationem Dei, Genesis 2. Masculum & fœminam, &c. & plurima exempla sanctorum Patriarcharum, Prophetarum & Apostolorum & castissimorum Episcoporum in primitiva Ecclesia, ex diametro cum impuro isto Papæ dogmate pugnant, non iudico opus esse longiore confutatione in re adeo perspicua.

At si

At si quis Votum intervenisse dicat, quo quod liberum erat natura, factum est non liberum: dico votum temerarium & impium nō obligare, postquam is, qui stultè vovit, rectius verbo Dei edoctus est. Sed de hac questione supra capite 6. 2. Classis.

Altera questio de gradibus consanguinitatis, plus habet difficultatis. Sunt enim, qui inter eas personas omnes, cōtractus matrimonii esse licitos docent, quæ nō nominatim prohibentur, Levit. 18. Sunt rursus qui propter propositionem univērsalem in Mose expressam, non tantum eas personas prohibitas putant, quæ (ut dicunt) recensentur exempli gratia, verumetiam multò plures, ut quæ à Iurisperitis & Canonistis recitantur, usque ad quartum gradum inclusivè. Sed personas enumeratas in Mose ordine recitabo. Prima, Pater. Secunda, mater. Tertia, nonerca. Quarta, Soror germana. Quinta, privigna. Sexta neptis seu filia filii. Septima, amita soror patris. Octava, Matertera soror matris. Hic primus & secundus gradus consanguinitatis prohibentur, et si non univērsaliter. Qui priorem sententiā tuerentur, matrimonium extra hos gradus enumeratos consanguinitatis contractum probant, & non dissolvendum propter humanas leges docent. Qui secus sentiunt, multò plures personas prohibitas lege natura volunt, de quibus consulēda sunt leges

politica, quas iudico in hac religiose servandas esse, & peccare eos statuo, qui has leges violant, nisi dispensatione superioris magistratus excusari possint.

Porro persona ratione affinitatis prohibita, he sunt: Prima, vxor patris: Secunda, nurus seu filij vxor. Tertia, Vxor fratris. Quarta, prinigna. Quinta, filius prinigni vel prinigne. Sexta, soror vxoris. Plura de gradibus cōsanguinitatis & affinitatis petantur ex scriptis Iurisconsultorū & libellis Philippi, & tabulis Georgij Maioris. Ego tantum Catalogum personarum breuiter in Mose prohibitarum institui.

Iam qualisnam sit ordo inter coniuges videamus, qui quidē ex prima cōiugij institutione ante peccatum, & deinde post lapsum ex mandato Dei intelligi potest, nimirum quod vxor marito sit subiecta: quæ sane subiectio nequaquam tyrannica esse debet, neq̃, qualis dominorum est in seruos. Nō enim vxor habenda est tãquam mancipium aut serua, sed tanquã consors vite omniūq̃ bonorum. Vocabulum coniugis quod à coniugando deductum est, tam virum quàm mulierem cōprehendit, unde consortium, coniugium intelligitur. Abrahã & Isaac sua cum vxoribus consilia communicarūt. Imò ipse Abrahã verbo Domini iubetur audire suam vxorem. Rex Artaxarxes Hester, quam captiuam seruam duxit, literis publicis

publicis consortem regni sui vocat, idq̃ haud immerito. Neq̃ enim coniugium uxorem ancillam aut servam esse patitur: Quod sane primum matrimonium clarius ostendit. Eua siquidem non de Ade capite, neq̃ de pedibus est facta: verum ex costa, ex quo significatur, quod neq̃ domina, neq̃ serva illi sit cōdita, sed socia & consors. Liberalis itaq̃ est subiectio mulierum, non servilis: ut que caritatis lege potius quam dominationis imperio subiciatur marito.

Sequitur quod quarto loco proposui, qualis suā affectus mutui coniugum esse debeat. Euripides clarè dicit: Salus hac domus maxima est, si uxor & maritus rectè cōcordant, & à se inimicem non dissentiant, verum tum demum dulcis mariti & uxoris consuetudo erit, cum eam pietas, virtus, mutua ἐπιεικεία, & mutui amor molle & suavem reddit. Firmissimum etenim adeoq̃ primum consuetudinis vinculum fuerit inter coniuges, si mentes eorum pariter in Deo unum sint, quod quidē facit, ut se mutuo ament, quia decreverunt Deo obedire. Nulla enim est virtus firma, nulla stabiliis amicitia, nisi à Deo ortum habeat. Virtus inter cōiuges mutuam oblectationem parit, quē admodum, inquit, Andromacha: hac nomen decusq̃ parit, quae sanè dum in secundis & aduersis rebus exercetur, consuetudinem vitæ reddit amabiliore. Mutua ἐπιεικεία in omnibus amici-

tus adhibenda est, & maxime inter coniuges, quæ quasdam interdum iniurias ferre necesse est. Mutuus amor ex pietate natus, virtute confirmatus, & mutua inuicem auctus, errata incidenda corrigit, leniter mitigat, facit quæ ut in omnibus duris incunda sit vita.

Restat quod postremo loco proposui, de iure analogo inter coniuges: Quod tamen si intelligi potest ex iis, quæ dicta sunt, tamè breuiter attingendum videtur. Cum Dominus dicit: Faciamus ei adiutorium simile illi, hoc est, faciamus mulierem, quæ viro æquabili officii iure respondeat. Vt enim mulier iure marito officium debet: Ita vicissim maritus nat' analogiam mulieri respondeat officio necesse est. Mulier sit viro subiecta liberaliter, maritus vicissim eam foueat, ac amabiliter tractet. Mulier obedientiam Deo præstet inferendis partus doloribus, vir vicissim afflictam consolatur, trahatque partem ingi commiserando & fouendo. Mulier οἶκος, id est, custos domus, iuxta traditionem Apostoli, & pudica, familiarem rem conferuet, augeat & rectè dispenset, maritus contra domum defendat, foris agat, labores pro vocationis ratione, & iustum victum iuste conquirit. Breuiter, maritus & uxor officiose se inuicem obseruent, ac sibi mutuo debita officia iuxta rationem conditionis utriusque præstent: Quod cum sit, sibi inuicem reddunt quod debent, seu ut
Paulus

Paulus loquitur, τὰ ἀντὰ, quo dicto ius analogum in officijs præstandis significatur. Ut cum mulier marito paret, maritus armis defendit uxorem. Officia hæc dissimilia quidem sunt reipsa, attamen iure analogo sibi mutuo pulcre respondent, & sunt equalia.

CAPVT X.

PATRIVM IMPE-
RIVM.

D*ixi supra, Oeconomiam tribus quasi iugis constare, Quorum tertium, quod est parentum & liberorum, explicandum restat. Quod quia in quarto præcepto supra ex parte explicatum est, hic breuiter primum scripturæ sententiæ paucis colligam, deinde ex his sententijs notatis officia parentum & liberorum extruam: ut inde qualem sit patrivm imperium appareat. Postremum de premijs & pœnis præstiti officij & nō præstiti agam.*

Exo. 20. sancitur patrivm imperium his verbis: Honora patrem tuum & matrem tuā, ut sis longæuus super terram.

Danie. 13. De parentibus Susanna scribitur: Parentes illius cum essent iniusti, erudierunt filiam suam in lege Moysi.

Ephe. 6. & vos patres nolite ad iracundiam pronocare liberos vestros, sed educate in discipli-

na & correptione Domini.

Coloss. 3. Patres nolite provocare liberos vestros, ne &c.

Ex his paucis sententijs non est difficile colligere officia parentum mutua erga liberos : primū enim voce Dei parentibus traditur autoritas in liberos, ut ipsis præsint in familia, ac qua recta sunt imperent facienda. Ex quo sequitur, liberos iure diuino parētibz debere esse morigeros. Secundo parentum est pueros educare, quod officium non solum lex natura imperat, verumetiam hunc affectum educādi & tuendi natos, omnibus animantibus insenuit natura. Tertio debent parētes liberaliter suos liberos tractare ac prudēter, ut retineantur in officio. Et summopere caendum, ne vel nimia indulgētia, vel nimia austeritate natos perdant. Quarto honestis in moribus & vera pietate erudire liberos pars officij parētū precipua est. Ideo enim liberos generamus (ut rectissime Plato sensit) ut Deo cultores pro nobis (ubi satis concesserimus) relinquamus. Hoc precipuum post pietatē animi erga Deum, sanctorum patriarcharum, Regum, atq; adeo omnium piorum studium semper extitit. Atq; hac precipua parētum officia sunt erga liberos, quos iure analogo equalia parentibus reddere decet : Verū quia liberorum officia in quarto precepto includuntur, cum dicitur : Honora parentes, inde ea collig-

colligam. HONORIS igitur vocabulo liberi primum iubemur agnoscere parentum auctoritatem & eminentiam ordinationem diuinam esse. Nihil enim voce Dei honorabile dici potest, nisi idem a Deo profectum sit & ordinatum. Deinde requiritur hic reuerentia erga parētes, tanquā erga Dei vicarios, & nutricos ciuium Ecclesie Christi. Proinde maiestas quadam diuina in parētibz animaduertienda est. Tertio loco verbum honoris includit in se obedientiam erga parentes: quae obediētia tantisper & eatenus praestanda est, donec & quatenus cum obedientia, quam supremo parenti Deo debemus, stare potest. Huc dictum Domini Luc. 14. Si quis vult venire ad me, & non odit patrem suum & matrem suam &c. non poterit esse meus discipulus. Hic ody vocabulum nō affectum, sed euentum sequētem odium significat, qui est detrectare imperium, & non facere imperata contra Deum. Istud igitur odium pietatis est, non credulitatis. Praeterire enim, fugere, negligereq; omnes debemus, quādo eos una cum Deo colere nequimus. At vnde si vtrumq; debite poteris, & Deo & parentibus obedientia exhibenda est. Neq; enim obedire parentibus is recte dicitur, qui quicquid iusserint faciat, sed tum deum parentibus aliquis obedit, cum sponte facit, quae ipsi recte iusserint: Quarto honoris vocabulo Gratiitudo etiam significatur erga parentes, ut si

opus fuerit, eos senio confectos inueniunt, foneant, alant, & omnium officiorum genere subleniunt. Quinto honor praterea requiritur inueniunt, qua liberi tolerant parentum errata. Quantumuis enim pauperes & miseri sunt, preciosi sunt nobis habendi, considerata est quaedam in ipsis divina maiestatis similitudo. Quare et si interdum videntur nobis parum honorabiles, maiestas tamen divina (ut antea dixi) in ipsis considerata est, Proinde morositati, delirio & quibuscumque parentum vitis, opponendum est nomen Patris & Matris. Non enim tam quales parentes, quam quod parentes habemus aestimandum est. Atque hac officia liberorum sunt erga parentes, qua ad duo capita breuitatis causa renocare possumus, nimirum ad affectum & effectum, illo eos animo prosequimur, hoc externa beneficia omnia, quae eis grata esse nouimus, praestamus. Quantumuis enim multa in eorum gratiam fecerimus, semper tamen inferiora erunt omnia, quam esse deberent.

Ex hac collatione officiorum matrum parentum & liberorum, non est difficile indicare, quale nam sit parentum imperium, qualisq; liberorum subiectio. Mitius enim parentum in liberos, quam dominorum in seruos imperium est. Autoritas maior est parentum in liberos, quam maritorum in coniuges, & proxime accedit imperium patrum
ad

ad Regale imperium.

Iam restat quod postremo loco de premijs & pœnis proposui, quæ duabus vocibus nempe Benedictionis & Maledictionis in scriptura signantur. Vt enim parentes, qui liberos suos voluptatibus indulgere permittunt, diuinitus maledicuntur, ut Eli Sacerdos: sic qui officia præstant à Deo imperata, benedictionem reportant. Et ut longæua vitæ promittitur liberis honorantibus parentes: ita maledictio immorigeris denunciatur. Salomon: Oculi qui subsannat patrem ac matrem suam, cornu eum effodiunt. Vnde tritum prouerbiū:

Paret Carnifici renuens parere parenti.

Exempla sunt Maledictionis, Cham, Ruben, filij Eli, Absolon, & alij innumeri.

CAPVT XI.

VSVS DIVITIARVM
ET RERVM PRÆ-
SENTIS VITÆ.

CV M diuus Paulus 1. Corinth. 7. dicit: *Qui utuntur hoc mundo, sint tanquam non videntes, non precipit Christianis abijcere facultates, sed Christiani hominis animum rebus terrenis non debere occupari, nec in illis acquiescere docet. Sic enim vivere nos oportet, quasi singulis*

momentis migrandum sit ex hac vita: Quapropter in omnibus rebus presentis vite corda erecta esse debent ad meditationem vite coelestis, Atque haec regula generalis esto de usu rerum presentis vite.

Porro quia in rebus mundi nihil periculosius esse potest, quam magna rerum affluentia, nisi sancta prudentia adsit (verè enim Plato dixit, diuitias cæcas esse sine prudentia, & easdem acutè cernere ubi prudentiam sequuntur) tria breuiter de diuitijs dicam. Primum, Quæ rationes acquirendarum diuitiarum licite sint. Deinde, Qualiter nos Deus erga diuitias esse velit affectos. Postremo, Quis diuitiarum usus rectus & legitimus.

Quantum itaq; ad legitimas rationes acquirendi diuitias attinet, omnium primum incoandus est à regula Christi. Mar. 6. Querite primum regnum Dei &c. Prima igitur cura & precipua esse debet salutis animæ. Deinde quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta Dei ordinationem queri possunt facultates, licetq; ijs, quæ ad victum cultumq; necessaria sunt, querendis operam dare, id quod non solum sanctorum exemplis, verum etiam mandato Dei confirmatur, qui benedictionem promittit piè laborantibus. Deinde lucrum, quod proficiscitur nobis laborantibus ex benedictione Dei, capiamus tanquam ex manu Dei, neq; malis artibus utamur, quò facultates aliorum ad

nos trahamus, fructumq; laboris nostri, tanquam iustam mercedem percipiamus. In contractibus absint fraudes & fallacia, aperteq; & simpliciter agamus omnia, ea fidelitate, quam ipsi ab alijs vellemus requirere. Sit labor legitimus, legitima vocationis, ut bona conscientia gloriari possimus, nos in ullius fraudem nihil egisse.

Partis divitijs singularis ars adhibenda est, ne nobis in spinas & laqueos convertantur. Quod ne fiat, Davidis & Pauli sequamur consilia, quorum ille quidem Psal. 61, sic ait, si affluent divitiae, noli cor apponere. Hic verò 1. Tim. 6. divitijs in seculo precipito, ne efferantur, neque sperent in divitiarum incertitudine, sed in Deo vivo. Est itaque precipuum, ne divitiarum huius seculi cupiditate ducamur, ne ijs animū aut fiduciam adijciamus, eas à nobis abdicare simus parati, quoties Deo libuerit. Siue habeamus eas, siue ijs careamus, tanquam res caducas & fragiles aspernemur, atq; solam benedictionem Dei omnibus rebus mundi praeframus. Absit fallax spes in incertis divitijs. Absit superbia & contemptus pauperum. Adsit spes in divitiarum largitore, adsit pius humilisq; animus.

Porrò ubi sic animo dives affectus est aliquis, etsi ei non erit difficile, divitias recte in gloriam Dei, & proximi utilitatem dispensare: tamē non nihil dicendum est, ut legitimus divitiarum usus

conspiciatur: Qui est quadruplex. Primus, ut cōferantur diuitie ad promouendam religionem & gloriam Dei. Si enim ipsi nati sumus, ut Deū glorificemus, profecto huic vsui quicquid habemus seruire debet. Secundus vsus est, ut eas in quibus viuimus, respublicas iuuenius ac ornemus nostris facultatibus, ideoq; tributa soluenda sunt. Tertius vsus est, ut ipsi nos pro conditione nostri status honeste alamus, nostram familiā foueamus, ut domus nostra pro facultatum ratione honesta cōseruetur, sine sordibus & prodigalitate. Quartus & postremus vsus est, ut fontes nostri, iuxta Salomonis consilium derinentur foras, hoc est, ut liberales simus erga pauperes, diuites in bonis operibus, quo multi nostris bonis gaudere possint, nobiscum Deo patri Domini nostri Iesu Christi gratias agentes, qui abunde suppeditat omnia.

TESTIMONIA DE

DIVIITIIS.

Prou. 11. Qui confidit in diuitijs suis, corruet.

Prou. 15. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni & insatiabiles.

Psal. 61. Si diuitie affluant, noli cor apponere.

Salomon. Fontes tui derinentur foras, & tu Dominus eorum esto.

Prime Timoth. 6. Diuitibus huius seculi precipe, ne sublime sapiant, & ne sperent in incertitudine diuitiarum, sed in Deo vivo.

CAPVT XII.
DE SOLICITVDINE,
 ET CVRA LICITA ET
 ILLICITA.

Quia nulla maior pestis est veri cultus Dei, quam Ethnica & prophana cura & sollicitudo, & rursus nihil magis optandum, quam ut unusquisq; sollicitè ambulet coram Deo in vocatione sua, opera precii est, ut rectè instituatur p[er] de solitudine licita & illicita, ne nimium vel in dextrā partem deflectāt, omnem curā abiciendo, vel in sinistram, Ethnicam & prophanam curam amplectendo: Quare tenendum, quod triplex sit cura. Vna prophana & Ethnica. Altera necessaria & sancta. Tertia, mixta ex illis. Harum quidem extreme illicita, media verò licita est.

Impia seu Ethnica sollicitudo est, quæ oritur ex diffidentia & ignorantia providentia Dei. Hac damnatur, Matt. 6. ubi Christus multis argumentis, à providentia Dei sumtis, ab ea dehortatur. Hæc cura interdū carnis cura dicitur, cum quia ex carnis sensu sine fide proficiscitur, tum quia scopum habet carnalem, nimirum presentis vitæ quietem & tranquillitatem.

Sollicitudo, quam dico necessariam, piam & sanctam, commendatur scriptura testimonijs & exemplis. Roma. 12. Qui præest in solitudine.

1. Tim. 5. Si quis suorum, & maximè domesticorum, curam non habet, fidem abnegavit, et est infideli deterior. Abraham, Isaac, Iacob, piam suæ familiae curam habuerunt. Ioseph in Aegypto septem annorum curam in se pie sumpsit. Daniel in Babylone, pij reges & prophetae in populo Dei non tanta gesserunt sine hac sancta cura. Paulus 2. Cor. 11. ad Coloss. 2. 1. Thess. 2. suam sollicitudinem pro Ecclesia facit. Sic Reges pro suis regnis, patres familias pro sua familia, Ministri verbi pro suis auditoribus, praeceptores pro suis discipulis, breuiter, singuli in sua vocatione sanctam quandam sollicitudinem habere possunt & debent, modo in impietatis notam incurrere nolint. Verum ne hac sancta sollicitudo contaminetur, sciendum est ad eam Quinq; requiri. Horum primum mandatum Dei est. Mens enim pia nihil aggredi debet sine mandato Dei. Honeſta igitur erit vocatio pia & sancta cura. Deinde proficisci debet ex fide. Nam sine fide Deo placere nihil potest. Tertiò, quia nisi Dominus adificauerit ciuitatem, frustra laborant qui adificant eam, adhibenda est Inuocatio quidem, qua auxilium Dei petas, Gratiarum vero, actio, qua successum Deo tribuas, & non tuae prudentiae aut iustitiae. Est enim optimum remedium aduersus sollicitudinis Ethnica tentationem, precib. ardentibus ad Deum cõfugere, quod ad Phil. 4. docemur. Quarto,
tendat

tendat tua cura in gloriam Dei principaliter. Quamquam autem tua domus incolumitas spectari potest: tamē principalis finis erit gloria Dei. Quinto, si parum labor noster votis respondeat, submittamus nos paternae voluntati Dei, in vero timore & humilitate, iuxta consilium Petri, dicentis: Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore exaltationis, omnem sollicitudinem vestram proijcientes in eum, quoniā ipsi cura est de vobis. Et Psal. 54. Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, & non dabit in aeternum fluctuationem Iusto. Debent igitur pii iuxta verbum Christi, primum querere regnum Dei, deinde Dei iusticiam, Tertio, fide promissionem curae divinae amplecti. Dicit enim, Et haec omnia adyicientur vobis. Tum abijcienda est profana sollicitudo, strenueq; in vocatione laborandum, servatis circumstantiis sanctae curae, quas enumeraui.

Mixta est, quae partim pia apparet, partim prophana convincitur, ut, cum curamus quidem; quae officij nostri sunt, id quod Deus serio à nobis requirit: sed propter innatam nobis dubitationē de providentia Dei, limites transgredimur, ac in officium Dei sacrilege irrumpimus. Ut, cum pater familias rectē quidem & piē instituit liberos, suam familiam curat, sed nimia trepidatio & anxietas ad impatientiam impellit, quando votis

non respondet labor & cura nostra. Iacet igitur hanc curam pius in Dominum, & strenue faciat officium, nec sinat piam curam Ethnica dissidia conspurcari, quo abiecta Ethnica dissidentia & anxietate, pax nobis interne constet, ac erga homines simus modestiores et mansuetiores, cum quibus eidem Domino seruiamus, excusso iugo Mammona & Ethnica sollicitudinis.

CAPVT XIII.

PERFECTIO CHRISTIANA

HUc breuiter commonefactionem & doctrinam utilem de Christiana perfectione adijciam. Nam huius rei vera explicatio et stimulus addit in stadio pietatis currentibus, & consolatur pios, dum suas sordes & imperfectionem agnoscunt, intuentur beatam illam vitam, in qua plena perfectione beati fulgebunt, sicut sol in domo patris sui.

Ut autem hanc doctrinam rectius intelligamus, omnium primum statuendum est discrimen inter duplicem perfectionem piorum: quarum una in presenti vita existit, altera erit in futura. Ingens enim discrimen est perfectionis Christianae ratione huius duplicis status. Nam longe alia est perfectio currentis, quam perfectio peruenientis. Illa militantis, haec triumphantis est.

Pij itaque in hac vita dicuntur perfecti, non sicut

sicut perficiendi sunt in illa immortalitate, qua
aquabuntur Angelis Dei: sed sicut esse possunt
in hac peregrinatione perfecti. Neque enim pra-
sentis vitae perfectio aestimanda est ex perfectio-
ne iusticia (Nemo enim est, qui non peccet) Sed
ex imputatione diuina, & cordis relicitudine,
qualis esse potest in hac vita: At in futura vita
aestimabitur ex perfectione iusticia: ubi erit ple-
na glorificatio sanctorum, plena noticia Dei
Absoluta cordium puritas, & perfecta obedi-
entia in omni aeternitate.

Porro definitionem perfectionis Christiana,
qualis esse potest in hac vita, colligam primum.
Deinde partes eius subsiciam. Tum quare per-
fectionis nomen ei tribuatur ostendam.

Christus Mat. 19. Inueni, à quo interrogatus
erat de vita aeterna consequenda, dicit: Si vis per-
fectus esse, vade vende tuas possessiones, & da
pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & huc
sequere me. Ex his verbis Domini solidam defi-
nitionem colligere non est difficile: ubi primum hoc
statuerimus, quod hoc fuerit, quantum ad speciem
facti attinet, personale praeceptum. Alioquin nec
Noe, nec Abraham, nec David fuissent perfecti,
qui tamen perfecti testimonio Dei dicuntur. Pro-
inde genus facti nobis definitionem perfectionis
exhibebit. Quid hic requirit Christus ab adole-
scente? ut ex praecepto intelligat se imperfectum

esse, ut vëdat facultates, det pauperibus & se sequatur. Vëdere autë facultates mädante Christo, est obedientiã erga Christum anteferre omnibus rebus mündi, & paratũ esse, non solum vëdere, sed etiã perdere propter Christũ omnia, si res ita postulauerit: & simul Christũ sequi, & proximum benenolëtia cõplecti. Nam hac Christus cõiungit.

Perfëctio itaque Christiana est agnita imperfëctione, ex fide Christi obedientiam erga Deum præferre omnibus rebus mündi, ac ei totam vitã approbare. Sitã est igitur hac perfëctio in affectũ potius, quàm in effectũ, in imputatione perfëctionis potius, quàm in perfëctione iusticiæ.

Deus autem ex sua bonitate tale studium, Perfëctionis titulo, ornat: ut magis magisque ad perfëctionem tendamus. Hac definitio per locum à cõiugatis etiã probari potest. Scriptura Abrahamum pronunciat perfëctum: quia voci Dei obtemperavit, dulci patria, parentibus, amicis, fortunis presentis vitæ posthabitis: Deum veracem credidit, ei totam vitã approbavit. Similiter ante ipsum Noë, qui iustus & perfëctus in scriptura predicatur, vocem Dei audiuit, impiis mundi consiliis renunciauit, paravit arcam, & se totum ad normam verbi diuini, concepta in ipsum fiducia, composuit. Ex his confirmatur apertissimè definitio quam proposui.

Philippus hanc tradit, quæ à mea nõ dissentit.

Perfe-

Perfectio Christiana est agnitio nostra infirmitatis, & fiducia mediatoris, et presentia Dei in cordibus nostris transformantis nos, ut fiamus similes imaginis Dei, quæ est λόγος & æterni patris.

Porro partes Christiana perfectionis sita sunt in rectitudine mentis, affectuum puritate, & morum integritate. Rectitudo mentis est recte sentire de Deo iuxta ipsius verbum: Puritas affectuum, agnitione nostra infirmitatis, fiducia mediatoris, & voto pietatis continuanda æstimatur. Morum integritas in pietate erga Deum, sanctimoniam vitam, dilectione erga homines, sancta inuocatione cura, absolvitur. Breuiter, perfectio Christiana posita est in vera conuersione hominis ad Deum, seu poenitentia salutari.

Hac vera conuersio siue poenitentia triplici de causa perfectionis nomine honoratur. Prima propter respectum ad superiorem vitam, cum in tenebris & ignorantia Dei viximus. Deinde propter imputationem. Et si enim sordes multe adherent sanctis, tamen Deus istas sordes non imputat, modo spiritu ipsius ducamur. Postremum, quia ad perfectionem illam gloriosam tendit.

Porro perfectio Christiana, qualis in futura vita erit, antea definita est, & similiter in tribus est posita. Primum in doctrina, seu noticia, seu in mentis rectitudine. Cum venerit, inquit Apostolus τὸ τέλειον ἀπολείβεται τὸ ἐκ μέρους. Nunc cernimus per speculum in enigmate, tunc facie ad

faciem, deinde in affectuum perfecta puritate, erant enim purissimi cordis purissimi affectus, ardens delectio Dei, latuita spiritus, &c. Postremo in tota vita lucebit imago Dei, Nos, inquit Paulus, spiritus ex fide spem iusticie expectamus, 1. Ioh. 3. Carissimi, filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus, scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicut est, & omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se, sicut ille sanctus est. Breuiter, perfectio sanctorum in beata vita, conformitas nostri cum Deo erit, habitatio Dei in nobis, plena fructio Dei, absoluta delectio, cuius spes (ut Iohannes monet) nos excitare debet ad sanctorum vitam in hoc mundo, ut aliquo modo illam expectatam incoemus perfectionem iusticie.

Hac de perfectione Christiana scire utile est, unde non solum excitamur ad diligentiam in tota vita, Verumetiam aduersus pestilentem doctrinam Monachorum de perfectione armamur, qui perfectionem in mendicitate ponunt, contra omne verbum Dei, ac exempla eorum, qui perfectionis laudem in Ecclesia consecuti sunt.

TESTIMONIA DE PERFECTIONE Christiana.

Iacobi 1. Caterum patientia opus perfectum habeat, ut sitis perfecti & integri, nullaque in parte diminuti.

Mat. 5.

PERFECT. CHRIST. INDEX.

Matt. 5. Estote perfecti, sicut & pater vester.

Coloss. 1. In ipso (Christo) complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipso.

Philipp. 3. Non quod apprehenderim, aut iam perfectus sim, sed sector, si etiam apprehendam, quatenus apprehensus sum à Christo Iesu. Fratres ego me ipsum nondum arbitror assecutum esse, unum autem illud ago, ea quidem quæ à tergo sunt obliscens, ad ea vero quæ à fronte sunt, enitens iuxta præfixum signum insequor ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Iesum. Quotquot itaque perfecti sumus hoc sentiamus.

Matth. 19. Si vis perfectus esse, vade & vende quæ possides. Da pauperib⁹, & veni & sequere me.

F I N I S.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.

A bsurdum in Theologia contra articulos fidei,	
legem moralem, & clarâ Dei ordinationē	19
Actionum humanarum gradus	85.86
Actionum ad externam disciplinam pertinentium	
genera duo	87
Actionum spiritualium causæ præcipuæ	92
Adam consideratur dupliciter	100

H b

INDEX.

<i>Ad actiones ut recte gerantur tria requiruntur</i>	85
<i>Adiaphora quid</i>	400
<i>Administrationis divinae modi tres</i>	76.77
<i>In affectibus definiendis tria oportet concurrere</i>	437
<i>Amen quid</i>	317
<i>Angeli & homines cur conditi</i>	63
<i>Anthropomorphitarum error</i>	52
<i>Antinomia in sacris literis, cur in specie tantum & non reales</i>	24
<i>Antinomias sacrarum literarum solvendi ratio dialectica</i>	ibidem
<i>Antitheseon collatio quid profit</i>	21
<i>Appellationes filij DEI, quae naturalium proprietates significat, ab officij appellationibus discernenda</i>	58
<i>Appellationes filij Dei, quae denotant officium, compe- tunt toti personae, non alicui naturae seorsim</i>	59
<i>Appellationum, quae Deo competunt, divisio</i>	50
<i>Appellationum, quae Deo competunt, definitiones</i>	53.54
<i>Arianorum doctrina de Filio Dei impia</i>	53.54
<i>Artes & linguae in Theologo requiruntur</i>	13
<i>Autoritas Ecclesiastica quas res habeat subiectas</i>	391
<i>Autoritas ecclesiastica penes quas personas</i>	393
B.	
<i>Baptismi definitio apud Petrum</i>	387
<i>Baptismi institutio</i>	342
<i>Baptismi modus</i>	349
<i>Baptismus unde dicatur</i>	341
<i>Baptismus</i>	

INDEX.

Baptismus quid sit	ibidem
Baptismus duplex	ibidem
Bona opera	195. & deinceps
Bona opera qua facienda sint	196. 197
Bona opera quomodo fiant, & qua ad ea facienda requirantur	198
Bona opera quomodo placeant	199
Bona opera in quibus Deo placeant, & non pli- ceant	205.
Bonis operibus cur promissiones sint additæ	203
Bonorum operum doctrina generalis sex questio- nibus comprehensa	196
Bonorum operum cause triplices	200
Bonorum operum necessitas	201. 202
Bonorum operum dignitas	202
Bonorum operum præmia multiplicia	203
Bonorum operum præmia cur mercedis nomine di- gnetur scriptura	206. &c.

C.

Capita doctrinæ Ecclesiæ duo maxima, Lex & Euangelium	16
Carnis & spiritus vocabula quid significant apud Paulum	227
Carnis resurrectio	296. 297
Catalogi capitum, quæ in singulis classibus expli- cantur	37. 38
Catholicum quid sit	292
Causarum gradus duo in natura	93
Causarum ordines in iustificatione hominis cõcur-	

INDEX.

<i>rentium</i>	132
<i>Ceremonia quid & quotuplex</i>	399
<i>Ceremonia ordinis & decori causa instituta</i>	ibid.
<i>Christi historia ad quatuor capita refertur</i>	256
<i>Christi humanitatis historia in sex partes secatur in symbolo</i>	257
<i>Christi nomina diuinitatem eius & officium expli- cantia</i>	ibid. & deinceps
<i>Christi conceptio & natiuitas, earumque circum- stantia</i>	268. &c.
<i>Christi natiuitas cur annuncietur ab Angelo</i>	270
<i>Christi mater virgo, cur viro fuerit desponsata</i>	273
<i>Christi passio & mors, & harum causa</i>	276. 277
<i>Christi passio quem habeat effectum</i>	278. 279
<i>Christi passionis meditatio</i>	280. 281
<i>Christi sepultura & eius typus</i>	282
<i>Christi resurrectio & eius commoda</i>	283
<i>Christi ascentio ad cœlos, & sessio ad dextram pa- tris</i>	284. 285
<i>Christi ad iudicium extremum aduentus</i>	286
<i>à Christo tota salutis summa dependet</i>	287
<i>Christus quomodo & cur à Spiritu sancto sit con- ceptus</i>	271
<i>Christus cur natus ex virgine</i>	272
<i>Christ⁹ nat⁹ ex p̄sapia Davidis duas ob causas</i>	274
<i>Christus quo tempore natus sit</i>	ibidem
<i>Christus cur venerit in mundum</i>	275
<i>Christus cur sepultus</i>	282
<i>Christus cur descenderit ad inferos</i>	ibid.
<i>Christus</i>	

INDEX.

<i>Christus duplici modo inuocandus</i>	303.313.
<i>Circumcisio</i>	334
<i>Claves regni cœlorum quid sint</i>	375
<i>Cœna Domini quid</i>	351
<i>in Cœna Domini qua circumstantia</i>	352
<i>in Cœna Domini tria paria rerum diuersarū</i>	358
<i>Cœna dominica variae appellationes</i>	355
<i>Cœna Domini meditatio in quibus consistat</i>	359
<i>Cognitionis vocabulum quid significet</i>	44
<i>Communicatio idiomatum quid sit</i>	57
<i>Communicatio idiomatum cur tantum tribuatur persona in concreto</i>	ibidem
<i>Concupiscentia quib. rebus constet</i>	97
<i>Conditiones resurgentium</i>	97
<i>inter Coniuges qualis ordo</i>	462
<i>Coniugij finis & effectus</i>	451
<i>Coniugium à quo institutum</i>	ibidem
<i>Coniugium quid sit</i>	455
<i>Coniugium inter quas personas licitum</i>	460
<i>Coniugium vota utrum tollant</i>	461
<i>Coniugium qualis mutui affectus</i>	463
<i>Coniugum iura analogia</i>	464
<i>Conscientia</i>	218. & deinceps
<i>Conscientia ex quibus constet</i>	220
<i>Conscientia bona & mala quid</i>	225
<i>de Conscientia gloriatio quas habeat exceptiones</i>	226.
<i>Conscientia erronea utrum obliget, necne</i>	219
<i>Conscientiæ mala descriptio apud Iuvenalem</i>	219

INDEX.

Conscientia descriptio apud Ovidium	ibidem
Conscientia definitiones ex Paulo	ibidem
Cōsciētiæ syllogismus practicus & eius partes	220
Conscientiæ bona fulcra quatuor	223
Conscientiæ differentia	224
Consilium descendi Theologiam	12.13
Contingentia	93
Contingentia quid sit	ibidem
Contingentiæ causa voluntas Dei, angelorum & hominum	94
Contingentiæ testimonium Dei providentiæ	ibid.
Contractus	441
Contradictionis iuxta octo conditiones	24
Contradictionis iuxta lex prima ut vitetur ambiguitas	ibidem
Cōtradictionis ambiguitas in quinque reb ⁹ cōsistit	25
Contradictionis iuxta lex 2. de iisdem subiectis	26
Contradictionis iuxta lex 3. de iisdem obiectis	27
Contradictionis iuxta lex 4. de iisdem causis	ibid.
Contradictionis iuxta lex 5. de eadē relatione	ibid.
Contradictionis iuxta lex sexta, de eadem comparatione	28
Cōtradictionis comparatio quintuplex	30.31.32
Contradictionis iuxta lex septima, de eodem modo rei significata & dicentis	ibidem
Contradictionis iuxta lex 8. de eodē tempore	33
Contradictionis sacrarum literarum concilianda generale præceptum	ibidem
Contritio quia sit	118
Contriti-	

INDEX.

Contritionis quatuor proprietates	119
Corrigendi facultas penes quos	387
Creatarum rerum gradus quatuor	64
Creatarum rerum finis	65
Creatio	62. & deinceps
Creatio quid	63
Creaturae cur bona praedicentur causa	ibidem
Creatura de quibus nos admoneant, & in iis qua spectanda	64. 65
Crucis causa	407
Crucis piorum & impiorum discrimen	413
Crucis piorum consolationes octo	411. 412
Cruce quid	407
Cultus Dei quid sit, & definitionis explicatio	188
Cultus DEI fundamentum duplex	189
Cultus Dei alius expiatorius, alius meritorius	191
Cultus Dei regula	188
Cultus Dei alius internus, alius externus, & v- triusque definitio.	194
Cultus Dei divisio apud Paulum	195
Cultus Dei spiritualis ratio legitima	188
Cura licita & illicita	473
Cura triplex	ibidem

D.

Decalogi verba	160. 161
Decalogi praeceptorum duplex distinctio	163
Decalogi praecepta ad duas theses refert Christus ibidem	
Decalogum interpretandi ratio	164

INDEX.

<i>Decalogum tractandi ordo</i>	165
<i>Decalogus quid contineat</i>	163
<i>Decalogus totus est σωτηριοχινός</i>	<i>ibidem</i>
<i>Decalogus constat duabus tabulis</i>	145
<i>Definitionis rerum in controuersijs utilitas</i>	17
<i>Dei definitiones duæ ex Platone</i>	40
<i>Dei definitio apud Xenophontem</i>	<i>ibidem</i>
<i>Dei descriptio & eius quinq; partes</i>	43.44
<i>Dei nomen in vanum assumere quid</i>	175
<i>Dei nomen quando sanctificetur</i>	314
<i>Dei voluntas quomodo à nobis fiat</i>	315
<i>Dei apparitionis exēpla ex sacris literis</i>	322.323
<i>de Deo historia ad tria capita refertur</i>	255
<i>Deo patri in symbolo tria attribuuntur</i>	<i>ibidem</i>
<i>Deum glorificare quid</i>	193
<i>Deum habere quid</i>	166
<i>Deus</i>	39. & deinceps
<i>Deus quare sit nobis Pater</i>	256
<i>Dicta patrum in triplici sunt discrimine</i>	319
<i>Dicta interpretum triplicia</i>	392
<i>Differentia inter naturam & personam</i>	53
<i>Disciplina ecclesiastica ordinaria quid & quotu- plex</i>	379
<i>Disciplina Ecclesiastica extraordinaria</i>	380
<i>Disciplina cleri peculiaris quibus constet</i>	<i>ibidem</i>
<i>Discrimē inter vocabula, nasci & pcedere</i>	54.55
<i>Diuisionis rerum utilitas</i>	17
<i>Diuitiæ & earum usus</i>	469. & deinceps
<i>Diuitiarum acquirendarum ratio legitima</i>	470
<i>Diui-</i>	

INDEX.

<i>Diuinarum vsus quadruplex</i>	472
<i>Diuortium voluntarium & inuoluntarium</i>	456
<i>Doctrina ad salutē necessaria non est obscura</i>	20
<i>Doctrina vitæ communis filiorum Dei</i>	149
<i>Doctrina de Deo utilitates sex</i>	61
<i>Dominium & seruitus</i>	447

E.

<i>Ecclesia & eius significatio</i>	248
<i>Ecclesia quid</i>	ibidem
<i>Ecclesia quibus titulis ornetur in scriptura</i>	249
<i>Ecclesia militans & triumphans</i>	251
<i>Ecclesia catholica & particularis</i>	252
<i>Ecclesia quibus rebus constet & fulciatur</i>	ibid.
<i>Ecclesia cur una</i>	291
<i>Ecclesia cur sancta cause quatuor</i>	292
<i>Ecclesia cur Catholica cause quatuor</i>	ibidem
<i>Ecclesia cur firma</i>	293
<i>Ecclesia catholica quo modo aestimetur</i>	367
<i>in Ecclesia duo hominum genera</i>	ibidem
<i>Ecclesia vniuersalis ius habet cognoscendi doctrinam</i>	379
<i>Ecclesie duplex verbum propositum</i>	123
<i>Ecclesie unitas in quibus consistat</i>	251.252
<i>Ecclesie signa</i>	ibidem
<i>Ecclesie sancte conditiones quatuor</i>	291
<i>Ecclesie doctrina</i>	318
<i>Ecclesie doctrina quam habeat cautelam</i>	321
<i>Ecclesie doctrina certa</i>	323. & deinceps
<i>Ecclesie ministri quo modo pares & dispares</i>	367

INDEX.

<i>Ecclesie ministrorum ordo post Apostolos</i>	<i>ibidem</i>
<i>Ecclesia Danica ordo</i>	372.374
<i>Electio quid significet in scriptura</i>	241
<i>Enchiridion auctoris Theologici in quatuor classes distinctum</i>	36
<i>Euangelij definitio unde colligatur, & quid sit</i>	115
<i>Euangelium</i>	112
<i>Euangelium quid propriè significet</i>	114
<i>Euangelium quid significet Apostolis</i>	115
<i>Excommunicationis Ecclesiastica tres fines</i>	391

F.

<i>Fidei varia significatio</i>	122. & deinceps
<i>Fidei in Christum meditatio in quib. consistat</i>	257
<i>Fides quid sit</i>	119.123
<i>Fides legalis & Evangelica</i>	<i>ibidem</i>
<i>Fides fiducia quid sit</i>	124
<i>Fides professionis doctrina</i>	125
<i>Fides operationis miraculorum</i>	<i>ibidem</i>
<i>Fides remunerationis bonorum operum</i>	126
<i>Fides sola iustificat</i>	134
<i>Fides in Christum qualis esse debeat</i>	255
<i>Fides in Spiritum sanctum qualis requiratur</i>	290
<i>Fiducia, quod forma sit fidei promissionis, unde probetur</i>	124
<i>de Filio Dei cognitu necessaria</i>	59
<i>Filius Dei cur λόγος dicatur</i>	54.74
<i>Filius Dei cur vocetur Emmanuel</i>	199
<i>Fines iustificationis quatuor</i>	133
<i>Flagitiorum diuisio</i>	385
	<i>Furti</i>

INDEX.

Furti quadam species. 185

G.

Gradus actionis divina in reparatione nostri 142

H.

Hominis & animantium membra cur Deo tribuantur 52

Hominis novi definitio apud Paulum 227

Hominis status quadruplex in sacris literis 72

Hominum in mundum propagationes variae 272

Homo 72. & deinceps

Homo quid 72

Homo qualis fuerit in statu innocentiae 53. & c.

Homo homini quot modis sit proximus 209

Homo vetus & novus, & eorum diversa studia 228

Homo vetus & novus, quo modo & quare sic dicantur ibidem

Homo vetus & novus dupliciter considerantur 227

Homo vetus & novus quid ibidem

Homo novus duobus modis dicitur 228

Homo externus & internus ibidem

Homo apud Paulum dividitur in terrenum & caelestem ibidem

I.

Idioma quid sit 56

Imagines, & quid de iis sentiendum 168. 170

Imaginum in templis usus triplex 171

Imaginum usus politicus triplex ibidem

Imago Dei quid 73

INDEX.

<i>Imago Dei duplex</i>	74
<i>Imago Dei naturalis duplex, essentia & glorie</i>	74
<i>Imago Dei gratuita in homine tripliciter conside- ratur</i>	75
<i>Imago Dei in homine quatenus remanserit</i>	76
<i>Inobedientie vox 4. completitur in scriptura</i>	95
<i>In reparatione nostri officium nostrum</i>	144
<i>Inuocatio sanctorum et eius fundamenta infirma</i>	310
<i>Indicia</i>	433
<i>Indicia cur sint concessa, cause quatuor</i>	434
<i>Iudicium an recte utantur Christiani</i>	433
<i>Iudicium publicum & priuatum</i>	433
<i>Iusticia originalis</i>	80
<i>Iusticia originalis quid</i>	ibidem
<i>Iusticie originalis materiale & formale</i>	81
<i>Iusticie Christiana definitio</i>	23
<i>Iustificandi modus</i>	132
<i>Iustificatio</i>	126
<i>Iustificationis varia significata</i>	127
<i>Iustificationis definitio</i>	128
<i>Iustificator quis</i>	129

L.

<i>Lapsuum genera quot</i>	380
<i>Leges</i>	427
<i>in Legibus duo obseruanda</i>	428
<i>Legis rigor & implexio quando obseruanda</i>	ibid.
<i>Legis vocabulum generale</i>	35
<i>Legis varia significata</i>	148
<i>Legi neminem satisfacere demonstrationes quinque</i>	152

INDEX.

152.153

<i>Legis usus triplex</i>	155
<i>Legis tripartita distinctio</i>	156
<i>Legis moralis duae quasi partes</i>	<i>ibidem</i>
<i>Legis rigor in tribus consistit</i>	<i>ibidem</i>
<i>Legis proœmium duplex, & eius explicatio</i>	165
<i>Legis & Euangelij auctoritas</i>	131
<i>Lex quid sit</i>	148
<i>Lex cur sit præcepta cum sit impossibilis</i>	151
<i>Lex moralis quo modo sit abrogata</i>	156
<i>Liber vite quid</i>	241
<i>Liberi arbitrij definitio</i>	84
<i>Liberi arbitrij vires manent quo ad substantiam,</i> <i>non quo ad habitus</i>	91
<i>de Libero arbitrio questio potissima, & quo modo</i> <i>ad eam sine errore respondendum</i>	85
<i>Liberorum officia erga parentes</i>	467
<i>Libertas Christiana quid</i>	397
<i>Libertatis Christiana gradus quatuor</i>	<i>ibidem</i>
<i>Libertatis vocabulum quæ habeat opposita</i>	83
<i>Libertatis vocabulum in doctrina Ecclesiæ oppo-</i> <i>nitur seruituti, non coactioni</i>	89
<i>Libertatis in externis rebus tres causæ</i>	87
<i>Liberum arbitrium</i>	81
<i>ad Liberum arbitrium pertinentium quorundam</i> <i>vocabulorum explicatio</i>	82
<i>Liberum arbitrium quid & unde sit</i>	83
<i>Liberum arbitrium cur Theologi quidam oppugnent</i>	<i>ibid.</i>
<i>Liberum arbitrium quarum sit rerum</i>	85

INDEX.

<i>Liberum arbitrium in quibus actionum gradibus homo habeat & non habeat</i>	86
<i>Liberum arbitrium quo modo in homine sit aut nō sit, diuerso respectu</i>	90
<i>Litera & Spiritus</i>	229
<i>Litera & Spiritus quid significant</i>	230
<i>Locorum Theologicorum Philippitres ordines</i>	17
<i>item quatuor</i>	18
<i>Lutherus reformator Ecclesie in Germania</i>	371
M.	
<i>Magistratus quid debeant subditi</i>	425
<i>Magistratus unde</i>	420
<i>Magistratus quid</i>	ibidem
<i>Magistratus boni conditiones</i>	ibidem
<i>Magistratus officium</i>	421
<i>Magistratus quale ius in subditos & eorum bona</i>	424
<i>Magistratus Christianus an recte possit permit- tere aliquid prohibitum verbo Dei</i>	430
<i>Malum in oratione dominica quid in genere signi- ficet</i>	317
<i>Mercedis significatio generalis & specialis</i>	207
<i>Merces diuersas habet significationes in sacris li- teris</i>	206
<i>Mereri & Meritum quid significant proprie & vataxensios</i>	206.207
<i>Meritum mortis triplex</i>	103
<i>Miraculorum veteris testamenti distinctio secun- dum tempora</i>	325. &c.
<i>Miracu-</i>	

INDEX.

<i>Miraculorum noni testamenti distinctio</i>	329
<i>Mors secundum scripturam triplex</i>	299
<i>Mortificatio quid & quoduplex</i>	416.417

N.

<i>Noticia de Deo duplex</i>	39
<i>Noticia de Deo vniuersalis</i>	ibidem
<i>Noticia de Deo peculiaris duplici fundamento nititur</i>	41
<i>Noticie vniuersalis de Deo vsus duplex</i>	ibidem
<i>Nona obedientia quibus rebus constet</i>	119

O.

<i>Obedientia erga Deū immediata & mediata</i>	163
<i>Obscuritas aut in rebus, aut in verbis, aut in utrisque simul</i>	19
<i>Obscuritas in rebus explicatur s. rationibus</i>	208
<i>Obscuritas in verbis duplex</i>	ibidem
<i>Obscuritas verborum singulorum unde orta & quo modo explicanda sit</i>	21
<i>Obscuritas verborum compositorum seu phrasum, quo modo illustranda</i>	ibidem
<i>Oeconomia quid</i>	446
<i>Oeconomia tribus quasi ingis constat</i>	447
<i>Opera caritatis</i>	208
<i>Opera vocationis</i>	211. & deinceps
<i>Opera triplicia</i>	400
<i>Operum caritatis causa efficientes</i>	209
<i>Operum caritatis obiectum</i>	ibidem
<i>Operum caritatis causa finales</i>	210
<i>Operum caritatis discrimen</i>	ibidem

INDEX.

<i>Orādi studiū quæ vel extinguat vel impediāt</i>	308
<i>Orantis affectus qualis esse debeat</i>	300
<i>Oratio</i>	<i>ibidem</i>
<i>Oratio ad quem dirigenda</i>	302
<i>Oratio Christiana quid sit</i>	304
<i>Oratio pro fratribus</i>	311
<i>Oratio dominica, & eius enarrādi methodus</i>	312
<i>ad Orationem necessaria quinque</i>	280
<i>Orationes exaudiendi modus duplex apud Deum</i>	310
<i>Orationis & invocationis causa</i>	281
<i>Orationis materia</i>	303
<i>Orationis genera quatuor apud Paulum</i>	304
<i>Orationis Christiana circumstantia</i>	305
<i>Orationis tēpora discipline gratia observata</i>	<i>ibid.</i>
<i>Orationis locus</i>	<i>ibidem</i>
<i>Orationis ordo</i>	306
<i>Orationis gestus</i>	307
<i>Orationis dominica exordium, & quid in eo conti- neatur</i>	312
<i>Orationis dominica exordiū quid nos doceat</i>	<i>ibid.</i>
<i>Orationis dominica petitio prima</i>	314
<i>Orationis dominice petitio secunda</i>	315
<i>Orationis dominice petitio tertia</i>	<i>ibidem</i>
<i>Orationis dominice petitio quarta</i>	<i>ibidem</i>
<i>Orationis dominice petitio quinta</i>	316
<i>Orationis dominice petitio sexta</i>	317
<i>Orationis dominice petitio septima</i>	<i>ibidem</i>
<i>Orationis dominice explicande ordo</i>	311. 312
	<i>Ordo</i>

INDEX.

<i>Ordo actionum Dei in predestinatione</i>	239
<i>Ordo ecclesiasticus</i>	365

P.

<i>Panis in oratione dominica quid cōplectatur</i>	315
<i>Paphnutius cœlibatum improbant</i>	374
<i>Parentes honorare quid</i>	179
<i>Parentum officia erga liberos</i>	466
<i>Patris vocabulum duplicem habet relationem</i>	55
<i>Patris vocabulum quid significet in oratione dominica</i>	312
<i>Patrium imperium</i>	465. &c.
<i>Peccare mortaliter quid</i>	102
<i>Peccata quæ in lapsu primorum parentum concurrant</i>	93
<i>Peccata alia sua natura, alia ex adiuncto rationem peccati habent</i>	431
<i>Peccati definitio generalis</i>	95
<i>Peccati ratio in quibus consistat</i>	96
<i>Peccati materiale & formale</i>	ibidem
<i>Peccati differentia</i>	97
<i>Peccati originis materiale & formale</i>	ibidem
<i>Peccati originis varia nomina in sacra scriptura 97. & deinceps</i>	
<i>Peccati originis causa</i>	100
<i>Peccati originis propagatio</i>	ibidem
<i>Peccati in S.S. Pharisei conuicti à Christo</i>	105
<i>Peccatorum genera tria</i>	100
<i>Peccatorũ remissio & in his observanda tria</i>	295
<i>de Peccato in S.S. à posteriori indicandum</i>	105

INDEX.

Peccatum cum suis differentiis	95
Peccatum duplex	96
Peccatum originale quid	ibidem
Peccatum originis pro diuersitate personarum variat vi & efficacia	98
Peccatum originis alienum & proprium	102
Peccatum originis nō est substantia, sed aduenticia qualitas	ibidem
Peccatum actuale quid	103
Peccatū actuale aliud veniale, aliud mortale	ibid.
Peccatum actuale aliud omissionis, aliud commissionis	104
Peccatum actuale aliud ex infirmitate, aliud ex ignorantia, aliud ex malicia	104
Peccatum ex malicia duplex	ibidem
Peccatum in Spiritum sanctum	105
Peccatum in Spiritum sanctum quid	ibidem
Peccatum in S. S. cur peculiariter dicatur	ibidem
Peccatum in S. S. dicitur finalis impœnitentia ab euentu	106
Peccatū aliud volūtariū, aliud inuoluntariū	ibid.
Perfectio Christiana	470
Perfectio piorum duplex	ibidem
Perfectio Christiana in hac vita quid sit	477. 478
Peristasis loci saepe obscuritatem tollit	19
Persona definitio	53
Persona diuinitatis tres	ibidem
Personarum in diuinitate proprietas duplex	55
Pœna peccati	108
Pœnarum	

INDEX.

<i>Pœnarum modus</i>	109
<i>Pœnarum in piis & impiis discrimen</i>	<i>ibidem</i>
<i>in Pœnis peccatorum tria obseruentur</i>	108
<i>Pœnitentia cum suis partibus</i>	118
<i>Pœnitentia quid sit</i>	<i>ibidem</i>
<i>Pœnitentia duplex</i>	122
<i>Pœnitentia Evangelica dupliciter accipitur</i>	122
<i>Pœnitentia tres partes, et duæ, diuerso respectu</i>	120
<i>Pœnitentia & fidei vocabula πολύσημα</i>	122
<i>Potestas ecclesiastica quid</i>	376
<i>Potestas Ecclesiastica requirit tria</i>	377
<i>Potestas Ecclesiastica duplex</i>	377
<i>Potestas iurisdictionis in Ecclesia in tribus consistit</i>	378. 379
<i>Præcepta Dei duplicia, Catholica & particularia</i>	177
<i>Præcepta particularia, & quæ in his regule obseruanda</i>	178
<i>Præcepti primi opera</i>	166
<i>Præcepti primi vsus</i>	167
<i>Præcepti primi appendix</i>	168
<i>Præcepti secundi finis</i>	175
<i>Præcepti secundi opera</i>	<i>ibidem</i>
<i>Præcepti tertij finis, et quæ ad hunc finem pertinent</i>	176
<i>Præcepti tertij vsus peculiaris</i>	177. 178
<i>Præcepti quarti finis</i>	179
<i>Præcepti quinti finis</i>	183
<i>Præcepti sexti finis</i>	184
<i>Præcepti septimi finis</i>	184

INDEX.

<i>Præcepti noni & decimi finis</i>	186
<i>Præcepti noni & decimi distinctio</i>	187
<i>Præceptum primum & eius explicatio</i>	166
<i>Præceptum secundum cum explicatione</i>	175
<i>Præceptum tertium</i>	176
<i>Præceptum quartum</i>	179
<i>Præceptum quintum</i>	183
<i>Præceptum sextum</i>	184
<i>Præceptum septimum</i>	<i>ibidem</i>
<i>Præceptum octavum & eius finis</i>	186
<i>Præceptum nonum & decimum</i>	<i>ibidem</i>
<i>Prædestinatio</i>	233. & deinceps
<i>Prædestinatio quid</i>	243
<i>de Prædestinatione unde sumendum iudiciũ</i>	240
<i>Prædestinationis circumstantia</i>	241. &c.
<i>Prædestinationis incommoda, cum à verbo DEI disceditur</i>	243
<i>Prædestinationis certitudo et eius causa</i>	244. 245
<i>Prædestinationis finis & usus</i>	246. 247
<i>Premia & pœna propter culta & neglecta officia parentum & liberorum</i>	469
<i>Præsentia diuina modi seu gradus quatuor</i>	60
<i>Primatus pontificis reprehenditur</i>	369. 370. &c.
<i>Principia quatuor, quæ afferenda sunt ad studium Theologiæ</i>	15
<i>Principiorum illorum quatuor usus</i>	<i>ibidem</i>
<i>Providentia Dei</i>	66. & deinceps
<i>Providentia Dei vniuersalis</i>	67
<i>Providentia Dei specialis</i>	<i>ibidem</i>
<i>Proni-</i>	

INDEX.

<i>Providentia Dei peculiaris</i>	68
<i>Providentia Dei finis & usus duplex</i>	69
<i>Providentia Dei distinctiones duae</i>	69.70
<i>Q.</i>	
<i>Quaestiones de conscientia tres</i>	226
<i>R.</i>	
<i>Regeneratio quid</i>	118
<i>Regeneratio conversioni coniuncta</i>	<i>ibidem</i>
<i>in Regno Christi, quod est gratiae, sex sunt obser- uanda</i>	146
<i>Regnum Christi triplex</i>	145
<i>Regnū Chri. gloriosum dupliciter cōsideratur</i>	146
<i>Regula Rabinorū de peristasi locorū obscurorū</i>	19
<i>Regula de providentia Dei speciali</i>	67
<i>Regula de votis</i>	216
<i>Regula de factis triplex</i>	220
<i>Regula de dictis patrum demonstratis</i>	320
<i>Regula ad controuersiam de iustificatione iudican- dam pertinentes</i>	321. & deinceps
<i>Regula de modo praestandi opera caritatis</i>	210
<i>Regula de predestinatione & illarum usus</i>	234
<i>Regula in enarratione orationis dominica obser- uanda</i>	312
<i>Regula de lapsibus corrigendis</i>	383
<i>Regula de Adiaphoris</i>	401
<i>Regula de contractibus</i>	440
<i>Renascentia quomodo peragatur</i>	345
<i>Reparationis ordo</i>	142
<i>Reparationis modus</i>	143

INDEX.

S.

<i>Sabbati usus legitimus</i>	178
<i>in Sabbato veteritria sunt</i>	180
<i>Sabbatum sanctificare quid</i>	176
<i>Sacerdotes hodie cur vulgò sic dicantur</i>	267
<i>Sacerdotum Christi, & de eo aliquot hypotheses</i>	259. &c.
<i>Sacerdotium Christianorum</i>	266
<i>Sacramenta noui testamenti duo</i>	335. 339
<i>Sacramenta veteris & noui Testamenti, quomodo differant</i>	340
<i>Sacramentalis prædicatio in propositione de cœna Domini</i>	353
<i>Sacramenti institutio</i>	332
<i>Sacramentum</i>	332
<i>Sacramentum in genere quid</i>	335
<i>Sacramentum in nouo Testamento quid</i>	337
<i>Sacrificium Papiisticum</i>	268
<i>Sacrificium propiciatorium quid, & quæ ad illud requirantur</i>	275. 276
<i>Salus hominum in duobus consistit</i>	124
<i>Sanctorum communio quid</i>	294
<i>Satisfactio civilis duplex</i>	395
<i>Satisfactio coram Deo</i>	ibidem
<i>Satisfactio ecclesiastica tres habet partes</i>	396
<i>Scandalum in genere quid & quotuplex</i>	402
<i>Scandalum datum unde</i>	403
<i>Scandali dati discrimina</i>	404
<i>Scandalum acceptum quid & quotuplex</i>	405
	Scrip-

INDEX.

<i>Scriptura totius tripartita diuisio</i>	16
<i>Scriptura historia principalis pars est, in qua sex observanda</i>	16
<i>Scriptura res, & in iis observanda quatuor</i>	<i>ibid.</i>
<i>Scriptura signa, & in his tria observanda</i>	17
<i>Scriptura interpretatio scopo seruire debet</i>	18
<i>Scriptura locorum obscuriorum examē quomodo instituendum</i>	19
<i>Scriptura interpretatio fidei analogā esse debet ibidem</i>	
<i>Scriptura testimoniis recte & sine errore utēdū</i>	22
<i>Scriptura dicta & exempla in explicatione con- iungenda</i>	<i>ibidem</i>
<i>Scriptura sacra lectio ad duo utilis</i>	33
<i>Scriptura sacra in quatuor ordines diuisio</i>	34
<i>Scriptura modus varius loquendi de filio Dei</i>	56.
<i>& deinceps</i>	
<i>Scriptura tractatio & illustratio quā habeat pro- bandi genera</i>	321
<i>Scripturam interpretandi ratio recta</i>	18
<i>Sententie de premiis bonorum operum duplicem respectum habent</i>	139
<i>Series annorum utilis ad intelligendā scripturā</i>	16
<i>Servi quomodo tractandi</i>	448
<i>Servorum officia</i>	450.
<i>Signa verbo adiecta duplicia</i>	333
<i>in Signis tria spectanda</i>	336
<i>Spiritus de Deo cum predicatur dupliciter acci- pitur</i>	49

INDEX.

<i>Spiritus sanctus quis sit & qualis</i>	288
<i>Spiritus sancti officium</i>	289
<i>Spiritus sanctus quomodo nos sanctificet</i>	290
<i>Subiectū in Graca lingua quomō cognoscatur</i>	47
<i>Substantia in rebus aliud est, aliud qualitas</i>	137
<i>Symbolum</i>	255
<i>Symbolum quid</i>	ibidem
<i>Symboli partitio</i>	ibidem
<i>Symbolum quæ requirit à Christianis</i>	256
<i>Symboli compendium</i>	299

T.

<i>Tentatio quibus rebus perficiatur</i>	317
<i>Tentatio duplex</i>	ibidem
<i>Testamentum quid</i>	360
<i>in Testamento quæ concurrant</i>	ibidem
<i>Testamenti veteris & noui discrimen</i>	361
<i>Testamenti veteris & noui definitio</i>	361. 362
<i>Testimonia probantia unum esse Deum</i>	45
<i>Testimonia probantia tres personas diuinitatis</i>	46
<i>Testimonia probantia diuinitatem filij, & eorum capita quinque</i>	46. 47
<i>Testimonia probantia S.S. esse Deum</i>	48
<i>Testimonia de Dei proprietatibus</i>	61
<i>Testimonia creationis</i>	66
<i>Testimonia prouidentia Dei vniuersalis</i>	71
<i>Testimonia prouidentia Dei specialis</i>	ibidem
<i>Testimonia prouidentia Dei peculiaris</i>	59
<i>Testimonia de primo statu hominis</i>	79
<i>Testimonia euercentia liberum arbitrium in rebus</i>	bus

INDEX.

<i>bus salutis sine gratia</i>	92
<i>Testimonia de peccato originis</i>	106
<i>Testimonia de peccatis actualibus</i>	107
<i>Testimonia verbi accusantis & damnantis</i>	111
<i>Testimonia de Evangelio</i>	116
<i>Testimonia de partibus pœnitentie</i>	121
<i>Testimonia de iustificatione alia sunt detinenda, alia complectentia personas</i>	139
<i>Testimonia iustificationis per fidem</i>	140
<i>Testimonia de operibus caritatis</i>	211
<i>Testimonia de votis</i>	218
<i>Testimonia vocationis</i>	215
<i>Testimonia de homine veteri & nouo</i>	229
<i>Testimonia de prædestinatione</i>	247
<i>Testimonia de Ecclesia</i>	252
<i>Testimonia certitudinem doctrina Ecclesia con- firmantia</i>	322. & deinceps
<i>Testimonia de testamento utroque</i>	364
<i>Testimonia de magistratu</i>	426
<i>Testimonia de legibus</i>	433
<i>Testimonia de iudiciis</i>	435
<i>Testimonia de vindicta</i>	436
<i>Testimonia de contractibus</i>	445
<i>Testimonia de coniugio</i>	453
<i>Testimonia de patrio imperio</i>	465
<i>Testimonia de diuitiis</i>	472
<i>Testimonia de perfectione Christiana</i>	480
<i>Testimoniis Ecclesia quando acquiescendum</i>	20
<i>Testimoniorum de iustificatione & bonis operi-</i>	

INDEX.

<i>bus duo ordines</i>	134
<i>Testimonium verbo adiectum duplex</i>	41
<i>Traditiones quid</i>	391

V.

<i>Verbum accusans & damnans quid sit</i>	110
<i>Verbo accusante duo genera hominum tanguntur</i>	
<i>à Spiritu sancto</i>	109
<i>Vindicta quid & quotuplex</i>	436
<i>Vita terrena & cœlestis</i>	228
<i>Vita aterna</i>	298
<i>Vita discrimina tria in scriptura</i>	299
<i>Vita terminus, & de eo quid sit sentiendum</i>	180
<i>Vitam aternā ad eundem ius triplex p̃p̃ habent</i>	145
<i>Vocatio quid</i>	211
<i>Vocatio duplex, communis & personalis</i>	212
<i>Vocationis communis officia regia & sacerdota-</i>	
<i>lia</i>	212.213
<i>Voluntas libera & serua quid sit</i>	89
<i>Voluntas coacta</i>	ibidem
<i>Vota monastica cur sint rescindenda</i>	217
<i>de votis Papistarum errores plurimi</i>	218
<i>Votum</i>	215
<i>Votum quid & quotuplex</i>	ibidem
<i>Votū particulare, aliud p̃iū, aliud temerariū</i>	216
<i>Vsura & de ea quid sentiendum</i>	443
<i>Vsus vocabuli nature in doctrina de diuinitate</i>	53
<i>Vsus doctrinae de homine</i>	79
<i>Vsus doctrinae de originali iusticia</i>	81
<i>Vsus doctrinae de libero arbitrio</i>	91
<i>Vsus</i>	

INDEX.

<i>Vsus doctrinae de contingentia</i>	95
<i>Vsus doctrinae de peccato</i>	108
<i>Vsus doctrinae de verbo accusante & dānante</i>	112
<i>Vsus doctrinae de Evangelio</i>	117
<i>Vsus doctrinae de iustificatione</i>	142
<i>Vsus doctrinae de regno Christi</i>	147
<i>Vsus sessionis Christi ad dexteram Patris</i>	285
<i>Vsus fidei resurrectionis</i>	297
<i>Vsus doctrinae de libertate Christiana</i>	398

Z.

<i>Zelus & eius significata</i>	437.438
<i>Zelus quid</i>	438
<i>Zelus alius diuinus, alius humanus, alius diaboli-</i> <i>cus</i>	438.439
<i>Zelus alius ad vitam, alius ad mortem</i>	440
<i>Zelus alius ad culpam, alius ad gratiam</i>	441
<i>Zelus amantium honestus & inhonestus</i>	ibidem

ELENCHVS LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, IN HOC LIBRO OBITER explicatorum.

Attende lectioni, exhortationi & doctrinae, &
paulo post, Attende tibi ipsi & doctrinae, &
per siste in illis, & c. 1. Timoth. 4. 1
Non auditores, sed factores legis iustificabuntur,
Rom. 2. 8
Sermonem abbreviatum faciet Dominus super

INDEX.

terram. Rom. 9.	ibidem
Lex per Moſen data eſt, gratia et veritas per Chri- ſtum facta eſt. 1. Ioh. 1.	21
Deus eſt qui iuſtificat, quis eſt qui condemnet? Rom. 8.	22
Reuelatur enim ira Dei, &c. in excuſabiles. Ro- ma. 1. 39	
Homo iuſtificatur ſine operibus legis. Paulus	25
Homo non iuſtificatur ſine operibus. Iacobus	ibid.
Caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt, qui vero crediderit, ſaluabitur	ibidem
Oraturus intra in conclauē tuam	ibidem
Domus mea domus orationis vocabitur	25
Si oculus te offenderit, effodito eum, inquit Chri- ſtus	25
Paulus ad Coloff. Leſionē corporis prohibet	ibidem
Deus peccatores non exaudit	26
Deus Manaffen peccatorem exaudit	ibidem
Qui dederit hauſtum aqua diſcipulo, non per- det Mercedem ſuam. Mat. 10.	26
Eſtote miſericordes, Luca. 6.	ibidem
Ne miſereberis. Deut. 19	ibidem
In preceptis meis ambulate	27
Lex iuſto non eſt poſita	ibidem
Dico vobis, ne omnino iurētis, dicit Chriſtus	ibid.
Per nomē illius iurabis, dicit Moſes in Deut.	ibid.
Si ſeruus vocaris, non ſit tibi cura. Paulus	27
Nolite fieri ſerui hominum. Idem	ibidem
Factores legis iuſtificantur. Paulus	28
Nemo	

INDEX.

<i>Nemo lege iustificatur. Idem</i>	<i>ibidem</i>
<i>Tentauit Deus Abraham, in Gen.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Deus neminem tentat</i>	28
<i>Nolite timere, ut enim tentaret vos Deus venit, & ut terror illius esset in vobis, & non pereatis.</i>	
<i>Exod. 20.</i>	28
<i>Hac omnia dabo tibi, si prostratus adoraueris me, inquit Diabolus, Matth. 4.</i>	28
<i>Diuisiones gratiarum sunt, idem verò spiritus. 1. Corinth. 12.</i>	29
<i>Hac omnia operatur unus & idem spiritus distribuens singulis, prout vult</i>	<i>ibidem</i>
<i>Vt impertiar vobis aliquod donum spirituale. Rom. 1. ibidem</i>	
<i>Quis igitur Apollo? quis Paulus? nisi ministri, per quos credidistis. 1 Cor. 3.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Ego plantavi, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dat.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Dei sumus oues yoi</i>	29
<i>Siquis venit ad me, nec odit patrem suum, non potest esse meus discipulus, inquit Christus</i>	30
<i>Honora patrem & matrem, inquit lex</i>	<i>ibidem</i>
<i>Qui diligit non peccat</i>	<i>ibidem</i>
<i>Nemo est qui non peccet</i>	<i>ibidem</i>
<i>In sudore vultus tui vesceris pane tuo</i>	31
<i>Iurabis per nomen eius in veritate, in iudicio & iusticia, Ier. 4.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Neque iuraueritis, viuit Dominus. Osea. 4.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut parte diei</i>	

INDEX.

<i>festi</i>	<i>ibidem</i>
<i>Ne attingas, ne gustes, &c.</i>	<i>ibidem</i>
<i>Masculus, cuius praputiū non fuerit circumcisum,</i> <i>exterminabitur de populo suo, inquit Deus</i>	<i>32</i>
<i>Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit,</i> <i>dicat Paulus</i>	<i>ibidem</i>
<i>Vidit q, Deus cuncta quæ fecerat. Gene. 1.</i>	<i>63</i>
<i>Non est iustus, ne unus quidem</i>	<i>87</i>
<i>Sensus carnis est inimicitia aduersus Deum, Pau-</i> <i>lus</i>	<i>88</i>
<i>Ne regnet peccatum in vobis, Paulus</i>	<i>99</i>
<i>Inimicitias ponam inter te & mulierem, &c. Ge-</i> <i>nes. 3.</i>	<i>111</i>
<i>Quoniam impletum est tempus, &c. Mar. 1.</i>	<i>122</i>
<i>Breues dies hominis sunt, &c. Job. 14.</i>	<i>362</i>
<i>In præceptis patrum vestrorum nolite incedere,</i> <i>Ezech. 20</i>	<i>197</i>
<i>Ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, &c.</i> <i>Rom. 2.</i>	<i>219</i>
<i>Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientie</i> <i>nostræ, Paulus</i>	<i>226</i>
<i>Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Idem 2. Co-</i> <i>rinth. 10</i>	<i>ibidem</i>
<i>Litera occidit, Spiritus viuificat. 2 Cor. 3</i>	<i>231</i>
<i>Quos præscinit, hos etiam prædestinauit. Rom. 8.</i> <i>240</i>	
<i>Qui vocauit nos per Euangelii, &c. Paulus</i>	<i>245</i>
<i>Euntes in mundum vniuersum, prædicate, &c.</i> <i>Marc. ult.</i>	<i>275</i>
	<i>Ascendit</i>

INDEX.

<i>Ascendit in altum, captivā duxit captivitātē, &c.</i>	
<i>Psal. 68. & Ephes. 4.</i>	286
<i>Tu autem cum oraveris, intra in conclave, &c.</i>	
<i>Matth. 6.</i>	306
<i>Qui non habet gladium, emat</i>	370
<i>Ecce duo gladij hic, Luc. 22</i>	ibidem
<i>Si peccaverit in te frater tuus. Matth. 18</i>	381
<i>Peccantes coram omnibus argue. 1. Tim. 5.</i>	383
<i>Et vos Domini eadem facite servis remittentes minas. Ephes. 6.</i>	448
<i>Domini quod iustum est, & equalitatem servis præbete. Col. 4.</i>	ibidem
<i>Quicumq; dimiserit uxorem suam, &c. Mat. 19.</i>	
456	
<i>Vxor à viro non discedat, & vir uxorem non dimittat. 1. Corinth. 7.</i>	457

INDEX TESTIMONIORVM EX PA- TRIBVS.

<i>Ambrosius de dictis patrum contra scripturam enunciatis</i>	321
<i>de usura</i>	442
<i>de peccato, quid sit</i>	96
<i>Augustinus de providentia Dei univ ersali</i>	67
<i>de imagine Dei substantiali in homine</i>	75
<i>de hominis statu, qui dicit: & gratia</i>	79
<i>de usu liberi arbitrij</i>	91

INDEX.

<i>de cultu Dei legitimo</i>	193
<i>de conscientia & fama</i>	226
<i>de Christi conceptione</i>	271
<i>de Christi natiuitate</i>	273
<i>de effectu passionis Christi</i>	278
<i>de Christi descensu ad inferos</i>	386
<i>de inuocatione</i>	310
<i>de Sacramentis</i>	337
<i>de Baptismo</i>	349
<i>Basilius de Spiritu sancto</i>	49
<i>Bernardus de libero arbitrio</i>	89.90
<i>de peccato originali</i>	101
<i>de meritis humanis</i>	208
<i>de votis</i>	217
<i>de effectu passionis Christi</i>	281
<i>de passione Domini</i>	282
<i>de Baptismo</i>	346
<i>Clemens Alexandrinus de bona conscientia</i>	206
<i>Cyprianus de satisfactione</i>	395
<i>Hieronymus de Inuocatione</i>	309
<i>Hilarius de imagine glorie Dei in Christo</i>	75

FINIS.

